

ՊԱՎԻՑ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ Վճռաբեկ ԳԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ
6-րդ ՀԱՏՈՐԻ ՇՆՈՐՀԱՆԳԵՍ 2

ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒԻՂԿԱՐՅԱՆ

ՀՀ Վճռաբեկ ԳԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԻ
ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻՆԵՐԻ ՇՆՈՐՀԱՆԳԵՍ 6

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀՈՎԱՆՆԵՍ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ, ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՆԱԽԱԳԱՀԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՋԱՏՄԱՆ
ԵՎ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒՄԱՆ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ 12

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՐԻԿ ԽԱՆՂԱՆՅԱՆ

ԳԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԻ
ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ 18

ՊԱՐԵԳԻՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՅԵՐԻ ԱՌԱՋԱՅՄԱՆ ՕԲՅԵԿՏԻՎ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ 26

ԱՐՏՅՈՍ ԽԱՉԱՐՅԱՆ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ՝ ԻՔՐԵՎ ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔ 36

ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

ЛИЛИТ ДАЛЛАКЯН

КОНСТРУКЦИЯ СООТНОШЕНИЯ ПРАВOTВOPЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
КАССАЦИОННОГО СУДА И НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА 42

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՎԱՐԴՈՒՂԻ ՊԱՆԻԵԼՅԱՆ

ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԿՆՔՄԱՆ ՎԱՅՐԻ ՈՐՈՇՄԱՆ
ԵՎ ՕՖԵՐՏԱՅԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ՁԵՎՈՎ
ԿՆՔՎՈՂ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՊՔՈՒՄ 48

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ЕВГЕНИЯ НИКОГОСЯН

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И СОДЕРЖАНИЕ
ЛИЧНЫХ НЕИМУЩЕСТВЕННЫХ (МОРАЛЬНЫХ) ПРАВ АВТОРА
В СТРАНАХ ОБЩЕГО ПРАВА 56

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՊԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԿՏԱԿԱՅԻՆ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԲՆԱԿԵԼԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ
ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՌԱՋԱՅՄԱՆ ՀԻՄՔ 68

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԴԻԱՆ ԱՎԱՊՅԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՖԻԴՈՒՅԻՄԱՐ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԻՐԱՎԱՀԱՍԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԹՅՈՒԹՅՈՒՆ 76

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՐՄԻՆԵ ՄԵԼԻՔՍԵՏՅԱՆ

ԿԻՔԵՆՈՒՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՐՈՇՈՒՄԸ
ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ 84

ԱՐՄԵՆ ՄԱՆԱՅԱՆ

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ
ԵՎ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 90

ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ՀԵՏ ՉԿԱՊՎԱԾ ԱՅԼԸՏՐԱՆՔԱՅԻՆ

ՊԱՏԻԺՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԵՎ ԴՐԱՆՅ ԱՐԳՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ԱԶԳՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ 96

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԹՈՐ ՆԱՉԱՐԵԹՅԱՆ

ՎՃՌԱԲԵԿ ԳԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՅ ԳԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԲԵԿԱՆՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ 102

ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ

ՊԱՎԻՑ ՊԱՎԻԳՅԱՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՄ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՉԻ ԿՅԱՆՔԻ
ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՈՏՆՁԳՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԱՆՅ
ՔՐԵԱՔԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ 112

ԵԶՐՈՒՅԹԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆՆԱ ՊԱՐՍԵՅԱՆ

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ՆՈՐԱՍՏԵՂԾ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԸ 116

ԳԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԳԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 122

RESUME 170

Դավիթ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱԼԱՏԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ 6-ՐԴ ՀԱՏՈՐԻ ՇՆՈՐՀԱՆԴԵՍ

Վստահորեն կարելի է վկայել, որ Վճռաբեկ դատարանի որոշումները դարձել են մեր հասարակության իրավական մշակույթի բաղկացուցիչ մաս: Քրեական արդարադատության բնագավառում ներկայումս գրեթե հնարավոր չէ պատկերացնել որևէ դատական ակտ կամ բողոք, որի փաստարկները հիմնված չլինեն Վճռաբեկ դատարանի այս կամ այն որոշման վրա:

Ստորադաս դատարանները, դեկավարվելով Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքով, իսկ Վճռաբեկ դատարանը՝ հետևողականորեն բեկանելով իր որոշումներին հակասող դատական ակտերը, ձևավորում են միասնական պրակտիկա, որի արդյունքում էապես սահմանափակվում է իրավակիրառ մարմինների կողմից երկակի չափանիշներով առաջնորդվելու հնարավորությունը:

2014 թվականին քրեական պալատի կողմից վարույթ է ընդունվել 77 բողոք, որոնցից քննվել է 71-ը և կայացվել 57 որոշում: Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ անկախ կատարված օրենսդրական փոփոխություններից և ստացված բողոքների քանակից՝ պալատի կողմից վարույթ ընդունված բողոքների

քանակն էական փոփոխությունների չի ենթարկվել. այն կազմում է միջինը՝ 59 բողոք: Վերջին հանգամանքը վկայում է այն մասին, որ պալատին տրամադրված դատարանակազմական ռեսուրսները բավականացնում են միայն այս ծավալի աշխատանք կատարելուն:

Հարկ է նկատել, որ ինչպես նախորդ տարիներին, այնպես էլ 2014 թվականին Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի գործունեությունն իրականացվել է երեք ռազմավարական ուղղությամբ: Դրանցից առաջինը՝ մեր քաղաքացիների՝ ՀՀ-ի կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերով, հատկապես՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

իրավունքների և ազատությունների ապահովումն է: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանն իր առջև խնդիր ունի իրավակիրառ պրակտիկան համապատասխանեցնել միջազգային չափանիշներին, ինչը հատկապես ընդգծվում է նրանով, որ ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգիրքն ընդունվել է այն ժամանակ, երբ մեր երկիրը դեռևս չէր միացել Եվրոպական կոնվենցիային և մեր նկատմամբ չէր գործում Եվրոպական դատարանի իրավագործությունը:

Անցած 7-8 տարվա ընթացքում Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատն այդ առումով արդյունավետ աշխատանք է կատարել: Համոզված ենք, որ եթե այդ ուղղությամբ նպատակաուղղված աշխատանք չտարվեր, ապա Եվրոպական դատարանի կողմից մեր երկրի նկատմամբ կայացված վճիռները կլինեին ոչ թե 52-ը (2014 թվականի դրությամբ), այլ ասենք՝ 297-ը, ինչպես, օրինակ, գրեթե մեր բնակչության չափ բնակչություն ունեցող Մոլդովայում, կամ 104-ը, ինչպես Լիտվայում, որը մեր երկրի հետ համեմատած նույն բնակչությունն ունի կամ էլ 100-ը, ինչպես մեր բնակչությունից քիչ բնակչություն ունեցող Լատվիայում: Այս շարքը կարելի է շարունակել: Ասվածի մասին են վկայում ոչ միայն սույն վիճակագրական տվյալները, այլև ՄԻԵԳ կողմից ՀՀ-ի դեմ կայացված մի քանի վճիռները, որոնցում թեև դատարանը խախտում է արձանագրել, սակայն միաժամանակ փաստել է, որ այդ հարցերը ՀՀ վճռաբեկ դա-

տարանի կողմից բացահայտվել են և իրավակիրառ պրակտիկան համապատասխանեցվել է ՄԻԵԳ սահմանած չափանիշներին:

Պալատի գործունեության հաջորդ ուղղությունը գործող օրենսդրության մեկնաբանությունն ու նրանում առկա բացերի լրացումն է: Դա հատկապես արդիական է, քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքն ընդունվել է 1998 թվականին՝ ԱՊՀ երկրների համար մշակված մոդելային օրենսգրքի օրինակով: Այն հաճախ ընդհանուր դրույթներ է պարունակում, որոնց կիրառությունն ապահովելու համար մեկնաբանման լուրջ աշխատանք է պահանջվում, ինչը պալատն անում է և շարունակելու է անել:

Եվ վերջապես, երրորդ ուղղությունը՝ դատական սխալների ուղղումն է: Նախորդ տարիների համեմատությամբ 2014 թվականին զգալիորեն ավելացել է դատական սխալները շտկելու նպատակով վարույթ ընդունված բողոքների և բեկանված դատական ակտերի քանակը: Մասնավորապես՝ նախորդ տարում պալատի կողմից 14 անձի վերաբերյալ դատական ակտերը բեկանվել են և քրեական հետապնդումը դադարեցվել է, ինչը 2013 թվականի համեմատությամբ 57 տոկոսով ավելի է:

Կարծում եմ՝ այս ուղղությամբ պալատի գործունեությունը կարող է գերակա դառնալ, քանի որ մյուս երկու ուղղություններով արդեն մեծածավալ աշխատանք է կատարվել, ինչը, իհարկե, շարունակական բնույթ պետք է կրի:

Սույն ժողովածուն, որն իրենից ներկայացնում է շուրջ 1000 էջի սահմաններում շարադրված իրավական դիրքորոշումների ամբողջություն, կարող է ևս մեկ քայլ հանդիսանալ քրեական արդարադատությունը կանխատեսելի և մեր քաղաքացիների իրավունքներն ու ազատությունները գործադրելի դարձնելու հարցում:

Ժողովածուի մեջ ներառված են որոշումներ, որոնք կարող են հիմնարար ազդեցություն ունենալ իրավակիրառ պրակտիկայի վրա: Առանձնացնեմ դրանցից մի քանիսը.

- ստացված բողոքների վերլուծությունը ցույց էր տալիս, որ վերջին շրջանում առկա էին անձի մեղավորության ապացուցման շեմի նվազման միտումներ: Այս կապակցությամբ Արարատ Ավագյանի և Վահան Սահակյանի վերաբերյալ որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը սահմանեց հստակ չափանիշներ, որոնց պահպանման դեպքում է, որ անձը կարող է մեղավոր ճանաչվել: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանը ներպետական դատական պրակտիկայում ներդրել է «հիմնավոր կասկածից վեր» ապացուցողական չափանիշը՝ որպես քրեական դատավարությունում մեղքի հարցը լուծելիս ապացույցների բավարարության շեմ:

Վճռաբեկ դատարանի ուշադրության կենտրոնում հայտնվեց այն իրավական խնդիրը, որ մասնավոր մեղադրանքի գործերով տուժողի բողոքի բացակայության հիմքով վարույթը դադարեցնելիս օրենսդիրն իր կարգավորումներում չի նախատեսել

ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի կարծիքը հաշվի առնելու անհրաժեշտությունը, ինչը հանգեցնում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի և արդար դատաքննության իրավունքի խախտումների: Անձանց այդ իրավունքների պաշտպանության նկատառումով Վահագն Եղիազարյանի վերաբերյալ որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ այդ հիմքով քրեական գործի հարուցումը մերժելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և գործի վարույթը կարճելու հարցը լուծելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է հաշվի առնել ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի դիրքորոշումը:

Գործող օրենսդրության համաձայն՝ նույն արարքի համար կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու՝ հիմքերը ոչ արդարացնող բնույթի են: Այսինքն՝ անձը նույն արարքի համար կրկին քրեական հետապնդման ենթարկվելու արդյունքում ձեռք չէր բերում արդարացվածի կարգավիճակ և զրկվում էր անօրինական քրեական հետապնդման ենթարկվելու համար փոխհատուցում պահանջելու իրավունքից՝ կրելով նաև բարոյական բնույթի բացասական հետևանքներ: Նշված անարդար իրավիճակը շտկելու նպատակով Գևորգ Խնուսյանի վերաբերյալ որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում ձևավորեց այն մասին, որ քննարկվող դեպքերում իրավակիրառողները քրեական հետապնդումը պետք է դադարեց-

նեն հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքով, ինչն իր բնույթով արդարացնող (ռեաբիլիտացիոն) հիմք է: Արդյունքում անձը ձեռք կբերի արդարացվածի կարգավիճակ, հետևաբար նրան կտրամադրվի նաև համարժեք հատուցում:

Ժողովածուում ներառված որոշումներում դիրքորոշումներ են ձևավորվել նաև այնպիսի իրավական հարցերի վերաբերյալ, ինչպիսիք են կաշառք ստանալու, վաշխառության հանցակազմերի մեկնաբանումը, քրեաիրավական և քաղաքացիաիրավական կառուցակարգերի հարաբերակցությունը և այդ համատեքստում «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» հասկացության բովանդակությունը, դատական մեկնաբանման շրջանակները, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում անձի իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանությունը և այլն: Հատորյակում ներառված են նաև կոնկրետ գործերով քրեական պալատի դատավորների հատուկ կարծիքները, ինչը միտված է Վճռաբեկ դատարանի գործունեության թափանցիկությունը բարձրացնելուն:

Ժողովածուի կիրառական արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով դրանում սահմանված է որոշումների առարկայական դասակարգման գործիք, որում առանձին ներկայացվում է, թե կոնկրետ որոշումը որ իրավադրույթի մեկնաբանությանն է վերաբերում: Ավելին,

դրանում, ինչպես և նախորդ հատորներում, սահմանված են յուրաքանչյուր որոշման առարկայական մյուս բնութագրիչները, որոնք վերաբերում են Վճռաբեկ դատարանի որոշումներում վկայակոչված և կիրառված Սահմանադրության դրույթներին, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռներին, Սահմանադրական դատարանի որոշումներին, ինչպես նաև Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներին:

Հատորյակը ներառում է նաև լազերային սկավառակ, որում նույնությամբ առկա են հատորյակում ներառված դատական ակտերը, ինչն առավել դյուրին է դարձնում ժողովածուում զետեղված դատական ակտերին ծանոթանալը:

Ժողովածուն նախատեսված է ընթերցողների լայն շրջանակի համար և օգտակար կլինի ինչպես պրակտիկ իրավաբանների, այնպես էլ տեսաբանների և ուսանողների համար:

Հատորյակի տպագրությունը ֆինանսավորվել է ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի կողմից: Գրասենյակը տարիներ շարունակ մեր երկրի դատական համակարգին գործունե աջակցություն է ցուցաբերում:

Առիթից օգտվելով՝ երախտիքի և դրվատանքի խոսքեր են ուզում ուղղել ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակին և նրա ղեկավար Անդրեյ Սորոկինին և հույս հայտնել, որ մեր համագործակցությունը շարունակական բնույթ կունենա:

Երվանդ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ
 ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական
 և վարչական պալատի նախագահ

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏԻ
ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻՆԵՐԻ ՇՆՈՐՀԱՆԳԵՍ

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2015 11 - 12 (197 - 198)

ԴԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանություն
 6

Արդի հասարակական կյանքում տեղի ունեցող փոփոխությունները նոր հրամայական պահանջներ են ներկայացնում նաև ՀՀ բարձրագույն դատական ատյանի գործունեությանը: Դրանցից, թերևս, կարևորագույններից է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի գործունեության արդյունքների հասանելիության ապահովումը և այդ գործունեության կանխատեսելիությունը:

Շարունակելով արդեն իսկ ավանդույթ դարձած գործելաճը՝ Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի անունից պատիվ ունեն Ձեզ ներկայացնել Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 2014 թվականի գործունեության վերաբերյալ ամփոփ հաշվետվությունը և 2013-2014 թվականներին կայացված նախադեպային որոշումների ընտրանիները:

Պետք է նշեն, որ մարդու իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեք հռչակած յուրաքանչյուր իրավական պետության առաջնային խնդիրներից է այդ իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար գործուն կառուցակարգեր ապահովելը, որոնք առավելագույնս կերաշխավորեն դատական պաշտպանության իրավունքի լիարժեք իրացումը: Նման կառուցակարգերի ներդրու-

մը, անշուշտ, պահանջում է տևական ժամանակ և շարունակական բնույթի միջոցառումների որոշակի համակարգ: Այս առումով ՀՀ-ում դեռևս շարունակում է առաջնային համարվել դատավարական օրենսդրությունների կատարելագործման խնդիրը: Ուստի պատահական չէ, որ ՀՀ քաղաքացիադատավարական և վարչադատավարական օրենսդրություններն իրենց գոյության ընթացքում արդեն իսկ բազմիցս ենթարկվել են արմատական փոփոխությունների: Վերոգրյալի համատեքստում վճռաբեկ բողոքարկման ինստիտուտը ևս բացառություն չէ: Դատավարական այս ինստիտուտի թերևս առաջին էական փոփոխությունը 2005 թվականին իրականացված սահմանադրական բարեփոխումների հետևանքն էր, որի արդյունքում վճռաբեկ դատարանին՝ որպես ՀՀ բարձրագույն դատական

ատյանի, վերապահվեց օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառույթ՝ սկիզբ դնելով իրավական այնպիսի նոր մշակույթի ձևավորմանը, ինչպիսին նախադեպային իրավունքն է: Վերջին տարիների զարգացումները, սակայն, փաստեցին, որ 2005 թվականից հետո ներդրված վճարելի բողոքարկման մոդելը կատարյալ չէ և պահանջում է որոշակի փոփոխություններ: Նման անհրաժեշտությունն արձանագրվեց մաս ՀՀ Նախագահի 2012 թվականի հունիսի 30-ի կարգադրությամբ հաստատված «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագրով», որը կոչված է նպաստել քաղաքացիական և վարչական արդարադատության արդյունավետության բարձրացմանը, դատավարական գործառույթների մատչելիության ապահովմանը:

Նշվածին համահունչ՝ ՀՀ վարչական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունմամբ և «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքով առանցքային փոփոխության ենթարկվեց վճարելի բողոքարկման ինստիտուտը: Կանխատեսելի արդարադատության ապահովման, վճարելի դատարանի կողմից օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու գործառույթի արդյունավետության բարձրացման նկատառումով հստակեցվեցին վճարելի բողոքի ընդունելիության չափանիշները: Վճարելի դատարանի սահմանադրական կարգավիճակին համահունչ սահմանվեցին վճարելի բողոքի բովանդակությանը և վճարելի դատարանի կողմից ընդունվող որոշումներին ներկայացվող նոր պահանջներ, ներդրվեցին վճարելի բողոքն առանց քննության թող-

նելու և վճարելի բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու դատավարական ինստիտուտները:

Ինչպես ցանկացած նոր երևույթ, նախադեպային իրավունքը ևս մեր երկրում անցել է ձևավորման բավականին բարդ ուղի և շարունակում է զարգանալ մինչ օրս: Սակայն արդեն իսկ այսօր կարող ենք վստահաբար փաստել, որ նախադեպային իրավունքը մեր երկրում որոշակիորեն կայացած իրողություն է: Այդ են վկայում ինչպես դատական պրակտիկայի ցուցանիշները, մասնավորապես՝ դատական ակտերում, վերաքննիչ և վճարելի բողոքներում հղումները Վճարելի դատարանի իրավական դիրքորոշումներին, այնպես էլ՝ մասնագիտական հանրության գնահատականը: Ընդ որում, նախադեպային իրավունքը մեր երկրում աստիճանաբար ձեռք է բերում դասական նախադեպի որոշ տարրեր: Վճարելի դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները ոչ միայն կիրառվում են նմանատիպ փաստական հանգամանքներ ունեցող դատական գործերով, այլև որոշ դեպքերում ելակետային նշանակություն են ունենում վարչական մարմինների գործունեության կազմակերպման հարցում, ուղղորդում են քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների վարքագիծը, իսկ որոշ դեպքերում օրենսդրական փոփոխությունների հիմք են հանդիսանում:

Իհարկե, ցանկացած մարմնի գործունեության գնահատումը նախևառաջ պայմանավորված է վիճակագրական տվյալներով: Պետք է նշեն, որ հաշվետու տարում վիճակագրության ամփոփումը ևս իրականացվել է՝ հաշվի առնելով կատարված օրենսդրական փոփոխությունները:

2014 թվականի վիճակագրական համառոտ տվյալները հետևյալն են՝

Անցած տարվա ընթացքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատում ստացվել է 2789 վճռաբեկ բողոք, որից 60%-ը՝ ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատական ակտերի դեմ և 40%-ը՝ ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերի դեմ:

Ստացված 2789 վճռաբեկ բողոքից 1029-ը (38,6%) վերադարձվել է, իսկ 179-ն (6,7%) ընդունվել է վարույթ, 990 (37,1%) բողոքի վարույթի ընդունումը մերժվել է, 205 (7,7%) բողոք թողնվել է առանց քննության (որից 4-ը հետ է վերցվել, 205-4=201):

2014թ. վարույթ ընդունված 179 վճռաբեկ բողոքից քննարկվել է 133-ը (74,3%), որից 124-ը (50+11+16+21+1+21+4=124) 69,3% բավարարվել է, և բեկանվել են համապատասխան դատական ակտերը:

ՀՀ քաղաքացիական վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերի դեմ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատում ստացվել է 1668 վճռաբեկ բողոք:

Ստացված 1668 բողոքներից 944-ը վերադարձվել է (58,5%), 125-ը (7,7%) ընդունվել է վարույթ, որից քննարկվել է 100-ը (վարույթ ընդունվածների 80%) և որից բավարարվել է 92 (92%), 289 (17,9%) բողոքի վարույթ ընդունելը մերժվել է, 93 (5,8%) բողոք թողնվել է առանց քննության (որից 3-ը հետ է վերցվել):

Անդրադառնալով վարչական դատավարության կարգով քննված գործերի վիճակագրությանը՝ պետք է նշեն, որ հաշվետու տարվա ընթացքում ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերի դեմ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատում ստացվել է 1070 վճռաբեկ բողոք, որից 62-ով (6,2%) վճռաբեկ բողոքը վերադարձվել է թերությունները շտկելու համար և նոր բողոք

չի ներկայացվել, 50-ը (5%) ընդունվել է վարույթ, որից քննարկվել է 29-ը (վարույթ ընդունվածների 58%) և որից բավարարվել է 28-ը (96,5%), 698 (69,4%) բողոքի վարույթ ընդունելը մերժվել է, 100 (9,9%) բողոք թողնվել է առանց քննության (որից 1 բողոք հետ է վերցվել):

Նշեն, որ բերված վիճակագրական տվյալներն առավել մանրամասն վերլուծված և ներկայացված են հաշվետվությունում:

Հաշվետվության մեջ ներկայացված են 2014 թվականի ընթացքում պալատի գործունեության ինչպես վիճակագրական տվյալները, այնպես էլ ընդունված որոշումների համառոտագրերը, իսկ որոշումները, ըստ էության, տեղ են գտել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի որոշումների ընտրանու 8-րդ և միջանկյալ դատական ակտերի վերանայման արդյունքում կայացված որոշումների ժողովածուի 2-րդ հատորներում:

Անցած տարին ևս առանձնացավ գործն ըստ էության լուծող բազմաթվական դակ որոշումների ընդունմամբ, որոնք, անշուշտ, ուղղված են միասնական դատական պրակտիկայի ապահովմանը և իրավունքի զարգացմանը:

Քաղաքացիական գործերով հատկանշական է ամուսինների համատեղ սեփականություն հանդիսացող գույքային զանգվածի և դրա բաժանման խնդրի վերաբերյալ որոշումներից մեկում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումը, ըստ որի՝ համատեղ սեփականություն հանդիսացող անշարժ գույքի օտարումից ստացված դրամական միջոցները ևս հանդիսանում են ամուսինների ընդհանուր համատեղ սեփականությունը և այդպիսի միջոցների բաժանման հայցերով հայցվորը պետք է ապացուցի համապատասխան դրամական միջոց-

ների գոյության փաստը:

Հարկ է առանձնացնել նաև արբիտրաժային համաձայնության առկայության պարագայում գործարքն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ վեճի ենթակայության հարցի շուրջ կայացված որոշումը, որում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջը ենթակա է քննության բացառապես դատարանում:

Ուղղորդող նշանակություն ունեն սնանկության ինստիտուտի առանձին վիճահարույց հարցերի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումները: Հատկանշական է գործերից մեկով կայացված այն որոշումը, որում Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է պարտապահին սնանկ ճանաչելու գործի վարույթի կարճման խնդրին այն դեպքում, եթե նախկինում նույն պարտապահի դեմ սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին դիմումը մերժվել է: Մեկ այլ որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է տնտեսվարող սուբյեկտին սնանկ ճանաչելու դիմում ներկայացնելու միջոցով պետության գույքային շահերի պաշտպանության առաջնայնությանը և կանխամտածված սնանկության հետևանքով պետությանը պատճառված վնասի հատուցման իրավահարաբերությունների առանձնահատկություններին: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ օրենքով սահմանված դեպքերում և ժամկետներում տնտեսվարող սուբյեկտին սնանկ ճանաչելու դիմում ներկայացնելն իրավասու պետական համապատասխան մարմնի կամ համայնքի ղեկավարի պարտականությունն է, որը չկատարելու դեպքում այդ պարտականությունը պետք է կատարի դատախազությունը, և որը չկատարելու համար նշված մարմինների իրավասու պաշտոնատար

անձինք անձնական գույքային պատասխանատվություն են կրում դրա հետևանքով պետությանը պատճառված վնասի համար:

Հիշատակման արժանի է նաև այն որոշումը, որի շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը հանգամանալից վերլուծել է բաժնետիրական ընկերությունների բաժնետոմսերի փոխարկվող պարտատոմսերի թողարկման ու տեղաբաշխման կարգը, անդրադարձել է ընկերության բաժնետիրոջ՝ այդ պարտատոմսերի գնման նախապատվության իրավունքի իրացման հնարավորության հարցին:

Վճռաբեկ դատարանը 2014 թվականին ընդունված մի շարք որոշումներում իրավական դիրքորոշում է հայտնել նաև ապացուցման և նախադատելիության ինստիտուտների, գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլի, վերաքննության սահմանների, վերաքննիչ բողոքի հիմքերը և հիմնավորումները փոփոխելու, վերաքննիչ դատարանի միջանկյալ դատական ակտերի հետաձգված բողոքարկման ինստիտուտի վերաբերյալ: Հիշատակման արժանի է այն որոշումը, որում Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հետաքննության ընթացքում տրված բացատրության և նախաքննության ընթացքում տրված ցուցմունքի՝ քաղաքացիական դատավարությունում որպես ինքնուրույն գրավոր ապացույցների թույլատրելիության հարցին և դրանց արժանահավատության գնահատման առանձնահատկություններին: Այսպես, Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ բացատրությունը և ցուցմունքը քաղաքացիական դատավարությունում որպես ինքնուրույն գրավոր ապացույցներ գնահատելիս դատարանները պարտավոր են հաշվի առնել դրանց ձեռքբերման՝ քրեադատավարական օրենքով սահմանված

ընթացակարգը, մասնավորապես՝ այն, որ ցուցմունքի պարագայում դրա ձեռքբերման ընթացակարգն առավել հիմնավոր երաշխիքներ է բովանդակում այդ ապացույցի արժանահավատությունն ապահովելու առումով:

Ուրախությամբ պետք է փաստել, որ քաղաքացիադատավարական որոշ խնդրահարույց հարցերի շուրջ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները ոչ միայն կանոնակարգում և միասնականացնում են դատական պրակտիկան, այլև տեղ են գտել ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատանքային խմբի կողմից մշակված «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծում:

2014 թվականը հատկանշական էր նաև վարչական գործերով ընդունված որոշումներով: Հարկ է առանձնացնել գործերից մեկով կայացված այն որոշումը, որում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ իրավական պետության պայմաններում պատշաճ վարչական վարույթի պարտադիր նախապայման է վարչական վարույթի մասնակիցների լավամտ լինելու իրավունքը գործնականում իրացնելը: Ընդ որում, օրենսդրի կողմից նախատեսված վարչական վարույթի մասնակիցներին լսելու վարչական մարմնի պարտականության նպատակը չի սահմանափակվում միայն տվյալ մասնակիցների համար արդյունավետ անհատական պաշտպանություն ապահովելով, դրանով մասնակիցները նաև նպաստում են գործի փաստական հանգամանքները պատշաճ պարզելու վարչական մարմնի պարտականության կատարմանը:

Ուղղորդող նշանակություն ունեն «գովազդ» և «արտաքին գովազդ» հասկացությունների, արտաքին գովազդի տեղադրման համար թույլտվության

տրամադրման հարցի վերաբերյալ որոշումներից մեկում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները: Առանձնահատուկ կարևորություն ունի նաև գործերից մեկով կայացված այն որոշումը, որում Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է ապրանքային նշանի իրավական պահպանության երաշխիքներին, ապրանքային նշանների շփոթելու աստիճան մամուլումը որոշելու կանոններին, ինչպես նաև՝ հանրահայտ ապրանքային նշանների իրավական պահպանության առանձնահատկություններին:

2014 թվականին ընդունված մի շարք որոշումներում անդրադարձ է կատարվել նաև հարկային, մաքսային օրենսդրության խնդրահարույց հարցերին, մասնավորապես՝ շենքերի, շինությունների իրացման ժամանակ ԱԱՀ-ով հարկվող շրջանառությունն օրենքով սահմանված դեպքերում կադաստրային արժեքով որոշելու համար վերաբերելի և թույլատրելի ապացույցների հարցին, «Ժամանակավոր ներմուծում» մաքսային ռեժիմի կանոնակարգումները խախտելու հետևանքով առաջացող իրավահարաբերություններին: Որոշումներից մեկում Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե արդյոք միջազգային օդանավակայաններով ՀՀ ժամանող ֆիզիկական անձանց համար սահմանված ապրանքների հայտարարագրման պարտականությունը կարող է համարվել պատշաճորեն կատարված, երբ վերջինս, ՀՀ մաքսային սահմանով տեղափոխելով երրորդ անձի անձնական օգտագործման իրերը, ընտրել է մաքսային ձևակերպումների և մաքսային հսկողության իրականացման «Կանաչ» ուղին:

Վարչական դատավարության շրջանակներում անդրադառնալով վե-

րաքննության վարույթի առանձնահատկություններին՝ Վճռաբեկ դատարանը որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ թեև վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ բողոքում ներկայացված պահանջի սահմաններում՝ ձեռնարկելով անհրաժեշտ միջոցներ բողոքն ըստ էության քննելու համար, սակայն չի կարող սեփական նախաձեռնությամբ դուրս գալ առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության շրջանակներից, մասնավորապես՝ փոխել հայցի հիմքը և կայացնել դատական ակտ այն իրավական և փաստական հիմքերով, որոնք առաջին ատյանի դատարանում քննության առարկա չեն դարձվել:

2014 թվականն առանձնացել է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի դատավորների մասնակցությամբ կայացած սեմինարներով և Արդարադատության ակադեմիայի կողմից կազմակերպված դասավանդման ծրագրերին վերջիններիս ակտիվ ներգրավվածությամբ: Հատկանշական են «Հարավային Կովկասում իրավական և դատական բարեփոխումների համար խորհրդատվություն» ծրագրի շրջանակներում վարչական արդարադատության հիմնախնդիրների շուրջ կազմակերպված բազմաթիվ և բազմաբովանդակ սեմինարները:

Անփոփելով ելույթս՝ պետք է նշեն, որ 2014 թվականն ընդհանուր առմամբ օրենսդրական փոփոխություններով հագեցած տարի էր, այդուհանդերձ, ուրախությամբ պետք է փաստել, որ պալատն իր առջև դրված խնդիրները, որոնք նախանշվել էին հաշվետու տարվա համար և որոնց զգալի մասը պայմանավորված էր նաև նշված օրենսդրական փոփոխություններով,

հաջողությամբ իրականացրել է: Միաժամանակ կցանկանայի շեշտել, որ պալատն իր այս գործունեությունն իրականացնելիս բացարձակապես հենվում է իր ներուժի վրա՝ դատավորների, դատական ծառայողների՝ ի դեմս դատավորի օգնականների և խորհրդականների, որից ելնելով էլ արժանին պետք է մատուցել պալատի դատավորներին ու պալատի ամբողջ աշխատակազմին և այն բոլոր դատական ծառայողներին, ում ամենօրյա մվիրումով ու տքնաջան աշխատանքի շնորհիվ ապահովվում է պալատի բնականոն գործունեությունը, և կյանքի են կոչվում նախադեպային որոշումների հատորյակները:

Վերջում ցանկանում եմ առանձնակի շնորհակալություն հայտնել Գերմանիայի միջազգային համագործակցության ընկերությանը, որի կողմից իրականացվող «Հարավային Կովկասում իրավական և դատական բարեփոխումների համար խորհրդատվություն» հայաստանյան ծրագրի օժանդակությամբ վերջին տարիներին հրատարակվում և հանրության դատին են հանձնվում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի որոշումների ընտրանիները և տարեկան հաշվետվությունները, այդ թվում նաև սույն ձեռնարկները, ինչպես նաև իրականացվում են բազմաթիվ և բազմաբովանդակ այլ նախագծեր: Բարձր գնահատելով նման աջակցությունը և առանձնահատուկ շնորհակալություն հայտնելով հայաստանյան ծրագրի ղեկավար Վարդան Պողոսյանին և ծրագրի սրտացավ աշխատակիցներին՝ հույս ունեմ առաջիկայում ևս նման ձևաչափով շարունակելու մեր համագործակցությունը:

Սահմանադրական իրավունք

Հովհաննես ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ պետական-իրավական հարցերի մշտական
հանձնաժողովի նախագահ

ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ, ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ

ԵՎ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ

ՓՈԽՀԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՁԱՏՄԱՆ ԵՎ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՈՄԱՆ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ

Իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը յուրաքանչյուր իրավական և ժողովրդավարական պետության կառուցման հենքն է: Դա առաջնային այն սկզբունքներից մեկն է, առանց որի հնարավոր չէ երկրում իրականացնել օրինական և արդարացի կառավարում: Միաժամանակ, այն ենթադրում է համապատասխան իրավական լծակների առկայություն իշխանության ճյուղերի մոտ, որոնք զսպումների և հակակշիռների կառուցակարգի անբաժան մասն են և որոնց առկայությունն է ապահովում իշխանության թևերի բնականոն գործունեությունը: ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված այդ լծակները հնարավորություն են տալիս, օրինակ, Ազգային ժողովին՝ հայտնել անվստահություն Կառավարությանը, ՀՀ Նախագահին՝ արձակել Ազգային ժողովը Սահմանադրությամբ սահմանված հիմքերի առկայության պարագայում և այլն: ՀՀ Սահմանադրության մեջ ամրագրված են այն դեպքերը, երբ Հանրապետության Նախագահը վերահսկողություն է իրականացնում Ազգային ժողովի նկատմամբ:

Սույն ոլորտում առանձնակի կարևորվում է արդեն իսկ նշված Ազգային ժողովն արձակելու ՀՀ Նախագահի լիազորությունը: Խորհրդարանի լուծարման ինստիտուտը պատմականորեն առաջացել է որպես զենք միապետի ձեռքում պառլամենտական մեծամասնության դեմ, սակայն պառլամենտական համակարգի էվոլյուցիայի ընթացքում աստիճանաբար վերածվել է մի օգտակար ինստիտուտի, որի հիմնական նպատակը ճգնաժամային իրավիճակների լուծումն է խորհրդարանի և կառավարության միջև: Պառլամենտական երկրներում այն ավանդաբար դիտարկվում է որպես խորհրդարանի առջև կառավարության պատասխանատվության հակակշիռ: Խորհրդարանի և կառավարության միջև հակամարտության և դրա հետևանքով խորհրդարանի արձակման դեպքում արբիտրի դերը կատարում է ընտրողը: Պառլամենտական համակարգի պայմաններում, թեև խորհրդարանի արձակման լիազորությունն իրավաբանորեն վերապահված է Նախագահին, այն իրականում իրականացվում է միայն կառավար-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

րության ցանկությամբ: Նախագահի՝ խորհրդարանն արձակելու լիազորությունն այստեղ հիմնականում ձևական բնույթ ունի: Կիսանախագահական կառավարման ձևի պայմաններում իրավիճակը կարող է այլ լինել: Քանի որ այստեղ, ի տարբերություն խորհրդարանական կառավարման ձևի, երկրի Նախագահն ինքնուրույն քաղաքական դերակատարում ունի, ապա խորհրդարանի արձակման ինստիտուտը կարող է ձեռք բերել ինքնուրույն նշանակություն Հանրապետության Նախագահ-խորհրդարան փոխհարաբերություններում: Կիսանախագահական կառավարման ձևում պառլամենտ-կառավարություն հարաբերություններում ճգնաժամի հանգուցալուծում լինելուց բացի, այն կարող է լինել նաև հզոր զենք Հանրապետության Նախագահի ձեռքում՝ նրա և պառլամենտի միջև հակասությունների դեպքում: Կառավարման կիսանախագահական ձևում պառլամենտի լուծարման՝ Նախագահի հայեցողական լիազորությունը նրա ամենահզոր զենքն է պառլամենտի նկատմամբ: Հայաստանի Սահմանադրությունը մինչև 2005 թվականի փոփոխությունները միակն էր նախկին կոմունիստական բյուրոկրատիայի պատկանող երկրների շարքում, որտեղ Հանրապետության Նախագահին տրված էր խորհրդարանը լուծարելու գրեթե անսահմանափակ միանձնյա իրավունք: ՀՀ Նախագահի այս իրավունքը ոչ միայն ուժեղացնում էր նրա դիրքերը խորհրդարանի նկատմամբ, այլև խիստ թուլացնում

էր կառավարության պատասխանատվությունը խորհրդարանի առջև: Կառավարությանն անվտանգություն հայտնելու խորհրդարանի ցանկացած փորձ կարող էր կանխվել Հանրապետության Նախագահի կողմից՝ խորհրդարանի լուծարմամբ կամ դրա սպառնալիքով: Եվրոպայի խորհրդի անդամ երկրներից միայն երկուսում է (Ֆրանսիայում և Պորտուգալիայում), որ երկրի Նախագահն ունի պառլամենտի լուծարման հայեցողական իրավունք: Հատկանշական է, որ արևելաեվրոպական որևէ երկիր այդ դրույթը չի ընդօրինակել՝:

2005 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում խորհրդարանի լուծարման ինստիտուտը ենթարկվեց արմատական փոփոխության: Հանրապետության Նախագահն այլևս չունի Ազգային ժողովը լուծարելու միանձնյա իրավունք, իսկ լուծարման բոլոր դեպքերն ուղղակիորեն ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրության 74.1-րդ հոդվածում: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 74.1-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահն **արձակում է** Ազգային ժողովը, եթե Ազգային ժողովը երկու անգամ անընդմեջ երկու ամսվա ընթացքում հավանություն չի տալիս կառավարության ծրագրին: Հանրապետության Նախագահն Ազգային ժողովի նախագահի կամ վարչապետի առաջարկությամբ **կարող է արձակել** Ազգային ժողովը, եթե՝ ա) Ազգային ժողովը հերթական նստաշրջանի երեք ամսվա ընթացքում որոշում չի կա-

Սահմանադրական իրավունք

յացնում կառավարության որոշմամբ անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագծի վերաբերյալ.

բ) հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովի նիստերը երեք ամսից ավելի չեն գումարվում.

գ) հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովը երեք ամսից ավելի իր կողմից քննարկվող հարցերի վերաբերյալ որևէ որոշում չի կայացնում:

ՀՀ Ազգային ժողովի նկատմամբ Նախագահի այսպիսի վերահսկողության նպատակն այն է, որ Ազգային ժողովն իր լիազորություններն իրականացնի ժամանակին ու անհրաժեշտ ծավալով: Նկատելի է, որ նորմի առաջին մասն իմպերատիվ է, իսկ երկրորդը՝ դիսպոզիտիվ: Առաջին դեպքում ՀՀ Սահմանադրությունը նախատեսում է Ազգային ժողովը պարտադիր կերպով արձակելու հիմք, եթե Ազգային ժողովը երկու անգամ անընդմեջ հավանություն չի տալիս «պատգամավորական տեղերի բաշխման և պատգամավորական խմբակցությունների հետ խորհրդակցությունների հիման վրա» ձևավորված կառավարության ծրագրին: Փաստորեն, այն դեպքում, երբ կառավարության երկրորդ անգամ ներկայացված ծրագիրն անհրաժեշտ չափով կատարյալ չէ և հասարակության շահերին չի համապատասխանում, Ազգային ժողովն արձակումից խուսափելու համար հնարավոր է իր կամքին հակառակ հավանություն տա դրան, ինչն անթույլատրելի է: Այնուամենայնիվ, անգամ այդ դեպքում Ազգային ժողովը կարող է հա-

վանություն տալ ծրագրին, բայց որոշ ժամանակ անց, Սահմանադրության 84-րդ հոդվածին համապատասխան, պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ անվստահություն հայտնել կառավարությանը: Այս կապակցությամբ գտնում ենք, որ սույն հիմնախնդրին հստակ լուծումներ պետք է տրվեն սահմանադրական մակարդակում:

ՀՀ Սահմանադրության 74.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի («ա» կետի) համաձայն՝ Ազգային ժողովը Նախագահի կողմից կարող է արձակվել, եթե կառավարության որոշմամբ անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագծի վերաբերյալ հերթական նստաշրջանի երեք ամսվա ընթացքում որոշում չի կայացվում: Քանի որ սահմանադրական այլ նորմերով էլ կարգավորված չէ, թե Կառավարությունն ինչ հաճախականությամբ է իրավասու օրենքի նախագիծն անհետաձգելի ճանաչել², ապա պետք է ենթադրել, որ այստեղ խոսքը գնում է ոչ թե անհետաձգելի ճանաչված օրինագծի վերաբերյալ դրական որոշման մասին, այլ ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական որոշման մասին. հակառակ դեպքում՝ Կառավարությունը կկարողանար իր բոլոր օրինագծերը ներկայացնել որպես անհետաձգելի՝ դրական ելքի ակնկալիքով:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ Սահմանադրության 74.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված մյուս («բ» և «գ») հիմքերին, ապա հարկ է նշել, որ դրանք այնքան էլ արդյունավետ

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

չեն: Նախ, եթե Ազգային ժողովի պատգամավորներն իրենց վերապահված գործառույթներն անհրաժեշտ չափով չեն իրականացնում, բայց միևնույն ժամանակ չեն էլ ցանկանում, որ Ազգային ժողովն արձակվի, նրանց համար բարդություն չէ հերթական նստաշրջանի ընթացքում երեք ամսվա մեջ մեկ օր հավաքվել և խորհրդարանն արձակելու հիմքն ի չիք դարձնել: Նույնը կարելի է ասել հաջորդ հիմքի մասին: Հեշտությամբ կարելի է Ազգային ժողովի ներքին խնդիրների վերաբերյալ որևէ հարց մտցնել օրակարգ և որոշում կայացնել³:

Պետության գլխի կողմից խորհրդարանի արձակման հիմքերը և պատճառները միատեսակ չեն արտասահմանյան երկրներում: Օրինակ՝ Ռուսաստանի Գաշնության Սահմանադրության 111-րդ հոդվածի համաձայն՝ երկրի նախագահին իրավունք է վերապահված արձակել Պետական դուման, եթե վերջինս երեք անգամ մերժում է վարչապետի թեկնածությունը: Իսկ եթե Պետական դուման երեք ամսվա ընթացքում երկու անգամ անվստահություն է հայտնում կառավարությանը, ապա ՌԳ Նախագահը կամ ընդունում է կառավարության հրաժարականը, կամ էլ արձակում է Պետական դուման (Սահմ. 117-րդ հոդ.):

ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից Նախագահի գործունեության նկատմամբ իրականացվող վերահսկողության տեսակ է **Նախագահի՝ իր լիազորությունների կատարման անհնարինության մասին որոշման**

կայացումը: ՀՀ Սահմանադրության 59-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահի ծանր հիվանդության կամ նրա լիազորությունների կատարման համար այլ անհաղթահարելի խոչընդոտների առկայության դեպքում, երբ տևականորեն անհնարին է դառնում նրա լիազորությունների կատարումը, Ազգային ժողովը՝ կառավարության առաջարկով և Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա, պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով որոշում է ընդունում Հանրապետության Նախագահի՝ իր լիազորությունների կատարման անհնարինության մասին: Եթե Սահմանադրական դատարանի եզրակացությամբ Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների կատարման անհնարինության հիմքերը բացակայում են, ապա Կառավարությունը չի կարող նման առաջարկով դիմել Ազգային ժողով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի⁴ համաձայն՝ վերը նշված գործով Սահմանադրական դատարան է դիմում ՀՀ կառավարությունը՝ Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների կատարման անհնարինության մասին տեղեկություններին իրազեկ դառնալուց ոչ ուշ, քան 5 օր հետո: Նշված գործերով Սահմանադրական դատարանն իրավասու է՝

1) պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, ինչպես նաև բժշկական հաստատություններից պահանջելու նյութեր, որոշումներ, փորձագիտական

Սահմանադրական իրավունք

եզրակացություններ, տեղեկանքներ և այլ նյութեր.

2) կանչելու և լսելու այն անձանց, որոնց բացատրությունները կարող են նշանակություն ունենալ գործով եզրակացություն ընդունելու համար: Սահմանադրական դատարանի եզրակացությունը պետք է ընդունվի ոչ ուշ, քան դիմումի մուտքագրման օրվանից հինգ օր հետո:

ՀՀ Սահմանադրության 58-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահն իր **հրաժարականը** ներկայացնում է Ազգային ժողով: Հրաժարականը ներկայացնելուց հետո՝ տասնօրյա ժամկետը լրանալուն պես, երկօրյա ժամկետում հրաժարականը կրկին ներկայացնելու դեպքում Հանրապետության Նախագահի հրաժարականը համարվում է ընդունված, և Սահմանադրությամբ սահմանված կարգով ու ժամկետներում անցկացվում է արտահերթ ընտրություն:

ՀՀ Սահմանադրության 58-րդ և Ազգային ժողովի կանոնակարգի 94-րդ հոդվածներից բխում է, որ, փաստորեն, ՀՀ Նախագահի հրաժարականի մասին դիմումը չի քննարկվում ո՛չ ԱԺ հանձնաժողովներում, ո՛չ էլ ԱԺ նիստում: Հանրապետության Նախագահի հրաժարականը միայն պետք է անցնի տասնօրյա ժամկետից հետո կրկին ներկայացվելու ձևական ընթացակարգը:

ՀՀ Նախագահի և Ազգային ժողովի փոխհարաբերությունների առանցքային հիմնախնդիրներից է **պետական պաշտոններում նշանա-**

կումներ կատարելը: ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հիման վրա. այսինքն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում բոլոր պետական ինստիտուտների փոխհարաբերությունների հիմքում սահմանադրական մակարդակով դրված է իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը: Այնուամենայնիվ, կիսանախագահական կառավարման ձևի դեպքում գործադիր իշխանությունն օրենսդրի նկատմամբ առավելություն է ստանում այն իմաստով, որ պետության ղեկավարը հենվում է գործադիր իշխանության վրա և այդ ոլորտում իրականացնում բավական լայն լիազորություններ: Այս առումով, առաջին հերթին հարկ է անդրադառնալ վարչապետի նշանակման ու կառավարության ձևավորման հարցերին: ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 4-րդ կետում սահմանված է, որ ՀՀ Նախագահն Ազգային ժողովում պատգամավորական տեղերի բաշխման և պատգամավորական խմբակցությունների հետ խորհրդակցությունների հիման վրա վարչապետ է նշանակում պատգամավորների մեծամասնության վստահությունը վայելող անձին, իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա առավել թվով պատգամավորների վստահությունը վայելող անձին: Հանրապետության Նա-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

խագահը վարչապետ է նշանակում կառավարության հրաժարականի ընդունումից հետո՝ տասնօրյա ժամկետում: Կառավարությունը կազմավորվում է վարչապետի նշանակումից հետո՝ քսանօրյա ժամկետում: Կառավարության անդամներին պաշտոնի նշանակում և պաշտոնից ազատում է Հանրապետության Նախագահը՝ վարչապետի առաջարկությամբ: Իհարկե, վերոնշյալ նորմում Նախագահի կողմից պատգամավորական տեղերի բաշխումը ու խմբակցությունների հետ խորհրդակցությունների արդյունքները հաշվի առնելու դրույթը ձևական է⁵, և այստեղ բացակայում են սահմանադրական հստակ կառուցակարգեր, որոնք կարող են ապահովել խորհրդարանի կարծիքը հաշվի առնելը: Սակայն ՀՀ Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի համաձայն՝ կառավարությունն իր կազմավորումից հետո՝ քսանօրյա ժամկետում, Ազգային ժողով է ներկայացնում իր ծրագիրը: Ազգա-

յին ժողովն իրավասու է այդ ծրագիրը չհաստատելու ճանապարհով անվստահություն հայտնել Կառավարությանը: Այդ դեպքում վերջինս պարտավոր է հրաժարական տալ, իսկ ՀՀ Նախագահը՝ կազմավորել նոր կառավարություն: Այդ պատճառով Հանրապետության Նախագահն այդպիսի իրավիճակներից խուսափելու համար պարտավոր է խորհրդակցել Ազգային ժողովի խմբակցությունների հետ և հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ կառավարությունը պատասխանատվություն է կրում նաև խորհրդարանի առջև:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ հարկ է նշել, որ պետական իշխանության մարմինների վերը նշված փոխհարաբերությունները, որոնք բնութագրական են կառավարման կիսանախագահական մոդելին, այնուհանդերձ կատարելագործման, շտկման և հղկման պարագայում, առավել արդյունավետ կառավարման հենք կարող են դառնալ:

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհ. խմբ. Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, «Իրավունք», 2010թ., էջ 737:

2. Պողոսյան Վ., Թովմասյան Հ. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունների նախագիծը (համառոտ պարզաբանումներ), Երևան, 2005, էջ 92:

3. Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիր իշխանության կազմակերպ-

ման և գործունեության սահմանադրական հիմունքները, պատ-ու խմբ. Ն. Ա. Այվազյան, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2011, էջ 134-135:

4. «Սահմանադրական դատարանի մասին» 01.06.2006թ. ՀՀ օրենքի 77-րդ հոդվածը:

5. Այվազյան Ն., Եղյան Ռ. ՀՀ գործադիր իշխանությունը փոփոխված Սահմանադրության համատեքստում: Իրավագիտության հարցեր, Երևան, 2006, էջ 24:

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Գագիկ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր

ՊԱՏԱԿԱՆ ԻՆՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դատական իշխանության Էմարմինների համակարգի բնականոն գործունեությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է նվազագույն երաշխիքների համակարգ, որոնց շնորհիվ դատական իշխանությունն իրապես հանդես է գալիս որպես հանրային-իրավական (լիազորությունների վերաբերյալ, նորմատիվ ակտերի սահմանադրականության, ընտրական իրավունքի և այլն) հաստատություն:

Այս առումով դատական իշխանության երաշխիքների համակարգում հատկապես առանձնանում է դատարանի (դատավորների) անկախության կարգավիճակի հիմնահարցը:

Ներկայումս մեզանում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումների հիմնական նպատակներից մեկն անկախ դատական համակարգի ստեղծումն է: Արդարադատության արդյունավետ իրականացման միջոցների շարքում առանձնահատուկ նշանակություն ունի դատավորների անկախությունը:

Դատարանի անկախությունը հիմնարար սկզբունք է դատարանների կազմակերպման և գործունեության խնդրում, որն ապահովում է պատշաճ արդարադատության իրականացումը: Դատական անկախությունը նշանակում է, որ արդարադա-

տության իրականացման ժամանակ դատարանները ղեկավարվում են Սահմանադրությամբ ու օրենքներով և կապված չեն այլ պետական մարմիններից ու պաշտոնատար անձանցից, ազատ են ցանկացած ազդեցությունից¹:

Դատական անկախությունը դատավորներին վերապահված արտոնություն չէ, դա նրանց արտոնությունն է, ովքեր արդարադատություն հայցելով դիմում են դատավորներին: Ինչպես նշում է պրոֆեսոր Գ. Հարությունյանը. «Իրավունքի գերակայության սկզբունքը կմնա որպես վերացական ցանկություն, եթե գործնականում կյանքի չկոչվի մարդու սահմանադրական իրավունքների անմիջական գործողության պահանջը: Վերջինս իր հերթին պայմանավորված է անկախ դատական համակարգի առկայությամբ: Այն ենթադրում է ոչ միայն ինստիտուտների ու

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

անձանց առկայութիւն, այլ ներդաշնակ լիազորութիւններ ունեցող օղակների համակարգային ամբողջականութիւն»:²

Վերլուծելով դատավորների անկախութեան երաշխիքներին վերաբերող միջազգային իրավական և ներպետական օրենսդրական նորմերը՝ կարելի է այդ երաշխիքները դասակարգել հետևյալ կերպ.

- ա) կազմակերպարարական,
- բ) սոցիալական,
- գ) նյութատեխնիկական,
- դ) բարոյահոգեբանական:

Մեր կարծիքով, կազմակերպարարական երաշխիքներն առնվազն ներառում են ինչպես ողջ դատական իշխանութեան, այնպես էլ այդ իշխանութիւնը մարմնավորող դատավորի կարգավիճակի վերաբերյալ հարցերի համալիրը:

Դատական իշխանութիւնը, սակայն, հռչակելով որպէս պետական իշխանութեան ինքնուրույն ճյուղ, դեռևս բավական երաշխիք չէ նրա անկախութեան ապահովման համար:

Դատական իշխանութեան անկախութեան ապահովման երաշխիքները և դրանց հետ կապված դատավորի կարգավիճակի վերաբերյալ դրույթները մեզանում ամրագրված են սահմանադրական և օրենսդրական մակարդակով: Այս կապակցութեամբ Եվրոպական խարտիայի 1.2 ենթակէտը սահմանում է. «Եվրոպական յուրաքանչյուր պետութեան մեջ դատավորների կարգավիճակի հիմնարար սկզբունքներն արտահայտվում են ամենաբարձր մակարդակի ներքին նորմերում, իսկ նրա կանոնները՝ նվազագոյնը օրենսդրական

մակարդակով»:

Դատավորների կարգավիճակի նշանակութիւնը, որի հետ կապված է դատավորների և դատական մարմինների ձեռնահաստեղծման, անկախութեան և անկողմնակալութեան երաշխիքը, ստիպում է դրա հիմնարար սկզբունքները մտցնել առավել բարձր մակարդակի ներքին նորմերի մեջ, այսինքն՝ կոշտ Սահմանադրութիւն ունեցող եվրոպական երկրների համար՝ այդ Սահմանադրութեան մեջ: Կարգավիճակի կանոնները մտցվելու են նվազագոյնը օրենսդրական մակարդակի նորմերի մեջ, որը միաժամանակ հանդիսանալու է առավելագոյն բարձր մակարդակը ճկուն Սահմանադրութիւն ունեցող երկրների համար³:

ՀՀ փոփոխված Սահմանադրութիւնը և 2007 թվականին ընդունված Դատական օրենսգիրքը պարունակում են հիմնարար սկզբունքներ, որոնք կոչված են ապահովելու դատական իշխանութեան անկախութիւնը և ինքնակառավարումը:

Դատական համակարգի անկախութիւնը քաղաքական խափից և մասնավոր հատվածից արդյունավետ ու ժողովրդավարական դատական համակարգ ունենալու հիմնարար նախապայման է: Մասնագետների ուշադրութիւնը սևեռվում է հետևյալ փոխադրական խնդիրների ուղղութեամբ. դատական համակարգի անկախութիւն, խոսքի և միավորվելու ազատութիւն, որակավորում, դատավորների ընտրութիւն ու վերապատրաստում, ծառայութեան ու պաշտոնավարման պայմաններ, մասնագիտական գաղտնիքի ու անձեռնմխելիութիւն, և կար-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

գապահական պատասխանատվութիւն, պաշտոնավարման կասեցում եւ պաշտոնից հեռացում:

Գիտակցելով, որ դատական իշխանութեան անկախութիւնն իրավունքի գերակայութեան նախապայմանն է, Բանգլադէշի սկզբունքների մեջ տեղ է գտել այդ սկզբունքի հետեւյալ կիրառութիւնը. «Դատավորը պետք է դատական գործառնութիւն կատարի անկախորէն՝ դատավորի կողմից փաստերի գնահատման հիման վրա, իրավունքի գիտակցից ըմբռնմամբ, որէէ աղբյուրից կամ որէէ պատճառով գործաղբյուր ուղղակի կամ անուղղակի արտաքին ցանկացած ազդեցութիւնից, շահաղբյուրից, ճնշումից, սպառնալիքից եւ միջամտութիւնից զերծ»: Կարևոր սկզբունք է նաև այն, որ «դատավորը պետք է անկախ լինի ընդհանրապէս հասարակութիւնից եւ այն կոնկրետ կողմերից, որոնց նկատմամբ դատավորը պետք է որոշում կամ վճիռ կայացնի»: Բացի այդ, գիտակցվում է, որ անթույլատրելի կապերը, որոնցից դատավորը պետք է զերծ լինի, ներառում են իշխանութեան գործաղբյուր եւ օրէնսդիր ճյուղերը: Էական է այն հանգամանքը, որ ոչ միայն պետք է ապահովել այդ ազատութեան փաստացի գոյութիւնը, այլև երաշխավորել, որպէսզի ողջամիտ դիտորդի մոտ առաջանա այդպիսի ազատութեան գոյութեան տպավորութիւն: Արդյունքն այն է, որ դատավորները պարտավոր են իրավունքի նորմերը կիրառել՝ հաշվի չառնելով անցողիկ քաղաքական ու սոցիալական ճնշումները, որոնք կարող են ազդել ընտրված գործաղբյուր կամ օրէնսդիր մարմինների պաշ-

տոնյաների վրա:

Գոյութիւն ունի դատական անկախութեան երկու տեսակ՝ դատարանների անկախութիւնն իշխանութեան այլ ճյուղերի կամ կառույցների հակողութիւնից, յուրաքանչյուր դատավորի անկախութիւնն իր կողմից կայացվող որոշումների մեջ, որը պետք է իրականացվի օրէնքի կիրառման մեջ տվյալ դատավորի դատողութեամբ: Տեսական եւ կիրառական նկատառումներից բացի, իրավունքի եվրոպական տեսութեան մեջ տարբերակվում է նաև դատավորների գործառնութեային եւ անձնական անկախութիւն: Առաջինը վերաբերում է դատավորի գործառնութեային իրականացման հետ կապված երաշխիքներին, իսկ երկրորդը՝ դատավորի անձնական կարգավիճակին: Այս տարբերակումն ակնհայտ է, օրինակ, իրավաբանների միջազգային ընկերակցութեան կողմից ընդունված՝ Դատավորի անկախութեան միջազգային չափորոշիչների առաջին բաժնում:

Հիմնարար կանոնն այն է, որ դատավորներն իրենց պարտականութիւնների կատարման մեջ պետք է առաջնորդվեն Սահմանադրութեամբ եւ օրէնքներով, միջազգային իրավական ակտերով, իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով եւ, իհարկէ, բարոյաէթիկական նորմերով: Չմայած այս սկզբունքն առաջին հայացքից պարզ է թվում, դրա կիրառութեան մեջ ոչ միշտ է հեշտ խուսափել «գորշ գոտիներից»: Դատական ակտիվութեան եւ չափազանց շատ սահմանափակման միջև սահմաններ անցկացնելն այնքան էլ հեշտ գործ չէ: Օրինակ՝ կարելի է քննարկել, թէ որքա-

ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն
20

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

նով կարող է դատավորը հենվել արդարադատության մասին սեփական պատկերացումների, և որքանով՝ օրենսդրի կամքի վրա: Գոյություն ունեն անձնական անկախության մի քանի ճանաչված երաշխիքներ, օրինակ՝ դատավորի անձեռնմխելիությունը, դատավորի նշանակումն անսահմանափակ ժամկետով, դատավորի նշանակման գործընթացի մեջ դատական համակարգի ինքնակառավարման մարմինների ներգրավումը, դատավորի պաշտոնից հեռացման և թոշակի գնալու տարիքների խստիվ ամրագրումը Սահմանադրության մեջ, դատավորի պաշտոնավարման կասեցումը, կամ տեղափոխումն իշխանության մեկ այլ ճյուղ, կամ որևէ այլ պաշտոնի միմիայն դատավորի համաձայնությամբ, դատավորի քաղաքական չեզոքությունը, աշխատանքի պատշաճ պայմանների երաշխավորումը՝ պաշտոնին համարժեք՝ արժանապատիվ վարձատրությամբ, ինչպես նաև դատավորի պարտականությունների շրջանակը:

Անկախ և անկողմնակալ դատարանի ստեղծումն արդարադատության իրականացման հիմնական երաշխիք է:⁵ Դատարանը պետք է անկախ լինի ինչպես գործադիր, այնպես էլ օրենսդիր մարմիններից:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ անհրաժեշտ է նախատեսել երաշխիքների այնպիսի համակարգ, որը կարող է ապահովել գործերի քննության ընթացքում դատավորի ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ անկողմնակալությունը:

Արդարադատության պատշաճ

իրականացումն ունի երկու կողմ՝ ինստիտուցիոնալ (դատարանի անկախությունը և անկողմնակալությունը) և ընթացակարգային (գործերի քննության արդարացիությունը): Պետությունը պետք է ստեղծի այնպիսի դատական համակարգ, որն անհրաժեշտ է արդարադատության արդյունավետ իրականացման համար:

Դատական անկախությունը վերաբերում է դատական համակարգի ինստիտուցիոնալ անկախությանը: Դատական իշխանությունը ժամանակակից ժողովրդավարական պետությունների երեք հիմնական և հավասարազոր հենասյուներից մեկն է: Այն կարևոր դեր ունի մյուս երկու հենասյուների առնչությամբ: Այն վերանայում է իշխանության գործադիր ճյուղի գործողությունները՝ ապահովելու դրանց համապատասխանությունն օրենքին: Այն վերանայում է օրենսդիր ճյուղի ընդունած օրենքները՝ ապահովելու դրանց համապատասխանությունը Սահմանադրությանը: Այս գործառույթները կատարելու համար դատական իշխանությունը պետք է ազատորեն որոշումներ կայացնի ներկայացված խնդիրների վերաբերյալ, փաստերի գնահատման և օրենքի՝ իր ընկալման համաձայն, գերծ ցանկացած աղբյուրից, կամ ցանկացած պատճառով հնարավոր ուղղակի կամ անուղղակի անհարկի ազդեցություններից, ճնշումներից կամ շահադրդումներից:

Դատական իշխանությունը, առանձնացված լինելով օրենսդիր և գործադիր իշխանություններից, պետք է գործի դրանցից անկախ և ինքնուրույն: Դատավորների անկախությունը կկրի ձևական բնույթ, եթե օրենսդ-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

րութեամբ չնախատեսվեն ուժեղ դատական իշխանութեան գոյութիւնն ապահովող բավարար երաշխիքներ: Այդ խնդրի լուծման համար, իհարկեւ, պետք է ձեռնարկվեն քաղաքական, իրավական, նյութական և կազմակերպական բավարար միջոցներ:

Դատավորի անկախութիւնը նրա կարգավիճակի հիմնական տարրն է, ինչպէս նաև դատական իշխանութեան գոյութեան գլխավոր պայմանը, որն ի վիճակի է օբյեկտիվորեն և անաչառ իրականացնել արդարադատութիւն, պաշտպանել քաղաքացիների իրավունքները և օրինական շահերը:

Դատավորի անկախութիւնը չպետք է հասկանալ բացարձակ իմաստով, ինչը կարող է հանգեցնել կամայականութեան: Նրա անկախութիւնը սահմանափակվում է Սահմանադրութեանը և օրենքին ենթարկվելու պահանջով, որը հնարավոր է միայն այն դեպքում, եթե դատավորն իրականում անկախ է: Սահմանադրական այս պահանջը ենթադրում է, որ դատական իշխանութիւնն անկախ է Ազգային ժողովից, ՀՀ Նախագահից և կառավարութիւնից: Վերջիններս իրավունք չունեն հսկողութիւն իրականացնել դատարանների ընդունած որոշումների նկատմամբ, այս կամ այն կերպ միջամտել դատարանի գործունեութեանը: Արդարադատութիւն իրականացնելիս դատավորը հաշվետու չէ որևէ պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի առջև:

Միջազգային և ներպետական իրավական ակտերի վերլուծութիւնը հնարավորութիւն է տալիս առանձնացնել դատավորների անկախու-

թիւնն ապահովող հետևյալ երաշխիքները.

- դատական համակարգի կայունութիւնը և արդունավետութիւնը.

- դատավորի գործունեութեանը միջամտելու անթույլատրելիութիւնը.

- պատասխանատվութիւնը դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքի համար.

- դատավորի անփոփոխելիութիւնը.

- դատավորի անձեռնմխելիութիւնը.

- դատավորին կարգապահական պատասխանատվութեան ենթարկելը հատուկ սահմանված կարգով.

- դատավորի հրաժարականի իրավունքը.

- օրենքով սահմանված կարգով դատավորի լիազորութիւնների դադարեցումը.

- դատավորի ապաքաղաքականացվածութիւնը.

- դատավորի գործունեութեան նյութական և սոցիալական երաշխիքները.

- դատավորի աշխատանքային գործունեութեան այլ երաշխիքների ապահովումը.

- արդարադատութեան իրականացման օրենքով սահմանված դատավարական ձևը:

Այս երաշխիքները կրում են ընդհանուր բնույթ և տարածվում են դատական համակարգի մեջ մտնող բոլոր դատարանների և դատավորների վրա: Հայաստանի Հանրապետութիւնում չեն կարող ընդունվել օրենքներ և այլ իրավական ակտեր, որոնք կարող են սահմանափակել դատարանի ինքնուրույնութիւնը և դատավորի անկախութիւնը:

ՆՈՅՆՄԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

Դատարանի ինքնուրույնությունը և դատավորի անկախությունն սկսվում են դատական համակարգի կազմավորումից: Եթե դատական իշխանությունն առանձնանում է որպէս պետական իշխանության ինքնուրույն ճյուղ, ապա դատական համակարգի կազմավորումը պետք է իրականացվի այնպիսի եղանակով, որը կբացառի օրենսդիր և գործադիր մարմնի միջամտությունն արդարադատության իրականացմանը:

Անհրաժեշտ է սահմանել դատավորի նշանակման այնպիսի կարգ, որը միայն արդարադատության շահերին ծառայելու նրա նվիրվածության վերաբերյալ չպետք է որևէ կասկած առաջացնի: Դատավորը չպետք է կաշկանդված լինի քաղաքական, կուսակցական կամ այլ շահերով:

Ինչպէս նշել ենք, դատարանը պետք է անկախ լինի ինչպէս գործադիր, այնպէս էլ օրենսդիր մարմնից: Դատավորի անկախությունն ապահովվում է նրա նշանակման եղանակով ու լիազորությունների ժամկետով: Դատավորի անկախության ապահովման համար կարևոր երաշխիք է այն, որ գործադիր մարմինը չպետք է իրավունք ունենա հետ կանչել նրան՝ մինչև լիազորությունների ժամկետի լրանալը: «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի կարևոր պահանջներից է, որ դատարանը «պետք է ստեղծվի օրենքով սահմանված կարգով»: Դա նշանակում է, որ դատական իշխանության կազմավորումը պետք է իրականացվի օրենքով և ոչ թե գոր-

ծադիր մարմնի հայեցողությամբ: Ընդ որում, օրինական պետք է լինի ինչպէս դատարանը՝ որպէս պետական մարմին, այնպէս էլ կոնկրետ գործը քննող դատարանի կազմը:

Դատական համակարգի կազմավորումը ենթադրում է երկու հիմնական փուլ՝ նախնական ընտրության և արդեն կազմավորման:

Մարդկության պատմությանը հայտնի է դատական համակարգի կազմավորման երկու եղանակ՝ դատավորների ընտրության և նշանակման: Կազմավորման նշված ձևերից յուրաքանչյուրը պետք է երաշխավորի դատավորների անկախությունը:

Ընտրության միջոցով դատական համակարգի կազմավորմանը հանդիպում ենք հազվադեպ, այն առավել հաճախ կիրառվում է ստորին օղակի դատարանները կազմավորելիս:

Առաջին հայացքից դատավորների ընտրությունը բնակչության կողմից միանգամայն դրական երևույթ է՝:

Ինչպէս նշվում է գրականության մեջ. «Դատավորների ընտրության և նշանակման գործընթացի վրա քաղաքական համակրանքների ազդեցության մտավախությունն ուժեղացրեց անհանգստությունը դատական և փաստաբանական խավերի մասնագիտական արդյունավետության և կարգավիճակի նկատմամբ: 1840 թվականին Ամերիկան նշանավորվում է երկկուսակցական համակարգի ծաղկումով՝ այն մաս է դառնում արմատավորված քաղաքական կուլտուրայի, որի շրջանակներում պետական պաշտոնների նշանակման իրավունքը պատկանում էր հաղթողին: Դատական պաշտոնները հան-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

դիսանում էին պատրոնաժային համակարգի կարևոր մաս: Սակայն միևնույն ժամանակ քաղաքական սպեկտրի բոլոր ուժերի ներկայացուցիչները քննադատում էին կուսակցական սկզբունքով այդ պաշտոնների բաշխումը՝ լինի գործադիր, թե օրենսդիր իշխանության կողմից: Մոլի «հակակուսակցական» դիրքերից հանդես էին գալիս ծայրահեղականները: Նրանց կարծիքով՝ դատավորների ընտրությունը բնակչության կողմից կզրկի կուսակցական առաջնորդներին դատական կորպուսի կազմը թելադրելու հնարավորությունից»⁷:

Բավական երկար ժամանակ թվում էր, որ այս համակարգը հաջող է գործում: Սակայն ժամանակի ընթացքում դատավորների ընտրությունները վերածվեցին մրցակցության տարբեր խմբակցությունների միջև. դրանցից յուրաքանչյուրը ջանում էր ապահովել «իր» դատավորի հաղթանակը, որն այնուհետև կպաշտպանի այդ խմբակցության շահերը: Դրա հետ մեկտեղ դժվար կացության մեջ էին հայտնվում այդ պաշտոնների համար պատրաստ թեկնածուները, որոնք կարող էին արդարադատություն իրականացնել ազնիվ, անաչառ և անվարան: Շատ հաճախ նշված խմբակցությունները նույնիսկ չէին ստանում իրենց կողմից առաջ քաշվող թեկնածուների համաձայնությունը: Այս ամենը կյանքի կոչեց համակարգի բարեփոխման ծրագրեր, որոնց նպատակն էր վերացնել գոյություն ունեցող ծայրահեղությունները:

Դատավորների ընտրելիության բուն գաղափարն իր մեջ թաքցնում է

որոշակի պարադոքս: Ընտրողներին անհրաժեշտ է տեղեկատվություն, որի հիման վրա նրանք կկարողանան որոշել, թե ինչպես կպահի իրեն որպես դատավոր այս կամ այն թեկնածուն: Որպես կանոն, գործադիր և օրենսդիր մարմինների ընտրությունների ժամանակ թեկնածուները հանդես են գալիս նախընտրական խոստումներով՝ պատմելով, թե ինչ կանեն ընտրվելու դեպքում: Սակայն դատավորներից ընտրողներն սպասում են միմիայն գործերի արդար և անաչառ լուծում: Եվ եթե դատավորները, դեռ իրենց ընտրվելուց առաջ պատմեն, թե ինչ մոտեցում են ցուցաբերելու այս կամ այն դեպքը կամ գործը քննելիս, ապա, ինչ խոսք, նրանք արդեն չեն կարող համարվել անաչառ: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում գոյություն ունեն հատուկ կանոններ սրա վերաբերյալ, թեկնածուներից պահանջվում է ներկայացնել էական ինֆորմացիա իրենց մասին, սակայն նրանք չպետք է վարկաբեկեն իրենց անաչառությունը՝ որպես դատավորների (օրինակ՝ արտահայտելով քաղաքական կարծիքներ, որոնք ենթադրել են տալիս, թե նրանք արդեն որոշակի կարծիքներ են ձևավորել՝ դեռ չլսած իրավական փաստարկները): Եվ քանի որ մեր օրերում դատավորի պաշտոնին հավակնողները և երրորդ անձինք իրենց հայացքները պաշտպանելիս ավելի ու ավելի հաճախակի են օգտագործում «ազդեցիկ, իսկ երբեմն նաև շփոթության մեջ գցող հռետորականությունը»⁸, ապա անհրաժեշտ է ողջ խորությամբ վերլուծել գոյություն ունեցող կանոններն ու նորմերը, հատկապես այն լույսի ներքո, որ դատական պաշ-

տոնների թեկնածուների ելույթների մասին հարցն այժմ քննարկվում է ԱՄՆ Գերագույն դատարանում:

Այլ երկրների դատական համակարգերի բարձրագույն մակարդակների ներկայացուցիչների միջև այս հարցի շուրջ բանավեճերից կարելի է եզրակացնել, որ նրանք ամենայն վճռականությամբ հանդես են գալիս դա-

տավորների ընտրելիության սկզբունքի դեմ⁹:

Համաշխարհային փորձի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ժողովրդավարական երկրներում սովորաբար կիրառվում է դատավորների նշանակման և անփոփոխելիության սկզբունքը¹⁰: Այն իր կիրառումն ստացավ նաև մեր հանրապետությունում:

1. *Арутюнян Г.Г., Баглай М.В.* Конституционное право. Энциклопедический словарь. М., 2006, с. 282.

2. *Գազիկ Հարությունյան* Դատական իշխանության համակարգային գործակալության եվրոպական զարգացումների փորձից: Երևան, 2002, էջ 37: Նույնի, Իրավունքի գերակայության սահմանադրական երաշխիքները: Երևան 2003: Принцип верховенства права как гарант конституционной демократий. -«Альманах. Конституционное правосудие в новом тысячелетии». Ереван, 2004, с. 21-34.

Քьер Жоск Принцип верховенства права в практике. Конституционного Совета Франции, там же, с. 56-65. *Николай Селиван* Реализация принципа верховенства права в практике. Конституционного Суда Украины. Там же, с. 79-88.

3. *Анишина В.И.* Конституционные принципы как основа самостоятельности власти. Диссертация на соиск. уч. степ. док. юрид. наук. М., 2006.

4. *Ершов В.В.* Суд в правовом государстве. Диссертация на соиск. уч. степ. док. юрид. наук. М., 1992, с. 71-72.

5. *Лусегенова З.С.* Теоретико-правовые основы судебной власти в РФ. Диссертация на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук. Ростов на Дону, 2000, с. 37-38.

6. Mark Kozlowski and Praveen Krishnan, Freeing Candidate Speech in Judicial

Elections: Or, How Safe are Loose Cannons Brennan Centre for Justice Judicial Independence Series.

(<http://www.brennancentre.org/resources/jiseries/jiseries2.pdf>); Mark Kozlowski, Regulating Interest Group Activity in Judicial Elections, Brennan Centre for Justice Judicial Independence Series (<http://www.brennancentre.org/resources/jiseries/jiseries1.pdf>); Deborah Goldberg, Craig Holman, Samantha Sanchez, The New Politics of Judicial Elections: Special Interest Pressure, and TV Advertising in State Supreme Court For Justice, NYU School of Law, p. 28).

7. Kermit Hall in The Judiciary on Trial: Constitutional Reform and the Rise of an Elected Judiciary 1846- 1860, The Historian 46 (1983), 337-354.

(<http://www.pbs.cfrg/wgbh/pages/frontline/shows/justice/howdid/kermit.html>).

8. Mark Kozlowski and Praveen Krishna, Freeing Candidate Speech in Judicial Elections: Or, How Safe Are Loose Cannons? (Brennan Centre for Justice at New York University Law School), www.brennancentre.org/resources/ji/ji2/pdf.

9. Судебные системы европейских стран. Справочник. Перевод с франц. Д.И. Васильева и англ. О.Ю. Кобякова. М., 2002.

10. *Боботов С.В.* Правосудие во Франции. М., 1994. *Апарова Т.В.* Суды и судебный процесс Великобритании. М., 1996; Др. Волфганг Хайде. Система правосудия Федеративной Республики Германия. Бонн, 1995.

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Գարեգին ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի իրավաբանական վարչության պետի տեղակալ,
ՀՀ պետական ծառայության 1-ին դասի խորհրդական,
իրավագիտության թեկնածու

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՅԵՐԻ ԱՌԱՋԱՅՄԱՆ

ՕԲՅԵԿՏԻՎ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

«Պատճառ» կատեգորիան, որն առաջացել է լատիներեն «causa» եզրույթից, նշանակում է՝ մի երևույթ, որն անմիջականորեն պայմանավորում է մեկ այլ երևույթի՝ հետևանքի (հետևանքների խմբի, համակարգի՝ Գ.Պ.) առաջացումը: Ժամանակակից գիտության մեջ այն դասակարգվում է ամենատարբեր չափանիշներից ելնելով: Օրինակ՝ պատճառային հարաբերությունների բնույթին համապատասխան՝ պատճառը կարող է լինել գաղափարական և նյութական, արտաքին և ներքին, գլխավոր և ոչ գլխավոր, օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ և այլն:

Իրավագիտության մեջ և իրավունքի բոլոր ճյուղերում «պատճառ»-ը, ավելի ճիշտ՝ արարքի և հետևանքի միջև «պատճառական կապը», սուբյեկտի արարքի (գործողության կամ անգործության) իրավաբանական որակման, հետևաբար և մեղավորին (զանցառուին) իրավաբանական պատասխանատվության ենթարկելու կամ առաջացած հետևանքները, սովորաբար դեպքում՝ իրավունքի բացերը հաղթահարելու հիմք հանդիսացող անհրաժեշտ հանգամանքներն ու եղանակները պարզելու գլխավոր բնութագրիչն է, այլ կերպ՝ իրավունքում բացերը բացահայտող կառուցակարգի բաղկացուցիչներից մեկը: Նկատենք, որ մեր պատկերացմամբ՝ իրավունքի բացերը հաղթահարելու կառուցակարգը մոտավորապես պետք է ունենա հետևյալ բանաձևը՝ ա) սկզբում առաջանում է մի իրադրություն, որը պահանջում է իրավական միջամտություն, բ) դրան հաջորդում է ծագած իրադրության վերլուծությունը՝ պարզելու, թե իրավունքի բացը ինչի՞ (ո՞ր պատճառի)

հետևանք է՝ նոր ծագած հասարակական հարաբերությունների կարգավորման անհրաժեշտության, օրենսդրի կողմից թույլ տրված սխալի, գործող օրենքի հնամալու, թե սովորաբար իրավահարաբերությունը (իրադրությունը, գործը) կարգավորող կոնկրետ իրավական նորմի բացակայության, գ) դրան հաջորդում է իրավասու (գործը լուծող) մարմնի փնտրտուքը՝ գտնելու համար բացը հաղթահարելու եղանակը, օրինակ՝ այդ կապակցությամբ Սահմանադրական դատարանի որոշման, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշման, օրենքի կամ իրավունքի անալոգիայի կիրառման առկայությունը, դ) այդ եղանակը կիրառելու հարցում բացը հաղթահարող (լրացնող կամ վերացնող) մարմնի կամ պաշտոնատար անձի որոշարկումը, ե) եթե հնարավոր է, սովորաբար մարմնին կամ պաշտոնատար անձին տրված իրավասության շրջանակներում բացն անմիջականորեն վերացնելը, ասենք՝ գործը քննող դատարանի կողմից անալոգիա կիրառելը, իսկ եթե դա անմիջականորեն հնարավոր չէ, օրինակ՝ օրենսդրական ակտում լրացումներ և (կամ) փոփոխություններ մտցնելու անհրաժեշտության դեպքում, ապա այդ հարցը լուծելու նախաձեռնությունն ցուցաբերելը: Այնպես որ, եթե պարզված է բացի բուն պատճառը, ապա դրան կարող է հաջորդել իրավունքի բացի հաղթահարման պետականորեն սահմանված կառուցակարգը՝ ըստ պետական մարմիններին և պաշտոնատար անձանց օրենքով վերապահված իրավասությունների և եղանակների:

Յուրաքանչյուր իրավական համա-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

կարգ ունի բացեր... պետք է դրանք ունենալ մարդկային ընդունակությունների անկատարության պատճառով: Այս հանգամանքը համընդհանուր տարածում ունի իրավաբան գիտնականների և պրակտիկ իրավաբանների շրջանում: Դա ակնհայտ է դարձել հատկապես վերջին երկու տասնամյակներում, երբ ԱՊՀ երկրներում, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում, փոխվում են հասարակական կյանքի, քաղաքական և սոցիալական կողմնորոշման, արտադրական հարաբերությունների և սեփականության ձևերի հիմունքները, ինչպես նաև քաղաքական, տնտեսական, աշխատանքային և այլ հարաբերությունների զարգացման տեմպերը: Վերջիններս իրենց հերթին պահանջեցին (պահանջում են) փոփոխել իրավական կարգավորման բոլոր համակարգերը, ինչի արդյունքում օրենսդիրները «չեն հասցնում» կարգավորել կյանքի իրողությունները, և այդ պատճառով առաջանում են բացեր: Իրավաբանական գրականության մեջ այդ բացերը հաճախ անվանում են նաև այլ՝ «իրավունքի փոսեր»³, «սպիտակ բծեր», «վակուում», «որմնախորշեր», «դատարկություն» եզրույթներով, որից դրանց էությունը չի փոխվում:

Իրավունքում բացերի առաջացման պատճառ, այնուամենայնիվ, հանդիսանում են ոչ միայն հասարակական հարաբերությունների զարգացման տեմպերը, այլ նաև ուրիշ գործոններ, ինչպես, օրինակ, օրենսդրի բացթողումները, երբ նա գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերությունները գնահատում է ոչ ճիշտ կամ իրավաստեղծ ցածր մշակույթի պատճառով ճիշտ չի արտահայտում իր մտադրությունները և հակասություններ է ստեղծում իրավունքի նորմերի միջև կամ կանխատեսված կերպով որոշակի հարցի (հարցերի) լուծումն անորոշ ժամկետով թողնում է իրավակիրառ մարմիններին կամ օգտագործում է գնահատման ենթակա վերացական հասկացություններ, միևնույն հարցը լուծում է տարբեր օրենքներում և տարբեր կերպ՝ առաջացնելով հակասություններ

իրավունքի աղբյուրներում կամ հենց նույն աղբյուրում և այլն:

Իրավունքի բացերի տեսակավորումից (դասակարգումից) առաջ անվերապահորեն պետք է ընդունել, որ իրավունքի ցանկացած համակարգում դրանք առկա են ամենատարբեր պատճառներով, որովհետև, ինչպես ընդունված է ասել, ճանաչումը չի կարող ամբողջովին արտացոլել ճանաչվող առարկան: Դրա հետ միասին այն գրկված չէ ներքին հակասություններից, իր զարգացման մեջ հասարակական կեցությունից հետ մնալու միտում ունի: Գիտական կանխատեսումը, որը, իհարկե, իր արտացոլումն է գտնում իրավունքում, նույնպես չի կարող բացարձակ լինել⁴:

Իրավագիտության մեջ բացերի առաջացման պատճառները նախևառաջ բաժանվում են երկու հիմնական խմբի՝ օբյեկտիվ պատճառների (բացեր առաջացնող օբյեկտիվ հանգամանքների) և սուբյեկտիվ պատճառների (բացեր առաջացնող սուբյեկտիվ հանգամանքներ), իսկ սպա հողվում են դրանց ենթատեսակները, հատկապես՝ սուբյեկտիվ պատճառների շուրջ մեկ տասնյակ աղբյուրներ (դրանք առաջացնող հանգամանքներ):

Այսպես, Վ. Լազարևը, Վ. Ներսեսյանցը, Ի. Բաչիաշվիլին և բազմաթիվ այլ գիտնականներ բացերի առաջացման օբյեկտիվ պատճառ համարում են իրավունքի համապատասխան նորմերի ընդունման պահին իրավական կարգավորման կարիք ունեցող այն հարաբերությունների բացակայությունը, որոնք առաջանում (դրսևորվում) են հետագայում, իսկ սուբյեկտիվ պատճառ՝ օրենսդրի (իրավաստեղծ այլ մարմինների՝ Գ.Պ.) կողմից կարգավորվող հասարակական հարաբերությունների ոչ ճիշտ գնահատումը և օրենսդրի (իրավաստեղծ այլ մարմինների՝ Գ.Պ.) բացթողումները⁵:

Վ. Ներսեսյանցն այս կապակցությամբ գրում է. «Իրավունքում բացերը կարող են լինել կամ զարգացող հասարակական հարաբերություններից օրենսդրության անխուսափելի հետ մնալու

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

հետեանք, կան էլ հենց օրենսդրի սխալների ու բացթողումների, նրա օրինաստեղծ մշակույթի ցածր մակարդակի և այլնի արդյունք»։ Ե. Սպեկտորը Վլ. Ներսեսյանցի նշած առաջին (օբյեկտիվ) պատճառը՝ կապված իրավական կարգավորման ենթակա նոր հասարակական հարաբերությունների ծագման և զարգացման հետ, համարում է գործող օրենսդրության «հնամալու», նորանոր ի հայտ եկող հասարակական հարաբերությունների կարգավորման անհնարինությունը հանգամանքները և հասարակական կյանքի բազմազան հարցերի իրավական կարգավորման համար պահանջվող ժամանակը, որն անհրաժեշտ է դրանց լրիվ և բազմակողմանի կարգավորման փորձ և գիտելիքներ ձեռք բերելու համար»։ Բնական է, որ նշված նոր հասարակական հարաբերությունները կարող են ծագել և զարգանալ այս կամ այն երկրի, ման՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական կյանքի փոփոխության, հասարակական կյանքի նոր բնագավառների առաջացման հետևանքով, որոնք ներառված չեն իրավական կարգավորման ոլորտ։ Նման իրադրության մեջ օրինաստեղծ մարմինները «չեն հասցնում» արագորեն տիրապետել գիտության նոր տեխնոլոգիաներին, շուկայական և դրա հետ կապված բազմազան ու բազմաթիվ այլ հարաբերություններին, անընդհատ զգացվում է լրացուցիչ նորմատիվ կարգավորման, երկրի ամբողջ օրենսդրության նորացման կարիք։ Այստեղ էլ հաճախ հնարավոր չի լինում կանխատեսել ներկա կամ ապագա կենսական իրադրությունների բազմազանությունը, և կամա, թե ականա իրավունքում առաջանում են բացեր։ Այս կապակցությամբ ամերիկացի իրավագետ Է. Բողենհեյմերը նկատում է. «Հասարակության մեջ սահմանված իրավունքը հաճախ հակասության մեջ է մտնում սոցիալական զարգացման ընթացիկ ուժերի հետ, և այդ ընդհարումը (բախումը) կարող է լուրջ և սուր ձևեր ընդունել»։ Այս հեղինակին լրացնում է քրեական իրավունքի մասնագետ Մ. Կաուֆմանը, ըստ որի.

«Ակնհայտ է, որ հասարակական կյանքի մշտական փոփոխությունները, որոնք ի վիճակի չէ կանխատեսել և ոչ մի օրենսդիր, այսպես, թե այնպես, պետք է պահանջեն իրենց կարգավորումը, որը բացակայում է ակտերում։ Իսկ իրավական ակտերի ստեղծման գործընթացը չափազանց ծանրաշարժ է և չի հասնում դրանց ետևից։ Այսպիսով, առաջանում են բացեր»։

Որոշ հեղինակներ իրավունքի բացի օբյեկտիվ պատճառ են համարում օրենսդրի կողմից այս կամ այն օրենքի ընդունմանը պատրաստ չլինելու հանգամանքը. «Քաղաքական կրքերը, սոցիալական խմբերի բախումը», - գրում է պրոֆ. Ա. Վենգերովը, - «... ծվատում են օրենսդրական մարմինը։ Հասարակական հարաբերություններն օժտված են այնպիսի նորույթով և բարդության աստիճանով, որ հասկանալի չէ, թե ինչպես և ինչ իրավական միջոցներով դրանք պետք է կարգավորել։ Դրանք օբյեկտիվ գործոններ են, որոնք հանգեցնում են, այսպես կոչված, «իրավական վակուումի»»։

Երբեմն օրենսդրական այս կամ այն նորմը հնարավոր չէ իրացնել պրակտիկայում, որի պատճառն այդ նորմի, այսպես կոչված, «հնացածությունն» է, որն իր հերթին հետևանք է այդ նորմով ժամանակին կարգավորված իրավահարաբերության անհետացման կամ այդ նորմի գործունեության կառուցակարգի բացակայության։ Այլ կերպ ասած՝ նորմը, փաստորեն, արդեն վերացել (մահացել) է։

Օրենսդրությունն ընդհանրապես մշտապես հնանալու հիվանդագին հատկություն ունի, որը կապված է դրա կարգավորման օբյեկտ հանդիսացող հասարակական հարաբերությունների մշտական զարգացման, իրավական կարգավորման վերակառուցման հետ։ Ինչպես իրավագիտրեն նշում է Ա.Ս. Կորնևը, նման դեպքերում օրենսդիրը նոր նորմատիվ իրավական ակտ ընդունելու և բացը լրացնելու կամ վերացնելու փոխարեն շատ հաճախ գնում է տրորված ճանապարհով՝ կիրառելով օրենքի կամ իրավունքի անալոգիա, սկսե-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

լով փնտրել նման հարցերով իրավաբանական պրակտիկա, որն ընդունելի չէ, քանի որ օրենսդիրն այս դեպքում, փաստորեն, գործ ունի նոր կամ վերակառուցված իրավահարաբերության հետ և պետք է իրավաբանորեն ամրապնդի այդ իրավահարաբերությունը (իրավահարաբերությունները)¹¹: Մեր կարծիքով, օրենսդիրը դա պետք է կատարի օրենսդրական բացերի հիմնական զանգվածը վերացնելու նպատակով: Սակայն այստեղ բաց է մնում մեկ հարց. եթե իրավակիրառ սուբյեկտը գնում է հեշտացված՝ անալոգիայի ճանապարհով, ապա օրենսդիրն ինչպէս կարող է իր վրա վերցնել նոր ակտի ընդունման պարտականություն: Կարծում ենք, որ պետք է առաջարկել դատարաններին նման դեպքերում իրազեկ պահել օրենսդիրին՝ թեկուզև նախադէպային որոշումները նրան ուղարկելու միջոցով:

Այսպիսով, իրավունքի բացերի առաջացման օբյեկտիվ պատճառներ կարող են լինել մի շարք գործոններ, որոնցից՝

1. օրենսդրության անխուսափելիորեն հետ մնալն է առավել դինամիկ զարգացող հասարակական հարաբերություններից, այլ կերպ՝ իրավունքի հարաբերական «պահպանողականությունը» ավելի դինամիկ հասարակական հարաբերությունների նկատմամբ, օրենսդրության հնացումը: Այս գործոնն ի հայտ է գալիս երկրի քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական կյանքի ձևափոխության պայմաններում, երբ իրավական կարգավորման չենթարկված հասարակական կյանքի, հետևաբար և լրացուցիչ նորմատիվ կարգավորման նոր բնագավառներ են առաջանում՝ կախված պետության քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական քաղաքականության կտրուկ փոփոխման հետ, օրինակ՝ կապված շուկայական տնտեսության, տնտեսական գործունեության ազատության, տնտեսական մենաշնորհի առաջացման կամ վերացման, լրատվության միջոցների ազատության հետ և այլն: Ըստ որում, բացերի առաջացման այս գործոնը հավասարապես վերաբերում է իրավունքի բոլոր ճյուղե-

րին: Այսպէս, մինչև ՄԱԿ-ի գլխավոր վեհաժողովի 76-րդ լիագումար նիստի 1999թ. դեկտեմբերի 9-ի թիվ 54/109 «Ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» բանաձևի՝ Հայաստանի համար ուժի մեջ մտնելը, այսինքն՝ մինչև 2004թ. ապրիլի 15-ը, Հայաստանը չէր կարող 2003թ. ՀՀ քրեական օրենսգրքում նորմ ընդունել այդ մասին: Դա արվեց միայն 2006թ. դեկտեմբերի 16-ի ՀՕ-206-Ն օրենքով, որով ՀՀ քր. օր-ը լրացվեց 217.1-ին հոդվածով: Կամ մինչև շուկայական հարաբերություններին անցնելը (մինչև գործող քաղաքացիական օրենսգրքի ընդունումը) Հայաստանում հայտնի չէին հիփոթեքի՝ անշարժ գույքի գրավի և հողամասի կառուցապատման իրավունքի, արժեթղթերի շուկայում գործունեության իրականացման, հողամասը որպէս սեփականության իրավունքի օբյեկտ գրանցելու, այդ իրավունքը դադարեցնելու կապակցությամբ ծագող և հետագայում ծագելիք ու կարգավորման ոլորտ ընդգրկվող բազմաթիվ նոր հարաբերություններ, որոնք իրենց կարգավորումն ստացան ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում և դրանում «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ 2005թ. հոկտեմբերի 4-ի ՀՕ-188-Ն օրենքով, «Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման մասին» ՀՀ 2000թ. հուլիսի 6-ի ՀՕ-82 օրենքով, որն իր հերթին ուժը կորցրեց «Արժեթղթերի շուկայի մասին» 2007թ. հոկտեմբերի 11-ի ՀՕ-195-Ն օրենքով: Եվ ընդհանրապես, ՀՀ քաղ. օր. ընդունումից հետո մինչ այժմ ՀՀ-ում ընդունվել են շուկայական տնտեսության գործիքներ հանդիսացող տասնյակ օրենքներ:

2. Իրական կյանքի անվերջ բազմազանությունը և նոր հարաբերությունների կամ կապերի առաջացումը, որոնք գոյություն չեն ունեցել այս կամ այն նորմի ընդունման պահին, և օրենսդիրը (իրավաստեղծ բոլոր մարմինները) չի (չեն) նախատեսել և չէր էլ (չէին էլ) կարող նախատեսել դրանք: Այսպիսի բացերն առաջանում են հենց նորմատիվ ակտի հրապարակման պահին և այն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

բանի հետևանքով, որ իրավաստեղծ մարմինը՝ 1) ընդհանրապէս չի իմացել նորմատիվ կարգավորման կարիք ունեցող հանգամանքների առկայության մասին, 2) չի գիտակցել իրեն հայտնի հասարակական հարաբերությունների կարգավորման անհրաժեշտությունը, 3) իմացել է դրանց մասին և գիտակցել է իրավունքում դրանց ամրապնդման անհրաժեշտությունը, բայց իրավական ակտի հրապարակման ժամանակ անգիտակցաբար բաց է թողել դրանց կարգավորումը, 4) գիտակցել և ակտի հրապարակման պահին կարգավորել է տվյալ հարաբերությունը, բայց օրենսդրության երկարատև օրինակարգման (կողմնակցաբար) պատճառով տվյալ նորմը (նորմերը) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն դադարել են հասարակական պահանջմունքները բավարարելուց: Ըստ Վ. Լազարևի՝ թվարկվածները «... օբյեկտիվ են, եթէ համապատասխան ակտերի ընդունման պահին գոյություն չեն ունեցել այն հարաբերությունները, որոնք հետագայում դրսևորվել են որպէս իրավական կարգավորման կարիք ունեցող»², այլ կերպ՝ ոչ են մտել կարգավորման ոլորտ:

Սեր կարծիքով, իրավունքի բացերի օբյեկտիվ պատճառներն առկա են ոչ միայն այն դեպքերում, երբ իրավական ակտի հրապարակման պահին գոյություն չեն ունեցել հետագայում կարգավորման կարիք ունեցող հասարակական հարաբերությունները, որը հետևանք է, այսպէս կոչված, «իրավունքի հարաբերական պահպանողականության»՝ համեմատած իրավական հարաբերությունների առավել ակտիվ դինամիկայի հետ, այլ նաև նրանք, որոնք հենց ակտի ընդունման պահին առկա են եղել, բայց օրենսդիրը, նյութական, քաղաքական և այլ նկատառումներից ելնելով, կանխամտածված ձևով ոչ միայն բաց է թողել դրանց կարգավորումը, այլև անզգուշաբար (չգիտակցված ձևով), չհասկանալով նաև տվյալ հարաբերությունների իրավական կարգավորման անհրաժեշտությունը կամ էլ ակտի հրապարակման պահին մոռացության հետևանքով բաց է

թողել դրանց կարգավորումը կամ էլ օրենսդրության երկարատև օրինակարգման պատճառով իրավական ակտի նոր նորմը (նորմերը) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն դադարել են հասարակական պահանջմունքները բավարարելուց: Ըստ որում, առաջին (օրենսդրի կանխամտածված լռության) դեպքն իրավաբանական գրականության մեջ ընդունված է անվանել «օրենսդրի որակյալ լռություն» բառակապակցությամբ:

3. Իրավական կարգավորման ենթակա նոր հասարակական հարաբերությունների առաջացումից հետո նախկին (հնացած) օրենսդրության բնական «վերացումը», երբ գործող օրենսդրությունը նոր իրավական նորմեր չի սահմանել նոր հարաբերությունները կարգավորելու համար, այսինքն՝ երբ նոր հարաբերությունները դեռևս իրավական բնույթ չեն ստացել, հասարակական զարգացումը կաշկանդվել է հնացած իրավական ձևի պատճառով, և նորմատիվ ակտը դարձել է անարդյունավետ, իսկ իրավական համակարգում բաց է առաջացել:

Սեր կարծիքով, վերը թվարկված երկրորդ կետի ենթակետերում նշված չորս դեպքերն էլ պատկանում են իրավունքի բացերի առաջացման օբյեկտիվ պատճառների թվին, և այս դեպքերում օրենսդրի որակյալ (գիտակցված) լռության մասին խոսք լինել չի կարող: Կարող է խոսք գնալ սուկ «որակյալ բացեր»-ի մասին, որոնք կարող են հաղթահարվել միմիայն նոր իրավական ակտ ընդունելու կամ էլ նախկին իրավական ակտում (ակտերում) փոփոխություններ և (կամ) լրացումներ մտցնելու միջոցով: Ինչու ենք մենք հանգել մման եզրակացության. բացատրենք ստորև:

Ինչպէս նշվեց, իրավաստեղծ մարմինների գործողության կամ անգործության հետևանքով իրավունքում բացեր կարող են առաջանալ և՛ գիտակցված (կանխամտածված) կարգով, և՛ անզգուշությամբ (ոչ գիտակցաբար): Գիտակցաբար բացեր թողնելիս իրավաստեղծ մարմինը դա կատարում է տարբեր նկատառումներից ելնե-

լով, օրինակ՝ մտածելով, որ ակտի հրապարակման պահին պետությունը չունի համապատասխան ֆինանսական միջոցներ ընդունվող իրավական ակտը կյանքի կոչելու (կիրառելու) համար, կամ էլ, ասենք, խորհրդարանական քաղաքական ուժերը մեկ ընդհանուր կարծիքի չեն գալիս ակտն ընդունելու հարցում, և տվյալ ակտի ընդունումը թողնվում է ապագային, և այն այդպես էլ հետագայում չի ընդունվում: Երբեմն էլ օրենսդիրն ընդունում է իրավական ակտը, բայց սահմանում է միայն ընդհանուր նորմ (նորմեր)՝ իրավակիրառ սուբյեկտին լիազորելով իր հայեցողությամբ կոնկրետացնելու այդ նորմը յուրաքանչյուր իրադրությունը համապատասխան: Նշված բոլոր դեպքերում իրավաստեղծ մարմինն իր լուծումով մեկ կողմից՝ օբյեկտիվորեն հնարավորություն է ընձեռում «գերատեսչական նորմաստեղծ գործունեության» համար, որը յուրատեսակ «քառս» է ստեղծում օրենսդրության մեջ, մյուս կողմից՝ խոչընդոտներ է ստեղծում հասարակական հարաբերությունների կարգավորման ճանապարհին, և այդ բացը (բացերը) կարող է (են) հաղթահարվել միմիայն նոր իրավական ակտի ընդունմամբ, որովհետև ծագած իրադրությունը (իրավահարաբերությունը) ոչ ճիշտ գերատեսչական ակտերի կամ անալոգիայի միջոցով լուծելու դեպքում իրավունքի բացն այդպես էլ մնում է մինչև կարգավորող նոր լիարժեք ակտի ընդունումը: Այդ է պատճառը, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր կողմից քննված գործերով վիճարկվող օրենսդրական և ենթօրենսդրական նորմերի մոտավորապես 40 տոկոսը ճանաչում է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր¹³:

«Օրենսդրի որակյալ լուծում» իրավական երևույթն առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ է դրել Վ. Լազարևը՝ դրա տակ հասկանալով այն դեպքերը, երբ օրենսդիրն իրավական կարգավորման ոլորտից գիտակցաբար հանում է որևէ իրավահարաբերություն (իրավահարաբերություններ): Այսպես, օրենսդիրը կարող է որոշակի հասարակական հարաբերու-

թյուններ կարգավորող նորմ սահմանել ընդհանուր ձևով՝ դրանով իսկ լիազորելով իրավակիրառողին կոնկրետացնել այդ նորմը կամ գործը լուծել իր հայեցողությամբ¹⁴: Իր հետագա գիտական հետազոտություններում Վ. Լազարևն աշխատել է այն տարբերել դրան հարակից «կամ-խանտածված» կամ «գիտակցված» բացերից, որովհետև մեկ հասկացության (որակյալ լուծում) մեջ միավորվում են տարբեր հասկացություններ¹⁵, որը շփոթ է առաջացնում նաև դրանց բնորոշումներն առանձնացնելու հարցում: Ահա, թե ինչու մի շարք իրավագետներ գտնում են, որ «օրենսդրի որակյալ լուծումը» ինքնուրույն իրավական երևույթ է, օրենսդրության կիրառման ընթացքում առաջացնում է որոշակի հետևանքներ, հետևաբար և հատուկ գիտաիրավական իմաստավորման ու օրենսդրական ամրապնդման կարիք ունի: Այսպես, Յու. Վասիլևը, Ռ. Մորոզովան, Բ. Էբգենը, Վ. Սիմիխը գտնում են, որ օրենսդրի որակյալ լուծումն իրավաբանական տեխնիկայի հատուկ եղանակ է, որի էությունն իրավունքի աղբյուրներում այս կամ այն իրադրության իրավաստեղծ մարմնի կողմից գիտակցաբար և նպատակասլաց չկարգավորելը, որոշակի հարաբերություններ իրավական կարգավորման ոլորտից հանելն է, և առաջարկում են դրա հետևյալ բնորոշումը. «Օրենսդրի որակյալ լուծումն իրավաբանական տեխնիկայի յուրահատուկ եղանակ է, որը իրավական կարգավորման ոլորտում գտնվող հասարակական հարաբերությունները չկարգավորելուն նպատակամղված հրաժարական է և ուղղված է կոնկրետ հասարակական հարաբերությունների առանձնահատկության ու առկա պրակտիկայի հաշվառմամբ դրական իրավական հետևանքները դեմոնստրացնող (պատճառային կապը ցուցադրող՝ Գ.Պ.) առավել արդյունավետ որոշում կայացնելուն»¹⁶:

Ելնելով վերը նշվածներից՝ պրոֆ. Վ. Բարանովն առաջարկում էր ՌԳ-ում նախապատրաստվող «Նորմատիվ ակտերի մասին» օրենքում ընդունել իրավաբանա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

կան նորմ և դրանում արձանագրել «օրենսդրի որակյալ լուծումը», որը որևէ մեկի կողմից չի կարող որպէս բաց դիտարկվել, իսկ իրավաբանական գործն իրավասու մարմնի կողմից պետք է ըստ էության քննարկվի սեփական հայեցողության ուժով: Բարանովն առաջարկում է սաներկայացնել որպէս պետական դիրքորոշում¹⁷, իսկ Յու. Վասիլը համաձայնում է նրա հետ՝ նշելով, որ նման նորմը շատ դեպքերում կօգնի խուսափել իրավական անորոշությունից և օրենսդրությունը ծանրաբեռնելուց¹⁸:

Սենք գտնում ենք, որ օրենսդրի որակյալ լուծման վերը տրված բնորոշումը նախ՝ իրավակիրառ սուբյեկտների համար գործնական նշանակություն չունի, երկրորդ՝ թերի է, լրիվ չի արտացոլում օրենսդրի որակյալ լուծման էությունը, և երրորդ՝ անընդունելի է, որովհետև՝ 1) նշված բնորոշման մեջ չեն տրվել (և չէին էլ կարող լիարժեք տրվել) այդպիսի բացը բնութագրող տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական և այլ չափանիշները, 2) օրենսդրի լուծումը համալիր (ընդհանուր) իրավական ինստիտուտ է, որի պատճառները կարող են իրարից շատ տարբեր՝ ոչ միայն սուբյեկտիվ, այլ նաև մեր կողմից վերը նշված չորս դեպքերում օբյեկտիվ, այսինքն՝ հասարակության (հասարակական հարաբերությունների) զարգացման առաջընթացի հետևանքով հնանալ, նորից ծնունդ առնել, ձևափոխվել, վերատեսակավորվել, իսկ իրավաստեղծ մարմինները միշտ չէ, որ կարող են հաշվի առնել առաջընթաց հասարակական հարաբերությունները և օրենսդրութեն կարգավորել (ձևակերպել) դրանք: Բացի այդ, իրավակիրառ սուբյեկտների համար չափազանց դժվար, երբեմն էլ անհնարին կլինի իրարից զանազանել օրենսդրի լուծման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառները ու բացերը դիտարկել որպէս կանխամտածված, մանավանդ, եթե իրավական ակտի կիրառման փորձ դեռևս չի կուտակվել, չկան նախադեպային որոշումներ, անալոգիա, իրավական ակտերի սահմանադրականության ստուգման

պրակտիկա և այլն: Իրավակիրառ սուբյեկտն ինչպե՞ս կարող է իմանալ, թե օրենսդիրն ինչու է լռել, արդյոք տվյալ բացն օբյեկտիվ պատճառով է առաջացել, թե՞ սուբյեկտիվ: Սեր կարծիքով ևս, թե՞ օբյեկտիվ և թե՞ սուբյեկտիվ պատճառների առկայությամբ օրենսդրի որակյալ լուծման դեպքերում պետք է գնալ ոչ թե հեշտ ճանապարհով և իրադրությունը լուծել անալոգիայի միջոցով, այլ իրավական նոր ակտի ընդունման կամ նախկին ակտերի փոփոխման կամ լրացման ճանապարհով, որպէսզի իրավունքի բացերն այդպէս էլ չնման որպէս բաց: Սանավանդ որ հայաստանյան դատական պրակտիկայում իրավունքի բացերի վերացումը զուտ անալոգիայով լուծելու պրակտիկայում անխուսափելի կլինեն կամայականությունն ու սուբյեկտիվիզմը, քանի որ մեր իրավունքը մայրցամաքային-եվրոպական է, և նոր-նոր է դատական նախադեպի ընդունել որպէս իրավունքի աղբյուր, այն էլ՝ ոչ դատական ձևով:

Այժմ անդրադառնանք իրավունքի բացերի առաջացման մեկ այլ՝ իրավաբանական հասարակայնությանը քիչ հայտնի օբյեկտիվ պատճառի՝ օրենսդրության երկարատև օրինակարգման հետևանքով և տվյալ հարցում նախկինում գոյություն ունեցածի փոխարեն նոր սահմանված, բայց հասարակական պահանջմունքներն արդեն լրիվ կամ մասնակիորեն չբավարարող իրավական նորմի (նորմերի) գործողությանը:

Իրավաստեղծ գործունեության ընթացքում անցյալից ներկայի միջոցով դեպի ապագան անցնելու ժամանակ կարևորվում է, որ օրենսդրական գործընթացում հստակորեն պահպանվեն գործող նորմատիվ ակտերի կայունություն և պահովող համակարգային մեթոդաբանության կանոնները: Այլ կերպ՝ հասարակական իրավական հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված ողջամիտ օրենքների ընդունման հարցը լուծելիս պետք է ճիշտ ընտրել իրավունքի հիմնական (անփոփոխ) աքսիոմները (հանրահայտ դրույթները) և դրանց զարգացմանն ուղղված փոփոխվող հա-

տուկ նորմերը, որոնք և կոչված են ապահովելու օրենսդրության օրինակարգման համակարգայնությունը և միաժամանակ՝ դրա համալիրությունը, որը չի պահպանվել, օրինակ՝ ՀՀ քաղ. օր. «Մտավոր սեփականությունը» վերտառությամբ 10-րդ բաժնում: Այս բաժնի հիմքում առաջին անգամ դրվել է դրա տակ ընկնող ինստիտուտների ընդհանուր բնույթն արտահայտող միասնական՝ բացառիկ իրավունքների հայեցակարգը: Քաղաքացիական օբյեկտիվ իրավունքի ճյուղերից մեկը մտավոր սեփականությունն է, որի կազմավորման հիմքում ընկած են մտավոր գործունեության արդյունքների և քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների, ապրանքների, աշխատանքների կամ ծառայությունների անհատականացման միջոցների նկատմամբ բացառիկ իրավունքը, դրա օբյեկտները և սուբյեկտները, այդ իրավունքի բովանդակությունը, վերջինիս սահմանները և սահմանափակումները, բացառիկ իրավունքն այլ տեսակի սուբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունքից տարբերակող առանձնահատկությունները, դրա հասկացությունը և տեսակները, գործողության ոլորտները և ժամկետները, որոնք և պետք է լուծվեն օբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունքի այս ճյուղում՝ մտավոր սեփականությունը կարգավորող իրավունքի նորմերում: Ըստ որում, մտավոր արդյունք ստեղծող հեղինակների և երգահանների, նկարիչների և ճարտարապետների, գյուտարարների, սելեկցիոներների և մտավոր արդյունքներ ստեղծող շատ այլ հեղինակների անձնական ոչ գույքային իրավունքների պաշտպանությունն առաջին հերթին հենց այդ գույքային իրավունքների պաշտպանություն է, այսինքն՝ բացառիկ իրավունքը հենց գույքային իրավունք է և կարող է պատկանել ցանկացած իրավատիրոջ: Իսկ վերջինս պահանջում է ստեղծել բացառիկ իրավունքի շրջանառության մանրամասն նորմեր, որոնք վերաբերում են քաղաքացիական իրավունքի ամբողջ շրջանակին, նաև այն դեպքում, երբ համապատասխան օբյեկտի նկատմամբ իրավունք-

ները դադարել են:

Ելնելով նշվածներից՝ մի շարք հեղինակներ գտնում են, որ, ի տարբերություն մախորդ օրենսդրության, գործող քաղաքացիական օրենսգրքում (ՀՀ քաղ. օր. 1100-րդ, ՌԳ քաղ. օր. 1225-րդ հոդվածներում) բացառիկ իրավունքը նույնացված է գույքի հետ, և այդ իրավունքի օտարումը մնացել է չլուծված: Մինչդեռ նախկինում գործող քաղաքացիական օրենսգրքերում (ՀՍՍՀ 1964 թվականի քաղ. օր. 477-519-րդ, ՌՍՖՍՀ 1964 թվականի քաղ. օր. 475-526-րդ հոդվածներում) գոյություն ունեին բացառիկ իրավունքի տնօրինման պայմանագրերի մի շարք տարբերակներ՝ հեղինակային պայմանագիր, որը բաժանվում էր բացառիկ իրավունքի փոխանցման և ոչ բացառիկ իրավունքների փոխանցման պայմանագրերի, արտոնագրային իրավունքում՝ բացառիկ իրավունքների փոխանցման և լիցենզիոն պայմանագրերի, իսկ մնացած դեպքերում օրենսդիրը հիշեցնում էր համապատասխան պայմանագրերի մասին՝ չխորանալով դրանց առանձնահատկությունների մեջ, իսկ գործող քաղաքացիական օրենսգրքերում (ՀՀ քաղ. օր. 63-րդ և ՌԳ քաղ. օր. 69-րդ) գլուխներում այլևս այդ պայմանագրերն իրենց տարատեսակներով գոյություն չունեն, և նշված ինստիտուտի նորմերի օրինակարգման հետևանքով այսօր մտավոր սեփականության իրավունքը հանգեցվել է սուկ դրա մի տեսակին՝ գույքային իրավունքին, ավելի շուտ՝ անձնական ոչ գույքային իրավունքին, ուստի ՀՀ քաղ. օր. 1110-րդ և ՌԳ քաղ. օր. 1225-րդ հոդվածները հակասում են «Մտավոր սեփականության համաշխարհային կազմակերպության հիմնադրման մասին» 1967թ. հուլիսի 14-ին ընդունված և Հայաստանի համար 1993թ. ապրիլի 22-ից ուժի մեջ մտած կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 8-րդ կետին, որովհետև գործող օրենսդրությունը մտավոր սեփականությանը վերագրում է ոչ թե իրավունքը, այլ դրա օբյեկտները՝ դատական, գեղարվեստական ու գիտական երկերը, կատարումները, ձայնագրությունները, հայտնագործություններ-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

րը, արդյունաբերական նմուշները, ապրանքային նշանները և այլն: Իսկ սա պրակտիկայում կարող է շփոթ առաջացնել, որովհետև անձնական ոչ գույքային իրավունքների՝ որպէս բացառիկ իրավունքի մասին նշված չէ օրենսդրության մեջ¹⁹:

Այսպիսով, ըստ նշված հեղինակների՝ օրենսդիրը մտավոր սեփականության իրավունքը վերածել է իրային իրավունքի սեփականության գործողության բնագավառում գտնվող ինովացիոն գործունեության օբյեկտի (արդյունքի): Դրա հետևանքով այդպիսի չվերափոխված օգտագործողը ձեռնարկատիրական գործունեության ընթացքում կարող է օլիգարխ դառնալ, իսկ գիտնականը, որի գաղափարի հիման վրա պատրաստվել է տվյալ գույքը, լավագույն դեպքում կարող է մնալ որպէս գիտաշխատող և համեատ աշխատավարձ ստանալ նույն այդ օլիգարխից, իսկ երբեմն էլ դառնալ գործազուրկ²⁰: Այս կապակցությամբ իրավաբանական գրականության մեջ նշվում է, որ քաղաքացիական օրենսգրքերում «մտավոր սեփականություն», «մտավոր իրավունքներ» բազմանշանակ և պայմանական երևույթների առկայությունը և օրենսդրական մակարդակով «բացառիկ իրավունք»-ի՝ որպէս գույքային և ոչ գույքային իրավունքների միասնական բնորոշման բացակայությունը հակասություններ է ստեղծում իրավական նորմերի միջև՝ մեկ կողմից, և տեսության ու պրակտիկայի միջև՝ մյուս կողմից: «Բացառիկ իրավունքներ» եզրույթի տակ նկատի է առնվում միայն հեղինակային իրավունքների միակողմանի բացառիկ իրավունքը և ոչ թե հեղինակի բացառիկ իրավունքը, որի պատճառով պրակտիկայում հնարավոր չի լինում իրականացնել բացառիկ իրավունքի օտարման իրավունքը: Բացառիկ իրավունքում սեփականության իրավունքի բովանդակության մեկ տարրը՝ տիրապետման իրավունքը, վերանում է այդ իրավունքը հրապարակվելուց հետո, այն դառնում է բացարձակ կամ բացառիկ իրավունք, այսինքն՝ հեղինակության բացառիկ իրավունքը մնում է միայն հեղինակին, և այդ

հարցում վեճեր ծագել չեն կարող, ծագելու դեպքում դատարանները, գիտնալով այդ մասին օրենքից, կմերժեն կողմնակի անձանց՝ ոչ հեղինակների հայցերը²¹:

Ամբողջ վերը շարադրվածը վկայում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության մեջ ընդհանրապէս և քաղաքացիական օրենսգրքի 1110-րդ հոդվածում՝ մասնավորապէս, պետք է անհրաժեշտ փոփոխություններ կատարել և դրանում ամրապնդել «բացառիկ իրավունքներ»-ի հասկացությունը՝ հաշվի առնելով դրա երկու բաղադրատարրերը՝ հեղինակի գույքային և ոչ գույքային իրավունքները և դրանց սեփականության իրավունքի բովանդակության միայն մեկ տարրի՝ հեղինակային (տիրապետման) իրավունքի անօտարելիության գաղափարը: Այս հանգամանքը (միջոցը) կկանխի հեղինակային իրավունքի խախտման անհիմն գալթակողությունները, կբարձրացնի հեղինակի մարդկային արժանապատվությունը, բացառիկ իրավունքների ինստիտուտի նշանակությունն իրավունքի ընդհանուր համակարգում:

Բերված օրինակն ակնհայտորեն ցույց է տալիս, որ օրենսդրության զարգացման գործընթացում ևս բացառված չեն օրինակարգման համակարգայնության խախտումները, որոնք օբյեկտիվորեն կարող են առաջացնել իրավունքի բացեր:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ իրավունքի բացերի առաջացման օբյեկտիվ պատճառներ (գործոններ) են հանդիսանում կենսական բազմաթիվ և բազմազան հարաբերությունների կանխատեսման անհնարինությունը, հետևաբար և դրանք հաշվի չառնելու հանգամանքը, իրավական ակտի հրապարակման պահին կարգավորման կարիք ունեցող հասարակական հարաբերությունների բացակայությունը կամ դրանց անտեսումը, հետագայում ծագած կամ ձևափոխված հասարակական հարաբերությունները, գործող օրենսդրության հնացումը, իրավական ակտի որակն ապահովող փորձի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ ժամանակը, պետության նյութական վիճակը, հասարակական կյանքում քաղաքական և

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
34

սոցիալական անհամաձայնությունը, օրենսդրության օրինակարգման ընթացքում ոչ ճիշտ, ոչ համակարգային մոտեցումները և այլն:

Քննարկվող հարցում մեր վերջնական եզրակացությունն այն է, որ օրյեկտիվ, թեկուզ օրենսդրի որակյալ լռության պատ-

ճառներով իրավունքում առաջացած բացերի առկայության դեպքում կարգավորման իրավական ձևի թերությունները (բացերի օրյեկտիվ պատճառները) կարող են վերացվել միայն օրենսդրի կողմից ժամանակին ցուցաբերվող հսկազրման (ռեակցիայի) միջոցով:

1. Большая советская энциклопедия. ПЛАТА ПРОБ. Москва - Издательство "Советская энциклопедия", 1975, Т. 20, с. 1790-1791.
2. *Цительман Э.* Пробелы в праве (речь, произнесенная при вступлении в должность ректора Рейнского университета им. Фридриха Вильгельма в Бонне 18 октября 1992г.). Рус. перевод см. Российский ежегодник теории и права, N3, 2010, с. 613.
3. Իրավաբանական գրականության մեջ այս եզրույթը հաճախ օգտագործվում է որպես «իրավունքի բաց»-ի հոմանիշ (*Верещагин А.Н.* Судебное правотворчество в России. Сравнительно-правовые аспекты. М., 2004, с. 96):
4. *Панасюк Олег Сергеевич* Объективные и субъективные причины возникновения пробелов в праве. Общество и право. 2009, N4 (26), с. 96.
5. *Лазарев В.В.* Пробелы в праве "Вопросы понятия пробелов и критика теорий беспробельности права". Казань. Изд. Казанского ун-та, 1969, с. 20-21, *Бачиашвили И.М., Зондзе В.И., Капанадзе Т.Ш. и др.* Актуальные проблемы советского права. Тбилиси, 1988, с. 236-237, *Ներիսյանց Վ.* Իրավունքի և պետության տեսություն: Եր., «Նաիրի», 2001, էջ 251: *Спектор Екатерина Ильинична* Пробелы в законодательстве и пути их преодоления. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Инст. законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. М., 2003, с. 14-16.
6. *Ներիսյանց Վ.Վ.* նշված աշխատ., էջ 251:
7. *Спектор Екатерина Ильинична* Пробелы в законодательстве и пути их преодоления. Дисс. ... канд. юрид. наук. Инст. законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. М., 2003, с. 39.
8. *Bodenheimer E.* Jurisprudence: The philosophy and Method of the Law. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press., 1962, p. 265-266.
9. *Кауфман М.А.* Пробелы в уголовном праве: понятие, причины, способы преодоления. М., 2007, с. 133.
10. *Венгеров А.Б.* Теория государства и

- права. Учебник. 3-е изд., М., Юриспруденция, 2000, с. 438.
11. *Корнев Александр Сергеевич* Об устранении и восполнении пробелов в праве в связи с устареванием действующего законодательства. Вопросы экономики и права. 2014, N10, с. 7-9.
12. *Лазарев В.В.* Понятие пробелов в праве, их виды и причины появления. /1. В.В. Лазарев. М., 1974, с. 432-433.
13. Հարդորում Սահմանադրական դատարանի 2010թ. ընդունած որոշումների կատարման վիճակի վերաբերյալ: Սահմանադրական դատարան: Տեղեկագիր, 2011, թիվ 1, էջ 15-60:
14. *Спектор Екатерина Ильинична*, там же, с. 42.
15. *Лазарев В.В., Липень С.В.* Теория государства и права: учебник для вузов, 2-е изд., М., 2000, с. 269-270.
16. *Васильев Юрий Иванович* Квалифицированное молчание законодателя как общеправовой феномен (постановка проблемы). Вестник Нижегородской академии МВД России. 2015, N2 (29), с. 227-230.
17. *Баранов В.М.* "Квалифицированное молчание законодателя как общеправовой феномен" (к вопросу о сущности и сфере функционирования пробелов в праве) // Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал, 2008, N1, с. 76.
18. *Васильев Юрий Иванович*, там же, с. 279.
19. *Сергеев А.П.* Гражданское право. Учебник. В 3 т. М., ТК ВЕЛБИ, 2009, с. 106, Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. М., 2006, с. 191, *Толстой Ю.К.* О части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации // Вестник высшего арбитражного суда РФ, 2009, N3, с. 6-7 и др.
20. *Мозолин В.П., Баренбойм П.Д.* Конституция страны // Законодательство и экономика. 2009, N4, с. 5-8.
21. *Боттаев М.В.* Правовые пробелы кодификации законодательства РФ в сфере отчуждения исключительных прав // Пробелы в Российском законодательстве. 2011, N4, с. 61-63.

ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ՝ ԻՔՐԵՎ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔ

Իրավունքի նկատմամբ իրավաբանական-արժեքաբանական մոտեցումը նշանակում է՝ իրավունքի արժեքի հիմնավորումն իրավունքի սահմաններում՝ իրավունքի տեսակետից՝ ելնելով բուն իրավունքից: Հասկանալ իրավունքի արժեքը, մնալով խիստ ձևական դիրքերում, տնտեսության, քաղաքականության, կրոնի կամ բարոյականության հետ դրա կապից դուրս կարող է թվալ բացառապէս սխալաստիկայի, ձևական-տրամաբանական եզրակացությունների ոլորտում գտնվող խնդիր: Ինչ-որ մեկին կարող է թվալ, որ իրավունքի իրավաբանական բնույթի բացահայտումն անբովանդակ, կյանքից զրկված խնդիր է, ուստի հոյի է սխալմերով ու կեղծ գիտական տեսիլքների ստեղծմամբ:

Մոտավորապէս այդպիսի հավակնություններ առաջ մղեցին մարքսիստական իրավաբան Հ.Քելզենին՝ իրավունքի մասին «գոտ» ուսմունքի հիմնադիր, այսինքն՝ տեսության, որը լիովին մաքրված է ոչ իրավաբանական բաղադրամասերից (քաղաքագիտության, գաղափարախոսության, մետաֆիզիկայի, սոցիոլոգիայի, հոգեբանության, բարոյագիտության): Ավստրիացի իրավաբանի տեսանկյունից, իրավունքի բնությունը (և միաժամանակ դրա արժեքը) դրա նորմատիվությունը, ստիպողականությունն է: Ըստ նրա՝ նորման պատկանում է գերեմպիրիկ, մտայնորեն ընկալելի պարտադիր աշխարհին ու, շոշափելով էականի աշխարհը, մարդկային իրական հարաբերությունների ոլորտը, կարգավորություն մտցնում դրանց մեջ:¹

Տվյալ դիրքում զգացվում է կան-

տիան ավանդույթը (իրականությունը բաժանել պարտադիր ու էականի, մեկը ստորադասելով մյուսին), որի հետ կարելի է վիճել: Դրա հետ մեկտեղ Քելզենի գաղափարն իրավունքի նորմատիվային բնույթի մասին (եթէ իրավունքը հասկանանք ձևական իմաստով) բացարձակորեն ճիշտ է: Ձևական առումով իրավունքի բնությունը նորմ է, իսկ դրա հիմնական արժեքը՝ մարդկանց վարքագծի մեջ նորմատիվության ներմուծումը: Նյութական իմաստով իրավունքի բնույթի տակ կարելի է հասկանալ (կախված ընտրված մեթոդաբանությունից ու էվրիստիկ նպատակներից) կրոնը, բարոյականությունը, տնտեսագիտությունը, քաղաքականությունը և մարդու գործնական գործունեության այլ ոլորտները, սակայն իրավունքի՝ իբրև ձևական արժեքի էությունը միշտ նորման է:

Մարդու գիտակցությունը, դիմելով շրջակա աշխարհին, փորձում է հասկանալ այն, բացահայտել իր հիմնական մասերի միջև առկա կապերը և դրանով իսկ իմաստ ու կարգավորում մտցնել դրա մեջ: Արժեքային գիտակցությունը խաղում է ավելի մասնագիտացված դերը, այն ուղղված է իրականության այս կամ այն օբյեկտների նկատմամբ մարդու վերաբերմունքի բացահայտմանը: Իրավունքն իբրև սուբյեկտային արժեք հանդես է գալիս գիտակցությանը հատուկ իմպերատիվի դերում՝ չափանիշի, որով չափվում են հասարակական հարաբերությունները: Իրավական արժեքային գիտակցության միջոցով մարդը նայում է սոցիալական աշխարհին, իրավունքի արժեքով է մարդը չափում կյանքի ու դրա դստորումների արժեքը,

այդ թվում նաև ինքը՝ իրավունքը: Իրավունքի դիտարկումն իրավական արժեքային գիտակցության պրիզմայի միջոցով թույլ է տալիս բացահայտել դրա իրավաբանական արժեքը:

Իրավունքը՝ իբրև ձևական արժեք, ունի առնվազն երեք չափում՝

1. իրավունք՝ իբրև գիտակցության նորմ:

2. իրավունք՝ իբրև վարքագծի նորմ:

3. իրավունք՝ իբրև դրական իրավունքի նորմ:

1. Իրավունքի՝ իբրև գիտակցության նորմի ընկալումը լայնորեն տարածված է Նոր ժամանակների բնական-իրավական դպրոցի տարբեր տարբերակներում: Տվյալ մոտեցումն առավել լիարժեք մշակում ստացավ կանտիականության հունում, հատկապես՝ բաղենյան դպրոցի նոր կանտիականների մոտ: Կանտիականության հիմնական դրույթներից մեկը գիտակցության, բարոյականության ու բնական իրավունքի համընկնում է: Կանտի տեսակետից, բարոյականությունը (իր եզրաբանությամբ՝ «բարոյական օրենք») ապրիորի է, ունի ինքնավար, ձևական ու բացարձակ բնույթ: Բարոյականության ապրիորի լինելը նշանակում է, որ այն գիտակցության հատկություն, ատրիբուտ է, դրա ի ծնն ձևերից մեկը: Բարոյականությունն ինքնավար է, այսինքն՝ կախված չէ մարդու կենսապայմաններից: «Բարոյական օրենքի» ինքնավարությունը դրսևորվում է, մասնավորապես, արարքների օրինական (օբյեկտիվորեն համապատասխանում են բարոյական օրենքներին, սակայն սուբյեկտիվորեն ինչ-որ այլ բանով են դրդապատճառված) ու բարոյականի (կատարվում են միայն բարոյական օրենքն ուղղելու նպատակներով): Բարոյականությունը դրսևորվում է պարտադիր գաղափարում, որն ի հայտ է գալիս առավելապես ձևականացված կատե-

գորիկ իմպերատիվի տեսքով: Եվ վերջապես, բարոյական օրենքի բացարձակությունն այն է, որ ունի գերագույն բարոյական արժեք, հանդես է գալիս իբրև մարդկանց վարքագծի չափանիշ:

Կատեգորիկ իմպերատիվը բարոյագիտական կանոն է, սակայն քաղաքական կյանքի նկատմամբ կիրառելիս այն ձեռք է բերում բնական օրենքի ձև: Կատեգորիկ իմպերատիվի սահմանումներից մեկն ասում է. «Վարվիր միայն այն մաքսիմալին համաձայն, որով դեկավարվելով դու միևնույն ժամանակ կարող ես ցանկանալ, որ այն դառնա համընդհանուր օրենք»:² Եվ այնուհետև Կանտը հստակեցնում է. «Վարվելիս այնպես, որ եթե քո արարքի մաքսիման քո կամքի միջոցով պետք է դառնար բնության համընդհանուր օրենք»:³ Տվյալ դեպքում փորձ է արվում բարձրացնել բանականության կարգավիճակը՝ բնականությանը դրա մեջբերման հաշվին: Այլ կերպ ասած՝ բանականության օրենքները՝ բնության օրենքներ են, որոնք մարդը պարտավոր է կատարել: Այս իմաստով բնական իրավունքը՝ գիտակցության նույնապիսի ատրիբուտ է, ինչպես և բարոյականությունը, ավելի լավ է ասել՝ բարոյականությունն ու բնական իրավունքը, ըստ Կանտի, իրենցից ներկայացնում են անհատական գիտակցության երկկողմանի ձև:

Բնական-իրավական կառույցի ողջ տեսական թուլությամբ հանդերձ (դասմեն դեպքում ավելի շուտ գաղափարախոսություն է, քան գիտական տեսություն), դրա հետևում կանգնած է որոշակի կյանքի ճշմարտություն, որոշակի առողջ իմաստ: Կանտիականները ճիշտ մատնանշեցին այն փաստը, որ բազմաթիվ հիմնարար, հենքային արժեքները մարդն ընկալում է իբրև իր գիտակցությանն ի սկզբանե տրված նորմ: Այդպես, օրինակ, սեփական ինքնարժեքության, ազատության, հավասարու-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

թյան, արդարության, կարգուկանոնի, անվտանգության զգացումը տրվում են մարդուն իբրև գիտակցության ինքնասակնհայտ ձև, հարկադիր սոցիալական հարաբերությունների որոշակի նորմայի ձևով: Բնական իրավունքի նորմերը հենց հանդիսանում են այն իմպերատիվներ, որոնք միաժամանակ և կարգավորում են սոցիալական կյանքը, և տալիս դրա նկատմամբ արժեքային վերաբերմունքը: Այստեղից բխում է բնական իրավունքի այնպիսի կարևոր գործառույթ, ինչպիսին է քաղաքական կատարելակերպի ձևավորումն ու իրականում գործառող պետության ու օրենսդրության քննադատությունը: Սակայն այդ ժամանակ իրավաբանական-բարոյական նորմերը ոչ միայն պասիվ կերպով գոյություն ունեն անհատի գիտակցության մեջ, ոչ միայն խաղում են քաղաքական-իրավական իրականության բարոյական դատավորի դերը, այլև ակտիվորեն ստեղծում են նոր իրականություն: Նորմ, որը դարձավ հասարակության անդամների մեծամասնության գիտակցության փաստ, դառնում է սոցիալական կյանքի էմպիրիկ փաստը:

2. Իրավունքի՝ իբրև վարքագծի նորմի ընկալումը 19-րդ դարի վերջին երրորդում առաջացած սոցիալ-իրավական ու հոգեբանական տեսությունների կարևորագույն առանձնահատկությունն է, որը զգալի ազդեցություն է ունեցել ողջ 20-րդ դարում Արևմուտքի ու Ռուսաստանի երկրներում:

Իրավունքի սոցիոլոգիական դպրոցի հիմնական գաղափարները հանգեցվում են մի քանի թեզիսների: Իրավաստեղծագործության սուբյեկտը պարտադիր չէ, որ լինի պետությունը, իրավունքը կարող է առաջանալ ու գոյություն ունենալ պետությունից անկախ: Իրավունքի հիմնական աղբյուր է հասարակությունը՝ ի դեմս իր ինստիտուտ-

ների, այլ ոչ թե պետությունը: Առողջ բանականության տեսակետից տվյալ պնդումները կարող են անհեթեթ թվալ, քանի որ և՛ մեր կենսական փորձը, և՛ իրավունքի պատմությունը խոսում են հակառակի մասին, իրավունք փաստորեն հանդիսանում են այնպիսի նորմերը, որոնք պետությունը սահմանում է իբրև իր հրամանը, և որոնց խախտման համար այն պատժում է:

Սակայն եթե իրավունքի ձևավորման ու գործառնության գործընթացն ավելի ուշադիր դիտարկենք, ապա առաջ է գալիս փոքր-ինչ այլ պատկեր:

Իրավունքը երևույթ է, որը գոյություն ունի կոնկրետ պատմական մշակութային միջավայրում, մարդու մարդածին հատկությունների (գիտակցության, կամքի, հոգեբանության) և իր գործնական գործունեության տարբեր կողմերի (տնտեսության, քաղաքականության, կրոնի, բարոյականության, սովորույթների) հետ սերտ կապի մեջ: Իրավունքի կապը պետության հետ՝ իրավունքի գոյության կողմերից մեկն է միայն: Իրավունքի գործառնության արդյունավետությունը կախված է ոչ միայն պետության հետ դրա կապից, այլև բազմաթիվ այլ գործոններից, օրինակ՝ մարդկային վարքագծի կայացած կարծրատիպերից: Ինչպես ճիշտ ցույց է տվել Լ. Ի. Պետրաժիցկին, իրավունքը մեծապես հոգեբանական երևույթ է, այն հանդիսանում է անձի կողմից իր պարտականության ու իր իրավակարգության հուզական սպրում:⁴ Իր տեսակետից, իրավունքը բաժանվում է դրական (իրավունքի օբյեկտիվորեն արտահայտված աղբյուրները) և ներըմբռնական (իրավական հույզերը), պաշտոնական (ճանաչված ու պաշտպանվող պետության կողմի) և ոչ պաշտոնական (պետության կողմից չի ճանաչվում ու չի պահպանվում): Առաջատար դեր է խաղում ներըմբռնական իրավունքը, քանի որ այն, Լ.Ի.

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

Պետրաժիցկու տրամաբանությամբ, աճելով անմիջապէս մարդկանց հոգեբանությունից, առավելապէս համապատասխանում է իրենց վարքագծային կարծրատիպին: Ներըմբռնական իրավունքը պարտադրված չէ մարդուն որևէ արտաքին ուժով, այլ արտահայտում է վարքագծի նորմայի մասին իր սեփական պատկերացումները, ինչը ներըմբռնական իրավունքին հաղորդում է բարձր արդյունավետություն: Ներըմբռնային իրավունքը չունի ֆիքսված նորմեր, կառուցվում է կախված իրավիճակից, այն շարժական է, ունակ է արագ արձագանքել փոփոխվող պայմաններին, չունի սահմանափակումներ՝ ըստ իրավական կարգավորման առարկայի, վայրի, ժամանակի, անձանց: Նշված հատկությունների շնորհիվ ներըմբռնական իրավունքը կարգավորում է հասարակական հարաբերությունների հիմնական զանգվածը և հանդիսանում է իրավակարգի հիմք:

Լ.Ի. Պետրաժիցկին իրավացի է՝ կարծելով, որ մինչդեռ իրավական նորմը չի դառնա խոշոր սոցիալական խմբերի վարքագծի կարծրատիպ, իրավունքը չի գործի: Պետությունը կարող է ձեռնարկել իրեն անհրաժեշտ ցանկացած նորմատիվ իրավական ակտեր, հաշվարկելով իրենց դրական արդյունքին, մինչդեռ դրանցում դրված նորմերը չեն դառնա մարդկանց հոգեբանության մի մաս, դրանք չեն սկսի աշխատել: Այստեղ պետությունը միշտ բախվում է իր իշխանության սահմաններին:

Վարքագծի նորմի ու իրավունքի նորմի միջև գոյություն ունեն անմիջական ու հետադարձ կապեր: Օրինակ՝ իրավական սովորույթը (չին աշխարհում ու Միջնադարի դարաշրջանում իրավունքի գլխավոր աղբյուրը) կարող էր առաջանալ միայն վարքագծի համապատասխան նորմի ի հայտ գալուց հետո: Իրավական սովորույթը հենց վար-

քագծի կանոն է, որը սովորական դարձավ դրա բազմակի կրկնության արդյունքում: Իրավական ավանդույթի համար փաստային վարքագծի նորման այն հիմքն է, առանց որի իրավունքի տվյալ աղբյուրը պարզապէս չի առաջանում: Իրավական սովորույթի առաջացումը փաստացի վարքագծի նորմայի միայն իրավաբանական ձևավորում է:

Ավելի բարդ է գործն ընթանում դատական նախադեպի հետ: Պետությունը, սովորույթը փոխելով իրավունքի կարգին, անցկացնում է, իհարկե, որոշակի ընտրություն՝ դրանով իրավաստեղծագործության գործընթացի մեջ մտցնելով որոշակի նպատակաուղղվածություն: Սակայն այս դեպքում իշխանության նպատակաուղղվածությունը նվազագույնն է, իշխանությունը միայն արձանագրում է արդեն իսկ իբրև իրավական ձևավորված նորմը: Գատական նախադեպ ստեղծելիս պետությունից պահանջվում է ավելի մեծ բան՝ գտնել ու ձևակերպել մի նորմ, որը դեռևս չի ստացել սովորույթի արժեք, սակայն արդեն ընկալվում է իբրև վարքագծի որոշակի կարծրատիպ: Ե. Էրիխսն այդպիսի նորմերն անվանում էր «կենդանի օրենք»:

Ամենից հեռու փաստացի վարքագծի նորման գտնվում է նորմատիվ իրավական ակտից: Վերջին 200 տարիների ընթացքում նորմատիվային իրավական ակտը, զգալիորեն դուրս մղելով իրավունքի այլ աղբյուրները, սկսեց առաջատար դեր խաղալ իրավական կարգավորման մեխանիզմում: Անգամ անգլո-սաքսոնական իրավական ընտանիքի երկրներում նորմատիվային իրավական ակտը լուրջ մրցակցության մեջ մտավ նախադեպի հետ: Նորմատիվ իրավական ակտի գլխավոր առավելությունն այն է, որ թույլ է տալիս իշխանությանն առավելապէս լիարժեք ու հստակ կերպով արտահայտել սեփական

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

կամքը: Դրա հետ մեկտեղ պետութեան կամքը, որը պատված է նորմատիվ իրավական ակտի մեջ, հաճախակի կամ հաշվի չի առնում վարքագծի փաստացի նորմերը, կամ անմիջապէս հակազդում է դրանց, պայքարում դրանց դէմ: Նորմատիվ իրավական ակտի ու փաստացի վարքագծի միջև հակամարտութիւնը, ըստ էութեան, նշանակում է հասարակութեան ու իշխանութեան հակամարտութիւն, ինչը երբեմն կարող է ավարտվել սոցիալական ցնցումներով: Այս դեպքում պետութիւնը, ղեկավարվելով ինքնապահպանման բնագոյով, ստիպված կլինի դիմել զանգվածների փաստացի վարքագծի նորմերին՝ իբրև ապագա իրավաստեղծագործութեան հիմքին:

3. Բնական-իրավական ու սոցիոլոգիական-իրավական դպրոցների կողմնակիցները երբեմն փոքր-ինչ վերևից են նայում դրական իրավունքին, ընդգծում դրա երկրորդական լինելը բնական իրավունքի նորմերի կամ փաստացի վարքագծի նորմերի նկատմամբ: Համարվում է, որ դրական իրավունքը չունի սեփական բնութիւն, քանի որ արտահայտում ու ձևավորում է պետութեան կամքը: Պարադոքսալ է, բայց իրավաբանական պոզիտիվիզմի դասականները (սկսած Ջ. Օստինից), ձգտելով առաջին պլան դուրս հանել իրավունքի կայր պետութեան հետ, դրանով իսկ նախադրյալներ էին ստեղծում ապագայում դրական իրավունքի նկատմամբ անփութ վերաբերմունքի համար: Իսկապէս, եթէ շեշտադրենք իրավաստեղծագործական գործընթացում պետութեան գերիշխող դերին, ապա դրական իրավունքի արժեքը պետութեան արժեքի համեմատ զգալիորեն նվազում է: Պետութիւնն այստեղ հանդես է գալիս իբրև սուբստանս, իսկ իրավունքը՝ իբրև դրա գործառնութիւն:

Սիչդեռ դրական իրավունքի նշանա-

կութիւնը և դերը (իսկ դա նշանակում է նաև՝ արժեքը) բավականին էական են: Առաջին՝ դրական իրավունքն այն անմիջական էմպիրիկ մակարդակն է, որում մարդը հանդիպում է իրավունքին՝ իբրև արտաքին հարկադրական ուժին: Կարելի է որքան հնարավոր է շատ խոսել այն մասին, որ իրավունքը գոյութիւն ունի գիտակցութեան նորմայի կամ փաստացի վարքագծի նորմայի տեսքով, սակայն նորման՝ իբրև արտաքին հարկադրական ուժի փաստ բխում է հենց դրական իրավունքից: Կարելի է որքան հնարավոր է երկար ապացուցել, որ իրավունքի էութիւնը պարտադիր գաղափար է, ազատութեան գաղափար, անձի ու իր իրավունքների ինքնարժեքի գաղափար, բայց մարդկութեան պատմութեան մեջ իրավունքը միշտ հանդես էր գալիս ու շարունակում է հանդես գալ կարծր հարկադրական նորմատիվային կարգի տեսքով, որը խախտելու համար պետութիւնը պատժում է: Անտեսել այդ էմպիրիկ տրվածքը նշանակում է հայտնվել երազանքների ու երևակայութիւնների գերիութեան մեջ: Չէ՞ որ հենց դրական իրավունքը մեզ տալիս է քիչ թե շատ արժանահավատ պատկերացում իրավունքի՝ իբրև սոցիալական երևույթի մասին: Առանց դրական իրավունքի գոյութեան անհեթեթ է խոսել իրավունքի մասին: Հայտնի իմաստով, մինչև պետութիւն կամ պետութիւնից դուրս իրավունքի գոյութեան մասին թեզը ֆիլիցիա է, որն ուղղված է մասամբ էվրիստիկ, մասամբ՝ գաղափարախոսական գաղափարների նվաճմանը:

Երկրորդ՝ խորապէս իրավացի է Քելզենը՝ պնդելով, որ պետութիւնն ու դրական իրավունքն իրենցից ներկայացնում են միասնական հարկադրական նորմատիվ կարգի երկու կողմ: Մտավոր առումով կարելի է, իհարկէ, բաժանել պետութիւնն ու իրավունքը երկու համեմատաբար ինքնավար բա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

դադրիչների, սակայն կյանքում դրական իրավունքն ու պետությունը փոխկապակցված են հազարավոր անտեսանելի ու տեսանելի թելերով: Գրական իրավունքը ոչ միայն պետության կամքն է, դրական իրավունքի շնորհիվ կազմակերպվում ու միացվում է պետական իշխանության ողջ փոխանցման մեխանիզմը: Պետությունն ու դրական իրավունքը համարժեք են այն իմաստով, որ դրանք երկուսն էլ վճռորոշ կերպով ազդում են հարկադրական կենտրոնացված իրավակարգի հաստատման վրա:

Երրորդ՝ դրական իրավունքն արձանագրում, ձևականացնում ու օբյեկտիվացնում է իդեալական արժեքներն ու նորմերը: Իրավաբանական նորմերն ամրագրում են սերունդների փորձը, որի շնորհիվ ձևավորվում է իրավական մշակույթ, որը միավորում է մարդկանց սերունդները մեկ ընդհանուր պատմական ընդհանրության՝ ժողովրդի մեջ: Գրական իրավունքի աղբյուրներում կուտակվում են բարոյ և չարի, գեղեցիկի ու տգեղի, պարտադիրի ու ոչ պարտադիրի մասին ժողովրդի պատկերացումները:

Չորրորդ՝ դրական իրավունքը, ներկառուցելով մարդուն իրավաբանական կատեգորիաների աշխարհի մեջ, ձևականացնելով հասարակական գիտակցությունն ու հասարակական հարաբերությունները, դրանց մեջ մտցնում է խստություն ու սթափ հաշվարկ: Իհարկե, մարդու իրավաբանականացումը բերեց (հատկապես՝ Արևմուտքում) խոր, երբեմն՝ անհոգ, դաժանության հետ սահմանակցող հարաբերությունների հաստատմանը: Սակայն իրավաբանական ձևականության պա-

կասը հաճախ դառնում է մեկ այլ ծայրահեղություն՝ մարդկանց միջև հարաբերություններում կեղծ բարոյականության ու հուզականության գերակայություն, ինչն ստեղծում է ազդեցիկ ու հակամարտությունները բռնությամբ լուծելու ձգտում:

Եվ, վերջապես, հինգերորդ՝ դրական իրավունքը դրա դաստիարակչական գործառույթն է, ինչի մասին պերճախոս կերպով գրում էր Ի. Ա. Իլյինը. «Գրական իրավունքն իր վրա է վերցնում տարրական ու համեմատաբար կոպիտ խնդիր՝ սովորել մարդուն արտաքուստ սկզբնականին, արտաքինին, կարգավորված ինքնասահմանափակմանը, դրա համար նա դիմում է սոցիալապես կազմակերպված արտաքին հեղինակության գաղափարին, որը լիազորված ու ենթարկված է կանոններին: Անհրաժեշտ է, որպեսզի մարդիկ սովորեն ճանաչել սկզբից գոնե այդ արտաքին հեղինակությունը և դրա իրավական հարկադրանքները, անհրաժեշտ է, որպեսզի գիշատիչը և բռնակալը հանդիպեն արտաքինապես կազմակերպված դիմադրություն, որը հիմնված է ճշմարտության ու իրավասության գաղափարի վրա: Գիտակցաբար, սկզբունքային մատնանշումը, որ «սա անթույլատրելի է», իսկ «դա պարտադիր է», որն արվել է մարդու կողմից մարդուն ճշմարտության ու հոգևոր արժանապատվության զգացումով ու ենթակա է «թույլ չտալ» ու «պնդել» կազմակերպված որոշմամբ, հանդիսանում է սոցիալական դաստիարակության հիրավի ամենահզոր միջոցներից մեկը»⁵

1. Чистое учение о праве Генса Кельзена. Сб. переводов. М., 1987, Вып. 1., с. 14-15.

2. Кант И. Соч. В. 6 т. Т. 4. Ч. 1. М., 1965, с. 260.

3. Նույն տեղում, էջ 261:

4. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб., 2000, с. 134-135.

5. Ильин И. А. Собр. соч. в 10 т. Т. 4. М., 1994, с. 202.

Лилит ДАЛЛАКЯН

*Старший преподаватель кафедры
Теории и истории государства и права
института Права и политики
Российско-Армянского (Славянского) университета*

КОНСТРУКЦИЯ СООТНОШЕНИЯ ПРАВOTВOPЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАССАЦИОННОГО СУДА И НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА

Одним из важных элементов в структуре правового статуса государственного органа является его роль в выполнении функций государства. В данной статье исследуется роль и место Кассационного суда РА в национальной правовой системе в плане его взаимодействия с законодательной властью, в частности, в сфере соотношения их правотворческой деятельности. В свое время кассационные суды возникли в XVIII–XIX веках в период утверждения демократических устоев государственности в Европе в один и тот же отрезок времени, когда в них образовывались парламенты. С тех пор, как отмечают ученые функция кассации – это не только форма работы суда вышестоящей инстанции, это функция, которая должна давать ответ на вопрос, как понимать и правильно применять ту или иную материальную или процессуальную норму законодательства.¹ Показательной в этом плане является и та оценка, которую Император Франции Наполеон I дал 15 августа 1801 кассационному суду в своей речи, в частности, отметив, что кассационный суд является опорой законодателя.² Исходя из всего вышеизложенного перед нами возникает необходимость исследования свя-

зей Кассационного суда с законодательным органом РА в ракурсе особенностей конструкции их правового взаимодействия.

Законодательную власть в РА согласно ст. 62 Конституции осуществляет Национальное Собрание, парламент. Законы, издаваемые парламентом, определяют основы правоприменительной деятельности судов, в том числе и Кассационного суда. Однако, как отмечается в современной юридической литературе, сегодня суд – не только орган правосудия, применяющий законы, он еще и основной экзаменатор качества принимаемых законов, поскольку закон – это возможная модель поведения, юридически-теоретическая конструкция, регламент тех или иных общественных отношений, и следовательно, в суде, лучше чем где-либо, можно воочию увидеть и убедиться в жизнеспособности той или иной нормы закона или, наоборот, в ее ненужности тем самым помогая законодательному органу страны оперативно устранять противоречия в действующих законодательных актах.³ Данные слова тем более применимы к высшей судебной инстанции, которой является Кассационный суд РА.

В свое время К. Цвайгерт и Х.

Кетц, Р. Давид, К. Жоффре-Спинози подтверждали, что неспособность законодателя вовремя поспевать за меняющейся действительностью является движущей силой для развития судейского нормотворчества. Это подтверждается практикой создания правовых норм судами практически во всех странах континентальной правовой системы.⁴ Можно сказать, что подобная практика подтверждается и правотворческой деятельностью Кассационного суда РА в рамках его компетенции по развитию права. В этой связи в отечественной юридической литературе поднимались проблемные вопросы о юридической природе норм судейского права и проблемы их иерархического положения в правовой системе РА. Так, А. Тунян поднимал вопрос о проблеме возможной конкуренции между законом и судебным актом, так как судебное толкование может существенно изменить содержание закона, а в этом случае непонятна судьба подзаконного акта противоречащего прецеденту, но не противоречащего закону.⁵ Г. Даниелян настаивал на том, что акты Кассационного суда не могут считаться судебными прецедентами, так как являются обязательными только в рамках судебной системы, и даже если они будут обязательны и для органов предварительного следствия, они не являются источниками права абсолютно для всех субъектов права как в англо-саксонской правовой системе.⁶ Вызывали обеспокоенность и отсутствие правового механизма пересмотра судебного прецедента, создаваемого Кассационным судом в случаях, если суд превысит свои полномочия, исказив норму закона.⁷ Ответом на поднятые вопросы может явиться модель, в которой высший суд является

конструкцией взаимодействия судебной и законодательной властей, играя своеобразную роль «опоры законодателя». Разъясним подробнее суть данной юридической конструкции, такой, какой она видится нам.

В современном государстве законодательная функция парламента и кассационная функция высшего суда — это две взаимодополняющие государственные функции в едином механизме национального права. Взаимодополняющие они потому, что кассационные суды являются не только проводником воли законодателя, здесь есть и обратная связь — кассация традиционно выполняет в государстве функцию помощи законодателю в случае принятия им недостаточно четких или противоречивых норм права, которые вызывают осложнения в судебной практике. Это объясняется тем, что в демократической правовой системе право фактически осуществляет круговорот, который схож с круговоротом воды в природе. «Сначала законодатель принимает правовые нормы и «выпускает их в общественную жизнь. Со временем, пройдя апробацию в многочисленных жизненных ситуациях, правовые нормы возвращаются опять, но уже в другие руки — в руки верховного кассационного суда для окончательной проверки их содержания».⁸ Подобная модель соотношения между высшей инстанцией и законодательным органом предполагает следующие установки:

В первую очередь отметим, что судебное правотворчество Кассационного суда не заменит собою закона, являющегося доминирующим источником права в правовой системе РА. Толкование законодательных норм судом должно обеспечивать поиск справедливого решения, если же уви-

ду несовершенства правовой нормы справедливое решение не может быть найдено, то это должен сделать законодатель «de lege ferenda» (через будущее законодательство) или же суд «de lege lata» (уже в действующем праве) посредством восполнения пробела или исправления дефектной нормы. Признание подобной правотворческой роли судов вовсе не посягает на законотворческую деятельность законодателя. Оно, т.е. судебное правотворчество, является субсидиарным источником права в случае отсутствия, неполноты, неясности или противоречивости норм традиционных для нас источников права, например, законов, и которое направлено в первую очередь на формирование единообразной судебной практики. Соответственно подобный источник судебного права действует до тех пор, пока законодателем не будет предусмотрено иное правовое решение.

Таким образом, опасения по поводу того, что могут возникать нежелательные судебные прецеденты, в которых искажаются нормы закона, могут быть сняты, так как у законодателя есть механизм, который позволит блокировать действие судебных норм, если их применение по тем или иным причинам нежелательно или нецелесообразно. Не будем забывать, что есть еще один защитный механизм, это контрольная деятельность Конституционного суда, направленная на проверку правотворческой деятельности Кассационного суда. Так, Конституционный суд РА в своем постановлении УЧ.П-934/04.02.2011 признал неконституционным подход Кассационного суда при толковании им ч.1, 2 и 3 ст. 309.1 УПК РА, согласно которому он установил необходимость составле-

ния прокурором нового обвинительного заключения при изменении обвинения в суде.

Во-вторых, ввиду того, что нормы судебного права, по сути, являются обязательными только в рамках судебной системы и не претендуют на источник вне ее, есть опасения, что будет создана параллельная система права, когда вне судебной системы будут действовать и применяться законы и подзаконные акты, а при применении в судебной системе их содержание будут существенно изменено нормативным толкованием Кассационного суда. Для снятия подобных противоречий и возникающих множественных проблем необходимо конструктивное сотрудничество между судебной и законодательной властью. Разделение властей в первую очередь требует единства государственной политики, координации действий всех ветвей по принципиальным вопросам общественного развития. Поэтому проблема качественной составляющей уже принятых законов, эффективность их применения на практике и их дальнейшего совершенствования должна решаться законодательным органом, т.е. Национальным Собранием и Кассационным судом совместно. Если Кассационный Суд, апробировав не всегда совершенные законодательные нормы посредством реализации своей компетенции по развитию права, вносит в них определенные корректировки, то его правовые позиции должны служить основанием для соответствующих законодательных изменений, для того, чтобы правовые нормы применялись единообразно всеми правоприменителями, а не только судьями. В практике уже имеется положительный опыт подобного взаимодействия между законо-

дательным органом и Кассационным судом РА, который будет представлен ниже.

Как отмечается в литературе, во всех демократических странах парламенты очень внимательно следят за решениями верховных (кассационных) судов и, учитывая эти решения, корректируют законодательные инициативы.⁹ Данные судебной статистики по решениям кассационных судов имеют большое значение для законодательской деятельности, ибо невозможно разрабатывать проекты законов, не проанализировав соответствующие тенденции в толковании и применении норм законодательства кассационными судами. Мнение о необходимости учета позиций Кассационного суда при разработке законопроектов было озвучено и в отечественной научной литературе. В частности, С.С. Аветисяном было выдвинуто предложение о предусмотрении в законодательстве нормы со следующим содержанием: «Законопроекты, касающиеся судебной власти, а также регулирующие вопросы отраслей национального права, в том числе устанавливающие и регулирующие ответственность граждан, Национальное Собрание РА принимает только при наличии положительного заключения Кассационного Суда РА».¹⁰

По нашему мнению, сотрудничество между Кассационным судом и Национальным Собранием в данной сфере должно развиваться в первую очередь посредством учета законодательным органом правовых позиций, отраженных в судебной практике Кассационного суда. В данных целях необходимо усиление мониторинговых функций парламента за практикой применения законоположений посредством: 1) создания в аппарате

НС РА соответствующих структур, занимающихся исследованием судебной статистики и практики Кассационного суда, к примеру, отдела в управлении экспертизы, 2) усиления аналитических навыков аппаратов комитетов, потому что в конечном счете именно комитеты создают подкомитеты и рабочие группы по изучению законопроектов. Данные меры позволят комитетам НС более оперативно реагировать и предпринять необходимые меры по выработке соответствующих предложений по совершенствованию текущего законодательства, что будет способствовать совершенствованию законодательной базы, так как подключит интеллектуальный потенциал судейского корпуса, который, ввиду отсутствия права законодательной инициативы, в законодательный процесс.

В свое время высшая судебная инстанция Армянской ССР — Верховный суд обладал правом законодательной инициативы в Верховном Совете. Именно судебная практика выступала основным источником законодательной инициативы судебных органов, так как она сигнализировала в ряде случаев о назревших потребностях изменения правового регулирования, о наличии противоречий в нормах законодательства, о необходимости внесения дополнений, изменений в нормы права и т. п.¹¹ Разумеется, это не единственный канал воздействия на законодателя. Как отмечали авторы тех лет, наиболее эффективное влияние на совершенствование законодательства судебная практика оказывает выработкой правоположений, конкретизирующих в рамках закона правовые нормы. Эти правоположения в случае их восприятия законодателем могут быть преобразованы (и преобразуются во многих

случаях) в самостоятельные правовые нормы при кодификации отраслей права, издании новых нормативных актов и т.д.¹² Данный подход кажется нам как никогда актуальным и в нынешнее время, и применимым к современной модели взаимодействия высшей судебной инстанции и законодательного органа РА. Информация, полученная от судебных органов в виде правовых позиций Кассационного суда должна иметь влияние на определение путей формирования воли законодателя.

Приведем примеры, когда законодательным органом были восприняты идеи, заложенные в постановлениях Кассационного суда РА. Примером того, каким образом кассационная инстанция выполняет роль помощника законодателя может являться постановление Кассационного суда РА за номером 3-65 (ҶҒ) от 1.03.2007.¹³ Предметом рассмотрения по данному делу стал вопрос того, является ли упущение 30 дневного срока, предусмотренного законом РА «О государственной регистрации прав на имущество основанием для отказа Кадастром регистрации права на собственность. В соответствии с ч.1 ст.23 закона, права вытекающие из сделок с имуществом, т.е. право собственности, залог, ипотека, и т.д., подлежат государственной регистрации в течение 30 дней со дня заключения сделки. Однако согласно ч. 3 ст. 449 ГК, те договора, вытекающие из которых права подлежат государственной регистрации, считаются заключенными с момента государственной регистрации этих прав. Подвергнув логическому анализу данную норму (а также ч. 2 ст. 176 ГК) Кассационный суд отметил, что согласно ГК момент заключения договора и момент государственной ре-

гистрации вытекающих из него прав совпадают. Таким образом, оставалось неясным что имел ввиду законодатель под выражением «день заключения договора, от которого отсчитывается 30-ти дневный срок, так как этот срок терял всяческий смысл ввиду того, что момент регистрации вытекающих из договора прав и является моментом заключения договора. Кассационный суд постановил, что в вопросе толкования выражения «день заключения договора (сделки) закон является нижестоящим по отношению к ГК, имеющим большую юридическую силу и должен соответствовать ему, а следовательно, договор (сделка) считается заключенным с момента регистрации вытекающих из него прав. Таким образом, Кассационный суд по сути объявил указанный 30 дневный срок не порождающим каких-либо юридических последствий, хотя до этого согласно правоприменительной практике упущение 30 дневного срока, установленного в диспозиции толкуемой нормы, влекло за собой отказ в регистрации права на собственность. В результате законодатель соответственным образом отреагировал на занятую Кассационным судом правовую позицию и внес поправку в вышеуказанный закон, заменив фразу «в течение 30 дней со дня заключения сделки на фразу в течение 30 дней со дня нотариального заверения сделки.

Другим интересным случаем является постановление палаты по гражданским и административным делам Кассационного суда за номером ҒУҒҒ/1823/02/08. Ст. 1217 ГК РА предусматривала, что наследниками второй очереди являются родные братья и сестры наследодателя. Тем самым неполнородные братья и сестры наследодателя фактически лиша-

лись права на получение наследства. Руководствуясь необходимостью защиты права и свобод человека, закрепленной в Конституции РА и Европейской Конвенции, Кассационный суд постановил, что в наследственных отношениях неполнородные сестры и братья приравниваются к родным сестрам и братьям наследодателя и являются такими же наследниками второй очереди. Таким образом, Кассационный суд создал новую норму, восполнив имеющуюся законодательный пробел. Данное постановление послужило основанием для того, чтоб Национальное Собрание, приняв за основу данную правовую позицию Кассационного суда, внесло соответствующие поправки в ГК РА. Согласно новой редакции ст. 1217 «наследниками второй очереди

являются родные или неполнородные братья и сестры наследодателя».

Таким образом, как показали приведенные нами примеры, судебная практика Кассационного суда выступила одним из эффективных средств совершенствования определений и юридических понятий, выраженных законодателем в нормативных актах. Именно судебная практика позволяет оперативно реагировать на несовершенство действующего законодательства, и тем самым может значительно сэкономить время и средства, затрачиваемые государством на проведение необходимых научных и исследовательских работ по анализу нормативно-правовых актов и выработке соответствующих предложений по их совершенствованию.

1. **Сирый Н.** Судебная реформа: заявления, проекты и реалии/ Зеркало недели №10 (639) с. 10.

2. Гражданский процесс. Учебник, Издание третье, переработанное и дополненное // Под ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота. М., ПБО-ЮЛ, 2001, с. 5.

3. **Абдраимов Д.** О взаимодействии судебной и законодательной ветвей власти: Юрист. 2004, N10, с. 23.

4. **Цвайгерт К., Кетц Х.** Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2 т. Т. 1. Основы. М., Международные отношения, 2000, с. 140, 403; **Давид Р., Жоффре-Спинози К.** Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В.А. Туманова. М., Междунар. отношения, 1999, с. 110.

5. **Թովինյան Ա.** Քաղաքացիական իրավունքի որոշումն դատական ակտերի նորմատիվային բնույթը. Արդարադատություն: 2008, N2, օգոստոս, էջ 24:

6. **Դանիելյան Գ.** Արդարադատության մատչելիության արդի հարցադրումները: http://www.justice.am/article/NEW_86.

7. **Мкртумян А.** Доклад «Становление прецедентного правосудия в Арме-

нии»/Международная научно-практическая конференция «Участие судебной власти в развитии гражданского права. 26.01.2012. http://www.youtube.com/watch?v=C_Wq22vQw9A&feature=youtu.be.

8. **Сирый Н.** Кассация. Чье слово последнее?/ Зеркало недели.№ 13 (793) 3 - 9 апреля 2010/ [электронный ресурс] <http://zn.ua/articles/59716>.

9. **Сирый Н.** Судебная реформа: заявления, проекты и реалии/ Зеркало недели, № 10 (639) 17-23 марта, с. 10.

10. **Аветисян С.С.** Судебная практика в системе современного правового регулирования Армении: состояние и проблемы модернизации//«Դատական իշխանություն», 2007, 5-6 (82-83), с. 12.

11. Судебная практика в Советской правовой системе. Всесоюзный научно-исследовательский институт советского законодательства. Коллектив авторов. М., «Юридическая литература», 1975, с. 79.

12. Там же, с. 81.

13. ՀՀ վճռարեկ դատարանի որոշումների ընտրանի, հատոր 2: Եր., «Շիրակա դու», 2008, էջ 129:

Վարդուհի ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի

քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԿՆՔՄԱՆ ՎԱՅՐԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԵՎ ՕՖԵՐՏԱՅԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԶԵՎՈՎ ԿՆՔՎՈՂ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՊՔՈՒՄ

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 451-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ օֆերտան մեկ կամ մի քանի կոնկրետ անձանց հասցեագրված առաջարկն է, որը որոշակիորեն արտահայտում է առաջարկողի մտադրությունը՝ պայմանագիրը կնքված համարել առաջարկն ընդունած հասցեատիրոջ հետ: Օֆերտան պետք է պարունակի պայմանագրի էական պայմանները:

Հետևում է, որ օֆերտային ներկայացվում է երկու պահանջ՝ պայմանագրի էական պայմանների առկայություն, ակցեպտանտի հետ պայմանագիրը կնքված համարելու հստակ մտադրություն:

Պետք է ընդգծել, որ էլեկտրոնային նամակներով կամ էլեկտրոնային տվյալների փոխանակմամբ պայմանագիր կնքելու պարագայում այս հոդվածը որևէ խնդիր չի ստեղծում, քանի որ կողմերը կարող են նույն բովանդակությամբ փաստաթուղթ կազմել ինչպես գրավոր, այնպես էլ էլեկտրոնային ձևի դեպքում: Սակայն խնդիրն այլ է, երբ պայմանագրի օֆերտան ներկայացված է կայքում, և ակցեպտը պետք է իրականացվի նշված կայքում: Որպես կանոն, կայքերում արդեն իսկ տեղադրված են լինում մշակված պայ-

մաններ, և պայմանագրի մյուս կողմը դրա մշակմանը չի մասնակցում, այլ պետք է կամ համաձայնվի դրա պայմաններին, կամ ոչ: Նշված առանձնահատկությունը կայքերի միջոցով կնքվող գործարքները դարձնում է հրապարակային պայմանագիր: Ուստի կարելի է պնդել, որ հրապարակային պայմանագրին վերաբերող ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները կիրառելի են նաև այս դեպքում: Հաշվի առնելով էլեկտրոնային միջավայրում հնարավոր խաբեությունների շրջանակը, ինչպես նաև նման միջոցներով կնքվող պայմանագրի կողմ հանդիսացող սպառողների իրավունքների պաշտպանության հետ կապված լրացուցիչ դժվարությունները (պայմանագրի մյուս կողմին հայտնաբերել, նրա գտնվելու վայրը պարզել, որոշել յուրիսդիկցիան և այլն)՝ ԵՄ մի շարք դիրեկտիվներով, ինչպես նաև ներպետական երկրների օրենսդրությամբ տրվում է պայմանների այն նվազագույն շրջանակը, որոնք պետք է պարտադիր ներառված լինեն օֆերտայում: Խոսքը վերաբերում է հատկապես կայքում տեղադրված օֆերտայի պայմաններին:

Այսպես, ԵՄ 1997թ. 97/7/EC դիրեկտիվի 4-րդ հոդվածը նախատեսում էր

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական իրավունք

գնորդին տրամադրման ենթակա պարտադիր տեղեկությունների ցանկը, որոնք, սակայն, լրացվել և ընդլայնվել են ԵՄ «Սպառողների ֆինանսական ծառայությունների հեռավորության վրա մարքեթինգը» 2002/65/EC դիրեկտիվով, որի համաձայն՝ մինչև սպառողի համար հեռավորության վրա կնքվող պայմանագրով պարտավորության ծագելը, մյուս կողմը պետք է նրան տրամադրի.

ա. վաճառողի մասին տեղեկություններ (վաճառողի հիմնական ձեռնարկությունն ու գործունեության տեսակը, նրա ներկայացուցչի վերաբերյալ տվյալներ, ընկերության գրանցման համարն ու վայրը).

բ. ֆինանսական ծառայության մասին տեղեկություններ (ֆինանսական ծառայության հիմնական բնութագրիչները, վճարման ենթակա վերջնական գումարը, ներառյալ՝ հարկերը, տուրքերը և այլ ծախսերը, վճարման կարգը).

գ. հեռավորության վրա կնքվող պայմանագրի վերաբերյալ տեղեկություններ (հետկանչի իրավունքը և դրա ժամկետը, պայմանագրի ժամկետը, պայմանագիրը միակողմանի լուծելու հիմքերը, պայմանագրի լեզուն, կիրառելի իրավունքը):¹

Նույն հոդվածի հաջորդ կետը սահմանում է, որ այս բոլոր տեղեկությունները պետք է հստակ և բարեխղճորեն փոխանցված լինեն պայմանագրի մյուս կողմին:

«Էլեկտրոնային առևտրի մասին» ԵՄ դիրեկտիվի համաձայն՝ ծառայություն սպահովողը պետք է ծառայություն ստացողին և իրավասու պետական մարմիններին հասանելի դարձնի հետևյալ տեղեկությունները՝ իր անունը, աշխարհագրական հասցեն, էլեկտրոնային փոստի և կապվելու այս մի-

ջոցների վերաբերյալ տվյալները, գրանցման համարը:²

Առևտրի միջազգային պալատի կողմից տրված էլեկտրոնային պայմանագրեր կնքելու ուղեցույցի «Բ» կետում նշվել են այն պայմանները, որոնք սովորական պայմաններում պետք է ներառվեն էլեկտրոնային պայմանագրերում՝ անկախ այն բանից, դրանք տեղադրված են կայքում, թե ուղարկվել են էլեկտրոնային հաղորդագրությունների տեսքով էլեկտրոնային փոստով՝

- կողմերի անունը կամ անվանումը, նրանց ընկերության կամ գործունեության վայրը, գրանցման տվյալները, լիազորված անձի կոնտակտային տվյալները.

- պայմանագրի, ինչպես նաև հաղորդակցվելու լեզուն կամ լեզուները, հաղորդակցության ծախսերի բաշխումը, այն ժամանակը, որի ընթացքում օֆերտան կամ պայմանագրի գինը մնում են վավեր.

- պայմանագրի առարկա հանդիսացող գույքի հիմնական բնորոշիչների նկարագրությունը, ապրանքների և ծառայությունների գինը, ներառյալ՝ հարկերը.

- առաքման պայմաններն ու արժեքը, Ինկոտերմսի համապատասխան պայմանը կիրառելի լինելու պարագայում, վճարման պայմանները, երաշխիքներն ու երաշխավորությունները, ապրանքը վերադարձնելը և գումարը փոխհատուցելը, պայմանագրից հրաժարվելը, լուծելը, վնասները և այլն.

- սահմանափակումների վերաբերյալ պայմաններ, ներառյալ՝ աշխարհագրական, ժամային սահմանափակումները, ծառայությունից օգտվելու հրահանգները, կողմերի միջև փոխանակված տեղեկատվության գաղտնիությունը և դրա խախտման համար

Քաղաքացիական իրավունք

պատասխանատվությունը.

- հաղորդակցության տեխնիկական պարամետրերը, կիրառելի օրենքը կամ օրենսդրությունը, վեճերի այլընտրանքային լուծման եղանակները:³

Հաշվի առնելով էլեկտրոնային առևտրի ոլորտում առկա խնդիրները, ինչպես նաև վերը ներկայացված իրավական կարգավորումները՝ կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է էլեկտրոնային ձևով կնքվող պայմանագրերի համար ապահովել այն նվազագույն տեղեկությունների տրամադրումը, ինչը հետագայում վեճերի առկայության դեպքում հնարավորինս կպաշտպանի հատկապես սպառողի իրավունքները: **Այս տեսանկյունից հարկ ենք համարում առաջարկել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի օֆերտան կարգավորող 451-րդ հոդվածում կամ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կոնկրետ պայմանագրի տեսակները կարգավորող դրույթներում կատարել փոփոխություն և ավելացնել դրույթ առ այն, որ էլեկտրոնային պայմանագրերի կնքման դեպքում վաճառողը պարտավոր է գնորդին տրամադրել տեղեկություններ առնվազն իր ձեռնարկության գտնվելու վայրի, իր կոնտակտային տվյալների և գրանցման առկայության դեպքում՝ նաև պետական ռեգիստրում գրանցման համարի վերաբերյալ: Նման դրույթ պետք է նախատեսել նաև «Մաշտոյների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածում:**

Էլեկտրոնային հաղորդակցության միջոցների կիրառումը դժվարացնում է տեղեկատվության ուղարկման և ստացման վայրի հստակեցումը, մինչդեռ նման հանգամանքը որոշիչ է պայմանագրի կնքման վայրի որոշման,

հետևաբար և կիրառելի օրենսդրության որոշման համար: Ընդ որում, կողմերի գտնվելու վայրի և դրանով հաճախ պայմանավորված կնքման վայրի որոշումը կարևոր է նաև կոլիզիոն նորմերի կիրառման տեսանկյունից: Ինտերնետի միջոցով կողմերի միջև հարաբերությունների առաջացման դեպքում դատարանները հաճախ կանգնում են խնդրի առաջ, քանի որ դա կարող է հանգեցնել տարբեր իրավական համակարգերի բախման: Հիմնական բարդությունն այն է, որ ինտերնետում իրավահարաբերությունների սուբյեկտները սովորաբար չեն ունենում ֆիզիկական տարածքների հետ որևէ կապ: Գտնվելու վայրի որոշումը կարևոր նշանակություն ունի: Այն թույլ է տալիս որոշել այն իրավունքը, որը կիրառելի է գործարքների նկատմամբ, այն պետության դատարաններին, որոնք պետք է քննեն կողմերի միջև առաջացող վեճերը:

Սպառողների հետ կնքվող պայմանագրերում կողմի գտնվելու վայրը որոշելու համար հիմք է ընդունվում նրա բնակության վայրը:⁴ Գործարարների պարագայում կողմերի գտնվելու վայրի որոշման առավել արդյունավետ միջոցներից է առևտրային ձեռնարկության գտնվելու վայրի հղման օգտագործումը: Սակայն կարող է ստեղծվել մի իրավիճակ, երբ վաճառողը գործարք է կնքում որևէ երկրում գտնվող սերվերի վրա տեղադրված որևէ կայքերից մեկով, մինչդեռ նրա առևտրային ձեռնարկությունը գտնվում է այլ երկրում: Հարց է առաջանում, թե որտեղ է գտնվում անձը. այնտեղ, որտեղ նրա ձեռնարկությունն է գտնվում, թե այնտեղ, որտեղ սերվերն է տեղադրված: Որպեսզի այս կոլիզիայից խուսա-

Քաղաքացիական իրավունք

փենք, պետք է տարբերակում անցկացնել համակարգչային սարքավորումների և ծրագրային ապահովման միջև, որոնք պահպանվում են այդ սարքավորումների վրա կամ օգտագործվում են նրա շահագործման դեպքում: Կայքը չպետք է համարել առևտրային ձեռնարկություն, քանի որ այն իրենից ներկայացնում է ծրագրային ապահովման և էլեկտրոնային տվյալների համակցություն և չունի ֆիզիկական տեղադրվածություն: Սերվերը, որի վրա տեղադրված է կայքը, սարքավորում է, որն ունի ֆիզիկական տեղադրվածություն, սակայն սերվերի գտնվելու վայրը նույնպես չի կարող ինքնաբերաբար համարվել առևտրային ձեռնարկության գտնվելու վայր, քանի որ սերվերի սեփականատերը և այն անձը, որն ինտերնետում իրականացնում է առևտրային գործարքներ, հաճախ չեն համընկնում: ՄԱԿ-ի «Սիջազգային պայմանագրերում էլեկտրոնային հաղորդակցության միջոցների կիրառման մասին» կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) համաձայն՝ տեխնիկական միջոցների և սարքավորումների գտնվելու վայրը, դրանց հասանելիությունը կողմերի համար դեռևս չի նշանակում, որ առևտրային ձեռնարկությունը գտնվում է այդ վայրում:⁵

Կոնտրագենտների գտնվելու վայրի չափորոշիչ կարող է լինել կայքի դոմենային անվանումը կամ էլեկտրոնային փոստի հասցեն: Կարծիք կար, որ եթե օգտագործվում են հասցեներ, որոնցում օգտագործվում են որևէ պետության կողմից սեփականաշնորհված դոմենային անվանումներ (օր.՝ .am, .ru, .de), ապա կարելի է պնդել, որ կողմերի առևտրային ձեռնարկությունները գտնվում են այդ պետություններում: Սակայն, ինչպես և վերևում նշվեց, այս

տեսակետը չի դիմանում քննադատության: Էլեկտրոնային փոստի հասցեն կամ դոմենային անվանումը չեն կարող մեխանիկորեն դիտվել որպես կողմերի առևտրային ձեռնարկությունների գտնվելու վայրի ապացույց, քանի որ սովորաբար կազմակերպություններն առաջարկում են ապրանքներ և ծառայություններ կայքերի միջոցով, որոնք գրանցված են այն պետություններում, որտեղ նրանք չունեն առևտրային ձեռնարկություն: Բացի այդ, ոչ միշտ է, որ դոմենային անվանումները նախատեսում են ցուցում, թե որ պետությանն է այն պատկանում (օր.՝ .com, .edu, .net, .org): Այդ իսկ պատճառով, գտնում ենք, որ այս չափանիշը կարող է օգտագործվել միայն այլ չափանիշների հետ համակցության մեջ: Հարկ է նշել, որ նմանատիպ մոտեցում է դրսևորվում նաև ՄԱԿ-ի կոնվենցիայում, որի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ այն հանգամանքը, որ կողմն օգտագործում է որոշակի դոմենային անվանում կամ էլեկտրոնային փոստ, որը կապված է որևէ կոնկրետ երկրի հետ, դեռևս չի նշանակում, որ նրա առևտրային ձեռնարկությունը գտնվում է այդ երկրում:

Կողմերի գտնվելու վայրի որոշման միջոց կարող է լինել նաև պայմանագրով նախատեսված կողմերի՝ իրենց առևտրային ձեռնարկության մասին տեղեկություն տալու պարտականությունը: Ընդ որում, ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի համաձայն՝ կողմի առևտրային ձեռնարկության գտնվելու վայրը ենթադրվում է այն վայրը, որը նշվել է կողմի կողմից, եթե մյուս կողմը չի ապացուցում, որ կողմը տվյալ հասցեում չունի առևտրային ձեռնարկություն: Եթե կողմը առևտրային ձեռնարկության գտնվելու վայր չի մատնանշել և ունի ձեռնարկության մեկից ավելի վայրեր,

Քաղաքացիական իրավունք

ապա որպես ձեռնարկության գտնվելու վայր պետք է ընդունել այն վայրը, որն առավելապես է կապված տվյալ պայմանագրի հետ՝ նկատի ունենալով այն պայմանները, որոնց տեղյակ են եղել կողմերը պայմանագիրը կնքելուց առաջ և այն կնքելիս:⁶ Ընդ որում, կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածում ասվում է, որ ձեռնարկության գտնվելու վայրն այն վայրն է, որտեղ կողմն ունի մշտական հաստատություն և հետապնդում է տնտեսական գործունեություն իրականացնելու նպատակ, այլ ոչ թե որոշակի վայրում ապրանքների կամ ծառայությունների ժամանակավոր պահպանում: Այսպիսի մոտեցումն արդարացված ենք համարում, միևնույն ժամանակ կարծում ենք, որ կոնվենցիայով պետք է նախատեսվեր նման պարտականության չկատարման դեպքում վրա հասնող հետևանքը, օրինակ՝ վեճի քննվելը հայցվորի գտնվելու վայրում:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 460-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե պայմանագրում նշված չէ դրա կնքելու վայրը, պայմանագիրը կնքված է համարվում օֆերտա ուղարկած քաղաքացու բնակության կամ իրավաբանական անձի գտնվելու վայրում:

Ինչպես նշվեց, կողմերի բնակության կամ գործունեության վայրը հիմք ընդունելու սկզբունքը պահպանվել է նաև էլեկտրոնային միջոցներով հաղորդագրություններ փոխանակելու պարագայում: Այսպես՝ թե ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի և թե ՄԱԿՄԱԻՀ-ի նմուշային օրենքի⁷ վերլուծությունից հետևում է, որ երկու սկտերում էլ առաջարկվում է հաղորդագրությունների ուղարկման և ստացման վայրի որոշման միևնույն մոտեցումը: Այն է՝ եթե հասցեատերն ու ուղարկողն այլ բան չեն պայմանավոր-

վել, ապա էլեկտրոնային հաղորդագրությունների ուղարկման և ստացման վայր է համարվում նրանց առևտրային ձեռնարկությունների գտնվելու վայրը: Այն դեպքում, երբ կողմերն ունեն մեկից ավելի ձեռնարկություններ, ապա նրանց ձեռնարկության գտնվելու վայր է համարվում այն վայրը, որն առավել սերտ է կապված կողմերի միջև կնքվող գործարքի հետ, իսկ գործարքի բացակայության դեպքում՝ նրանց հիմնական ձեռնարկության գտնվելու վայրը: Եթե կողմերը չունեն առևտրային ընկերություններ, ապա հիմք է ընդունվում նրանց բնակության վայրը: Ընդ որում, նմանատիպ է կարգավորումը նաև Առևտրի միջազգային պալատի կողմից մշակված էլեկտրոնային պայմանագրում:⁸ Միևնույն ժամանակ կոնվենցիան ամրագրում է մի դրույթ, որ եթե կողմը նշել է իր առևտրային ձեռնարկության կոնկրետ գտնվելու վայրը, ապա այն հիմք է ընդունվում, եթե միայն մյուս կողմը չի ասացուցել, որ իր կոնտրագենտն այդ վայրում ձեռնարկություն չունի: Սրանից կարելի է հանգել եզրակացության, որ ամեն դեպքում առաջնային և կարևոր են համարվում կողմերի հայտարարությունները: Հարկ է ընդգծել, որ ի տարբերություն նմուշային օրենքի՝ կոնվենցիայում տրվում է առևտրային ընկերության վայրի հասկացությունը, մասնավորապես՝ առևտրային ընկերության վայրն այն վայրն է, որտեղ կողմն իրականացնում է մշտական տնտեսական գործունեություն և տարբերակվում է ապրանքների և ծառայությունների ժամանակավոր մատուցումից կոնկրետ վայրերում⁹:

Նմուշային օրենքի մեկնաբանությունների համաձայն՝ վայրի մասին

կանոն նախատեսելու հիմնական պատճառն այն է, որ հաճախ հասցեատիրոջ տեղեկատվական համակարգը չի գտնվում այն վայրում, որտեղ հասցեատերն է գտնվում: Հետևաբար հողվածի հիմնական նպատակն է հստակեցնել, որ տեղեկատվական համակարգի վայրը որոշիչ չափանիշ չդիտվի կողմերի վայրը որոշելիս¹⁰:

Հետևում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի վերոնշյալ կարգավորումը որևէ խնդիր չի առաջացնի, եթե միայն հստակեցվի, թե որն է համարվում անձի գտնվելու վայրն էլեկտրոնային հաղորդագրություններ փոխանակելիս: Այդ առնչությամբ գտնում ենք, որ «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» ՀՀ օրենքում անհրաժեշտ է կատարել փոփոխություն և ավելացնել դրույթ վայրի մասին:

Այսպես, վերևում արդեն իսկ արծարծված և առաջարկված «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» ՀՀ օրենքի 71-րդ հոդվածի 2-րդ կետում նախատեսել.

«2. Էլեկտրոնային հաղորդագրությունների ուղարկման և ստացման վայրը որոշելիս հիմք է ընդունվում իրավաբանական անձանց դեպքում՝ դրանց գտնվելու վայրը, իսկ ֆիզիկական անձանց դեպքում՝ նրանց բնակության վայրը»:

Էլեկտրոնային պայմանագրերի կնքման կարևոր հարցերից է ավտոմատացված համակարգչային համակարգերի օգտագործումը պայմանագրեր կնքելիս: Վերջիններս նախատեսում են պայմանագրի ավտոմատ կնքում այն ժամանակ, երբ մյուս կողմը դիմում է իրենց: Հաճախ դրանք անվանվում են էլեկտրոնային գործակալներ: Ներկա-

յումս գործող միջազգային ակտերը չեն խոչընդոտում ավտոմատացված համակարգերի օգտագործմանը: Ավտոմատացված համակարգերի դեպքում պայմանագրերի կնքման պահին մի կողմում հանդես է գալիս մարդը, մյուս կողմում՝ ծրագրավորված համակարգիչը, որի գործողությունները տվյալ պահին մարդու կողմից չեն վերահսկվում:¹¹ Հարկ է ընդգծել, որ էլեկտրոնային խանութ կայքերը ծրագրավորված են առանց մարդկային գործունեության աշխատելու համար: Մասնավորապես՝ ապրանքի կամ ծառայության մասին տեղեկատվություն տրամադրելուց հետո դրանց ակցեպտ տրվելու դեպքում դրանք մեխանիկորեն պատասխանում են և թույլ են տալիս հետևել հետագա քայլերին վերջնական վճարում կատարելու և պայմանագիրը կնքված համարելու համար: Գործարքի իրականացման համար ցանցում գտնվող յուրաքանչյուր օգտագործող (user) կարող է մտցնել իր մասին բոլոր անհրաժեշտ տեղեկությունները նրա հնարավոր կոնտրագենտի կողմից ցանցում տեղադրված ֆորմուլյարի մեջ, իսկ այնուհետև հաստատել գործարքը՝ իր բանկային քարտի համարը հավաքելով:

«Էլեկտրոնային գործարքների մասին» ԱՄՆ միասնական օրենքի համաձայն՝ էլեկտրոնային գործակալը համակարգչային ծրագիր է կամ այլ ավտոմատացված համակարգ, որը կարող է գործել անկախ՝ առանց մարդկային միջամտության,¹² իսկ ՍԱԿ-ի կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ հաղորդագրությունների ավտոմատացված համակարգը նշանակում է՝ համակարգչային ծրագիր կամ էլեկտրոնային կամ այլ ավտոմատացված միջոցներ, որոնք օգտագործվում են

Քաղաքացիական իրավունք

առանց որևէ ֆիզիկական անձի միջամտության կամ հսկողության այս կամ այն գործարքը նախաձեռնելու կամ հաղորդագրություններին կամ գործողություններին պատասխանելու համար:

Այս դեպքում առաջանում է մի յուրահատուկ իրադրություն, երբ պայմանագիր կնքելիս առնվազն մի կողմից հանդես է գալիս ոչ թե կոնկրետ անձ, այլ գործող անշունչ ավտոմատացված համակարգ, որը գործում է որևէ անձի կամ առևտրային կազմակերպության անունից:

Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածում սսվում է, որ ավտոմատացված համակարգի օգտագործմամբ կնքված գործարքները չեն կարող գրկվել վավերությունից կամ հայցային ուժից միայն այն հիմքով, որ որևէ ֆիզիկական անձ չի իրականացրել վերահսկողություն կամ միջամտություն կոնկրետ գործարքի նկատմամբ, որն իրականացվել է հաղորդագրությունների ավտոմատացված համակարգերի միջոցով: Հետևում է, որ կոնվենցիայով սահմանվում է այդպիսի գործարքների վավերության կանխավարկածը: ԱՄՆ վերոնշյալ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ կետը տալիս է ավտոմատացված գործարքի հասկացություն. գործարք, որն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կատարվել է համակարգչային ծրագրի կամ էլեկտրոնային կամ այլ ավտոմատացված միջոցների օգնությամբ, երբ առանց որևէ կողմի կողմից որևէ ֆիզիկական անձի միջամտության համակարգի միջոցով սկսվում է որևէ գործարք կամ պատրաստվում է պատասխան: Ընդ որում, օրենքի 14-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ ավտոմատացված գործարքում գործում են հետևյալ կանոնները.

ա. պայմանագիրը կարող է ձևավորվել կողմերի էլեկտրոնային գործակալների միջոցով, եթե անգամ որևէ անհատ տեղյակ չի եղել կամ չի հետևել գործակալների գործողություններին կամ պայմանագրի պայմաններին.

բ. պայմանագիրը կարող է կնքվել էլեկտրոնային գործակալի և անհատի միջև, որը կարող է գործել ինչպես իր, այնպես էլ մեկ այլ անձի անունից.

գ. պայմանագրի պայմանները որոշվում են այն նյութական օրենքով, որը կիրառելի է դրա նկատմամբ:

Ավտոմատացված համակարգերի օգտագործման դեպքում հարց է առաջանում ավտոմատացված համակարգի և այն ծրագրավորած անձի միջև իրավական կապի վերաբերյալ: Երբեմն այս հարաբերություններն առաջարկվում է դիտել որպես պրինցիպալի և գործակալի միջև հարաբերություններ, ավտոմատացված համակարգիչներին առաջարկվում է տալ իրավաբանական անձի կարգավիճակ, իսկ համակարգչի և անձի միջև հարաբերությունները կանոնակարգել գործակալման ծառայությունների շրջանակներում: Տեսության մեջ նույնիսկ ենթադրություն կա, որ ապագայում կարող են ստեղծվել ավտոմատացված համակարգերի նոր սերունդներ, որոնք կկարողանան գործառնություններ իրականացնել ոչ միայն ավտոմատ, այլև ավտոնոմ, այսինքն՝ արհեստական ուղեղի զարգացման արդյունքում համակարգիչը կարող է իր փորձի հիման վրա փոփոխել տարբեր ծրագրերում հրահանգները և նույնիսկ կազմել նոր հրահանգներ:¹³ Կարծում ենք՝ ավելորդ է համակարգչի կամ ծրագրի և այն ծրագրավորող անհատի միջև փորձել իրավական կապ գտնել, քանի որ տվ-

Քաղաքացիական իրավունք

յալ դեպքում առկա չէ հասարակական հարաբերություն, քանի որ մյուս կողմում հանդես չի գալիս հասարակական հարաբերության սուբյեկտը:

Համամիտ ենք այն իրավագետների հետ, որոնք կարծում են, որ ավտոմատացված համակարգերի սուբյեկտներ են համարվում այն անձինք, ում պատկանում է համակարգը՝ անկախ այն բանից, թե արդյոք կոնկրետ գործառնության ժամանակ տվյալ անձը վերահսկել է համակարգիչը, թե ոչ, ուստի նույնպես կարծում ենք, որ այս անձինք էլ պետք է կրեն պատասխանատվություն ավտոմատացված համակարգերի օգտագործման ընթացքում երրորդ անձանց իրավունքների ցանկացած խախտման համար:¹⁴ Միևնույն ժամանակ

նակ, մեր կարծիքով, նրանց պատասխանատվությունը չպետք է անվերապահ բնույթ կրի, քանի որ սպարատային միջոցները հաճախ շարքից դուրս են գալիս: Ստեղծել ծրագրեր, որոնք թույլ չեն տա սխալներ, անհնար է: Բացի այդ, համակարգի նորմալ աշխատանքի վրա ազդում են նաև այլ նեգատիվ գործոններ (վիրուսների հարձակումներ, վնասակար ծրագրեր, սպամը (ոչ թույլատրված գովազդ), ծրագրերի անհամատեղելիությունը և այլն): Այդ իսկ պատճառով առավել նպատակահարմար է սահմանել նրանց պատասխանատվության կանխավարկածը, սակայն, կոնկրետ գործի հանգամանքներից ելնելով, նաև սահմանափակել այն կամ բացառել:

1. «Սպառողների ֆինանսական ծառայությունների հեռավորության վրա մարքեթինգը» ԵՄ 2002/65/EC դիրեկտիվի 3-րդ հոդվածը:

2. «Էլեկտրոնային առևտրի մասին» ԵՄ 2000/31/EC դիրեկտիվի 5-րդ հոդվածը:

3. ICC Guide for eContracting, <http://www.iccwbo.org/products-and-services/trade-facilitation/tools-for-e-business/> (մուտք՝ 09.01.2015թ.):

4. «Միջազգային պայմանագրերում էլեկտրոնային հաղորդակցության միջոցների կիրառման մասին» ՄԱԿ-ի 2005թ. կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետը:

5. «Միջազգային պայմանագրերում էլեկտրոնային հաղորդակցության միջոցների կիրառման մասին» ՄԱԿ-ի 2005թ. կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 4-րդ կետը:

6. «Միջազգային պայմանագրերում էլեկտրոնային հաղորդակցության միջոցների կիրառման մասին» ՄԱԿ-ի 2005թ. կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը:

7. Համապատասխանաբար 10-րդ և 15-րդ հոդվածները:

8. ICC e Terms, 2004, <http://www.iccwbo.org/products-and-services/trade-facilitation/tools-for-e-business/> (մուտք՝ 09.01.2015թ.):

9. «Միջազգային պայմանագրերում էլեկտրոնային հաղորդակցության միջոցների կիրառման մասին» ՄԱԿ-ի 2005թ. կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի «b» կետը:

10. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998, United Nations Publications, New York, 1999, p. 54.

11. Principles of European Union Law by Ralph H. Folsom, 2005, p. 245.

12. US “Uniform Electronic Transactions Act”, 2-րդ հոդված, 6-րդ կետ:

13. **Allen T. and Widdison R.** Can computers make contracts? Harvard Journal of Law and Technology. Vol. 9. Winter 1996, p. 25-52.

14. **Nicol C.C.** Can computers make contracts? The Journal of Business Law. January 1999, p. 42.

Евгения НИКОГОСЯН

*Соискатель кафедры гражданского
и гражданско-процессуального права
института права и политики*

Российско-Армянского (Славянского) университета

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И СОДЕРЖАНИЕ ЛИЧНЫХ НЕИМУЩЕСТВЕННЫХ (МОРАЛЬНЫХ) ПРАВ АВТОРА В СТРАНАХ ОБЩЕГО ПРАВА

Расхождение правовых семей романо-германской и общего права традиционно связано с проблемой принятия судебной практики как источника права. Судебная практика, сыграв историческую роль в образовании и развитии правовых систем общего права, сыграла также определенную роль при защите моральных прав автора¹. В условиях отсутствия законодательства, закрепляющего моральные права автора, суды стран общего права для защиты этих прав прибегали к другим правовым институтам, которые можно рассматривать как исторические альтернативы континентальному институту личных неимущественных прав. Изучение последних, а также практики судов по раскрытию содержания указанных прав считаем необходимым для более полного представления о сущности моральных прав авторов и возможных основаниях их защиты. Поэтому в настоящей статье мы попытаемся рассмотреть и выявить те существенные особенности, которые присущи лишь странам общего права, а также наиболее интересные суждения судов по поводу рассматриваемых прав. В центре нашего исследо-

вания находятся наиболее яркие представители семьи общего права — США и Великобритания.

Так, исторически право Великобритании не знало института личных прав автора, несмотря на то, что первый закон об авторском праве был принят именно здесь в 1710 году². Как Великобритания, так и другие англо-саксонские страны воспринимали эти права как нечто, существующее вне законодательства. Такое положение существовало до конца XX века. В таких условиях для защиты личных неимущественных интересов автора суды иногда прибегали к иным правовым инструментам. Естественно, Великобритания, являясь одной из первых стран, в 1886 году подписавших Бернскую конвенцию о защите литературных и художественных произведений³, вместе с тем была против включения в 1928 году в текст названной конвенции статьи 6 bis, закрепляющей моральные права автора, так как это могло повлечь внесение существенных изменений в законодательство страны. Статутное закрепление моральных прав автора в Великобритании произошло лишь в 1988 году Законом об авторском

праве (Copyright, Designs and Patents Act)⁴, после того как в 1946 году на Брюссельской конференции были внесены значительные поправки в редакцию конвенции⁵. Названный закон, содержащий 12 статей о моральных правах автора, предусматривает право автора и режиссера на указание своего авторства (the right to be attributed as author or director) (далее право на атрибуцию), право возражать ложному указанию авторства (the right to object to false attribution) и право возражать обращению, умаляющему значение произведения (the right to object to derogatory treatment of work) (далее право неприкосновенности). В главе «Моральные права» предусмотрено также право неприкосновенности фотографий и кинофильмов. Право обнародования и право на отзыв не были включены в качестве самостоятельных моральных прав, возможно, потому что считалось, что последние были уже частью законодательства об авторском праве (ст. 16(1)(b), 18) или потому что их признание не считалось целесообразным.

Что же отличает английскую систему моральных прав от французской, германской, российской и армянской систем охраны этих прав? Во-первых, особенностью британского права является то, что эти права распространяются лишь на литературные, драматические, музыкальные произведения и произведения изобразительного искусства, а также фильмы (ст. 77(1), 80(1) и 83(1)). При этом не являются объектами охраны компьютерные программы, произведения, созданные компьютером, обзор текущих событий, статьи в газетах, журналах и других периодических изданиях. Во-

вторых, автор вправе требовать признания моральных прав, только если им соблюдены формальности, предусмотренные законом. Так, закон Великобритании об авторском праве специально устанавливает, что право на имя не является нарушенным до тех пор, пока заранее не заявлено в письменной форме об авторстве (ст. 78(1) и (2)). Таким образом, если документ не подписан, контрагент не нарушает право на атрибуцию, если он не указал имени автора. Однако такой подход противоречит статье 5 (2) Бернской конвенции, согласно которой осуществление и пользование авторскими правами не связаны с выполнением каких бы то ни было формальностей.

Что касается права на атрибуцию, то оно раскрывается как «право быть указанным в качестве автора литературного, драматического, музыкального или художественного (в том числе архитектурного) произведения и право быть признанным режиссером фильма» (ст. 77(1) и (7)). Это означает, что автор литературного и драматического произведения имеет право, чтобы его имя было указано, когда названные произведения сообщаются публике. Режиссер обладает данным правом, когда транслируется фильм или продаются копии. Архитектор имеет право требовать, чтобы его имя было установлено на видном месте здания для лиц, входящих в него или проходящих мимо. Он также имеет право быть указанным на макетах, чертежах, фотографиях строений, представленных публике.

Как было указано выше, наряду с правом на атрибуцию закон об авторском праве Великобритании к моральным правам автора относит так-

Гражданское право

же право противодействовать ложному указанию авторства, которое можно рассмотреть противоположным правом в отношении права на атрибуцию. Примером иска против ложной атрибуции является иск по делу *Carlton Illustrations v. Coleman*⁶ о переработке копии фильма из черно-белой в цветную. Отметим, что рассматриваемое право не предусмотрено отдельно в числе личных неимущественных прав континентальных законодательств. Некоторые авторы спорят, что названное право не является моральным правом *stricto sensu*, поскольку оно принадлежит не только автору, но также любому лицу, имя которого указано на произведении⁷.

Что касается права неприкосновенности, закрепленного в Законе об авторском праве Великобритании, следует отметить, что под обращением, умаляющим значение произведения, закон понимает «искажение, извращение либо любое другое использование произведения, способное нанести ущерб чести или репутации его автора», что представляет узкую интерпретацию этого права. При этом «обращение» («*treatment*») предполагает, что всегда должно иметь место материальное изменение произведения для того, чтобы право считалось нарушенным. Изменениями же считаются любые дополнения, сокращения, трансформация или адаптация произведения (ст. 80 (2)(a)). Вторым условием является то, что «обращение» должно быть умаляющим значение произведения («*derogatory*»). Под последним понимается искажение или извращение произведения или другие действия, наносящие ущерб чести и репутации автора. Первое судебное дело, в котором

было интерпретировано «обращение, умаляющее значение произведения» имело место в 1998 году. В этом деле судом было установлено, что не является нарушением уменьшение размера рисунка и изменение цвета рисунка, поскольку названные действия обусловлены технической стороной воспроизведения и не нарушают честь и репутацию автора. Вместе с тем, в качестве неофициального мнения судьи было установлено, что уступка авторского права на использование рисунка не подразумевает отказа от морального права.⁸

Особенностью права на неприкосновенность по английскому праву является то, что оно не распространяется на случаи, когда произведение используется в искаженном виде в некоммерческих целях. Вместе с тем, британское законодательство содержит положение, не имеющего место в континентальном законодательстве. В частности, Закон об авторском праве Великобритании предусматривает, что лицо, которое осуществляет оборот произведений, зная о том, что они подвергались искажениям помимо воли автора, будет нести ответственность за нарушение авторского права. Интересно также то, что если пользователь уведомил публику о том, что используемое произведение подвергалось несанкционированным изменениям, право на неприкосновенность не считается нарушенным (ст. 178). Нет однозначного ответа также относительно того, право неприкосновенности распространяется на контекстуальные изменения в дополнение к фактическим изменениям или нет.⁹ Законодательство умаляет также относительно вопроса уничтожения, также отсутствует су-

дебная практика по данному вопросу, однако предполагается, что автор не вправе противодействовать уничтожению произведения¹⁰. Как указывается в литературе, уничтожение является «обращением», но не наносящим ущерба чести и репутации автора. Лишь ясно закрепленным контрактом возможно обеспечение права противодействовать уничтожению. Собственник не обязан держать произведение в сохранности. Если же ремонт или восстановление произведения было произведено без согласия автора, он не может действовать на основе права неприкосновенности. Из буквы закона следует, что изменения должны быть дискредитирующими, при этом, судом будет принято во внимание не субъективная точка зрения автора, а установленный им объективный тест.¹¹

Что касается срока действия моральных прав, то названный закон следует германской модели, согласно которой моральные права действуют до истечения срока охраны имущественных прав (ст. 86 (1)).

То, чем британское законодательство существенно отличается от континентального законодательства — это возможность отказа от морального права, не допуская при этом уступку этих прав в течение жизни автора (ст. 94). От них можно отказаться письменным документом, подписанным лицом, которое отказывается от права (ст. 87 (2)). Автор может полностью отказаться от осуществления моральных прав в отношении любых, в том числе и еще не созданных им произведений (ст. 87(3)). Отказ может сопровождаться условием или быть безусловным, также может быть оговорен возможностью его отмены.

Только в случае, если отказ подлежит отмене, автор вправе отменить его и приостановить нарушение со стороны обладателя авторских прав. По этой причине британская система заставляет автора детализировать объем отказа и отмены. Результатом является то, что теневые авторы никогда не могут разоблачать их личность, если они отказались от права на атрибуцию.

Определенными особенностями обладает также статус автора-работника. Авторы произведений, опубликованных в газете, журнале, периодическом издании, энциклопедии, словаре, а также авторы, состоящие в штате, не обладают моральным правом (ст. 11). Работодатель, не обязан указать имя работника на произведении, а если автор не идентифицирован, тогда он также не обладает правом неприкосновенности. Тогда работодатель вправе вносить изменения в произведение. И, наоборот, если работодатель соглашается идентифицировать автора, последний обладает правом неприкосновенности. Это право, однако, менее строгое, чем право противодействовать любому обращению, уменьшающему значение, оно дает лишь право отделять себя от него посредством отрицания. Это означает, что он имеет право требовать от работодателя достаточно четко указать на произведении, что последнее являлось предметом обращения, на которое автор не дал своего согласия (ст. 82).¹²

Более негативным было отношение США к признанию моральных прав автора. В чем же причина такого отношения? Во-первых, дело в том, что особенностью США является то, что движущей силой американского авторского права является

Гражданское право

общественная полезность. Считается, что права автора являются привилегией и даруются лишь для достижения общественного благосостояния, создавая стимул для творчества, результат которого будет широко доступным¹³, а социальная полезность и ценность произведения состоят в том, какую цену намерена заплатить публика за него. Кроме того, США имеют строгую «традицию Первой Поправки», которая включает защиту произведений, находящихся в общественном достоянии для общего пользования, а моральные права защищают личные права, которые могут строго ограничить использование уже существующих произведений, в частности, произведений, находящихся в общественном достоянии. Поэтому считается, что моральные права могут посягать на правомерное использование (fair use) охраняемых произведений, которому, как правило, придается большое значение в американском авторском праве как важному средству защиты свободы слова¹⁴. То обстоятельство, что автор, ссылаясь на наличие личных интересов в отношении произведения, может препятствовать приобретателю использовать произведение каким-либо образом, противоречит социально-правовой культуре. Поэтому законодательное закрепление моральных прав авторов может даже рассматриваться как противоречащее конституции страны¹⁵. Во-вторых, следует учесть то немаловажное обстоятельство, что процесс разработки и принятия законов в США всегда контролируется хорошо финансируемыми лоббистскими группами, которые имеют особый интерес в принятии того или иного закона. В сфере ав-

торского права киностудии и издатели имеют большие возможности лоббировать против признания моральных прав авторов, опасаясь, что предоставление автору более широких прав будет в значительной степени препятствовать использованию произведений, которые созданы в сфере развлекательной и культурной индустрии. Эти совместные предприятия привлекают значительные инвестиции, а отношения с авторами регулируются соглашением сторон. Однако обширная концепция моральных прав, на которую может ссылаться любое лицо и особенно соавторы, может подорвать все экономические ожидания. Результатом может быть меньшая финансовая поддержка для таких совместных художественных предприятий, окончательно нанося ущерб публичным интересам. Другой причиной скептического отношения к исследуемым правам является увеличение в последние десятилетия числа произведений, входящих в объект авторского права. Как указывается в литературе «хотя авторское право распространяется на такие произведения, как компьютерные программы и базы данных, эти произведения не являются типичными объектами охраны моральных прав, поскольку они имеют очень мало или не имеют художественное, личное или относящееся к искусству содержание»¹⁶.

По причинам, изложенным выше, присоединение к Бернской конвенции было осуществлено с многочисленными оговорками относительно важнейших прав автора: права на имя и права на неприкосновенность. Однако следует также отметить, что до присоединения к Бернской конвенции в 1988 году,

несмотря на отсутствие доктрины и законодательства о моральных правах автора, в США существовала так называемая «пестрая смесь» доктрин общего права и законов штатов, позволяющих США констатировать, что законодательство уже соответствует Бернской конвенции.¹⁷ Авторы могли защищать неимущественные интересы посредством различных положений закона об авторском праве 1976 года¹⁸, статьи 43 (а) закона Ланхема, недобросовестной конкуренции, о контрактах, положений о клевете и введении в заблуждение, диффамации и законов о моральных правах. В частности, для защиты этих прав, а точнее при предъявлении требования об указании своего имени в случае ложной атрибуции произведения или запрете на представление его публике в искаженном виде авторы часто ссылались на статью 43 (а) закона США «О товарных знаках» (далее Закон Ланхема) от 6 июля 1946 года¹⁹, согласно которой запрещается ложное указание происхождения, а также введение в заблуждение путем описания или показа товара или услуги. В основе статьи 43 (а) лежит выработанная еще в XIX веке доктрина «reverse passing off», согласно которой обладатель деловой репутации, связанной с определенным фирменным обозначением, вправе запрещать коммерческое использование этого обозначения другим производителем, а когда лицо продает продукцию или творение другого лица как свое собственное, имеет место «reverse passing off». Суды часто толкуют запрет указанных действий на основании статьи 43 (а) как гарантия обеспечения истинного доверия в отношении произведений. Сказанное обосновывается тем, что, ес-

ли автор не имеет доверия, это может повлечь заблуждение потребителя, поскольку потребитель не будет знать истинного происхождения произведения. Таким образом, основываясь на статье 43 (а), суды удовлетворяли требования об указании истца в качестве автора созданного им произведения, если ответчик в этом качестве указывал себя или другое лицо. Ведущим решением относительно данного вопроса является решение по делу *Smith v. Montoro*²⁰. Однако, необходимо отметить, что доктрина «reverse passing off» имеет дело с фабричными продуктами или товарными знаками, а право на атрибуцию, являясь частью названной доктрины, выходит за рамки материального продукта. На Закон Ланхема авторы ссылались также для защиты права неприкосновенности произведения.²¹ Важным решением по этой проблеме является дело *Gilliam v. American Broadcasting Co.*, в котором по мнению суда «искажение произведения означает представление автора публике в качестве создателя не его произведения и этим делает его субъектом для критики несозданного им произведения». Таким образом, в изложенном деле статья 43 (а) толкуется широко, рассматривая как цель Закона Ланхема не только защиту общества и автора от введения в заблуждение, но также придание значения личным интересам автора, не допуская, чтобы произведение автора стало доступным публике в искаженном виде. Многие суды, однако, рассматривают такую интерпретацию как незаконную, или как запасной выход для защиты моральных прав. Поэтому большинство судебных решений отвергают широкую интерпретацию закона

Гражданское право

Юридический журнал - 2016 11 - 12 (197 - 198)

Юридический журнал

62

Ланхема. В связи с отмеченным показательным является дело 1995 года *Choe v. Fordham University School of Law*, в котором суд в очередной раз отклонил требование истца, предъявившего иск на основании статьи 43 (а). Суд отказался взять за основу дело *Gilliam* в качестве прецедента и установил, что в данном деле истец не представил доказательства в защиту своего того требования, что изменения в достаточной мере изменили значение произведения. По поводу названного решения в научной литературе отмечается, что этим суд явно отклонил правомерность статьи 6 bis Бернской конвенции. Решение по делу *Choe* поэтому является образцом отклонения американскими судами необходимости защиты моральных прав автора, предусмотренных Бернской конвенцией.²² Обобщая вышеизложенное, отметим, что стандарты определения, когда интересы подпадают под защиту статьи 43 (а) четко не определены судами. В частности, если речь идет о праве на атрибуцию, то указанный закон применяется в некоторых случаях. Например, когда редактор указывает себя в качестве ведущего автора согласно обычаям индустрии, суды считают это введением в заблуждение.²³ Что же касается права неприкосновенности, права автора получают защиту лишь в случае явного искажения в таком объеме, что характер произведения изменяется настолько, что указание автора изменившегося произведения было бы равнозначно неверному указанию происхождения. Поэтому для случаев, когда имеет место искажение произведения, которое не вводит публику в заблуждение относительно происхождения, закон Ланхема не будет

иметь силу. Что касается исков о диффамации, то последние действительны, когда произведение ложно представляется и имеет место нарушение репутационных интересов автора. Иски о диффамации могут быть приняты наряду с иском «passing off». Будучи действующим лишь в коммерческом секторе, названный иск может применяться, когда третья сторона выдает свои товары в качестве товаров своего конкурента, когда третье лицо незаконно использует фирменное наименование и имя другого, когда конкурент сбивает с толку потребителя. Следует отметить, что посредством указанного иска осуществлялась защита права неприкосновенности. Например, в деле *Lee v. Gibbens*, научное произведение, которое было опубликовано в дешевом виде, и в котором введение, библиография и алфавитный указатель были пропущены, считалось «позорящим» («defamatory»)²⁴.

Таким образом, рассмотрение альтернативных способов охраны моральных прав позволяет прийти к тому выводу, что в условиях отсутствия законодательных положений, прямо закрепляющих и регулирующих моральные права автора, в частности, такие первичные права, как право авторства и право неприкосновенности, эти права не всегда могли быть защищены, а лишь в определенных случаях. Моральные права в США были закреплены федеральным законодательством лишь в 1990 году Законом «О правах авторов изобразительного искусства» (*Visual Artists' Rights Act*) (далее VARA)²⁵, хотя законодательство штатов обеспечивает эти права с 1980 года. Основным различием между законом Великобритании об

авторском праве и VARA является то, что с принятием VARA были установлены два различных, взаимно исключающих режима. Суть последних заключается в следующем: произведение, которое подпадает под защиту VARA, регулируется исключительно статьей 106А закона США «Об авторском праве» 1976 года. Другие же права авторов изобразительного искусства, ранее подпадавших под защиту общего права и законодательства штатов, более не действительны. Для иных произведений общее право остается единственным основанием для защиты моральных прав. Кроме того, следует отметить, что VARA более точно следует традиции защиты моральных прав, предусмотренной в континентальных законодательствах, несмотря на некоторые отличия. В частности, как указывается в вышеназванном законе - это права фактического создателя произведений, они независимы от исключительных прав (ст. 106А(b)) и они относятся к личности автора в том смысле, что они не могут быть переданы третьим лицам ((ст. 106А (e)(1)). Первым из закрепленных прав является право признаваться автором произведения, возможность противодействовать указанию авторства в отношении не созданного им произведения, а также право автора препятствовать указанию его имени в отношении созданного им произведения, но подвергнувшегося таким искажениям, что его использование способно нанести ущерб его репутации или доброму имени (ст. 106 А). При этом, если произведение не несет имени автора, то сами эти искажения не признаются нарушением авторского права.

Однако, необходимо отметить,

что вышеназванные моральные права, закрепленные в VARA, относятся лишь к одной группе авторов — артистов изобразительного искусства, то есть, тех, кто создает «произведения изобразительного искусства». При этом из определения «произведения изобразительного искусства» исключаются кинофильмы, аудиовизуальные произведения, книги, журналы, электронные публикации, рекламные материалы. Фотографии подпадают под защиту VARA, если они сделаны с целью выставления и в ограниченном издании (17 U.S.C. ст. 101). Следует также отметить и то обстоятельство, что, несмотря на некоторые исключения, VARA распространяется лишь на те произведения, которые были созданы после его вступления в силу 1 июня 1991 года.

Таким образом, ключевым отличием между VARA и законодательством континентальной правовой семьи является весьма узкая защита моральных прав. Фактически, большинство произведений, охраняемых авторскими правами, остаются за пределами охраны, так как право на атрибуцию и право на неприкосновенность применяются лишь в отношении произведений изобразительного искусства. Более того, эти права не распространяются на произведения, сделанные по найму, а также на репродукции и копии (ст. 106А(c)(3)).

Законодательство США об авторском праве также, как и законодательство Великобритании не предусматривает право на обнародование и право на отзыв и концентрируется на правах атрибуции и неприкосновенности, срок которых ограничивается длительностью жизни автора. Вместе с тем, несмотря на

Гражданское право

Ученый журнал - №48/УФФР 2016 11 - 12 (197 - 198)

Ученый журнал
№48/УФФР

64

то, что законодательство США прямо не закрепляет право на обнародование в качестве морального права, суды признают «право на первое опубликование произведения». В США соответствующие интересы автора охраняются с помощью прецедентов, признающих право на сохранение тайны (*secrecy*) или же на первое обнародование произведения, либо, в более широком смысле, «право на неприкосновенность частной жизни» (*right of privacy*)²⁶. Вместе с тем, поскольку автор в общем праве обладает правом собственности в отношении своего интеллектуального создания, автор может отказаться от этого права лишь в договоре либо другим способом, позволяющим определенно выявить намерение автора отказаться от данного права. Такой подход, конечно, чужд законодательству об авторском праве стран континентальной системы права, однако, придавая большую значимость имущественным правам автора, он имеет свое оправдание с точки зрения свободного оборота произведений и экономического развития в целом. Таким образом, единственное отличие от своего континентального аналога является то, что автор в США может передать свое право на первое опубликование третьему лицу.

Право на атрибуцию по закону VARA имеет три основных направления. Во-первых, автор имеет право признаваться автором произведения (ст. 106A (a)(1)(A)), которое является отражением положения ст. bbis Бернской конвенции, закрепляющего право авторства и позволяющего автору требовать, чтобы его имя было использовано в отношении произведения при его представ-

лении. Во-вторых, VARA защищает репутацию автора, предоставляя ему право возражать против использования его имени в качестве автора произведения изобразительного искусства, которое он не создавал (ст. 106A (a)(1)(B)). Как справедливо указывается в научной литературе, закрепление данного положения не обусловлено сохранением связи между автором и произведением, его целью скорее является предотвращение связи между автором и произведением другого лица.²⁷ И, наконец, VARA предусматривает комбинированное право на атрибуцию и право неприкосновенности, которое дает автору «право предотвращать использование его имени в качестве автора произведения изобразительного искусства в случае искажения, извращения или другого изменения произведения, которое может нанести ущерб чести и репутации автора» (ст. 106A(a)(2)). Целью названных прав, если рассмотреть их коллективно в качестве комплексного права на атрибуцию, является «с одной стороны, обеспечение автору законных оснований и, с другой стороны, защита публичного интереса, тем повышая доступность информации, относящейся к произведениям искусства и их происхождения, и гарантируя, чтобы эта информация была верной».²⁸ Если считать, что VARA должен быть интерпретирован по смыслу Бернской конвенции, из этого следует, что термин «наносающий ущерб» («prejudicial»), «честь» («honor») и «репутация» («reputation») должны быть определены так же, как и в Бернской конвенции. Вместе с тем, в деле *Carter v. Helmsley-Spear, Inc.* судом было установлено, что термин «prejudicial», «honor» и

«reputation» имеют легко понимаемое значение и, таким образом, им должны быть даны словарные определения. Согласно суду «prejudice» означает «вред или ущерб, обусловленный оценкой другого лица», «честь» относится к доброму имени или уважению в глазах общественности и «репутация» означает «состояние считаться уважаемым или заслуженным»²⁹.

VARA предусматривает также право против уничтожения, которое применяется лишь в отношении произведений, обладающих признанным достоинством (17U.S.C. §106A(a)(3)(B)). В научной литературе отмечается, что это право является асимметричным по отношению права на возражение против изменений, так как оно не ограничено лишь уничтожением, которое может нанести ущерб чести и репутации, вместе с тем, является более узким правом, чем право на возражение против изменений, так как названное право ограничено лишь произведениями, обладающими признанным достоинством.³⁰ Другая асимметрия между этим правом и правом неприкосновенности заключается в том, что нарушение права неприкосновенности имеет место лишь когда осуществляется преднамеренно, тогда как при нарушении права возражать против уничтожения не предъявляется такого требования. Эта аномалия заставила суды провести черту между действиями, которые составляют уничтожение и те, которые составляют изменения³¹. Что касается моральных прав, предусмотренных VARA, то они не передаются по лицензии и не уступаются, но от них также можно отказаться. Несмотря на то, что отказ от моральных прав явно допускается,

он должен быть письменно закреплен автором. В частности, в статье 106 А (е) указанного закона предусматривается, что моральные права автора не могут быть переданы, однако автор может отказаться от них в письменной форме. При этом такой отказ должен специально определить произведение, способ использования произведения, на который автор соглашается. В случае же создания совместного произведения соавторами отказ одного автора от моральных прав может иметь место лишь в пользу других соавторов.

Следует отметить, что одна из существенных особенностей охраны моральных прав в США отражается в доктрине служебных произведений (work for hire). Так, работодатели постоянно заключают контракт с их творческими работниками о распределении прав в отношении произведений, созданных в порядке выполнения служебного задания. По законодательству континентальной системы права авторским правом в отношении служебного произведения наделен изначально автор-работник, а не работодатель. Закон США «Об авторском праве» 1976 года устанавливает, что «в отношении произведений, созданных по найму, работодатель или другое лицо, для которого произведение было создано, считается автором, и пока стороны не согласились на обратное в письменной форме, приобретает все без исключения авторские права» (ст. 201 (b)). Таким образом, из вышеизложенного можно сделать вывод, что в результате непредоставления защиты произведениям, сделанным по найму США оставляют без защиты группу произведений, которые также являются воплощением творческого процесса.

Гражданское право

Обобщая анализ законодательства и практики судов Великобритании и США, можно сделать следующие выводы:

Страны общего права весьма длительное время не предусматривали охрану личных неимущественных интересов авторов, которая предоставлялась законодательством континентальной системы права.

Несмотря на отсутствие доктрины и законодательства о моральных правах, судами были выработаны другие институты, пригодные для защиты личных неимущественных прав авторов. В частности, авторы часто ссылались на статью 43 (а) закона США «О товарных знаках» от 6 июля 1946 года, широкое толкование которого давало возможность придать определенное значение личным правам автора, недопуская, чтобы произведение автора стало доступным публике в искаженном виде.

Однако судебный прецедент, во второй половине XX века как источник права претерпел изменение в большинстве стран общего права. Названное изменение выражается прежде всего в отказе от принципа «жесткого» прецедента, допуская высшим судебным инстанциям не следовать ранее принятым решениям. Таким образом, в настоящее время наступил новый этап во взаимоотношении статута и судебного прецедента. Если в континентальном праве возможности суда не следовать судебной практике ограничены, то в англо-саксонских странах суды все более и более не следуют ранее принятым ими решениям. С другой стороны, в результате глобализационных процессов на рынке искусства появилась необходимость

законодательного регулирования моральных прав автора, в результате чего закон становится основным источником как в странах континентальной правовой семьи, так и в странах общего права. Происходит так называемое движение от судебного прецедента к прецедентам толкования, которое сближает право стран общего права с романо-германской правовой семьей.

Однако, несмотря на такое внешнее сближение правовых семей, взгляды относительно моральных прав автора, как видно, расходятся: закрепленный новый режим по сути является уже, чем рассматривался в рамках общего права; ставя на первый план публичные интересы по сравнению с личными интересами, а также имущественные права по сравнению с моральными правами автора, признание неотчуждаемых моральных прав считается препятствием для осуществления коммерческой деятельности; право на атрибуцию и неприкосновенности сопровождаются существенными ограничениями и исключениями, которые сокращают пределы применения этих прав, делая законодательно закрепленные моральные права в странах общего права в значительной степени символическими. Кроме того, возможность полного отказа по законодательству стран общего права поднимает вопрос, могут ли называться вообще моральными правами права, включенные в главу «Moral rights», поскольку законодательное разрешение безоговорочного полного отказа устраняет какой-либо след непередаваемости, которая является ключевой особенностью концепции моральных прав в конвенционном регулировании.

1. В континентальных доктринах авторского права, а также в англоязычных странах личные неимущественные права называются моральными правами (фр. *droit moral*, англ. *moral rights*).

2. **Karl-Erik Tallmo** The History of Copyright: A Critical Overview With Source Texts in Five Languages.

<http://www.copyrighthistory.com/anne.html>

3. Berne convention for the protection of literary and artistic works, Paris Act of July 24, 1971, as amended on September 28, 1979//http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/pdf/trtdocs_wo001.pdf.

4. Copyright, Designs and Patent Act 1988.

<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>.

5. В статье 6 bis широкая формулировка объекта посягательства «неимущественные интересы автора» («*moral interests of the author*») была заменена на «честь и репутацию» («*honour or reputation*»).

6. **Frohlich L., Schwartz C.** The Law of Motion Pictures: Including the Law of the Theatre. «The Lawbook Exchange, Ltd.», 2007, с. 56.

7. **Dworkin G.** The moral right of the author, Moral rights and common law countries, ALAI Antwerp Congress, 1993, The Moral right of the author, с. 96-97.

8. Salokannel M., Strowel A., Study contract concerning moral rights in the context of the exploitation of works through digital technology (2000), European Commission's Internal Market Directorate-General, с. 145.

[//http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/etd1999b53000e28_en.pdf](http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/etd1999b53000e28_en.pdf).

9. **Rigamonti C.P.** Deconstructing Moral Rights, vol. 47, N2, 2006, с. 402/http://www.harvardilj.org/2006/06/issue_47-2_rigamonti/

10. **Dworkin G.**, указ. соч., с. 100

11. **Cornish W.**, Moral rights under the 1988 Act, EIPR, 1989, с. 450/цит. по Salokannel M., Strowel A., указ. соч., с. 143.

12. **Dworkin G.**, указ. соч., с. 102.

13. **Suhl N.** Moral rights protection in the United States Under the Berne Convention: A Fictional Work? // Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal, Vol.12//Berkeley Electronic Press (bepress)., 2002, с. 1214.

[//http://ir.lawnet.fordham.edu/iplj](http://ir.lawnet.fordham.edu/iplj).

14. Eldred v. Ashcroft, 537 U.S 186, 219-20 (2003), цит. по Lipton J., Ph.D, Moral rights and Supernatural Fiction: Authorial Dignity and the New Moral Rights Agendas с. 560/<http://iplj.net/blog/archives/volumexxi/book3>.

15. Там же.

16. Там же.

17. Final Report of the Ad Hoc Working Group on U.S. Adherence to the Berne Convention, 10 COLUM.-VLA J.L. & ARTS 513, 547 (1986)/цит. по White A., The Copyright Tree: Using German Moral Rights as The Roots For Enhanced Authorship Protection in the United States, 9 Loy. L. & Tech. Ann. 30 (2009-2010), с. 23.

<https://litigation-essentials.lexisnexis.com/webcd/app?action=DocumentDisplay&crawlid=1&doctype=cite&docid=9+Loy.+Law+%26+Tech.+Ann.+30&srctype=smi&srcid=3B15&key=5873ce7a36db9ee11eee45f406d4896e>.

18. United States Copyright Law of 1976 (Public Law 94-553 of October 19, 1976)//http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=127295.

19. U.S. Trademark Law, Rules of Practice & Federal Statutes, U.S. Patent and Trademark Office, May 3, 2013, с. 217.

<http://www.uspto.gov/trademarks/law/tmlaw.pdf>.

20. Smith v. Montoro, 648 F.2d 602, 605 (9th Cir. 1981).

<https://bulk.resource.org/courts.gov/c/F2/648/648.F2d.602.78-2470.html>.

21. Gilliam v. American Broadcasting Co. (ABC), 583F. 2d14(2d Civ. 1976)/цит. по Suhl N., указ. соч., с. 1223

22. Suhl N., указ. соч., с. 1226.

23. Follet v. New American Library, Inc., 497F. Supp. 304 (S.D.N.Y.1980) // https://casetext.com/case/follett-v-new-american-library-inc#.U_dJKMWSz6I.

24. Lee v. Gibbens (1892) 67 L.T.263/цит. по Salokannel M., Strowel A., указ. соч., с.151/http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/etd1999b53000e28_en.pdf.

25. §106A, U.S. Copyright Act of 1976, 17. U.S.C. § 101 et seq.

[//http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=177374](http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=177374).

26. **Липчик Д.** Авторское право и смежные права./ **Липчик Д.** Пер. с фр.; предисловие. М. Федотова. М., изд. ЮНЕСКО, 2002, с. 140.

27. Nimmer on Copyright, supra note 9, § 8D.06[B][1]/ цит. по White A., указ. соч., с. 30.

28. Там же.

29. Carter v. Helmsley-Spear, Inc., 33 U.S.P.Q.2d 1225, 1236 (S.D.N.Y. 1994) http://web2.westlaw.com/signon/default.wl?vr=2.0&fn=_top&_lrguid=i53d15434127849808cf544dbf98d132f&rs=WLW15.01&bhcp=1.

30. **Damich E.** The Visual Artists Rights Act of 1990: Toward a Federal System of Moral Rights Protection for Visual Art, 39 CATH. U. L. REV. 945, 962 (1990)/цит. по White A., указ. соч., с. 32.

31. Там же.

Քաղաքացիական իրավունք

Հարություն ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ
ՀՀ ՊՆ ՌԱՎ ռազմատեխնիկական
համագործակցության բաժնի
գլխավոր մասնագետ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԿՏԱԿԱՅԻՆ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲՆԱԿԵԼԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՌԱՋԱՃՄԱՆ ՀԻՍՔ*

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

68

Բոլորովին այլ իրավակարգավորում են պարունակում Վրաստանի և Մոլդովայի քաղաքացիական օրենսգրքերը: Օրինակ՝ Վրաստանի քաղաքացիական օրենսգրքի 1396-րդ հոդվածը սահմանում է. «Եթե կտակային հանձնարարություն ստացողը մահանում է ժառանգությունը բացվելուց հետո, սակայն չի հասցնում կտակային հանձնարարությունն ընդունելու կապակցությամբ տալ իր համաձայնությունը, այն ստանալու իրավունքը փոխանցվում է իր ժառանգներին, որոնք նրա փոխարեն կընդունեն կտակային հանձնարարությունը»⁷: Մոլդովայի քաղաքացիական օրենսգրքի 1497-րդ հոդվածը նախատեսում է. «Այն դեպքում, երբ հրիտակառու մահանում է ժառանգությունը բացվելուց հետո, չհասցնելով տալ իր համաձայնությունը կտակային հանձնարարությունն ընդունելու կապակցությամբ, այն ստանալու իրավունքը փոխանցվում է իր ժառանգներին, եթե կտակային հանձնարարությունը կապված չէ հրիտակառուի անձի հետ»⁸:

Վերոնշյալ համեմատական վերլուծությունը հաշվի առնելով, ինչպես նաև կրկին վկայակոչելով բնակելի տարածության կապակցությամբ տրվող կտակային հանձնարարության սոցիալական

ուղղվածությունը՝ նպաստել մերձավորների բնակարանային պահանջմունքների բավարարմանը, նպատակահարմար ենք գտնում օրենսդրորեն նախատեսել ժառանգությունը բացվելուց հետո շահառուի մահվան դեպքում կտակային հանձնարարության ընդունումը վերջինիս ժառանգներին անցնելու հնարավորություն: Այս կապակցությամբ առաջարկում ենք ՀՀ քաղ. օր. 1213-րդ հոդվածի 8-րդ կետում ավելացնել նոր պարբերություն՝ հետևյալ բովանդակությամբ. «Այն դեպքում, երբ շահառուն մահանում է ժառանգությունը բացվելուց հետո, չհասցնելով տալ իր համաձայնությունը կտակային հանձնարարությունն ընդունելու կապակցությամբ, այն ստանալու իրավունքը փոխանցվում է իր ժառանգներին»:

Նշենք, որ կտակային հանձնարարությունը բավական սակավ է հանդիպում նոտարական պրակտիկայում, հետևաբար, փաստորեն, բացակայում է նաև դատական պրակտիկան: Առավել քան հազվադեպ երևույթ է այն կտակային հանձնարարությունը, որի օբյեկտ է հանդիսանում բնակելի տարածությունը կամ դրա մասն օգտագործման իրավունքով հրիտակառուին (շահառուին) հանձնելը: Այս իրողությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ կտակարարը, որպես կանոն, բնակելի տարածության սեփականության իրավունքը կտակով հանձնում է

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

իր մերձավոր հարազատներին, մինչդեռ հեռավոր ազգականներին կամ որևէ երրորդ անձի վերապահում է այդ բնակելի տարածությունում ցմահ բնակվելու իրավունք: Արդյունքում շահառուն (օգտառուն) ձեռք է բերում տվյալ բնակելի տարածությունում մինչև կյանքի վերջ բնակվելու իրավունք: Սի հանգամանք, որը հաճախ կաշկանդում է կտակարարին, մերձավորների բնակարանային պահանջներին բավարարման նկատառումներից ելնելով, դիմելու նշված ինստիտուտի օգնությանը՝ չցանկանալով բավական տևական ժամանակ (շահառուի (օգտառուի) կյանքի տևողությամբ) ծանրաբեռնել ժառանգին սեփականության իրավունքով անցած բնակելի տարածությունը: Մինչդեռ, բնակելի տարածության օգտագործումը որոշակի ժամկետով պայմանավորելը (օրինակ՝ մինչև շահառուի (օգտառուի) չափահաս դառնալը կամ ուսումնառության ավարտը), մեր կարծիքով, ավելի ճկուն և կիրառելի կդարձնի քննարկվող ինստիտուտի կենսագործումը պրակտիկայում, ինչպես նաև լուրջ խթան կհանդիսանա այս կարևոր ինստիտուտի զանգվածային կիրառման ուղղությամբ: Ուստի, նպատակահարմար ենք գտնում ՀՀ քաղ. օր-ում որպես բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի գործողության ժամկետ շահառուի (օգտառուի) կյանքի տևողությունից (ցմահ) բացի նախատեսել նաև որոշակի ժամկետով օգտագործման իրավունքի առաջացման հնարավորություն: Ի դեպ, այդպիսի ուղղվածություն են որդեգրել Միլրովայի (Քաղ. օր. 1488-րդ հոդված)⁹, Ռուսաստանի (Քաղ. օր. 1137-րդ հոդված, 2-րդ կետ, 2-րդ պարբերություն)¹⁰ քաղաքացիական օրենսգրքերը:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ դիրքորոշումը՝ առաջարկում ենք ՀՀ քաղ. օր. 1213-րդ հոդվածի 6-րդ կետում «ցմահ» բառից հետո ավելացնել «կամ որոշակի ժամկետով» բառերը:

Շարունակելով կտակային հանձնա-

րարության ուժով ծագած բնակելի տարածության ցմահ օգտագործման իրավունքի հարցը՝ նշենք, որ, ինչպես ցույց է տալիս ՀՀ քաղ. օր. նորմերի ուսումնասիրությունը, բնակելի տարածության «ցմահ օգտագործման» եզրույթն օգտագործվում է միայն ժառանգման իրավունքի բաժնում: Բացի այդ, Քաղ. օր. օգտագործման իրավունքը կարգավորող դրույթներում որպես բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի առաջացման հիմք նշված է միայն սեփականատիրոջ հետ նոտարական կարգով վավերացված գրավոր պայմանագիրը: Ուստի, առաջարկում ենք Քաղ. օր. օգտագործման իրավունքը կարգավորող դրույթներում սահմանել բնակելի տարածության ցմահ օգտագործման հասկացությունը, ինչպես նաև որպես բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի առաջացման հիմք նախատեսել կտակը, ինչը, մեր կարծիքով, ամբողջական կդարձնի նշված ինստիտուտը, ինչպես նաև կվերանա նշված առումով հասկացությունը Քաղ. օր. նշված ինստիտուտներում:

Վերոգրյալի կապակցությամբ առաջարկում ենք Քաղ. օր. 225-րդ հոդվածի 1-ին կետում «տարածությունում» բառից հետո ավելացնել «ցմահ կամ որոշակի ժամկետով» բառերը: Իսկ նույն հոդվածի 2-րդ կետում լրացնել դրույթ, որի համաձայն. «**Բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի ծագումը, իրականացման պայմանները սեփականատիրոջ հետ նոտարական կարգով վավերացված գրավոր պայմանագրից բացի, սահմանվում են նաև կտակով**»:

Քաղ. օր. 1213-րդ հոդվածի 8-րդ կետը սահմանում է նաև, որ բնակելի տան (բնակարանի) ցմահ օգտագործման իրավունքն անօտարելի ու անփոխանցելի է և չի անցնում շահառուի (օգտառուի) ժառանգներին: Վերջինս չի կարող նաև իր ընտանիքի անդամներին բնակեցնել այդ տարածությունում, եթե այլ բան նախատեսված չէ կտակով:

Քաղաքացիական իրավունք

Հարկ ենք համարում նշել, որ նշված դրույթը հակասում է Քաղ. օր. 225-րդ հոդվածին, որում սահմանված է, որ բնակելի տարածության օգտագործման իրավունք ունեցող անձի հետ առանց սեփականատիրոջ համաձայնության կարող են բնակվել նաև իր ընտանիքի անդամները (ամուսինը, անչափահաս երեխաները): Հետևաբար, առաջարկում ենք Քաղ. օր. 225-րդ հոդվածի 1-ին կետի 2-րդ պարբերությունը լրացնել հետևյալ բառերով «**բացառությամբ կտակով նախատեսված դեպքի**», որով կվերանա հակասությունը նշված երկու հոդվածների միջև:

Ստանդարտական գրականությունում քննարկվում է այն հարցը՝ արդյո՞ք օգտագործման իրավունքը ենթակա է պետական գրանցման: Անշուշտ, տվյալ հարցին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է ստույգ որոշել կտակային հանձնարարության հիման վրա առաջացած բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի ծագման պահը: Սակայն բարձրագված խնդրի առնչությամբ առկա են մի շարք իրարամերժ տեսակետներ: Այսպես, որոշ գիտնականներ գտնում են, որ պետական գրանցման ենթակա է ոչ թե բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի ծագումը, այլ դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքի սահմանափակումը (ծանրաբեռնումը):¹¹ Ոմանք ենթադրում են, որ պետական գրանցումը որոշիչ նշանակություն չունի, քանի որ բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի առաջացումը պայմանավորված է մի շարք այնպիսի իրավաբանական փաստերի համակցությամբ, ինչպիսիք են կտակային հանձնարարություն բովանդակող կտակը, ժառանգության բացումը, ժառանգի կողմից ժառանգության ընդունումը¹²:

Այլ հեղինակներ էլ համարում են, որ շահառուի (օգտառուի)՝ բնակելի տարածության օգտագործման սահմանափակ իրային իրավունքը չի ծագում ոչ ժառան-

գության բացումից անմիջապես հետո, ոչ ժառանգի կողմից ժառանգության ընդունումից հետո, այլ կապված է այդ իրավունքի փոխանցման կամ օգտագործման իրավունքի տրամադրման պահի հետ:¹³

Ելնելով կտակային հանձնարարության հիման վրա առաջացած բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի ծագման բնույթից՝ նշենք, որ այն դասվում է ոչ թե ժառանգական, այլ պարտավորական իրավունքների թվին: Բացի այդ, կտակային հանձնարարության առարկան շահառուին է փոխանցվում ոչ թե անմիջապես ժառանգական գույքից, այլ ժառանգի միջոցով: Կտակային հանձնարարությունից բխող իրավունքը կապված չէ ժառանգությունն ընդունելու վեցամսյա ժամկետի հետ, բայց դրա իրականացումը հնարավոր է միայն ժառանգական իրավունքների փաստացի ձևակերպումից հետո: Այսպիսով, հիմնվելով ՀՀ քաղ. օր. 1213-րդ հոդվածի 1-ին մասի վրա, անհրաժեշտ է նշել, որ չնայած շահառուի (օգտառուի) իրավունքը ծագում է կտակարարի մահվան պահից, սակայն այդ իրավունքի սուբյեկտ շահառուն (օգտառուն) դառնում է միայն ժառանգի կողմից ժառանգությունն ընդունելու պահից:

Կտակային հանձնարարության հիման վրա առաջացած բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի ծագման պահի հարցը սերտորեն կապված է այդ իրավունքից օգտվելու համաձայնությունն արտահայտելու հետ: Ուստի այդ իրավունքն իրականացնելու մտադրությունը պետք է ձևակերպվի կտակային հանձնարարության իրավունքի մասին վկայականով, որն էլ ենթակա է պետական գրանցման: Յմահ օգտագործման իրավունքը տրամադրվում է՝ ելնելով կտակային կարգադրությունից, քանի որ ժառանգը, ստանալով ժառանգության վկայագիր, պարտավորվում է շահառուին (օգտառուին) մինչև նրա մահը տրամադրել օգտագործման

իրավունք: Փաստորեն, ժառանգը, հիմք ընդունելով կտակարարի կամքը, կնքում է բնակելի տարածության ցմահ օգտագործման պայմանագիր, որը ժառանգության վկայագրի հետ ներկայացվում է պետական գրանցման:

Ս.Յու. Մակարովի պնդմամբ՝ միայն պատշաճ կերպով ձևակերպված և գրանցված վկայականն է հանդիսանում բնակելի տարածությունում հրիտակառուի բնակեցման հիմք:¹⁴

Սակայն չպետք է համաձայնել նշված պնդման հետ: Պետական գրանցման վկայականը հավաստում է կտակալին հանձնարարությունից բխող շահառուի (օգտառուի) իրավունքը և կարող է ձևակերպվել միայն վերջինիս փաստացի բնակեցումից հետո: Նշված փաստաթուղթը կոչված է պաշտպանելու բնակելի տարածությունում շահառուի (օգտառուի) բնակեցումը և (կամ) բնակվելը խոչընդոտող ժառանգի հակաիրավական գործողություններից: Վերջին դեպքում, դատարանն իրավունք ունի պարտադրելու ժառանգին իրականացնել կտակում արտահայտված կտակարարի վերջին կամքը կամ առաջարկել կողմերին այլ պայմաններով կնքել հաշտության համաձայնություն (օրինակ՝ շահառուի (օգտառուի) փոխհատուցել վիճարկելի բնակելի տարածության մասի արժեքը):

Համեմատության կարգով նշենք, որ ի տարբերություն ՀՀ քաղ. օր. 1213-րդ հոդվածի՝ ՌԴ քաղ. օր. 1137-րդ հոդվածի 4-րդ կետը սահմանում է, որ կտակալին հանձնարարության հիման վրա ծագող իրավունքը կարելի է ստանալ ժառանգության բացման պահից երեք տարվա ընթացքում: Իսկ նույն օրենսգրքի 1160-րդ հոդվածը սահմանում է, որ եթե շահառուն (օգտառուն) հրաժարվում է կամ չի օգտվում իր այդ իրավունքից, այն դադարում է և չի փոխանցվում այլ անձանց:

Մասնագիտական գրականությունում բազմիցս է հիշատակվել այն մասին, որ կտակալին հանձնարարությունը կոչված է իրականացնելու սոցիալական ֆունկ-

ցիա, որն է սեփականության իրավունքով բնակարան ձեռք բերելու համար բավարար միջոցներ չունեցող անձանց բնակելի տարածությունից օգտվելու հնարավորությունն ընձեռելը և ժառանգի՝ որպես նոր սեփականատիրոջ վրա բոլոր ծախսերը դնելը:¹⁵

Կասկած չի հարուցում, որ ժառանգատուն ՀՀ քաղ. օր. 163-րդ և 1193-րդ հոդվածների ուժով իրավունք ունի ազատորեն իր գույքը տնօրինել ի դեպ մահվան: Սակայն, հաճախ ցանկանալով հոգածություն ցուցաբերել մտերիմների հանդեպ, կտակարարը, կազմելով կտակը և ժառանգի վրա որոշակի անձի բնակելի տարածությունից օգտվելու իրավունք վերապահելու պարտականություն դնելով, հաշվի չի առնում, որ այդպիսով կարող է էականորեն ոտնահարել հենց ժառանգի իրավունքները: Օրինակ, եթե բնակելի տարածության մակերեսը շատ մեծ չէ կամ այն բաղկացած է մեկ սենյակից, իսկ ժառանգն էլ ընտանիք ունի, շահառուի (օգտառուի)՝ տվյալ բնակարանում բնակեցումը փաստորեն կհանգեցնի երկու կողմերի իրավունքների ոտնահարման՝ ստեղծելով կենցաղային անհարմարություն: Իրականացնելով կտակարարի վերջին կամքը՝ սեփականատերը գրկվում է բնակելի տարածության օգտագործման իրավական ռեժիմը պահպանելու (բնակության սանիտարական նորմերի, անձնական կյանքի գաղտնիության (անձեռնմխելիության) և հանգստության) իրավունքից: Բացի այդ, խրոնիկական հիվանդությամբ տառապող անձի բնակեցումը պահանջում է վերջինիս մեկուսացում, ինչը ոչ միշտ է հնարավոր: Ապրելով ժառանգի՝ բավականաչափ բնակելի մակերես կամ մեկուսացված տարածք չունեցող բնակարանում՝ շահառուն (օգտառուն) ավելի նեղված կլինի, քան կոմունալ բնակարանի պատերի ներքո:¹⁶ Նշենք, որ քաղաքացիական օրենսգրքը որևէ ցուցում չի բովանդակում շահառուին (օգտառուին) օգտագործման նպատակով հատկացվող բնա-

Քաղաքացիական իրավունք

կելի տարածության ծանրաբեռնվածության սահմանների վերաբերյալ: Ժառանգի կողմից կտակային հանձնարարությունը վիճարկելը կարող է և չտալ ցանկալի արդյունք, քանի որ շահառուի (օգտառուի) մոտ այլ բնակելի տարածության բացակայության պայմաններում հայցի բավարարումը կհանգեցնի սահմանադրական այնպիսի հիմնարար սկզբունքի խախտման, ինչպիսին բնակարանի իրավունքն է (ՀՀ Սահմանադրության 34-րդ հոդված): Եվ վերջապես, եթե շահառուն (օգտառուն) բնակվել է կտակարարի տանը նախքան ժառանգության բացվելը, և բացի այդ, գտնվել է ժառանգատուի խնամքի ներքո, ժառանգն ընդհանրապես չի կարող պահանջել վտարել շահառուին (օգտառուին)՝ հիմքում դնելով տվյալ բնակարանի կարիքն անձամբ ունենալու անհրաժեշտությունը կամ վիճարկելի բնակելի տարածքի անբավարար ծավալ (մակերես) ունենալու փաստարկները:

Վերոնշյալի կապակցությամբ, թերևս, նպատակահարմար ենք գտնում, հաշվի առնելով նաև իրավական ակտերով բնակելի տարածության մակերեսին ներկայացվող պահանջները¹⁷, ՀՀ քաղ. օր. 1213-րդ հոդվածի 6-րդ կետի առաջին նախադասությունում **«օգտագործման»** բառից հետո ավելացնել **«եթե պահպանվում են մեկ անձի համար նախատեսված բնակելի մակերեսի ընդհանուր նորմայի օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները»** բառերը:

Հաշվի առնելով այն, որ կտակային հանձնարարությունը որոշակի չափով սահմանափակում է ըստ կտակի ժառանգների (որոնց վրա դրված է կտակային հանձնարարությունը կատարելու պարտականություն) գույքային իրավունքները, որոշ հեղինակներ հանդես են գալիս այդպիսի ժառանգների իրավունքների և շահերի պաշտպանությամբ: Այսպես, մասնավորապես, Վ.Ա. Միկրյուկովը անհրաժեշտ է համարում կտակային հանձնարարության ուժով առաջացող

իրավունքի ծանրաբեռնվածության սահմանների հարցը լուծել կտակով ժառանգին փոխանցված բնակելի տարածությունում շահառուի (օգտառուի) ցմահ օգտագործման (բնակվելու) իրավունքի հատուցելիության կամ անհատուցելիության խնդրի համակցության տեսանկյունից: Նրա կարծիքով՝ «Սեփականատերերի իրավունքները չափից առավել չարաշահումներից պաշտպանելու նպատակով նպատակահարմար կլինեք ամրագրել ժառանգի տանը շահառուի (օգտառուի) բնակվելու հատուցելիության կանխավարկած, պարտադրել շահառուին (օգտառուին), եթե այլ բան նախատեսված չէ կտակով, սեփականատիրոջը փոխհատուցել իր կողմից զբաղեցված բնակարանի մասի (հատվածի) պահպանման ծախսերը»¹⁸: Բնակելի տարածության ցմահ օգտագործման իրավունք սահմանելու դեպքում, երբ կտակում առկա է հատուկ ցուցում կտակային հանձնարարության անհատուցելիության վերաբերյալ, Վ.Ա. Միկրյուկովն առաջարկում է կիրառել ժառանգական գույքի իրական արժեքի սահմաններում կտակային հանձնարարությունը կատարելու վերաբերյալ կանոնը (ՀՀ քաղ. օր. 1214-րդ հոդված, 1-ին մաս): Բացի այդ, հեղինակն առաջարկում է նաև օրենքում բացառել ժառանգի վրա ժառանգության իրավունքով փոխանցված բնակելի տարածությունում այլ անձանց ցմահ օգտագործման իրավունք վերապահելու պարտականություն դնելու հնարավորության վերաբերյալ նորմը¹⁹:

Վ.Ա. Միկրյուկովի նման դիրքորոշումը իմաստագուրկ չէ, քանի որ անհատույց ցմահ բնակեցումը (օգտագործումը) հանգեցնում է ժառանգի, ում վրա դրված է կտակային հանձնարարությունը կատարելու պարտականություն, գույքային իրավունքների որոշակի սահմանափակման:

Միևնույն ժամանակ հարկավոր է համաձայնել Օ.Յու. Շիլոխոստի այն կարծիքի հետ, որ տվյալ դեպքում «կտակա-

յին հանձնարարության վերաբերյալ նորմը գրվում է իր հիմնական սոցիալական բովանդակությունից՝ բավարար միջոցներ չունեցող շահառուին (օգտառուին) հնարավորություն ընձեռել բնակվելու կտակարարին պատկանող բնակելի տարածությունում՝ բոլոր ծախսերը դնելով ժառանգի, որպես տվյալ շինության նոր սեփականատիրոջ վրա»²⁰:

Սակայն կան նաև հեղինակներ, որոնք գտնում են, որ ժառանգին պատկանող բնակելի տարածության օգտագործումն անհատույց է՝ ելնելով կտակային հանձնարարության իմաստից, որը, ըստ էության, դիտվում է որպես պարզև շահառուին (օգտառուին), հետևաբար, դրա հետ կապված բոլոր ծախսերը կրում է ժառանգը²¹:

Վերոնշյալի հաշվառմամբ, մեր կարծիքով, նպատակահարմար է ժառանգատուին հնարավորություն ընձեռել անձամբ որոշելու կտակային հանձնարարության ուժով ծագող բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի հատուցելի կամ անհատույց լինելու հարցը:

Իսկ ինչպես են արտահայտվում սեփականատիրոջ և շահառուի (օգտառուի) բնակելի տարածության օգտագործման առանձնահատկությունները:

Իրականացնելով բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքը՝ սեփականատերն իրավասու է օգտագործել այն ըստ նշանակության, այսինքն, իր բնակության համար, ինչը, ընդհանուր առմամբ, վերագրվում է և շահառուին (օգտառուին): ՀՀ քաղ. օր. 222-րդ հոդվածի համաձայն՝ բնակարանը պետք է օգտագործվի միայն դրա գործառնական նշանակությանը համապատասխան: Բնակարանների գործառնական նշանակության փոփոխումն արտադրական, հասարակական կամ այլ գործառնական նշանակության իրականացվում է օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով:

Շահառուի (օգտառուի) համար բնակելի տարածության օգտագործման իրա-

վունքը, մեր կարծիքով, սահմանափակվում է միայն դրանում բնակվելով, քանի որ այլի դեպքում էականորեն կահմանափակվեին սեփականատիրոջ իրավունքները:

Սեփականատերն իրավունք ունի բնակելի տարածությունում բնակեցնելու իր ընտանիքի անդամներին, որոնց թվին են դասվում սեփականատիրոջ ամուսինը, երեխաները և ծնողները: Որպես ընտանիքի անդամներ կարող են բնակեցվել նաև այլ ազգակիցներ, անաշխատունակ անձինք, ինչպես նաև ընտանիքի անդամ ճանաչված այլ քաղաքացիներ:

Օժտված է արդյո՞ք շահառուն (օգտառուն) նույնպիսի իրավունքով՝ «սեփականատիրոջ հետ համահավասար» օգտվելով բնակելի տարածությունից: ՀՀ քաղ. օր. 1213-րդ հոդվածը, ինչպես նաև մի շարք երկրների, օրինակ, Բելառուսի (քաղ. օր. 1054-րդ հոդված)²², Մոլդովայի (քաղ. օր. 1489-րդ հոդված)²³, Ուզբեկստանի (քաղ. օր. 1132-րդ հոդված)²⁴, Վրաստանի (քաղ. օր. 1386-րդ հոդված)²⁵, Ղազախստանի (քաղ. օր. 1057-րդ հոդված)²⁶ քաղաքացիական օրենսգրքերն ուղղակի ցուցում են պարունակում այն մասին, որ շահառուին (օգտառուին) տրամադրված բնակելի տան ցմահ օգտագործման իրավունքը հիմք չէ այդ տանը նրա ընտանիքի անդամների բնակության համար: Դրա հետ մեկտեղ, հետևելով ժառանգատուի կամքն անշեղորեն կատարելու սկզբունքին, օրենսդիրը վերոնշյալի հաշվառմամբ հստակեցրել է նշված ընդհանուր կանոնը «...եթե այլ բան նախատեսված չէ կտակով»:

Այնուհանդերձ, ՀՀ քաղ. օր. 23-րդ հոդվածի մեկնաբանությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ շահառուն (օգտառուն) իրավունք ունի բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի ժամանակահատվածում բնակեցնել նաև տասնչորս տարեկան չդարձած իր անչափահաս երեխաներին, քանի որ վերջիններիս բնակության վայր է համար-

Քաղաքացիական իրավունք

վում նրանց օրինական ներկայացուցիչների՝ ծնողների, որդեգրողների կամ խնամակալների բնակության վայրը: Հարկավոր է նշել նաև, որ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 41-րդ հոդվածում ամրագրված է նախքան տասնութ տարեկան դառնալը ծնողների հետ համատեղ ապրելու երեխայի իրավունքը: Հետևաբար, խոսքը գնում է նաև երեխային տվյալ բնակելի տարածությունում բնակեցնելու իրավունքի մասին և դրա համար շահառուն (օգտառուն) պարտավոր չէ ստանալ բնակելի տարածության սեփականատիրոջ համաձայնությունը:

Նշված դիրքորոշումը հիմք ընդունելով՝ առաջարկում ենք ՀՀ քաղ. օր. 1213-րդ հոդվածի 8-րդ կետում «**նախատեսված չէ**» բառից հետո ավելացնել «**օրենքով կամ**» բառերը:

Ինչ վերաբերում է շահառուի (օգտառուի) կողմից այլ անձանց բնակեցնելուն, ապա այն հնարավոր է միայն բնակելի տարածության սեփականատիրոջ համաձայնությամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ կտակով:

Եթե բնակելի տարածությունը գտնվում է բազմաբնակարան շենքում, սեփականատերերը, օրենսդրությամբ սահմանված շրջանակներում, օգտվում են ընդհանուր գույքից, օրինակ, վերելակներից, աստիճանավանդակներից և այլն: Անխոս, շահառուն (օգտառուն) ևս իրավասու է օգտվելու նշված ընդհանուր գույքից և վերջինիս չի կարելի գրկել մեծան հնարավորությունից: Այնուհանդերձ, միայն սեփականատերն իրավունք ունի մասնակցելու շենքի կառավարմանն առնչվող ընդհանուր ժողովներին և նրա ձայնն է հաշվի առնվում սեփականատերերի ընդհանուր ժողովում որոշումներ ընդունելիս:

Շարունակելով սեփականատիրոջ հետ հավասար հիմունքներով բնակելի տարածությունն օգտագործելու շահառուի իրավասության հարցը՝ նշենք, որ, որպես կանոն, սեփականատերը պահպանում է իր իրավունքները բնակելի

տարածության նկատմամբ անկախ նրանից՝ բնակվում է նա այդ տանը, թե ոչ: Բացի այդ, սեփականատերը կարող է և ընդհանրապես չբնակվել ժառանգությունն ստացած բնակելի տարածությունում: Ընդ որում, տվյալ հանգամանքը չի կարող խոչընդոտ հանդիսանալ շահառուի (օգտառուի) կողմից տվյալ տարածքի իրեն հատկացված մասը փաստացի օգտագործելու համար, քանի որ, ինչպես բխում է ՀՀ քաղ. օր. 1213-րդ հոդվածի դրույթներից, շահառուի (օգտառուի) համար ևս այդ հանգամանքը որևէ նշանակություն չպետք է ունենա, քանզի որևէ ցուցում չկա սեփականատիրոջ հետ համատեղ բնակվելու պարտականության՝ որպես շահառուի (օգտառուի) կողմից տվյալ բնակելի տարածությունից օգտվելու իրավունքի իրականացման պայմանի վերաբերյալ: Բացի այդ, շահառուն (օգտառուն) պետք է պահպանի բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքը նաև իր ժամանակավոր բացակայության դեպքում, ինչը չի կարող հանգեցնել վերջինիս օգտագործման իրավունքի կորստի:

Այսպիսով, կտակային հանձնարարության ուժով բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի ուսումնասիրման արդյունքում կարելի է կատարել հետևյալ եզրահանգումները:

Կտակային հանձնարարությունից բխող բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքը պետք է սահմանափակվի բացառապես այնտեղ բնակվելով: Միևնույն ժամանակ, հարկավոր է ընդգծել նշված հիմքով առաջացած օգտագործման սահմանները: Կասկած չի հարուցում այն փաստը, որ շահառուի (օգտառուի) իրավագործությունների ծավալը չի կարող ամբողջությամբ համընկնել բնակելի տարածության սեփականատիրոջ իրավագործությունների հետ: Մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է առավել հստակ օրենսդրորեն ամրագրել բնակելի տարածության սեփականատեր դարձած ժառանգի, որի ժառանգական իրավունք

քը ծանրաբեռնված է կտակային հանձնարարությամբ, և շահառուի (օգտառուի) միջև առաջացող իրավահարաբերությունները: Գտնում ենք, որ հարկավոր է ամբողջությամբ օգտագործել կտակի հնարավորությունները, որով ժառանգատուն իրավասու է որոշակիացնելու (հստակեցնելու) շահառուի (օգտառուի) իրավունքների և պարտականությունների ծավալը: Բացի այդ, հաշվի առնելով

բնակելի տարածության օգտագործման հարցում բնակելի տարածության սեփականատիրոջ և շահառուի (օգտառուի) հարաբերությունների ճկունությունը, զուցե անհրաժեշտ է նախատեսել նշված սուբյեկտների միջև համաձայնություն կայացնելու իրավունք, որով էլ կհստակեցվեն վերջիններիս իրավունքների և պարտականությունների ծավալները:

7. Гражданский кодекс Грузии (принят 26.06.1997г.). Законодательство зарубежных стран. Санкт-Петербург. Юр. центр Пресс. 2002, с. 689-690.

8. Гражданский кодекс Республики Молдова (принят 06.06.2002г.). Chisinau. 2007, с. 287.

9. Гражданский кодекс Республики Молдова (принят 06.06.2002г.). Chisinau. 2007, с. 286.

10. Гражданский кодекс Российской Федерации.

<http://docs.cntd.ru/document/901799839> (18.08.2015թ. դրությամբ):

11. **Михеева Л.Ю.** Система прав граждан на жилые помещения // Закон. 2005, №6, с. 27. Свит Ю. П. Жилищное право: Учеб пособие / Отв. Ред. В.П. Мозолин. М., Юристъ. 2005, с. 61.

12. **Рахвалова М.Н.** Право пользования жилым помещением на основании завещательного отказа//Семейное и жилищное право. 2006, № 2, с. 3.

13. **Ковалева Е.В.**, там же, с. 28.

14. **Макаров С.Ю.** Расширение гарантий наследственных прав граждан // Жилищное право. 2002. № 2, с. 47.

15. **Шилохвост О.Ю.** Новеллы наследственного права в новом Жилищном кодексе Российской Федерации (критический анализ) // Журнал российского права. 2005, №8, с. 57.

16. **Бобровская О.Н.** Завещательный отказ как основание возникновения жилищного правоотношения // Наследственное право. 2008, №1, с. 22.

17. Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ ՇՆ 31-01-2014 «Բնակելի շենքեր. մաս 1-ին. բազմաբնակարան բնակելի շենքեր» շինարարական նորմերը հաստատ

ւելու և ՀՀ քաղաքաշինության նախարարի 2001 թվականի հոկտեմբերի 1-ի № 82 հրամանում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ քաղաքաշինության նախարարի 31.03.2014թ. № 93-Ն հրամանը: ՀՀ ԳՏ 2014.05.15/12 (491) Հոդ.150:

18. **Микрюков В.А.** Пределы обременения наследственных прав завещательным отказом //Российская юстиция. 2004, №1, с. 28.

19. Նույն տեղում, էջ 29:

20. **Шилохвост О.Ю.** Новеллы наследственного права в новом Жилищном кодексе Российской Федерации (критический анализ) // Журнал российского права. 2005, №8, с. 57.

21. **Хаскельберг Б.Л.** Правоотношение из завещательного отказа и его элементы //Цивилистические исследования: Вып. 1. Сб. науч. тр. памяти профессора И.В. Федорова. М., Статут, 2004, с. 91.

22. Гражданский кодекс Республики Беларусь.

[http://pravo.kulichki.com/vip/gk/\(18.08.2015թ. դրությամբ\):](http://pravo.kulichki.com/vip/gk/(18.08.2015թ. դրությամբ):)

23. Гражданский кодекс Республики Молдова (принят 06.06.2002г.). Chisinau. 2007, с. 286.

24. Гражданский кодекс Республики Узбекистан.

http://fmc.uz/legisl.php?id=k_grajd_67 (23.08.2015թ. դրությամբ):

25. Гражданский кодекс Грузии (принят 26.06.1997г.). Законодательство зарубежных стран. Санкт-Петербург. Юр. центр Пресс. 2002, с. 686-687.

26. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Законодательство зарубежных стран. Санкт-Петербург. Юр. центр Пресс. 2002, с. 979-980.

Կորպորատիվ իրավունք

Դիանա ՋԱՎԱԴՅԱՆ

ՀՀ կենտրոնական բանկի իրավախորհրդատու,
Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի ասպիրանտ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԱՆՂԱՄՆԵՐԻ ՖԻԴՈՒՅԻԱՐ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ֆիդուցիար պարտականություններ կողմ անձն այն անձն է, որը որոշակի ոլորտում գործում է այլ անձի անունից և ի շահ նրա այնպիսի հանգամանքներում, որոնք ստեղծում են հավատի և վստահության հարաբերություններ: Ֆիդուցիար պարտականության սկզբունքներն ամրագրված են դեռևս Համառոտաբարի օրենսգրքում և Արիստոտելի աշխատություններում, հռոմեական իրավունքում: Նշված սկզբունքներին է խարսխված Անգլիայի արդարության նահապետային իրավունքը: ԱՄՆ-ում առկա է ֆիդուցիար պարտականությունները սահմանող 200-ամյա դատական նախադեպը, որը 1930-40-ականներին մաս ամրագրվել է գործող կարգավորումներում և ոլորտային օրենսդրությունները կարգավորող ակտերում:

Որպես կանոն, ֆիդուցիար հարաբերություններ առաջանում են խնամակալի և բենեֆիցիարի միջև: Խնամակալը, ում վստահվում է գույքը, դառնում է այդ գույքի սեփականատեր: Բենեֆիցիարն այդ պահից այլևս իրավունքներ չի ունենում այդ գույքի նկատմամբ: Այնուամենայնիվ, խնամակալն արդարության իրավունքի շրջանակներում պարտավոր է գալել իր անձնական շահերը և կառավարել գույքը բացառապես բենեֆիցիարի շահերից ելնելով: Այսպես, բենեֆիցիարն օգտվում է գույքից առանց դրա անվանական սեփականատեր լինելու: Որպես կանոն, կորպորատիվ ղեկավարները նմանատիպ ֆիդուցիար պարտականություններ են կրում՝

նմանվելով խնամակալներին: Օրինակ՝ բանկի ղեկավարն ավանդատուների խնամակալ կարող է համարվել, բաժնետիրական ընկերությունների ղեկավարները բաժնետերերի խնամակալներ են:

Ֆիդուցիար հարաբերությունները ներառում են հետևյալ երեք տարրը՝ գույքի կամ սեփականության վստահում, վստահորդի հավատ ֆիդուցիար պարտականություններ կողմ անձի նկատմամբ, վստահորդի ռիսկը, որը բխում է իր գույքը կամ սեփականությունը վստահելուց:¹ Կորպորացիայի ղեկավարների ֆիդուցիար պարտականությունն է կորպորացիայի գործողությունների վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս ընկերության և նրա բաժնետերերի լավագույն շահերից ելնելով գործելը:

Ամերիկյան իրավունքում ֆիդուցիար պարտականություններ ունեցող անձը նա է, ով մեկ այլ անձի նկատմամբ ունի բարեխիղճ, ի շահ նրա գործելու պարտականություն կամ այն անձն է, ով պետք է իրականացնի այլ անձի սեփականությունը կամ դրամական միջոցների կառավարման նկատմամբ պատշաճ հոգածություն՝ առաջնորդվելով հոգածության բարձր չափանիշներով: Ղեկավարների ֆիդուցիար պարտականությունները ներառում են հետևյալ երեք պարտականությունը՝ պատշաճ հոգածություն, բարեխղճություն, հավատարմություն: Այս պարտականությունները հիմնականում բխում են Դելավեր նահանգի ընդհանուր իրավունքից, թեև ԱՄՆ այլ նահանգներն ընդհա-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Ի շխանություն
76

նոր իրավունքի և կանոնագրքերի միջոցով ձևավորել են ղեկավարների գործելակերպի ընդհանուր չափանիշներ:² Ղեկավարները, ընկերության կառավարման ընթացքում պատշաճ հոգաժողովում ցուցաբերելիս, պետք է գործեն՝

- բարեխիղճ,

- այնպիսի հոգաժողովում, ինչպես մնանատիպ պաշտոն զբաղեցնող պատշաճ որակներ ունեցող սովորական անձը կգործեր համանման հանգամանքներում,

- այնպես, որ ղեկավարը ողջամտորեն հավատում է, որ գործում է ընկերության լավագույն շահերից ելնելով:

Հոգաժողովյալ պարտականության մվազագույն պահանջն է, որ ղեկավարները պետք է պատշաճ գիտելիք ունենան ընկերության գործունեության վերաբերյալ, գործեն բարեխիղճ, տեղեկացված, տիրապետեն ճշգրիտ տեղեկատվության ցանկացած հարցի վերաբերյալ, խորհրդակցեն անհրաժեշտ հարցերի վերաբերյալ և կանխատեսեն յուրաքանչյուր որոշման հետևանքները նախքան որոշումներ կայացնելը:³ Հոգաժողովյալ պարտականության իրականացմամբ ղեկավարները մվազագույնը պետք է հաստատեն ընկերության էական գործարար ծրագրերը և ոչ սովորական գործողությունները:⁴ Ամերիկյան իրավունքի ինստիտուտն առաջարկում է, որպեսզի խորհրդի ուղղակի ուշադրությանն արժանանան այն ծրագրերն ու գործողությունները, որոնք ներառում են երկարաժամկետ ռազմավարական կամ ներդրումային պլաններ, ներառյալ՝ էական պարտքի ձևավորում կամ զիջում, խոշոր չափերի գույքի ձեռքբերում, ներգրավվում նոր բիզնես գործընթացների մեջ, այլ ընկերություններում էական բաժնեմասնակցության ձեռքբերումը, կանխիկով իրականացվող բիզնես համաձայնությունները, այն գործողությունները, որոնք կարող են հանգեցնել դատավարական գործընթացների կամ կառաջացնեն նոր կարգավորման անհրաժեշտություն կամ խնդիրներ:⁵

Ղեկավարների կողմից հոգաժողովյալ

պարտականության իրականացումը ձախողելու դեպքեր են նրանց պատրաստվածության բացակայությունը,⁶ հարցադրումների բացակայությունը,⁷ ներգրավվածության բացակայությունը կամ ձևական կառավարումը,⁸ էական նշումներ կամ գրանցումներ անելու բացակայությունը,⁹ պատշաճ հոգաժողովյալ բացակայությունը համապատասխան փաստաթղթերի ուսումնասիրության կամ վերանայման ժամանակ, խորհրդի հանդիպումների մասնակցելու պարտականության չկատարումը:

Ֆիդուցիար հարաբերություններն անձնական են և հիմնվում են բարձր վստահության և հաճախ բարձր մակարդակի փորձառության վրա, և ֆիդուցիար պարտականություններ կրող անձինք սահմանափակ ազատություն ունեն պատվիրակելու իրենց կողմից մատուցվող ծառայությունների կատարումը կամ դրանց կատարման համար պատասխանատվությունը:¹⁰ Անշուշտ, ամերիկյան իրավունքում, ինչպես նաև մայրցամաքային իրավական համակարգի երկրներում խորհրդի անդամներն իրավասություն ունեն պատվիրակելու իրենց գործառույթները խորհրդի կից հանձնաժողովներին, աշխատակիցներին, անկախ իրավախորհրդատուներին: Օրինակ՝ խորհուրդը կարող է պատվիրակել կորպորացիայի գործադիր տնօրենին ընկերության որոշակի գործառույթներ, սակայն միևնույն ժամանակ խորհուրդը գործադիր տնօրենին վերահսկելու և փոխարինելու, աշխատանքից ազատելու իրավասություն ունի: Ընդհանուր առմամբ, ղեկավարները պետք է զերծ մնան այնպիսի գործառույթների պատվիրակումից, որոնք առանցքային նշանակություն ունեն ընկերության կառավարման համար: Այսինքն՝ նրանք չպետք է պատվիրակեն այն հարցերը, որոնք հենց իրենց բիզնես որոշումը պետք է պարունակեն: Հոգաժողովյալ պարտականությունը հիմնականում վերաբերում է ղեկավարների կողմից ընթացակարգերի ճիշտ պահպանմանը և ոչ թե նրանց կող-

Կորպորատիվ իրավունք

մից կայացված որոշումների բուն բովանդակությանը: Այս առումով ամերիկյան իրավունքում ֆիդուցիար այս պարտականության հետ կապված դատական վեճերի ժամանակ որպես հակակշիռ կանոն գործում է բիզնես որոշման կանոնը:

Բիզնես որոշման կանոնը ղեկավարների գործունեությունը դատավորների կողմից գնահատելուն ուղղված կանոն է: Այն հանդիսանում է կանխավարկած, որ բիզնես որոշումները կայացվում են անկողմնակալ, անկախ ղեկավարների կողմից, տեղեկացված և պատշաճ հոգածությամբ, այն բարեխիղճ հավատով, որ որոշումը լավագույնս կձառայի ընկերության շահերին:¹¹

Բիզնես որոշման կանոնի ներքո, եթե ղեկավարի գործունեությունը վիճարկող կողմը չի հիմնավորել կանխավարկածի բացակայությունը, ինչը հազվադեպ է պատահում, դատարանները չեն քննարկում խորհրդի որոշումների բովանդակային կողմը: Այսինքն, եթե խորհուրդը պահպանել է որոշումների կայացման ճիշտ ընթացակարգը, դատարանը չի քննարկի բիզնես որոշման ողջամտության սահմանները: Բիզնես որոշման կանոն սկզբունքի հետ կապված ՀՀ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ ՀՀ դատարաններն անդրադառնում են ընկերությունների խորհրդի որոշումների ոչ միայն ընթացակարգային կողմին, այլև քննարկում են դրանց բովանդակության իրավաչափությունը:

Օրինակ՝ ԵԱԶԳ/0008/02/14 քաղաքացիական գործով ընդհանուր իրավասության դատարանը 2015թ. փետրվարի 11-ի որոշմամբ խորհրդի որոշման բովանդակության իրավաչափության ապացուցման բեռը դրել է պատասխանողի վրա և ոչ թե դրա իրավաչափությունը վիճարկող կողմի՝ հայցվորի վրա: Գործը վերաբերում է ընկերությունում մոտ 40 հաստիքների կրճատմանը, որի հետևանքով ղեկավար պաշտոն զբաղեցնող անձն ազատվել է աշխատանքից առանց համապատասխան այլընտրանքային աշ-

խատանքի առաջարկ ստանալու: Դատարանը գտել է, որ պատասխանող կողմը՝ ընկերությունը, չի ապացուցել դատարանի առջև այն, թե 13.11.2013թ. խորհրդի որոշմամբ հաստիքացուցակում նախատեսված «Հյուսիս»-ի վաճառքի և սպասարկման գրասենյակների ուղղության ղեկավար»-ը բովանդակային առումով օժտված է այլ պարտականություններով, քան 02.09.2013թ. խորհրդի որոշմամբ հաստիքացուցակում նախատեսված «Հյուսիս»-ի վաճառքի ուղղության ղեկավար»-ը: Դատարանը գտել է, որ կատարվել է գուտ հաստիքի վերանվանում, իսկ հաստիքի համար սահմանված պարտականությունները նույնն են մնացել: Տվյալ գործով վերաքննիչ դատարանը նույնպես հանգել է համանման դիրքորոշման:

Հավատարմության պարտականությունը ենթադրում է, որ ընկերության ֆիդուցիար պարտականություններ ունեցող անձինք պետք է իրականացնեն գործողություններ ի շահ ընկերության և ոչ թե իրենց անձնական շահերից ելնելով: Անձնական շահագրգռվածությամբ գործարքներ կնքելը, կորպորատիվ ակտիվների կամ հնարավորությունների՝ ոչ ի շահ ընկերության օգտագործումը, շահերի բախում ունենալը կամ եկամուտներ ստանալն այնպիսի գործարքներից, որոնք իրենց էությամբ «ամբողջովին արդար» չեն ընկերության նկատմամբ հանդիսանում են հավատարմության պարտականության խախտումներ: Ղեկավարները հավատարմության պարտականություն են կրում ինչպես ընկերության, այնպես էլ նրա բաժնետերերի նկատմամբ: Ընդ որում, հավատարմության պարտականության համար ղեկավարների անձնական պատասխանատվությունը չի կարող սահմանափակվել ընկերության կանոնադրությամբ կամ ենթաօրենսդրական ակտով՝ ի տարբերություն հոգածության պարտականության: Հոգածության պարտականությունը ներառում է այն գործարքները, որոնցում ղեկավարը կամ խոշոր մասնակ-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կորպորատիվ իրավունք

ցություն ունեցող բաժնետերն անկախ չէ կամ ունի էական անձնական շահագրգռվածություն: Շահագրգռված ղեկավարի ազդեցությունը սահմանափակելու գործարքի հաստատումը չշահագրգռված ղեկավարների կողմից իրականացնելու միջոց է, որը ներառում է շահագրգռված ղեկավարի կողմից խորհրդի համապատասխան հանդիպումներին մասնակցելուց հրաժարվելը, շահագրգռ ղեկավարի դուրս գալը խորհրդից, շահագրգռ ղեկավարի չքվեարկելը շահագրգռվածությամբ գործարքին հավանության տալուն: Օրինակ՝ Դելավեր նահանգի Կորպորացիաների ընդհանուր օրենքը (պարագրաֆ 144) որոշակի ապահովության մեխանիզմներ է սահմանել շահագրգռվածությամբ գործարքների համար, մասնավորապես՝ շահագրգռվածությամբ գործարքները կարող են հաստատվել, երբ

- ղեկավարի անձնական շահագրգռվածությունը բացահայտվում է և հաստատվում է չշահագրգռված ղեկավարների մեծամասնության կողմից.

- ղեկավարի անձնական շահագրգռվածությունը բացահայտվում է և հաստատվում է քվեարկելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի կողմից.

- պայմանագիրը կամ գործարքը որակվում է որպես «արդար» կորպորացիայի նկատմամբ:

Հավատարմության պարտականությունը վերաբերում է նաև այն իրավիճակներին, երբ հնարավորությունները, որոնք տրվում են ընկերությանը, օգտագործվում են ընկերության ղեկավարի կողմից: Ամերիկյան իրավունքում այս իրավիճակը կոչվում է կորպորատիվ հնարավորության տեսություն: Դելավերի դատարանների կողմից սահմանված չափանիշների համաձայն՝ հնարավորությունը պատկանում է կամ վերաբերում է կորպորացիային, եթե հնարավորությունը կորպորացիայի բիզնեսին է առնչվում և կհանդիսանա կորպորացիայի առավելություն կամ կորպորացիան ունի որոշակի շահ կամ ողջամիտ ակնկալիքներ այդ հնարավորությունից

կամ կորպորացիան ֆինանսական առումով պատրաստ է օգտվելու ընձեռված հնարավորությունից: Եթե առկա են այս չափանիշները միաժամանակ, ապա հնարավորությունը պետք է առաջին հերթին առաջարկվի կորպորացիային, ապա մերժվի նրա կողմից: Դրանից հետո միայն ղեկավարը կարող է դրանից օգտվել:¹²

Բարեխղճության պարտականությունը թեև իր էությամբ նման է հավատարմության պարտականությանը, սակայն առանձնացվում է ամերիկյան իրավունքում:¹³ Բարեխղճությունը «պահանջում է նպատակների ազնվություն և պետք է գերծ լինի կորպորացիայի լավագույն շահի համար գործելու, սակայն ֆիդուցիար պարտականություններ կրող անձի վստահողների բարօրության մասին իրականում չմտածելու ոչ անկեղծ մտածելակերպից»: Բարեխղճությունը չպահպանելու օրինակ կարող է հանդիսանալ ղեկավարի անփույթ, անպատասխանատու կամ ոչ ողջամիտ գործելակերպը, որը կարող է և չներառել անձնական շահագրգռվածություն: Բարեխղճություն չդրսևորելու օրինակ կարող է լինել տեղեկատվության ոչ ճիշտ շրջանառումը կորպորացիայում կամ բիզնես որոշում կայացնելիս ոչ ամբողջական թերի տեղեկատվությունը որպես հիմք ընդունելը: Պատասխանատվության տեսանկյունից Դելավեր նահանգի Կորպորացիաների ընդհանուր օրենքը (պարագրաֆ 102 բ) 7) հնարավորություն է տալիս բաժնետերերին պաշտպանել ղեկավարներին հոգաժողության պարտականության խախտման համար նախատեսված պատասխանատվության միջոցներից՝ դրամական վնասների տեսքով, սակայն դա չի վերաբերում «ոչ բարեխղճ գործողություններին կամ բացթողմաներին»:

ԱՄՆ-ում դատարանները ղեկավարների ֆիդուցիար պարտականությունների չկատարման համար պատասխանատվության հարցը քննարկելիս կիրառում են որոշակի դատական ստանդարտներ՝ բիզնես որոշման կանոնի կանխավարկա-

Կորպորատիվ իրավունք

ծը, ընդհանուր արդարության սկզբունք, միավորումների և վաճառքի գործարքների միջանկյալ ստանդարտներ:

Գերմանիայում բաժնետիրական կորպորացիաներն ունեն երեք հիմնական մարմին՝ բաժնետերեր, վերահսկող խորհուրդ և գործադիր կամ կառավարող խորհուրդ: Կառավարող խորհուրդը կառավարում է կորպորացիայի բիզնեսը, իսկ վերահսկող խորհուրդը վերահսկում է դրա գործունեությունը: Գերմանիայի իրավունքի համաձայն՝ կառավարող խորհրդի անդամը չի կարող միաժամանակ լինել վերահսկող խորհրդի անդամ: Գերմանական կորպորատիվ իրավունքում գործում է Գերմանիայի կորպորացիաների երկաստիճան վերահսկողության համակարգը:

Գերմանիայի բաժնետիրական կորպորացիաների մասին 1965թ. ակտը սահմանում է կառավարող խորհրդի անդամների ֆիդուցիար պարտականություններն ակտի 88-րդ և 93-րդ պարագրաֆներով: Մասնավորապես՝ 88-րդ պարագրաֆի 1-ին մասի համաձայն՝ կառավարող խորհրդի անդամներն իրավունք չունեն առանց վերահսկող խորհրդի անդամի համաձայնության ընկերության գործունեության ոլորտում ներգրավվել իրենց անունից կամ այլ անձանց անունից: Նրանք չեն կարող նաև լինել այլ առևտրային ընկերության գլխավոր գործընկեր, գործադիր տնօրեն կամ կառավարող խորհրդի անդամ: Վերահսկող խորհուրդն իր հերթին կարող է համաձայնություն տալ առանձնահատուկ առևտրային կամ ձեռնարկատիրական ընկերություններում կամ որոշակի տեսակի գործարքներում նրանց մասնակցության վերաբերյալ:

88-րդ պարագրաֆի 2-րդ մասը որպես պատասխանատվություն նախատեսում է, որ եթե կառավարող խորհրդի անդամը խախտում է այդ արգելքը, ապա ընկերությունը կարող է նրանից պահանջել վնասների փոխհատուցում: Օրինակ՝ ընկերությունը կարող է պարտավորեցնել խորհրդի անդամին իր համար կատարված ցան-

կացած գործարք դիտարկել որպես ընկերության համար կատարված և այդ գործարքներից իր կամ այլ անձի ստացված շահույթը փոխանցել ընկերությանը կամ իր ստացած իրավունքները զիջել ընկերությանը:

93-րդ հոդվածի համաձայն՝ բիզնեսը կառավարելիս կառավարող խորհուրդը պետք է հանդես գա որպես արհեստավարժ և գիտակից կառավարող: Նրանք չպետք է բացահայտեն գաղտնի տեղեկատվությունը և ընկերության գաղտնիքները, մասնավորապես՝ բիզնես և առևտրային գաղտնիքները, որոնց նրանք տիրապետում են կառավարող խորհրդի իրենց գործունեությունն իրականացնելով:

Կառավարող խորհրդի անդամները, որոնք խախտում են իրենց ֆիդուցիար պարտականությունը, պետք է բոլորը պատասխանատվություն կրեն ընկերությանը պատճառված վնասի համար: Վեճի առկայության դեպքում արհեստավարժ և գիտակից կառավարման ապացուցման բեռն ընկնում է դեկավարի վրա: Հայցվորը միայն պետք է ապացույցներ ներկայացնի փաստական հանգամանքների վերաբերյալ: Իսկ կառավարող կամ վերահսկող խորհրդի անդամները պետք է ապացուցեն, որ նրանք չեն խախտել ֆիդուցիար պարտականությունը, այլ կատարել են այն: Այսպես, Գերմանիայի բաժնետիրական կորպորացիաների մասին 1965թ. ակտի¹⁴ ընդհանուր նկարագրում է հոգաժության պարտականությունը, որը կառավարող խորհրդի անդամը պետք է իրականացնի և սահմանում է որոշակի պարտականություններ, որոնք չեն կարող իրականացվել, եթե հավանության չեն արժանացել բաժնետերերի կողմից կամ չեն սահմանվել այլ կերպ օրենքով:

Գերմանիայի կորպորատիվ կառավարման կանոնադրիչը նույնպես որոշակի ֆիդուցիար պարտականություններ է սահմանում ի լրումն օրենսդրական դրույթների: Մասնավորապես՝ խորհրդի

Կորպորատիվ իրավունք

անդամները չեն կարող օգտագործել այն բիզնես հնարավորությունը, որն ընկերությունը կարող էր օգտագործել: Ընկերության և խորհրդի անդամների և նրանց հետ փոխկապակցված անձանց բոլոր գործարար հարաբերությունները պետք է լինեն անկողմնակալ: Գերմանիայի դատական պրակտիկայում ամրագրվել է, որ ֆիդուցիար պարտականությունները ներառում են նաև ղեկավարների ողջամիտ վարձատրությունը: Կառավարող խորհրդի անդամի վարձատրությունը պետք է լինի ողջամիտ: Ֆիդուցիար պարտականությունը պարտավորեցնում է նաև, որ խորհրդի անդամները չօգտագործեն կորպորացիայի ակտիվներն անձնական նպատակների համար, ինչպիսիք են ընկերության ավտոմեքենաները կամ օդանավերն առանց համապատասխան փոխհատուցում տալու: Ղեկավարները չեն կարող կորպորացիայի միջոցներն օգտագործել քաղաքականություն, սպորտ կամ այլ գործունեություն ֆինանսավորելու համար, եթե դրանց հովանավորելը չի ծառայի ընկերության շահերին: Դատարանները նաև սահմանափակում են խորհրդի անդամների բաժնետոմսերի օպցիոնների ծրագրերը՝ թույլ չտալով նրանց իրենց համար նախատեսել չափազանց մեծ ծրագրեր:¹⁵

Ղեկավարների ֆիդուցիար պարտականությունների վերաբերյալ դրույթներ ամրագրվում են նաև տարբեր երկրների կորպորատիվ կառավարման կանոնագրքերում: Դրանց համար հիմք են ծառայում Կորպորատիվ կառավարման ՏՀԶԿ սկզբունքներում խորհրդի իրավասությունների մասին 6-րդ գլխում ամրագրված դրույթները:¹⁶ Որպես խորհրդի պարտականություն ամրագրված է, որ խորհրդի անդամները պետք է գործեն լիովին տեղեկացված, բարեխիղճ, պատշաճ հոգածությամբ և ի շահ ընկերության և բաժնետերերի: Խորհրդի անդամների՝ արդյունավետ գործելու պարտականությունը փոխառվել է նաև ՀՀ կորպորատիվ կառավարման կանոնագրքում 9-րդ կետով:

Մասնավորապես՝ նշվում է, որ Խորհրդի անդամները պարտավոր են արդյունավետ իրականացնել իրենց պարտականությունները: Խորհրդի անդամները պետք է անհրաժեշտ ժամանակ տրամադրեն խորհրդի նիստերին մասնակցելու համար:

Տնօրենների խորհրդի անդամներն իրենց լիազորությունները պետք է իրականացնեն ելնելով ընկերության շահերից: Այս առումով ցանկալի է, որպեսզի խորհրդի անդամները մրցակից ընկերություններում մասնակցություն չունենան, ընկերության գույքը չօգտագործեն անձնական կարիքների համար, տնօրենի պաշտոն գրադեցնելու շնորհիվ ստացած տեղեկություններն ու ընձեռված հնարավորությունները չօգտագործեն հոգուտ անձնական շահերի և այլն:¹⁷

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության մասով կատարվել են հետևյալ վերլուծությունները: «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 90-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է ընկերության կառավարման մարմինների բարեխիղճ գործելու պարտականությունը: Նույն օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ անձն ազատվում է սույն հոդվածով սահմանված՝ Ընկերությանը պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից, եթե գործել է բարեխիղճ՝ չգիտեր կամ չէր կարող իմանալ, որ իր գործողությունների (անգործության) հետևանքով Ընկերությունը կկրի վնասներ: Միևնույն ժամանակ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 60.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» մասին ՀՀ օրենքի 144-րդ հոդվածի 3-րդ մասը բանկի ղեկավարներին ազատում են պատասխանատվությունից որոշակի պայմանների առկայության պարագայում: Մասնավորապես՝ անձն ազատվում է բանկին կամ համապատասխանաբար՝ ապահովագրական ընկերությանը պատճառված վնասի համար պատասխանատվություն:

Կորպորատիվ իրավունք

նից, եթե գործել է բարեխիղճ՝ այն համոզմունքով, որ իր գործողությունները ելնում են բանկի կամ ապահովագրական ընկերության շահերից: Մասնավորապես՝

ա) եթե ողջամիտ գործարար տրամաբանությունից ելնելով՝ կայացվել են որոշումներ, նույնիսկ եթե դրանք բանկին հետագայում հասցրել են այնպիսի վնասներ, որոնց առաջացումն այդ որոշումն ընդունելիս հստակորեն հաշվի է առնվել որպես բիզնես ռիսկ:

բ) եթե ղեկավարի կողմից սխալ կամ թերի որոշումների ընդունումը եղել է բարեխիղճ՝ առանց վնաս պատճառելուն հատկապես ուղղված միտման, և եթե այդ որոշումների ընդունմամբ չեն խախտվել օրենքների կամ այլ իրավական ակտերի պահանջները:

Այս հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը ղեկավարին պատասխանատվությունից ազատելու դեպքերը սահմանելիս նույնպես ելել է պատշաճ հոգածության և հավատարմության պարտականության ամերիկյան իրավունքում առկա սկզբունքներից: Այս չափանիշների սահմանումը կարող է ուղենիշային հանդիսանալ դատարանի կողմից գնահատման ու մեկնաբանման համար: Հաշվի առնելով, որ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ մասը շատ լայն մեկնաբանման տեղիք կարող է տալ, առաջարկում ենք այն լրացնել «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 60.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սահմանված կարգավորմանը համահման:

Ներկայումս «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի 57.1 հոդվածով առաջարկվում է Քաղաքացիական օրենսգրքում ներառել նաև իրավաբանական անձի անունից հանդես գալու իրավունք ունեցող անձանց, կառավարման մարմինների անդամների և իրավաբանական անձի գործողությունները կան-

խորշող անձանց պատասխանատվության վերաբերյալ դրույթ: Առաջարկվող հոդվածում նախատեսվում է, որ իրավաբանական անձի անունից հանդես գալու իրավունք ունեցող անձը հիմնադիրների, մասնակիցների պահանջով պարտավոր է հատուցել իր մեղքով իրավաբանական անձին պատճառված վնասը: Որպես կառավարման մարմինների անդամների պատասխանատվությունից ազատելու հիմք առանձնացվում են այն դեպքերը, երբ այդ անձինք որոշման ընդունմանը դեմ են քվեարկել կամ քվեարկությանը ներկա չեն գտնվել: Բարեխիղճ գործելու պարտականություն է դրվում նաև իրավաբանական անձի գործողությունները փաստացի կանխորշելու կամ կառավարման մարմիններին և ցուցումներ տալու հնարավորություն ունեցող անձանց վրա՝ նրանց համար նախատեսելով պատճառված վնասները հատուցելու պահանջ: Կարծում ենք, որ քաղաքացիական օրենսգրքում նման հոդվածի առկայությունը կարևոր է իրավաբանական անձի համար պատասխանատու անձանց գործունեության բարեխիղճության ամրապնդման և նրանց նկատմամբ համապատասխան հատուցման պահանջների սահմանման տեսանկյունից: Միևնույն ժամանակ, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է սահմանել իրավաբանական անձի գործողությունները փաստացի կանխորշելու կամ կառավարման մարմիններին ցուցումներ տալու հնարավորություն ունեցող անձանց շրջանակը կամ որոշակի չափանիշներ սահմանել նրանց համար: Առանց նման չափանիշների սահմանման կարծում ենք հնարավոր է խնդիրներ առաջանան սպացուցման գործընթացում: Բացի այդ, հաշվի առնելով միջազգային լավագույն փորձը, առաջարկում ենք ՀՀ բաժնետիրական օրենսդրությամբ ընդլայնել ղեկավարների ֆիդուցիար պարտականությունների շրջանակը՝ սահմանելով երրորդ անձանցից կողմնակի եկամուտներ ստանալու սահմանափակումներ, բացառելով անձնական կարիքների համար ընկերության գույքը կամ տեղեկատվությունն օգ-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

տագործելը՝ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 90-րդ հոդվածում ավելացնելով հետևյալ դրույթները.

1.«Ֆորիդի անդամները, Ընկերության տնօրենը (գլխավոր տնօրենը), վարչության ու տնօրինության անդամները, ինչպես նաև կառավարիչ-կազմակերպությունը և կառավարիչը չեն կարող ստանալ որևէ լրացուցիչ եկամուտ երրորդ անձանցից որպես վարձատրություն ղեկավարի գործառույթներ իրականացնելու համար, բացառությամբ՝

- եթե այդ եկամուտ ստանալն առաջարկվել է ընկերությանը և ընկերությունն օրենքով սահմանված կարգով համաձայնություն է տվել դրան, կամ

- եթե եկամուտն անհրաժեշտ է իր կողմից ղեկավարի գործառույթները պատ-

շած իրականացնելու համար»:

2. «Ֆորիդի անդամները, Ընկերության տնօրենը (գլխավոր տնօրենը), վարչության ու տնօրինության անդամները, ինչպես նաև կառավարիչ-կազմակերպությունը և կառավարիչը չեն կարող իր կամ այլ անձի կարիքների համար օգտագործել ընկերության գույքը կամ տեղեկատվությունը կամ ընկերությանն ընձեռված հնարավորությունը, որոնց նա տեղյակ է դարձել իր՝ ղեկավարի գործառույթներն իրականացնելիս, բացառությամբ, եթե՝

- դրանց օգտագործումն առաջարկվել է ընկերությանը և ընկերությունն օրենքով սահմանված կարգով համաձայնություն է տվել դրան, կամ

- խորհուրդը դրանց օգտագործմանը հավանություն է տվել և դա արգելված չէ ընկերության կանոնադրությամբ»:

1. Tamar Frankel, *Fiduciary law*, Oxford university press, 2011, p. 4.

2. Մոդելային գործարար կորպորացիաների մասին ակտ 8.30 (a):

3. Moran v. Household, Int'l Inc, 500 A 2 d 1346 (Del. 1985).

4. Lieberman v. Princeway Realty Corp., 233 N.Y.S.2d 1001 (N.Y. App. Div. 1962). Joseph Greenspan's Sons Iron & Steel Co. v. Pecos Valley Gas Co., 156 A. 350 (Del. Super. Ct. 1931).

5. ALI, *Principles of Corporate Governance*, at « 3.01, Reporter's Note, p. 85.

6. Smith v. Van Gorkom, 488 A.2d 858 (Del. 1985).

7. Kaplan v. Goldsamt, 380 A.2d 556 (Del. Ch. 1977).

8. Lutz v. Boas, 171 A.2d 381 (Del. Ch. 1961); In re Walt Disney Co. Derivative Litig., 825 A.2d 275 (Del. Ch. 2003).

9. EAC Indus., Inc. v. Frantz Mfg., C.A. No. 8003 (Del. Ch. June 28, 1985), aff'd, 501 A.2d 401 (Del.1985).

10. Tamar Frankel, *Fiduciary law*, Oxford university press, 2011, p. 130.

11. Brehm v. Eisner, 746 A.2d 244, 264 n.66 (Del. 2000).

12. Guth v. Loft, 5 A.2d 503 (Del. 1939).

13. E. Norman Veasey, "Musings on the Dynamics of Corporate Governance Issues, Director Liability Concerns, Corporate Control Transactions, Ethics and Federalism, University of Pennsylvania Symposium on Control Transactions, N 5 (Feb. 8, 2003).

14. German stock corporation act (AktG) as of 6 September 1965 (BGBl. I p. 1089) FNA 4121-1.

<http://www.nortonrosefulbright.com/files/german-stock-corporation-act-109100.pdf>.

15. Բաժնետոմսերի օպցիոնները սեփականատիրոջն իրավունք են տալիս ապագայում գնել ընկերության որոշակի թվով բաժնետոմսեր՝ պայմանագրով նախատեսված որոշակի գնով: Տրամադրվում են աշխատանքի դիմաց վարձատրման մի շարք այլ եղանակներին գուզահեռ (աշխատավարձ, պարգևավճար):

16. OECD *Principles of Corporate Governance*, Paris 2004, p. 59.

17. **Ավետիսյան Վ.Գ.** Կորպորատիվ իրավաբանությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), 2013, էջ 356:

Քրեական իրավունք

Արմինե ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի
քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի դոցենտ,
ոստիկանության մայոր, իրավագիտության թեկնածու

ԿԻՔԵՌՆԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ԵՎ ՆՆԱՐԱՎՈՐ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ

Ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաները ոչ միայն նպաստեցին հասարակության առաջընթացին, այլ նաև նպաստեցին որոշ նեգատիվ երևույթների առաջացմանը, որոնցից է հանցավորության նոր տեսակը՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների (SS) ոլորտում հանցավորությունը:

SS ոլորտում կատարվող հանցագործություններից կարելի է առանձնացնել վնասակար ծրագրերի ստեղծումը, գաղտնաբառի կոտրումը, կրեդիտային քարտերի համարների և բանկային ռեկվիզիտների հափշտակությունը (ֆիշինգ¹), ինչպես նաև տեղեկատվության անօրինական տարածումը (օրինակ՝ պոռնկագրական նյութերի, ազգային, ռասայական թշնամանք հարուցող տեղեկությունների տարածումը) համացանցի միջոցով:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում կատարվող հանցագործությունները բնորոշելու համար կիրառության մեջ են դրված տարբեր տերմիններ՝ համակարգչային հանցագործություններ, համակարգչի օգտագործմամբ կատարվող հանցագործություններ, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների օգտագործման հետ կապված հանցագործություններ, կիբեռհանցագործություններ:

Տարբեր են նաև նշված տերմինների մեկնաբանությունները:

Անհրաժեշտ է նշել, որ տեսության և պրակտիկայի կողմից մինչ այժմ չի մշակվել համակարգչային հանցագործության միասնական բնորոշումը: Դա

առաջին հերթին պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ տարբեր են ՀՀ և այլ պետությունների օրենսդրության մոտեցումները համակարգչային հանցագործության վերաբերյալ: Քրեական իրավունքի տեսության մեջ համակարգչային հանցագործություն է համարվում այն հանցագործությունը, որը կատարվում է համակարգչային տեղեկատվության օգտագործմամբ²:

Տեսության մեջ առկա են նաև ավելի լայն բնորոշումներ: Հեղինակների մի խումբ, համակարգչային հանցագործություն ասելով, հասկանում է այն հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնց առարկան կամ միջոցը (գործիքը) համարվում է ԷՀՄ՝ և համակարգչային տեղեկատվությունը: Մյուս խումբը գտնում է, որ համակարգչային հանցագործությունը հանրորեն վտանգավոր այն արարքներն են, որտեղ համակարգչային տեղեկատվությունը համարվում է հանցավոր ոտնձգության առարկա³:

Սակայն կարծում ենք, որ համակարգչային հանցագործությունը բնորոշելով որպես հանցագործություն, որի առարկան, միջոցը, գործիքը համարվում է ԷՀՄ կամ համակարգչային տեղեկատվությունը, այն կունենա լայն և ոչ հստակ սահմանում: Նշված լայն բնորոշման դեպքում համակարգչային հանցագործություն կարող են համարվել նաև այն հանցագործությունները, որոնք առնչություն չունեն բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտի հետ: Օրինակ՝ նուրբուրի միջոցով մարմնական վնասվածք պատճառե-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ը (տվյալ դեպքում նոտաբար համարվում է հանցագործության գործիք), կամ համակարգչային սենյակի դիտավորյալ ոչնչացումը (այրումը), կեղծ թղթադրամ պատրաստելը և դրանց պատճենահանելը դժվար թե կարելի լինի համարել համակարգչային հանցագործություն:

Իսկ այն հեղինակները, ովքեր համակարգչային հանցագործություն են համարում այն հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնց առարկան համակարգչային տեղեկատվությունն է, ընդհակառակը, ներառում են համակարգչային հանցագործություն համարվող արարքների շրջանակը: Տվյալ դեպքում հարակից հանցագործությունները չեն համարվում համակարգչային հանցագործություն, օրինակ՝ դրամական միջոցների հափշտակությունը համակարգչի միջոցով (տվյալ դեպքում հանցագործության առարկան դրամական միջոցներն են):

Վ. Վ. Կրիլովն օգտագործում է «տեղեկատվական հանցագործություններ» տերմինը, այն բնութագրելով որպես տեղեկատվական իրավահարաբերությունների ոլորտում կատարվող, պատժի սպառնալիքով քրեական օրենքով արգելված հանրորեն վտանգավոր արարքներ⁶: Պետք է նշել սակայն, որ տեղեկատվական իրավահարաբերություններ տերմինը լայն տարածում չունի իրավաբանական գրականության մեջ:

Արտասահմանյան երկրների օրենսդրության և պրակտիկայի կողմից համակարգչային հանցագործությունը բնորոշվում է որպես քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանրորեն վտանգավոր այն արարքները, որտեղ համակարգչային տեղեկատվությունը համարվում է հանցավոր արարքի կամ միջոց, կամ օբյեկտ⁷:

Յու. Մ. Բատուրինը գտնում է, որ համակարգչային հանցագործությունը՝ որպես հանցագործությունների առանձին խումբ, գոյություն չունի, այլ որոշ հանցագործությունների տեսակներ մոդիֆի-

կացիայի են ենթարկվել ԷՀՄ-ների օգտագործման արդյունքում, ուստի ավելի ճիշտ կլինի խոսել հանցագործությունների համակարգչային ասպեկտի մասին՝ այն չառանձնացնելով առանձին խմբով⁸:

Թերևս կարելի է համաձայնվել Բատուրինի հետ, քանզի քրեական օրենսգրքերում համակարգչային հանցագործություն տերմին գոյություն չունի: Ուստի ավելի ճիշտ կլինի նշել «համակարգչային հանցագործություն» տերմինի ոչ թե քրեաիրավական, այլ քրեաբանական ասպեկտի մասին⁹:

Համակարգչային հանցագործության միասնական հասկացության բացակայությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ բավականին դժվար է ձևակերպել մի այնպիսի սահմանում, որը միաժամանակ կլինի և՛ ընդգրկում, և՛ կհանդիսանա բավականաչափ հատուկ¹⁰: Նույնիսկ Եվրոպայի խորհրդի No R (89) 911 առաջարկության մեջ նշում կա այն մասին, որ համակարգչային հանցագործության հասկացության սահմանումը բավականին բարդ խնդիր է, քանի որ համակարգչային համակարգի օգտագործման ոչ բոլոր դեպքերն են ընդգրկվում տվյալ հանցագործության հանցակազմում: Այդ իսկ պատճառով Եվրոպայի խորհրդի No R (89) 9 առաջարկության մեջ «համակարգչի օգտագործմամբ հանցագործություն» հասկացությունը տրվում է կոնկրետ այնպիսի գործողությունների օրինակելի ցանկի նախատեսման միջոցով, որն ընդհանուր պատկերացում է ստեղծում համակարգչային հանցագործության վերաբերյալ: Հետագայում Եվրոպայի խորհրդի No R (95) 13 առաջարկության մեջ «համակարգչի օգտագործմամբ հանցագործություն» հասկացությունը փոխարինվեց «տեղեկատվական տեխնոլոգիաների օգտագործման հետ կապված հանցագործություն» հասկացությամբ:

«Համակարգչային տեղեկատվության ոլորտում հանցագործությունների դեմ պայքարում Անկախ Պետություններ-

Քրեական իրավունք

րի Համագործակցության մասնակից պետությունների համագործակցության մասին» համաձայնագրի¹² համաձայն՝ համակարգչային տեղեկատվության ոլորտում հանցագործությունը քրեորեն պատժելի արարք է, որի ոտնձգության առարկան է համակարգչային տեղեկատվությունը:

Համակարգչային հանցագործությունների բնութագրիչ առանձնահատկությունն այն է, որ դրա առարկան համակարգչային տեղեկատվությունն է, և համակարգչային հանցագործությունը շատ հաճախ նախորդում է այլ հանցագործությունների կատարմանը: Այդ արարքները ոտնձգում են համակարգչային տեղեկատվության ոլորտի¹³ անվտանգությանը, համարվում են առավել վտանգավոր և վնասակար երևույթներ¹⁴:

Ուստի, անընդունելի է համակարգչային հանցագործությունն ասելով հասկանալ միայն այն հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնց առարկան համակարգչային տեղեկատվությունն է:

Այսպիսով, համակարգչային հանցավորությունը համակարգչային հանցագործությունների ամբողջությունն է, որտեղ համակարգչային տեղեկատվությունը համարվում է հանցագործության առարկա, ինչպես նաև այն հանցագործությունների ամբողջությունը, որոնք կատարվում են այնպիսի հանրորեն վտանգավոր արարքների միջոցով, որոնց առարկան համարվում է համակարգչային տեղեկատվությունը:

Տարբեր են նաև կիրեռահանցագործության՝ տեսության կողմից տրված սահմանումները:

Հեղինակների մի մասի կարծիքով կիրեռահանցավորությունը տեղեկատվական տեխնոլոգիաների (SS) ոլորտում կատարվող հանցագործություններն են¹⁵:

Մեկ այլ աղբյուրի համաձայն՝ կիրեռահանցագործությունը համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված հանցատեսակ է, որն իրականացվում է համակարգչային տեխնիկայի

օգտագործմամբ՝ տվյալների հափշտակության, վիրուսների տարածման նպատակով, ինչպես նաև համակարգչի միջոցով մանկական պոռնոգրաֆիա տարածելու կամ պահպանելու համար¹⁶:

2000 թվականին Ավստրիայում կայացած ՄԱԿ-ի «Հանցագործության կանխարգելման և իրավախախտողների հետ վարվելու» համաժողովում տրվել է կիրեռահանցագործության հետևյալ բնորոշումը. «Կիրեռահանցագործություն տերմինն իր մեջ ընդգրկում է ցանկացած հանցագործություն, որը կատարվում է համակարգչային համակարգի կամ ցանցի օգնությամբ, համակարգչային համակարգի կամ ցանցի կամ ցանցի շրջանակներում, կամ համակարգչային համակարգի կամ ցանցի դեմ»: Սկզբունքորեն այս բնորոշմամբ կիրեռահանցագործություն կարելի է համարել այն արարքները, որոնք կատարվում են էլեկտրոնային միջավայրում: Այդ համաժողովում առանձնացվել է նաև կիրեռահանցագործության երկու կատեգորիա. 1. կիրեռահանցագործությունն են իմաստով (համակարգչային հանցագործություն), որն ընդգրկում է այնպիսի արարքներ, որոնք ուղղված են համակարգչային համակարգի և համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ, 2. կիրեռահանցագործությունն լայն իմաստով (հանցագործություններ, որոնք կապված են համակարգչի օգտագործման հետ), որն ընդգրկում է ցանկացած արարք, որը կատարվում է համակարգչային համակարգի կամ ցանցի միջոցով կամ կապված է դրա հետ, ինչպես նաև հարակից հանցանքները, ինչպիսիք են համակարգչային համակարգի կամ ցանցի միջոցով տեղեկատվության անօրինական պահելը, տրամադրելը, տարածելը:

Սակայն կարծում ենք, որ առավել ընդունելի է կիրեռահանցագործության լայն բնորոշումը, որն իր մեջ ընդգրկում է տարբեր հանրորեն վտանգավոր արարքներ: Մի կողմից կիրեռահանցագործությունն այն հանցագործությունն է, որն

ուղղված է տեղեկատվական համակարգի դեմ, մյուս կողմից կիրեռհանցագործություն են համարվում այն արարքները, որտեղ հաշվողական և թվային տեխնիկական համարվում է որպես հանցավոր նպատակների հասնելու միջոց:

Այսպիսով, կիրեռհանցավորությունն իր մեջ ներառում է և՛ համակարգչային հանցագործությունը, և՛ դրա հետ կապված արարքներ, որոնցից կարելի է առանձնացնել հեղինակային իրավունքները ոտնահարելը, հասարակական կարգի և անվտանգության դեմ ուղղված որոշ արարքներ, սեփականության դեմ ուղղված որոշ արարքներ, որտեղ համակարգչային տեղեկատվությունը, համացանցը հանդիսանում են հանցագործության կատարման միջոց:

Իսկ ինչ վերաբերում է կիրեռհանցագործության հնարավոր դրսևորումներին, դասակարգմանը, տեսակներին, ապա պետք է նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ բացակայում է միասնական մոտեցում այս հարցում ևս:

Իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ կիրեռհանցագործությունը կարող է դրսևորվել տարաբնույթ արարքներով: Որոշ հակերներ հավաստիացնում են, որ համակարգչի օգտագործմամբ կարելի է կատարել ցանկացած հանցագործություն (վնասաբեր ծրագրեր տարածել, խարդախություն, ինքնասպանության հասցնել և նույնիսկ սպանություն), բացի բռնաբարությունից: ԱՄՆ-ում արձանագրվել է սպանության դեպք, որը կատարվել է համացանցի միջոցով: Հանցագործները կարողացել են համացանցի միջոցով մուտք գործել հիվանդանոցում հատուկ հսկողության տակ գտնվող, սպանության փորձով տուժողի սրտի աշխատանքը կարգավորող համակարգիչ, փոխել համակարգչի ծրագիրը, որի արդյունքում արձանագրվել է սրտի կանգ¹⁷:

Կախված այն հանգամանքից, թե կիրեռհանցագործն ինչպես է օգտագործում համակարգչային համակարգը, կա-

րելի է առանձնացնել կիրեռհանցագործության երեք հիմնական դրսևորում՝

1. հանրորեն վտանգավոր արարքներ, որտեղ համակարգչային տեղեկատվությունը համարվում է հանցագործության առարկա, օրինակ, համակարգչային տեղեկատվությունը փոփոխելը (ՀՀ քր. օր-ի 252-րդ հոդված):

2. հանրորեն վտանգավոր արարքներ, որտեղ համակարգչային տեղեկատվությունը համարվում է հանցագործության միջոց, օրինակ, հափշտակությունը, որը կատարվել է համակարգչային տեխնիկայի օգտագործմամբ (ՀՀ քր. օր-ի 181-րդ հոդված):

3. հանրորեն վտանգավոր արարքներ, որտեղ համակարգչային ցանցը համարվում է այն ինտելեկտուալ ոլորտը, որի միջոցով կատարվում է հանցանքը, օրինակ, պոռնկագրական նյութեր կամ առարկաներ տարածելը (ՀՀ քր. օր-ի 263-րդ հոդված):

Ըստ կիրեռհանցագործությունների վերաբերյալ Բուդապեշտի կոնվենցիայի¹⁸ կիրեռտարածքում կատարվող հանցագործությունները դասակարգվում են 4 խմբի՝

1. համակարգչային համակարգերի և տվյալների գաղտնիության, միասնության և մատչելիության դեմ ուղղված հանցագործություններ (համակարգչային համակարգ անօրինական մուտք գործելը, անօրինական կերպով հաղորդակցություն գաղտնի որսալը, միջամտությունը տվյալների մեջ, համակարգի աղավաղումը, սարքերի չարաշահումը):

2. համակարգչին առնչվող հանցագործությունները (խարդախություններ):

3. բովանդակությանն առնչվող հանցագործություններ (մանկական պոռնոգրաֆիային վերաբերող հանցագործություններ):

4. հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների խախտման վերաբերյալ հանցագործություններ¹⁹:

«Կիրեռհանցագործությունների մասին կոնվենցիայի՝ համակարգչային հա-

Քրեական իրավունք

մակարգերի միջոցով կատարվող ռասիստական և քսենոֆոբիական բնույթի արարքների քրեականացման մասին» լրացուցիչ արձանագրության²⁰ համաձայն՝ կիբեռհանցագործության դրսևորման ձև է համարվում նաև համակարգչային համակարգի միջոցով հասարակության մեջ ռասիստական և քսենոֆոբիական նյութերի տարածումը կամ այլ ճանապարհով դրանք մատչելի դարձնելը, համակարգչային համակարգի միջոցով հանրության մեջ այնպիսի նյութեր տարածելը կամ որևէ այլ ձևով դրանք մատչելի դարձնելը, որոնք հերքում, մեղմացում, հավանություն են տալիս կամ արդարացնում են այն արարքները, որոնք համարվում են ցեղասպանություն կամ մարդկության դեմ կատարված հանցագործություն:

Կիբեռհանցավորության դեմ արդյունավետ պայքարելու համար նախևառաջ անհրաժեշտ է, որ իրավապահ մարմինները «ճանաչեն» այդպիսի հանցագործությունները: Այս խումբ հանցագործություններն ունեն որոշակի յուրահատկություն՝ պայմանավորված մի շարք հանգամանքներով, նախ՝ դրանք կապված են SS բնագավառի որոշակի գիտելիքների հետ, երկրորդ, քանի որ վիրտուալ տարածքը չունի սահմաններ, այս հանցագործությունները կարող են նախապատրաստվել մեկ երկրի տարածքում, հանցավոր արարքները կատարվել մեկ այլ երկրի տարածքում, իսկ հանրորեն վտանգավոր հետևանքներն առաջանան երրորդ երկրի տարածքում: Ուստի շատ դեպքերում կարող են առաջանալ էքստրադիցիոն բնույթի հարցեր, որոնց հաջող լուծումը պայմանավորված է նաև կոնվենցիաներին և համաձայնագրերին չհարմարության օրենսդրության համապատասխանությամբ:

Պատահական չէ նաև, որ այս ոլորտի հանցագործությունների դեմ պայքարի համար առանձնացված են մասնագիտացված ստորաբաժանումներ, որոնցից կարելի է առանձնացնել չ՛հ ստիկանու-

թյան կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի գլխավոր վարչության բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում կատարվող հանցագործությունների դեմ պայքարի բաժինը, չ՛հ դատախազության, չ՛հ ազգային անվտանգության մարմիններում քննվող և կիբեռհանցագործությունների գործերով վարչությունը:

Քրեական օրենսդրության տեսակետից կիբեռհանցագործությունների դեմ պայքարի հիմնախնդիրն այն է, որ բացակայում է դրանց հստակ օրենսդրական կարգավորումը, քանի որ հնարավոր չէ կանխատեսել բոլոր հնարավոր կիբեռհանցագործությունները, կիբեռհանցագործությունների համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող քրեաիրավական նորմերը տեղակայված են չ՛հ քրեական օրենսգրքի տարբեր բաժիններում, գլուխներում: Մակայն դա չի նշանակում, որ պետք է հրաժարվել այդ հանցագործությունների դեմ պայքարի նոր մեթոդներից, այլ անհրաժեշտ է կատարելագործել օրենսդրությունն այդ ոլորտում:

Խնդիրն այն է, որ SS զարգացումը և դրանով պայմանավորված համացանցի լայն տարածումը կատարվեց 2003 թվականից հետո, որին համապատասխան փոփոխություններ չեն կատարվել համապատասխան քրեաիրավական նորմերում, ինչը հանգեցրել է նրան, որ չ՛հ քր. օր-ի 28-րդ «Համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ» գլխում բացակայում են նորմերը, որոնցում նշված կլինի համացանցը և դրա ռեսուրսները:

Ուստի անհրաժեշտ է մասնակիորեն վերանայել չ՛հ քրեական օրենսգրքի հոդվածների դիսպոզիցիաները, դրանցում համապատասխան լրացումներ, խմբագրումներ կատարել՝ ելնելով դատական պրակտիկայից: Չ՛հ քրեական օրենսգրքն անհրաժեշտ է համալրել այնպիսի հոդվածներով, որոնք քրեական պատասխանատվություն կնախատեսեն այնպի-

սի հանցագործությունների կատարման համար, երբ համակարգչային տեխնոլոգիաները և համացանցը հանդիսանում

են հանցագործության կատարման միջոց:

1. Ֆիշինգն ինտերնետային խարդախության տեսակ է, որի նպատակն է օգտատերերի անհատական տվյալների, ծածկագրի և գաղտնաբառի ձեռքբերումը: Դրան հասնելու համար մեծաքանակ էլեկտրոնային նամակներ են ուղարկվում «բրենդային» խանութներից, բանկից, հայտնի սոցցանցերից, իսկ նամակներում նշվում են այդ իրական կայքէջերին մոտ կայքէջեր: Եվ երբ օգտատերը մուտք է գործում այդ էջ, խարդախները տարբեր հոգեբանական միջոցներով համոզում են գրել ծածկագիրը և գաղտնաբառը, որի միջոցով նրանք հնարավորություն են ստանում ձեռք բերել բանկային հաշիվները և անհատական տվյալները:

2. *Дашян М. С.* Право информационных магистралей /Law of information highways/: Вопросы правового регулирования в сфере Интернет. М., Волтерс Клувер, 2007г.

3. *Додонов В. Н., Капинус О. С., Шерба С. П.* Сравнительное уголовное право, 2010, с. 386.

4. ԷՀՄ - էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաներն են, որոնք ունակ են մշակել տվյալներ, կատարել հաշվարկներ և այլ առաջադրանքներ: ԷՀՄ-ների ստեղծումը պայմանավորված է 3 հիմնական գործոնով՝ գիտատեխնիկական բարդ խնդիրների լուծման անհրաժեշտությամբ, մեծ ծավալի ինֆորմացիայի մշակմամբ, արտադրական պրոցեսների ավտոմատ կառավարմամբ:

5. *Крушин В. Д., Минаев В. А.* Компьютерное преступление и информационная безопасность. М., 1998, с. 450.

6. *Крылов В. В.* Информационные компьютерные преступления. М., 1997, с. 11.

7. *Вехов В.Б.* Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия. М., Право и закон, 1996, с. 24.

8. *Батурин Ю. М.* Проблемы компьютерного права. М., 1991, с. 129.

9. Կարծիք կա մաս այն մասին, որ համակարգչային հանցագործություն տերմինը համարվում է ավելի շուտ քրեաբանական, քան

քրեաիրավական կատեգորիա: *Додонов В. Н., Капинус О. С., Шерба С. П.* Сравнительное уголовное право, 2010, с. 386.

10. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Հատուկ մաս, ԵԳՀ հրատ., 2011, էջ 576:

11. Recommendation No R /89/ 9; Concil of Europe /eds/ Computer Reated Crime. Starsbourg 1990.

12. Համաձայնագիրը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2002 թվականի մարտի 14-ից:

13. Համակարգչային տեղեկատվության ոլորտը տեղեկատվական ոլորտի մի մասն է, իսկ տեղեկատվական ոլորտը (միջավայրը) սուբյեկտների գործունեության այն ոլորտն է, որը կապված է տեղեկատվության ստեղծման փոփոխման և կիրառման (օգտագործման) հետ:

14. Криминология, учебник /под.ред. А. И. Долговой. 3-е изд., 2008, с. 735.

15. <https://ru.wikipedia.org>.

16. *Համարաձույն չ.* Կիրեռահանցագործության հետքերով, «Համացանց և իրավունք» մայիս 30, 2014:

17. *Борисов Т.* Хакеры остановили сердце / Российская газета - Федеральный выпуск N3693 от 8 февраля 2005, с. 25.

18. «Կիրեռահանցագործությունների մասին» կոնվենցիան մշակվել է Եվրոպայի խորհրդի կողմից 2001թ., որը Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է 2006թ. մարտի 21-ին, որն ուժի մեջ է մտել 2007թ. փետրվարի 1-ին:

19. Կարծում ենք, որ կիրեռահանցագործություն կարելի է համարել մաս հանցանքները, որտեղ համացանցը համարվում է հանցագործության կատարման միջոց, օրինակ՝ անառակարար գործողություններն էլեկտրոնային հաղորդակցության ցանցի կիրառմամբ (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետ):

20. Արձանագրությունը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2007թ. փետրվարի 1-ին:

Քրեական իրավունք

Արմեն ՄԱՆԱՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի

և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ,

ՀՀ արդարադատության նախարարության

քրեակատարողական վարչության առաջատար մասնագետ

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԱՆԽԱՏԱՆՔՆԵՐ ԴԱՏՎԱՏԵՍԱԿԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ

ԵՎ ԿԱՏԱՐՄԱՆ շԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հանրային աշխատանքները նախկին քրեական օրենսդրությանն անհայտ հիմնական պատժատեսակ են: Այս պատժատեսակը լայն տարածում ունի եվրոպական երկրներում:¹ Հանրային աշխատանքներ պատժատեսակի առանձնահատկությունն այն է, որ դատարանը դատապարտյալին պատիժն ընտրելու հնարավորություն է տալիս: Այս պատժատեսակը մի շարք առավելություններ ունի. դատապարտյալը մնում է ընտանիքում, պահպանում է իր աշխատանքը, սոցիալական միջավայրը, խուսափում է ազատագրկման բացասական ազդեցությունից, բայց միևնույն ժամանակ զիտակցում է, որ պատիժ է կրում: Բննարկվող պատժատեսակը փաստորեն թույլ է տալիս առանց դատապարտյալին հասարակությունից մեկուսացնելու հասնել պատժի նպատակների իրագործմանը: Նման պայմաններում հանցանք կատարած անձի վերասոցիալականացումը շատ ավելի դյուրին և արդյունավետ է լինում: Ուստի այս պատժատեսակի լայն կիրառումը կարող է բավականաչափ արդյունավետ լինել: Մինչդեռ ՀՀ-ում որոշ դժվարություններ կան այս հարցում:

Հանրային աշխատանքների կիրառման հետ կապված Հայաստանի Հանրապետությունում գոյություն ունեցող հիմնական դժվարությունները հանգում են հետևյալին՝

- ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարման ստորաբաժանումներում չկան համապատասխան թվով աշխատակիցներ, որոնք կա-

րող են պատշաճ հսկողություն իրականացնել դատապարտյալների աշխատանքի նկատմամբ.

- շատ քիչ գործատուներ են շահագրգռված օգտագործելու դատապարտյալների աշխատանքը: Այն հաճախ կապված է այդ պատժատեսակի իրականացման պայմանների և կարգի մասին տեղեկատվության պակասի հետ: Դեռ ամուր կապեր չեն հաստատված ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների ստորաբաժանման և գործատուների միջև.

- դատապարտյալի աշխատանքներն իրականացնող կառուցվածքային մարմիններում կամ կազմակերպություններում չկան կոնկրետ անձինք, որոնց իրավասության մեջ մտներ դատապարտյալների նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու պարտականությունը:

Հանրային աշխատանքները՝ որպես ազատագրկման այլընտրանքային պատժատեսակ, առաջին անգամ 1975թ. նախատեսվել են Անգլիայում և Ուելսում: Նախկին Խորհրդային Միության երկրներից ազատագրկման հետ չկապված պատիժների, մասնավորապես, հանրային աշխատանքների կիրառման ու կատարման ուղղությամբ առավել հաջող արդյունքների է հասել Լատվիան: Երեք տարվա ընթացքում այստեղ հանրային աշխատանքների ձևով նշանակված պատժի բաժինը 1.4 տոկոսից աճել է մինչև 8 տոկոս, և նկատվում է այդ թվի աճի միտում: Հանրային աշխատանքների վերաբերյալ դատավճիռները կազմում են մոտ 10 տո-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

90

կու:² Ֆինլանդիայում հանրային աշխատանքները փորձարարական հիմունքներով սկսել են կիրառել 1991թ., իսկ 1994թ. ապրիլի 1-ից այդ համակարգն ընդգրկեց ողջ երկիրը:

Բելգիայում ևս որոշ ժամանակ կիրառվել են փորձարարական հիմունքներով, իսկ 1993թ. արդարադատության նախարարն աշխատանքի սանկցիա ընդունելու մասին երկու օրինագիծ ներկայացրեց պառլամենտ:

Շվեյցարիայում հանրային աշխատանքները՝ որպես հիմնական սանկցիա, կիրառվում են միայն անչափահաս իրավախախտների նկատմամբ: Մակայն 1990թ. սկսած շվեյցարական օրենսդրությունը թույլ է տալիս որոշակի պայմաններում մեկ ամսից ոչ ավելի ժամկետով ազատազրկումը փոխարինել հանրային աշխատանքներով: Դա դիտվում է որպես յուրահատուկ իրավաբանական փորձարկում, որը հնարավորություն է տալիս գնահատելու հանրային աշխատանքները, որպես հիմնական սանկցիա կիրառելու վերաբերյալ առաջարկության ընդունելիությունը:³

ԱՊՀ երկրների քրեական օրենսգրքերը ևս նախատեսում են հանրային աշխատանքները (օրինակ՝ Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի 56-րդ հոդվածը, Բելառուսի քրեական օրենսգրքի 45-րդ հոդվածը: Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածը որպես հիմնական պատժատեսակ նախատեսում է պարտադիր աշխատանքները): Այդ անվանումն ավելի ճիշտ է, քանի որ «հանրային» բառը նշանակում է՝ կամավորությամբ կատարվող: Գուցե օրենսդիրը նկատի է ունեցել այն, որ առկա է դատապարտյալի համաձայնությունը: Բայց չէ՞ որ այդ համաձայնությունը տրվում է որպես այլընտրանք ազատազրկմանը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանրային աշխատանքները կիրառվում են որպես հիմնական պատիժ: Հանրային աշխատանքները դասվում են դատապարտյալին նյութա-

կան գրկանքներ պատճառող պատժատեսակների շարքում, բայց միաժամանակ այս կամ այն կերպ սահմանափակվում է նաև դատապարտյալի ազատությունը: Հանրային աշխատանքների քրեաիրավական էությունը՝ դատապարտյալի կողմից հիմնական աշխատանքից կամ դասերից ազատ ժամերին հանրության համար օգտակար, իրավասու կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կողմից որոշված չվարձատրվող աշխատանքների կատարումն է (Քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի առաջին մաս): Ուշագրավ է այն փաստը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի որևէ հոդվածի սանկցիայում հանրային աշխատանքներ պատժատեսակը նախատեսված չէ: Այն կիրառվում է երկու դեպքում՝

1. իբրև ազատազրկմանը փոխարինող պատժատեսակ, եթե անձը կատարել է ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք և դատապարտվել երկու տարուց ոչ ավելի ժամկետով ազատազրկման:

2. տուգանքի վճարումից չարանտորեն խուսափելու դեպքում:

Ինչպես արդեն նշվել է, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի երրորդ մասի համաձայն՝ հանրային աշխատանքներ նշանակվում են որպես ազատազրկման այլընտրանքային պատժատեսակ՝ մինչև դատավճիռ կայացնելը՝ դատապարտվող անձի գրավոր համաձայնության դեպքում: Հանրային աշխատանքների ժամկետը հաշվարկվում է ժամերով և կարող է դատարանի կողմից սահմանվել երկու հարյուր յոթանասույնից երկու հազար երկու հարյուր ժամ ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված չէ անչափահասների նկատմամբ կիրառվող հանրային աշխատանքներ պատժատեսակի ժամկետը, որը բացթողում է և պետք է լրացվի: Մեր կարծիքով փոփոխության կարիք ունեն նաև հանրային աշխատանքների ժամկետները: Աշխարհի ոչ մի երկրում այսպիսի երկար ժամկետներ նախատեսված չեն: Ընդ որում, անչափահասների համար պետք է նախատեսվեն

Քրեական իրավունք

ավելի կարճ ժամկետներ, քան նախատեսված է չափահասների համար: Այսպես, օրինակ՝ ՌԳ-ում պարտադիր աշխատանքները նախատեսված են 60-ից 240 ժամ տևողությամբ, իսկ անչափահասների համար՝ 40-ից 160 ժամ տևողությամբ: Մեծ Բրիտանիայում մեկ տարվա ընթացքում կարող է նշանակվել 40-ից մինչև 240 ժամ (անչափահասների համար մինչև 120 ժամ) հանրային աշխատանքներ: Հանրային աշխատանքները Շվեդիայում սկսեցին կիրառվել 01.01.1993թ-ից: Դատապարտյալը, որի նկատմամբ նշանակվել է հանրային աշխատանքների պատժատեսակը՝ պարտավոր է հանրության համար կատարել անվճար աշխատանքներ 40-ից մինչև 240 ժամ տևողությամբ: Այս պատժատեսակը կիրառվում է հիմնականում 18-ից մինչև 24 տարեկան դատապարտյալների նկատմամբ:

Պորտուգալիայում հանրային աշխատանքները՝ որպես ազատագրկյան այլընտրանքային պատժատեսակ, կիրառվում են անգոյություն կատարվող կամ ոչ մեծ ծանրության հանցանքների դեպքում: Հանրային աշխատանքների տևողությունը կարող է հասնել մինչև 180 ժամ: Եթե դատապարտյալն ունի մշտական աշխատանք, ապա այդ դեպքում նա, բացի աշխատանքային 8 ժամից, 2 ժամ աշխատում է անվճար:

Բացի այդ, օրենսդիրը սահմանում է հանրային աշխատանքների առավելագույն ժամկետը՝ մեկ օրվա համար: Օրինակ՝ ՌԳ-ում այդ աշխատանքները մինչև 15 տարեկան անչափահասների համար չեն կարող կիրառվել 2 ժամից ավելի, իսկ 15-ից մինչև 16 տարեկան անչափահասների համար 3 ժամից ավելի: 16 տարեկանից սկսած՝ այն կարող է կիրառվել 4 ժամից ոչ ավելի:

Կարծում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված երկար ժամկետները նույնպես խոչընդոտում են այս պատժատեսակի առավել հաճախ կիրառմանը: Ուստի, հանրային աշխատանքների ժամկետները պետք է զգալի-

րեն կրճատվեն: Կարելի էր նախատեսել հետևյալ ժամկետները՝ 60-ից 240 ժամ չափահասների համար, իսկ անչափահասների համար համապատասխանաբար կիսով չափ կրճատ, այսինքն՝ 30-ից 120 ժամ:

Հանրային աշխատանքների՝ որպես հիմնական պատժատեսակի ներգործության ուժն աշխատանքների բովանդակության մեջ է, որոնցում ներգրավվում են դատապարտյալները: Այդ աշխատանքները, թեև հանրորեն անհրաժեշտ են, բայց, որպես կանոն, ունեն ցածր վարկանիշ. քաղաքների և ավանների բարեկարգման, փողոցների և հրապարակների մաքրման, բեռնման կամ բեռնաթափման և այլ հատուկ որակավորում չպահանջող աշխատանքներ: Ենթադրվում է, որ հանրային աշխատանքները հոգեբանական, դաստիարակչական մեծ ազդեցություն պետք է ունենան դատապարտյալի վրա: Կարծում ենք, որ այդ հոգեբանական և դաստիարակչական ազդեցությունն ապահովելու և ավելի արդյունավետ դարձնելու համար հանրային աշխատանքների իրագործման ոլորտը պետք է ընդլայնվի: Աշխատանքների տեսակն ընտրելիս ավելի նպատակահարմար կլինի դատապարտյալին հանձնարարել այնպիսին, որը կապված կլինի նրա կողմից գործած հանրորեն վտանգավոր արարքի հետ: Օրինակ՝ վրաներ կատարելու համար դատապարտված անձին կարելի է ուղարկել վնասվածքային բուժկետ, ուր դիմում են վթարներից տուժածները, կամ վանդալիզմ իրականացրած անձին կարելի է ուղարկել փողոցի պատերը մաքրելու: Հատկապես անչափահասների համար այս պատժատեսակը պետք է հատուկ դաստիարակչական նշանակություն ունենա: Այս տեսակետից հետաքրքրական է կենսաբոլակառու մի տատիկից գոդություն կատարած անչափահասի նկատմամբ հանրային աշխատանքների վերաբերյալ գերմանական մի դատարանի դատավճիռը: Դատարանը դատավճռով պարտադրեց անչափահաս-

սին մեկ ամիս աշխատել տատիկի բան-
ջարանոցում և օգնել տատիկին կենցա-
ղային այլ հարցերում: Կարծում ենք, որ
հանրային աշխատանքների տեսակի
ընտրության հարցում դատարաններին
պետք է հնարավորություն տալ դրսևորել
ճկունություն և ստեղծագործական մոտե-
ցում:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքը,
հիմնվելով այն տրամաբանության վրա,
որ հանրային աշխատանքները ենթադ-
րում են դատապարտյալի աշխատանքա-
յին գործունեություն, սահմանում է, որ
դրանք չեն կարող նշանակվել առաջին
կամ երկրորդ խմբի հաշմանդամ ճանաչ-
ված, դատավճիռը կայացնելու պահին
կենսաթոշակային տարիք ունեցող ան-
ձանց նկատմամբ: Ելնելով այս պատժա-
տեսակի առանձնահատկությունից, ինչ-
պես նաև մարդասիրության սկզբունքից՝
մայրության ու մանկության պահպանու-
թյան նկատառումներով, այն չի կարող
նշանակվել առաջին կամ երկրորդ խմբի
հաշմանդամ ճանաչված, դատավճիռ կա-
յացնելու պահին տասնվեց տարին չըրա-
ցած, կենսաթոշակային տարիք ունեցող
անձանց և հղի կանանց նկատմամբ:
Կարծում ենք, որ այս սահմանափակում-
ները տեղին չեն: Ստացվում է, որ նշված
անձանց նկատմամբ կարելի է նշանակել
ավելի խիստ պատիժ, բայց հանրային
աշխատանքներ՝ ոչ:

Մինչդեռ, մեր կարծիքով, նշված կա-
տեգորիայի անձանց նկատմամբ, նրանց
համաձայնությամբ, կարելի էր նշանակել
այս պատժատեսակը: Ընդ որում, պատ-
ժատեսակն ընտրելիս, բնականաբար,
հաշվի առնելով նրանց հնարավորությու-
նները, մասնագիտությունը:

Ինչ վերաբերվում է ժամկետային զին-
վորական ծառայության մեջ գտնվող զին-
ծառայողներին, ապա նրանց նկատմամբ
այս պատժատեսակի կիրառումն անհ-
նար է և ոչ նպատակահարմար (Քրեա-
կան օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի չորրորդ
մաս):

Հանրային աշխատանքների կատար-

ման և կրման կարգը նախատեսված է
քրեակատարողական օրենսդրությամբ:
Հանրային աշխատանքների կատարումը
դատական ակտի հիման վրա ապահո-
վում է ազատությունից զրկելու հետ
չկապված պատիժների կատարման ստո-
րաբաժանումը՝ իր կամ տեղական ինք-
նակառավարման մարմնի որոշած վայրե-
րում: Հանրային աշխատանքների դա-
տապարտված անձը պարտավոր է ազա-
տությունից զրկելու հետ չկապված պա-
տիժների կատարման ստորաբաժանում
ներկայանալ դատարանի դատավճիռն
օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ յոթ
օրվա ընթացքում: Հանրային աշխա-
տանքների դատապարտված անձը հա-
նային աշխատանքների ներգրավվում է
ազատությունից զրկելու հետ չկապված
պատիժների կատարման ստորաբաժա-
նում ներկայանալու պահից տասնհինգ
օրվա ընթացքում: Դատապարտյալի
հաշվառումը, պատիժը կրելու կարգն ու
պայմանները պահպանելու նկատմամբ
հսկողությունն իրականացնում է, ինչպես
նաև պատիժը կրելու կարգը և պայմանե-
րը նրան բացատրում է ազատությունից
զրկելու հետ չկապված պատիժների կա-
տարման ստորաբաժանումը: Դատա-
պարտյալը պարտավոր է դատավճռով
սահմանված ողջ ժամանակահատվածի
ընթացքում պահպանել այն մարմինների
կամ կազմակերպությունների ներքին աշ-
խատանքային կանոնները, որտեղ նա
կատարում է հանրային աշխատանքե-
րը, բարեխիղճ վերաբերմունք դրսևորել
աշխատանքին, աշխատել իր համար
որոշված վայրերում, ինչպես նաև բնակու-
թյան վայրը փոխելու դեպքում այդ մասին
տեղյակ պահել ազատությունից զրկելու
հետ չկապված պատիժների կատարման
ստորաբաժանումը: Հանրային աշխա-
տանքների ձևով պատժի կատարումն
ապահովելու նպատակով բաժանումները
հանրային աշխատանքների ձևով պատ-
ժի կատարման վայրերը որոշելու նպա-
տակով համագործակցում է ոչ առևտրա-
յին կազմակերպությունների, հիմնարկե-

Քրեական իրավունք

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

94

րի, տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ, որոնց հետ կարող են կնքվել համապատասխան պայմանագրեր: Ոչ առևտրային կազմակերպությունների, հիմնարկների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից որոշված հանրային աշխատանքների ձևով պատժի կատարման վայրերի վերաբերյալ տեղեկատվությունը հայտնվում է բաժանմունքին: Բաժանմունքը ոչ առևտրային կազմակերպությունների, հիմնարկների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից որոշված հանրային աշխատանքների ձևով պատժի կատարման վայրերի հայտի հիման վրա դատապարտյալին ծանուցմամբ ուղեգրում է հանրային աշխատանքների կատարման համապատասխան վայր: Բաժանմունքը, ստանալով առաջարկված հանրային աշխատանքների կատարման վայրերի մասին համապատասխան տեղեկատվությունը, այն համադրում է իր որոշած վայրերի հետ և կազմում հանրային աշխատանքների կատարման վայրերի ընդհանուր ցանկ, որը կարող է պարբերաբար վերանայվել: Ցանկում ընդգրկված կազմակերպություններից յուրաքանչյուրի հետ բաժանմունքը գրավոր համաձայնեցնում է հանրային աշխատանքների կատարման ժամանակացույց՝ հաշվի առնելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի և ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի պահանջները: Ժամանակացույցի մեկական օրինակ կազմվում է բաժանմունքի աշխատավայրի աշխատակազմի և դատապարտյալի համար: Դատապարտյալը ներգրավվում է հանրային աշխատանքներում և նշանակված պատիժը կատարվում է դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո երկու տարվա ընթացքում: Հանրային աշխատանքների կատարման ընթացքում պատժի կատարումը կարող է մինչև մեկ տարի ժամկետով ընդհատվել ոչ ավելի, քան մեկ անգամ:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ աշխատատեղեր չլինելու պատճառով հանրային աշխատանքների կիրառման

համար պայմանագրերը կնքվում են հիմնականում գյուղապետարանների և թաղապետարանների հետ, իսկ դա այդքան էլ արդյունավետ չէ: Կարծում ենք, որ հանրային աշխատանքների կատարման ոլորտի ընդլայնումը և այն մոտեցումը, որ մենք առաջարկում ենք, կարող է նպաստել վիճակի շտկմանը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի հինգերորդ մասի համաձայն՝ հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկմամբ: Հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափող է համարվում այն դատապարտյալը, ով՝

- մեկ ամսվա ընթացքում կատարել է հիսուն ժամից պակաս հանրային աշխատանքներ՝ առանց հարգելի պատճառի:

- մեկ ամսվա ընթացքում երկուսից ավելի անգամ խախտել է աշխատանքային կարգապահության կանոնները:

Հանրային աշխատանքները կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկմամբ փոխարինվելու դեպքում հանրային աշխատանքների երեք ժամը՝ համապատասխանում է կալանքի կամ ազատագրկման մեկ օրվան (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի առաջին մաս), մինչև 10.10.2007թ. Քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելը, հանրային աշխատանքների չորս ժամը համապատասխանում էր կալանքի կամ ազատագրկման մեկ օրվան:

Պետք է նշել, որ խնդրի նման լուծումը, մեր կարծիքով, ճիշտ չէ: Պատժի կրումից չարամտորեն խուսափելի իրենից մեկ այլ հանցանք է ներկայացնում և օժտված է բավականաչափ հանրային վտանգավորությամբ: Ուստի, ճիշտ կլինի ընդհանրապես պատժից, այդ թվում՝ հանրային աշխատանքներից խուսափելը նախատեսել որպես ինքնուրույն հանցանք՝ դրա համար առանձին սանկցիա նախատեսելով:

Նման մոտեցումը թույլ կտա անհատականացնելու պատիժը, ինչը հնարավոր չէ գործող քրեական օրենսգրքի պայմաններում, որը պարզապես հանրային աշխատանքները կախնելով կամ ազատագրկամաբ փոխարինելու հաշվարկի կարգ է սահմանում: Այս դեպքում հնարավոր չէ հաշվի առնել ո՛չ պատժից շարամտորեն խուսափելու պատճառները, ո՛չ հանգամանքները, շարժառիթները, ո՛չ այն հանցանքի առանձնահատկությունները, որի համար ազատագրկաման ձևով պատիժը փոխարինվել էր հանրային աշխատանքներով, ո՛չ էլ հանցավորի անձնավորությունը:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ հանրային աշխատանքները ՀՀ-ում այդքան էլ հաճախ չեն կիրառվում: Այս պատժատեսակը հիմնականում կիրառվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով նախատեսված դեպքերում: Վիճակագրությունը վկայում է, որ 2005թ. ընթացքում հանրային աշխատանքներ պատժատեսակի են ենթարկվել 16 անձ, 2006թ.՝ 68 անձ, 2007թ.՝ 327 անձ, 2008թ.՝ 249 անձ, 2009թ.՝ 192 անձ, 2010թ.՝ 193 անձ, 2011թ.՝ 216 անձ, 2012թ.՝ 248 անձ: Արդեն նշել ենք այս պատժատեսակի ոչ այդքան հաճախ կիրառելու մի քանի պատճառների մասին: Կարելի է ավելացնել նաև մի քանի այլ գործոններ: Մասնավորապես՝ այն, որ դատապարտյալները չեն ցանկանում այս պատժատեսակին զնալ, քանի որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորություն են տեսնում: Իսկ այս ինստիտուտի գործող օրենսդրական կարգավորման պայմաններում այն դարձել է պատժից խուսափելու միջոց: Ուստի, կարծում ենք, որ պատիժը պայմանական

նորեն չկիրառելու պայմանները պետք է խստացվեն, դատապարտյալների հետ պետք է սոցիալական, հոգեբանական, կրթական ծրագրեր իրականացվեն: Այդ դեպքում հանրային աշխատանքների կիրառման հաճախականությունը կարող է ավելանալ: Հանրային աշխատանքների փոքր ծավալներով կիրառման պատճառներից մեկն էլ այն է, որ դա նախատեսված չէ Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում: Սինչդեռ, կարծում ենք, որ տուգանքի հետ միաժամանակ հոդվածի սանկցիայում նախատեսելու դեպքում դատարանների համար ավելի հեշտ կլիներ թե՛ տուգանքի, թե՛ հանրային աշխատանքների ընտրությունը: Այլ կերպ ասած՝ դատարաններն այլընտրանք կունենային:

Այսպիսով, հանրային աշխատանքների՝ որպես այլընտրանքային պատժատեսակի արդյունավետությունն ապահովելու համար առաջարկում ենք՝ 1. զգալիորեն կրճատել հանրային աշխատանքների ժամկետները, 2. սահմանել օրական կատարվող աշխատանքների կարճ ժամկետներ՝ նախատեսելով առանձնահատկություններ անչափահասների համար, 3. ընդլայնել հանրային աշխատանքների ոլորտները՝ դրանց տեսակի ընտրությունը պայմանավորելով կատարած հանցանքի բնույթով, այս պատժատեսակի դաստիարակչական և հոգեբանական ներգործությամբ, 4. հանրային աշխատանքները՝ որպես հիմնական պատիժ, նախատեսել Քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում, 5. խստացնել պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու պայմանները՝ դատապարտյալի հետ պարտադիր սոցիալական, հոգեբանական, կրթական ծրագրեր իրականացնելով:

1. Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном английском праве // Правоведение. 1998, N3, с. 118-126.
2. Содействие становлению механизма реализации альтернативных мер наказания в Российской Федерации. Материалы меж-

дународного семинара, Самара, 24-27 марта 2002г. М., 2002, с. 3.
3. Альтернативные меры уголовного наказания. Международная конференция. Алматы, Казахстан, 27-30 октября 1999г., с. 12.

Քրեական իրավունք

Արմեն ՄԱՆԱՍՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ,
ՀՀ արդարադատության նախարարության
քրեակատարողական վարչության
առաջատար մասնագետ*

ԱՃԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ՇԵՏ ԶԿԱՊՎԱԾ ԱՅԼԵՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՊԱՏԻԺՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ԱԶԴՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ

Ազատագրկմանն այլընտրանք համարվող պատիժների համակարգի ընդլայնման, զարգացման ու կատարելագործման, դրանց առավել հաճախակի կիրառման օգտին կարելի է մի քանի փաստարկներ բերել: Հիմնականում դրանք սոցիալ-իրավական և տնտեսական գործոններն են: Հայրենական և արտասահմանյան բազմաթիվ գիտնականների հիմնական փաստարկը հոգուտ այլընտրանքային պատժատեսակների այն է, որ ազատագրկումը ոչ արդյունավետ և անկատար պատժատեսակ է, և դրա միջոցով հնարավոր չէ հասնել պատժի հիմնական նպատակների իրագործմանը՝ դատապարտյալի ուղղմանը և նոր հանցագործությունների կանխմանը:

Մյուս կողմից կարծիք կա, որ ազատագրկման հետ չկապված պատիժների կիրառումը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ հանցավորության, մասնավորապես՝ ռեցեդիվային հանցավորության մակարդակի վրա, քանի որ այս պատժատեսակներն իրենց մեղմության պատճառով չեն կարող կանխարգելիչ ազդեցություն ունենալ:

Արտասահմանյան երկրներում

կատարված հետազոտությունների արդյունքները ցույց են տվել, որ այլընտրանքային պատիժների կիրառումը չի հանգեցրել հանցավորության ցուցանիշների վատթարացման: Միևնույն ժամանակ շատ քրեագետներ թերահավատորեն են վերաբերում այս հետազոտությունների արդյունքների հավաստիությանը: Կասկածի տակ է դրվում նաև այն, թե արդյոք հնարավոր է համեմատական հետազոտություն իրականացնել, որը կպարզի ազատագրկման և այլընտրանքային պատիժների արդյունավետությունը՝ հանցավորության մակարդակի և դատապարտյալի վրա ունեցած ազդեցության տեսանկյունից: Մասնավորապես՝ Վ. Ստերնը, հիմնվելով մի շարք բրիտանական գիտնականների հետազոտությունների արդյունքների վրա, գտնում է, որ եթե կրկնահանցագործությունների թվաքանակը ազատագրկման և ազատագրկման հետ չկապված պատիժների դեպքում շատ, թե քիչ միանման են, ապա պետք է ուշադրություն դարձնել և գնահատել համեմատվող ինստիտուտներին վերաբերող այլ գործոններ:¹

Մեր կարծիքով, ազատագրկման հետ չկապված պատիժների կիրառ-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեական իրավունք

ման օգտին վկայող առավել համոզիչ փաստարկները՝ նրանք են, որոնք ձևավորվում են դատապարտյալի նկատմամբ ազատագրվում պատժատեսակի կիրառման բացասական կողմերը վեր հանելիս: Ազատագրվում պատժատեսակի կիրառման դեպքում շատ դժվար կամ գրեթե անհնար է դատապարտյալի մեջ հանրորեն օգտակար ընդունակությունների ձևավորումը: Բացի այդ, անձի մեկուսացումը հասարակությունից բացասական բարոյահոգեբանական ազդեցություն է ունենում նրա վրա, նպաստում է անձի քրեականացմանը, հանցավոր ենթանշակույթն ընդունելուն: Վերջապես ազատագրվումը խոչընդոտում է անձի հետագա սոցիալական ադապտացմանը, նրա վերաինտեգրմանը: Մինչդեռ ազատագրվման հետ չկապված այլընտրանքային պատիժների դեպքում վերը նշված բոլոր բացասական գործոնները բացակայում են:

Այսպիսով, ազատագրվման հետ չկապված պատիժների կարևոր սոցիալական գործառույթներն են սոցիալական ինտեգրումը, ճիշտ սոցիալականացումը և սոցիալական վերահսկումը: Ազատագրվման հետ չկապված պատիժները նպաստում են սոցիալական ինտեգրմանը, քանի որ հնարավորություն են տալիս դատապարտյալներին ուղղել՝ առանց նրանց հասարակությունից մեկուսացնելու: Ազատագրվման հետ չկապված պատիժները դատապարտյալներին թույլ են տալիս աշխատել, հաղորդակցվել մարդկանց հետ և ապրել իրենց ընտանիքների հետ: Հետևաբար այս պատժատեսակները թույլ են տալիս խուսափել ազատագրվման այնպիսի հետևանքներից, ինչպիսիք են դրական սոցիալական կապերի խզումը, սոցիալական դիրքերի կորուստը, վերաինտեգրվելու

դժվարությունը, հանցավոր սովորությունների ընդունումը: Մյուս կողմից՝ մարդիկ համակերպվում են դատապարտյալների հետ ապրելուն և նրանց վերաբերվում են որպես հասարակության մի մասի, այլ ոչ թե որպես օտարների: Ճիշտ սոցիալականացման գործառույթը սերտորեն կապված է սոցիալական ինտեգրման գործառույթի հետ: Այս գործառույթը հիմնավորվում է այն փաստով, որ ազատագրվման վայրերը զգալի բացասական ազդեցություն են թողնում հանցագործների սոցիալականացման գործընթացի վրա, որը բացակայում է ազատագրվման հետ չկապված պատիժների կիրառման դեպքում: Հանցագործների նկատմամբ սոցիալական վերահսկողությունը, որը հնարավոր է դառնում ազատագրվման հետ չկապված պատիժների շնորհիվ, նաև կարևոր գործոն է դառնում առողջ հասարակություն կառուցելու համար: Այն մարդկանց ստիպում է ջանք ու եռանդ ներդնել հանցագործներին ուղղելու գործում՝ մեծացնելով սոցիալական պատասխանատվությունը և քաղաքացիական մասնակցությունը սոցիալական խնդիրների լուծմանը: Կարևոր են նաև ազատագրվման հետ չկապված պատիժների սոցիալ-հոգեբանական գործառույթները: Ազատագրվման հետ չկապված պատժամիջոցների սոցիալ-հոգեբանական հիմնական գործառույթներն են հասարակության մեջ դատապարտյալի արագ վերաինտեգրումը և պիտակավորումից խուսափելը:

Հայտնի է, որ ազատագրվումը խիստ բացասական հոգեբանական ազդեցություն է ունենում դատապարտյալի վրա, ինչպես նաև հետագայում հասարակության մեջ նրա վերաինտեգրվելու գործընթացի վրա: Այս տեսանկյունից ազատագրվման

Քրեական իրավունք

հետ չկապված պատիժները շատ ավելի արդյունավետ են, քանի որ հնարավորություն են տալիս հանցանք կատարած անձանց աշխատելու և կենսագործելու իրենց ներուժը: Բացի այդ, ազատագրված հետ չկապված պատիժները թույլ են տալիս խուսափելու ազատագրվածի դրոշմից, որը դժվարություններ է ստեղծում հասարակությունում վերահիմնագրվելու հարցում:

Բացի նշված սոցիալական գործոններից, արևմտյան շատ կրիմինոլոգներ, հատկապես՝ ամերիկյան, հակված են առանձնացնելու նաև ազատագրվածան ալընտրանք համարվող պատիժների օգտին վկայող տնտեսական գործոնները: Եվ իրոք, մեծաքանակ հետազոտություններն ապացուցում են, որ ազատագրվածան հետ չկապված ալընտրանքային պատիժների կիրառումն արդյունավետ է նաև տնտեսական տեսանկյունից: Դեռ անցած դարի 70-ական թվականներին, երբ ամերիկյան բանտերի ծախսերը նշանակալիորեն ցածր էին ժամանակակից ցուցանիշներից, պրոբացիայի կիրառման հետ կապված ծախսերը (առավել թանկարժեք ալընտրանքային պատիժը) 8-10 անգամ ցածր էին ազատագրվածան դատապարտվածի վրա կատարվող ծախսերից: 1994թ. Անգլիայում և Ուելսում դատապարտյալին բանտում պահելու միջին ծախսը կազմում էր ամսական 2.190 ֆունտ ստեռլինգ, իսկ հանրային աշխատանքների կիրառման դեպքում՝ 100 ֆունտ ստեռլինգ:

Շվեդիայում, որտեղ բանտերը ճանաչված են ամենաթանկարժեքը Եվրոպայում, դատապարտյալին փակ բանտում պահելու համար ծախսվում է օրական 180 ԱՄՆ դոլար, բաց բանտում՝ օրական 120 ԱՄՆ դոլար, իսկ

պրոբացիայի կիրառման դեպքում՝ օրական 12 ԱՄՆ դոլար:

Ձիմբաբվեում դատապարտյալին բանտում պահելու համար ծախսվում է ամսական 120 ԱՄՆ դոլար, իսկ հանրային աշխատանքների կիրառման դեպքում՝ ամսական 20 ԱՄՆ դոլար:²

Հայաստանի Հանրապետությունում ազատագրվածան դատապարտված անձին ուղղիչ հիմնարկում պահելու համար ամսական ծախսվում է 220 ԱՄՆ դոլար, իսկ ազատագրվածան հետ չկապված պատիժների կիրառման դեպքում՝ ամսական 15 ԱՄՆ դոլար:³

Այս համապատկերում օրինաչափ է թվում այն միտումը, որը նկատվում է զարգացած երկրներում. հնարավորինս ընդլայնել ալընտրանքային պատիժների կիրառման ոլորտը և հակառակը՝ սահմանափակել ազատագրվածան կիրառումը: Օրինակ՝ Գերմանիայում նշանակվող պատիժների 80 տոկոսը տուգանքն է,⁴ Ճապոնիայում՝ 95 տոկոսը:⁵ Մենք նույնպես այն կարծիքին ենք, որ ազատագրվածան հետ չկապված պատիժները տնտեսական տեսանկյունից նախընտրելի են, քանի որ դրանք այնքան ֆինանսական միջոցներ չեն պահանջում և այնքան ծախսատար չեն, որքան ազատագրվածան: Ազատագրվածան հետ չկապված պատիժները թույլ են տալիս ֆինանսական ռեսուրսներ խնայել: Ավելին՝ ազատագրվածան հետ չկապված պատիժների մեծ մասը հնարավորություն է տալիս ֆինանսական հոսքեր ուղղել պետական բյուջե: Մյուս կողմից՝ ազատագրվածան հետ չկապված պատիժները, ի տարբերություն ազատագրվածան, չեն քայքայում դատապարտվածների ընտանիքների ֆինանսական կայունությունը:

Եվ վերջապես, ազատագրվածան

Քրեական իրավունք

հետ չկապված պատիժների լայն կիրառումը հնարավորություն է տալիս բեռնաթափելու գերբնակեցված ուղղիչ հիմնարկները, պետության և հասարակության ջանքերն ուղղելու օգնության կարիք ունեցող այն քաղաքացիների հետ առավել անհատակացված աշխատանքներ իրականացնելուն, ովքեր լուրջ վտանգ չեն ներկայացնում հասարակության համար:

Սակայն վիճակագրությունը վկայում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական քաղաքականությունը միշտ հակված է եղել առավել խիստ պատիժների նշանակմանը, որն իր հերթին թողնում է վերը նշված բոլոր բացասական հետևանքները: Օրինակ՝ Հայաստանի երկրորդ հանրապետությունում մեծ թիվ են կազմել այն հանցագործությունները, որոնք կատարվել են նախկինում հանցանք գործած անձանց կողմից:⁶ Կրկնահանցավորության վիճակը բնութագրվել է հետևյալ տվյալներով. 1987թ. բացահայտված 6790 հանցագործություններից կրկնահանցավորության թիվը եղել է 674, 1988-ին՝ 5552-ից 965-ը, 1989-ին՝ 6462-ից 1052-ը, 1990-ին՝ 6984-ից 800-ը: Դա նշանակում է, որ կրկնահանցավորությունը կազմել է 11,4-ից 16,3, 17,4 տոկոս, ինչը բավականին մեծ ցուցանիշ է: Այս թվերը գնահատվելիս պետք է նկատի ունենալ նաև հետևյալը: Կրկնահանցավորությունը գրանցելիս քրեական վիճակագրությունը հաշվի էր առնում նախկինում կատարված միայն այն հանցավոր դեպքերը, որոնց առթիվ մեղավոր անձանց նկատմամբ կիրառվել են քրեական (կամ հասարակական) ներգործության միջոցներ, ուստի հաշվառումից դուրս են մնացել այն հազարավոր դեպքերը, երբ դրանց հեղինակները, թեև նախկինում հանցանք են

գործել, սակայն նրանց նկատմամբ մման միջոցառումներ չեն ձեռնարկվել:⁷ Այս բացի հետևանքով կրկնահանցավորության վերաբերյալ քրեական վիճակագրության տվյալները խիստ թերի են և չեն արտացոլում իրական պատկերը: Կրկնահանցագործների մի զգալի մասը նախկինում երեք և ավելի անգամ դատապարտված է եղել՝ փաստ, որն ընդգծում է թե՛ պատժի և թե՛ պատիժն իրականացնելու գործընթացի ցածր արդյունավետությունը: Հայկական ՍՍՀ-ում 1981-1990թթ. դատվածության դիմամիկան բնութագրող ցուցանիշներն ունեցել են հետևյալ պատկերը. 1981-ին դատապարտվել է 7347 անձ, որոնցից ազատազրկման՝ 48,6 տոկոսը (7347-3570), 1982-ին՝ համապատասխանաբար 48,5 (7721-3734), 1983-ին՝ 45,8 (7460-3418), 1984-ին՝ 41 (7518-3130), 1985-ին՝ 42,8 (7118-3034), 1986-ին՝ 38,1 (6883-2620), 1987-ին՝ 33,7 (5681-1912), 1988-ին՝ 29,6 (3809-1129), 1989-ին՝ 27,4 (4396-1205), 1990-ին՝ 26,3 տոկոսը (3906-1026):

Հայաստանի երրորդ հանրապետությունում 2005 թվականից սկսած կրկնահանցավորության վիճակն այսպիսին է՝ 2005թ. ընթացքում ազատազրկում պատժի է ենթարկվել 1736 անձ, որոնցից 1022-ը՝ առաջին անգամ, 714-ը՝ երկու և ավելի անգամ: 2006թ. ազատազրկում պատժի է ենթարկվել 1803 անձ, որոնցից 1135-ը՝ առաջին անգամ, իսկ 668-ը՝ երկու և ավելի անգամ: 2007թ. ազատազրկում պատժի է ենթարկվել 1764 անձ, որոնցից 1070-ը՝ առաջին անգամ, իսկ 694-ը՝ երկու և ավելի անգամ: 2008թ. ազատազրկում պատժի է ենթարկվել 1627 անձ, որոնցից 962-ը՝ առաջին անգամ, իսկ 665-ը՝ երկու և ավելի անգամ: 2009թ. ազատազրկում պատժի է են-

Քրեական իրավունք

թարկվել 1383 անձ, որոնցից 474-ը՝ առաջին անգամ, իսկ 909-ը՝ երկու և ավելի անգամ: 2010թ. ազատազրկում պատժի է ենթարկվել 1959 անձ, որոնցից 1092-ը՝ առաջին անգամ, իսկ 867-ը՝ երկու և ավելի անգամ: 2011թ. ազատազրկում պատժի է ենթարկվել 1273 անձ, որոնցից 706-ը՝ առաջին անգամ, իսկ 567-ը՝ երկու և ավելի անգամ: 2012թ. ազատազրկում պատժի է ենթարկվել 1438 անձ, որոնցից 857-ը՝ առաջին անգամ, իսկ 581-ը՝ երկու և ավելի անգամ: Վիճակագրությունը վկայում է նաև, որ Հայաստանի Հանրապետությունում միայն ազատազրկում պատժատեսակը կիրառվել է ավելի շատ, քան ազատազրկման հետ չկապված պատիժների հետ միասին. օրինակ՝ 2005թ. ազատազրկման է ենթարկվել 1736 անձ, տուգանք պատժատեսակի՝ 1057-ը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու՝ 58 անձ, հանրային աշխատանքների՝ 16 անձ: 2006թ. ազատազրկման է ենթարկվել 1803 անձ, տուգանք պատժատեսակի՝ 929-ը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու՝ 185 անձ, հանրային աշխատանքների՝ 68 անձ: 2007թ. ազատազրկման է ենթարկվել 1764 անձ, տուգանք պատժատեսակի՝ 850-ը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու՝ 130 անձ, հանրային աշխատանքների՝ 327 անձ: 2008թ. ազատազրկման է ենթարկվել 1627 անձ, տուգանք պատժատեսակի՝ 692-ը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու՝ 124 անձ, հանրային աշխատանքների՝ 249 անձ: 2009թ. ազա-

տազրկման է ենթարկվել 1383 անձ, տուգանք պատժատեսակի՝ 596-ը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու՝ 1404 անձ, հանրային աշխատանքների՝ 192 անձ: 2010թ. ազատազրկման է ենթարկվել 1959 անձ, տուգանք պատժատեսակի՝ 702-ը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու՝ 82 անձ, հանրային աշխատանքների՝ 193 անձ: 2011թ. ազատազրկման է ենթարկվել 1273 անձ, տուգանք պատժատեսակի՝ 705-ը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու՝ 152 անձ, հանրային աշխատանքների՝ 216 անձ: 2012թ. ազատազրկման է ենթարկվել 1438 անձ, տուգանք պատժատեսակի՝ 803-ը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու՝ 133 անձ, հանրային աշխատանքների՝ 248 անձ: Փաստորեն, նշանակված պատիժների մոտ 70 տոկոսը ՀՀ-ում բաժին է ընկնում ազատազրկմանը: Դիշտ է, պետք է նշել, որ իրականում կատարվում է 40-ից 48 տոկոսը, որովհետև վերջին տարիներին ավելի հաճախ է կիրառվում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտը: Սակայն, պետք է նշել, որ վերջինս բավականաչափ անկատար և թերի կարգավորված ինստիտուտ է, որը թույլ չի տալիս ապահովելու պատժի հիմնական նպատակների իրականացումը: Այսպիսով, ակնհայտ է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում դատարանները հակված են առավել շատ կիրառել ազատազրկում պատժատեսակը, քան ազատազրկման հետ հետ չկապված պատժատես-

ասկները, որը, ինչպես արդեն նշել ենք, բացասաբար է անդրադառնում ինչպես հանցագործություն կատարած անձանց, այնպես էլ հասարակության վրա: Ազատագրվում պատժատեսակի հաճախակի կիրառումը հանգեցրել է ուղղիչ հիմնարկների գերբնակեցմանը, ինչից խուսափելու համար ՀՀ-ում հաճախակի անհիմն համաներում է կիրառվում, ինչը նույնպես բացասաբար է անդրադառնում հանցածին իրավիճակի վրա: Ընդ որում, պետք է նշել, որ ազատագրվում պատժատեսակի բացասական ազդեցությունը և այլընտրանքային պատիժների դրական կողմերն ակնհայտ են թե՛ իրավակիրառողների, թե՛ բնակչության համար: Հարց է առաջանում, թե ինչու այդ դեպքում դատարանները հիմնականում խուսափում են այլընտրանքային պատիժ նշանակելուց: Կարծում ենք, որ սա պայմանավորված է մի քանի հանգամանքներով: Նախ՝ էական նշանակություն ունի մտածողության իներցիան: Շատերը կարծում են, որ մեղմ միջոցներով հնարավոր չէ պայքարել հանցավորության դեմ: Երկրորդ՝ մտավախություն կա, որ այլընտրանքային պատժատեսակների նշանակումը կարող է չարաշահվել և դրանց անհիմն նշանակումը կարող է նպաստել անպատժելիության զգացումի

ձևավորմանը: Բացի այդ, գործող քրեական օրենսգրքում այլընտրանքային պատժատեսակների իրավական կարգավորումը թերի է, կան շատ բացեր: Վերջապես շատ կարևոր է նաև համապատասխան կադրերի առկայությունը: Այլընտրանքային որոշ պատժատեսակների կիրառումը ենթադրում է դատապարտյալի հետ սոցիալական, հոգեբանական աշխատանքների իրականացում, ինչը կարող է ապահովվել միայն համապատասխան կրթություն և պատրաստվածություն ունեցող կադրերի առկայության դեպքում, ինչը, ցավոք, Հայաստանի Հանրապետությունում բացակայում է: Կարծում ենք, որ իրավիճակից ելքը ազատագրված հետ չկապված պատիժների ինստիտուտի կատարելագործումն է, եղած պատժատեսակների իրավական կարգավորման մեջ առկա թերությունների վերացումը, նոր արդյունավետ պատժատեսակներ նախատեսելը: Բացի այդ, շատ կարևոր է համապատասխան կադրերի առկայությունը: Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում փորձ է արվում ներդնելու պրոբացիոն ծառայություն, ինչը, կարծում ենք, կարող է լուծել խնդիրը և էական ազդեցություն ունենալ այլընտրանքային պատիժների կիրառման ծավալների վրա:

1. *Вивьен Стерн* Разработка мер, альтернативных тюремному заключению в странах Центральной и Восточной Европы и Средней Азии: Справочник. Лондон: Институт Конституционной и правовой олитики, 2002, с. 36-54.
2. *Хуторская Н.Б.* Опыт применения общественных (обязательных) работ за рубежом. Аналитический обзор. http://www.penalrefonn.org/russian/altem_rus24.htm.
3. ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության ֆի-

- նանսական բաժնի վիճակագրական հաշվետվություններ:
4. *Жалинский А.Э.* Современное немецкое уголовное право. М., 2006, с. 313.
5. *Морозов Н.А.* Преступность и борьба с ней в Японии. СПб., 2003, с. 150.
6. *Ավագյան Ռ. Չ.* Մարդու իրավունքների քրեաիրավական երաշխիքներ: Երևան, 2007, էջ 43:
7. Նույն տեղում:

Արթուր ՆԱԶԱՐԵԹՅԱՆ

*Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
քաղաքացիական իրավունքի*

և քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի հայցող

**ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՅՑ
ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԲԵԿԱՆՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ**

Քաղաքացիական գործերով արդարադատության մատչելիությունն ապահովվում է միայն այն դեպքում, երբ կոնկրետ գործով կայացված որոշումը համապատասխանում է օրենքի պահանջներին: Որոշ դեպքերում տեղ են գտնում դատական սխալներ ու բացթողումներ, որոնք օրենքի ոչ ճիշտ մեկնաբանման և կիրառման, կամ էլ գործի փաստական հանգամանքների ոչ բավարար ուսումնասիրման արդյունքում հանգեցնում են անօրինական կամ չհիմնավորված որոշումների կայացման: Նման դեպքերում դատական սխալների շտկման ամենատարածված միջոց է դատական ակտի բեկանումը:

Դատական ակտերի բեկանման հիմքերի հստակ կանոնակարգումը երաշխիք է այն նորմերի ճիշտ պահպանման համար, որոնք կարգավորում են քաղաքացիական դատավարության կարգն ընդհանուր իրավասության դատարաններում:¹

Քաղաքացիական գործերով դատարանի որոշումը վերջնական ակտ է, որով ավարտվում է գործի քննության և լուծման վերաբերյալ ստորադաս ատյանի դատարանի դատավարական գործունեությունը: Դրանում պետք է արտացոլվեն ողջ քաղաքացիական դատավարության համար ընդհանուր խնդիրներն ու նպատակները: Ուստի դատական ակտին՝ որպես արդարադատության կարևորագույն եզրափակիչ փաստաթղթի ներկայացվում են որոշակի պահանջներ, որոնք բաժանվում են 2 խմբի. ա) պահանջներ, որոնք ներկայացվում են

դատարանի որոշման բովանդակությամբ, բ) պահանջներ, որոնք ներկայացվում են դատարանի որոշման ձևին:

Քաղաքացիական դատավարության իրավունքի տեսությունը պահանջների առաջին խմբին դասում է օրինականությունը, հիմնավորվածությունը, լրիվությունը (ամբողջականությունը), որոշակիությունը և անպայմանականությունը: ՀՀ ՔԴՕ-ն նախատեսում է երեք հիմնական պահանջ, որոնց պետք է համապատասխանի դատարանի որոշումը: Դրանք են՝ օրինականությունը, հիմնավորվածությունը և պատճառաբանվածությունը (ՔԴՕ 130-րդ հոդվածի 3-րդ կետ):

Քաղաքացիական դատավարության իրավունքի տեսության մեջ շատ գիտնականների կողմից հիմնավորվում է այն դրույթը, որ դատարանի որոշման օրինականություն և հիմնավորվածություն հասկացությունների միջև գոյություն ունի նեղ կապ, այդ իսկ պատճառով դատարանի որոշման անօրինականություն և չհիմնավորվածություն հասկացությունները փոխկապակցված են:²

Վճիռն օրինական է, եթե այն կայացվել է գործով կիրառման ենթակա նյութական իրավունքի նորմերին համապատասխան և դատավարության նորմերի պահանջների պահպանմամբ կամ, դրա անհրաժեշտության դեպքում հիմնված է օրենքի կամ իրավունքի անալոգիայի վրա (ՔԴՕ 1-ին հոդվածի 1-ին կետ, 10-րդ հոդվածի 3-րդ կետ): Այս պահանջին համապատասխան՝ դատարանը պարտավոր է նյութաիրավական վեճերը և

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական դատավարութուն

այլ գործերը լուծելը ՀՀ Սահմանադրության՝ որպես ուղղակի գործողության ակտի, օրենքների և դրանց համապատասխան ընդունված այլ իրավական ակտերի հիման վրա: Դատարանն օրենքին կամ ՀՀ միջազգային պայմանագրին համապատասխան կարող է կիրառել նաև այլ պետությունների իրավունքի նորմեր: Վիճելի հարաբերությունները կարգավորող օրենքի կամ այլ ակտի բացակայության դեպքում դատարանը կիրառում է նույնանման հարաբերությունները կարգավորող օրենքի նորմերը (օրենքի գուգորությունը), իսկ նման նորմերի բացակայության դեպքում վեճը լուծվում է՝ ելնելով իրավունքի սկզբունքներից (իրավունքի գուգորություն):

Վերը նշվածի մասին առաջին անգամ նշել է Կ.Ս. Յուդելսոնը, ըստ որի՝ ցանկացած չհիմնավորված որոշում միաժամանակ նաև անօրինական է: Նա ընդգծում է տվյալ պահանջների փոխկապակցվածությունը, բայց ոչ նույնականությունը: Ըստ նրա՝ օրինականության պահանջն իր բնույթով առավել լայն է, քան հիմնավորվածությունը:³

Մ.Ա. Գուրվիչի կարծիքով՝ որոշումը կարող է լինել հիմնավորված, բայց ոչ օրինական, սակայն չհիմնավորված և օրինական լինել չի կարող:⁴

Ըստ Տ.Ա.Լիլուաշվիլու՝ որոշումը կարող է լինել օրինական, բայց չհիմնավորված (երբ դատարանը չի պատճառաբանում իրավունքի կիրառումը), սակայն անօրինական որոշումը երբեք չի կարող լինել հիմնավորված, քանի որ օրինականությունը հիմնավորվածության անհրաժեշտ պահանջներից մեկն է:⁵ Տվյալ տեսակետն առարկությունների տեղիք է տալիս, քանի որ հենց հիմնավորվածությունն է օրինականության պահանջներից մեկը, այլ ոչ թե հակառակը:

Վճռի օրինականությունն ապահովելու համար դատարանը նախևառաջ պետք է պարզի վիճող կողմերի իրական փոխհարաբերությունները, տա դրանց

իրավաբանական ճիշտ որակումը, իսկ ապա գտնի այն նորմը կամ նորմերը, որոնք կարգավորում են տվյալ իրավա-հարաբերությունը: Համապատասխան նորմը կամ նորմերն ընտրելուց հետո դատարանը պետք է ստուգի նրանց իրավաբանական ուժը, այսինքն՝ պետք է համոզվի, որ դրանք գործող նորմեր են: Ուժը կորցրած նորմի կիրառման դեպքում վճիռը դառնում է անօրինական, հետևաբար և վերաքննության կամ վճռաբեկ վերանայման ժամանակ՝ բեկանման ենթակա:

Այլ իրավական ակտերը՝ պետական կառավարման մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ պաշտոնատար անձանց կողմից ընդունված ենթաօրենսդրական ակտերը կողմերի նյութաիրավական հարաբերությունների նկատմամբ կիրառելուց առաջ դատարանը պարտավոր է ստուգել այդ ակտերի օրինականությունը, այսինքն՝ պարզել, թե այդ ակտերն ընդունված են պատշաճ (իրավասու) մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից, օրենքով սահմանված կարգով և չե՞ն հակասում, արդյոք, ՀՀ օրենքներին, միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներին և նորմերին: Եթե դատարանը պարզում է դրանց անհամապատասխանությունը նշվածներին, ապա վերոհիշյալ ակտերը ճանաչում է օրենքին հակասող, մի կողմ թողնում դրանք և վճիռ է կայացնում առավել բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական նորմերին համապատասխան: Դատարանն այդ ակտերը կարող է կիրառել միայն համեմատական վերլուծության հիման վրա՝ դրական պատասխան տալուց հետո, որովհետև օրենքների, ՀՀ Նախագահի հրամանագրի, ՀՀ կառավարության, վարչապետի, տեղական ինքնակառավարման մարմինների որոշումների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու հարցը ՀՀ սահմանադրական դատարանի բացա-

Քաղաքացիական դատավարություն

ռիկ իրավասությունն է (Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Մեր խորին համոզմամբ, դատարանի որոշման օրինականության նախապայման է նրա հիմնավորվածությունը: Նյութական իրավունքի նորմերը ճիշտ կիրառելու համար անհրաժեշտ է սահմանել (հաստատել) գործի լուծման համար իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերը:

Որոշման օրինականությունը մեծապես կախված է նաև օրենքների (դատարանի կողմից ընտրված նորմերի) իմաստի և բովանդակության ճիշտ մեկնաբանումից:

Ըստ Ի.Մ. Ջայցևի՝ որոշման օրինականության ստուգումը նշանակում է ստուգել, թե արդյոք այն համապատասխանում է դատարանի կողմից քննվող հարաբերությունները կարգավորող նյութական իրավունքի նորմերին, արդյոք որոշումը կայացնելիս պահպանվել են դատավարական օրենսդրության պահանջները: Որոշման հիմնավորվածությունն ստուգելիս վճռաբեկ դատարանն ստուգում է ստորադաս ատյանի դատարանի կողմից գործի լուծման համար իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները սահմանելու (հաստատելու) ճշտությունն ու ամբողջականությունը:⁶

Հետևաբար, նեղ իմաստով դատարանի որոշումն օրինական է, եթե այն համապատասխանում է նյութական ու դատավարական իրավունքի նորմերին (ինչպես որ դա ամրագրված է քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության մեջ): Լայն իմաստով օրինականությունը կազմված է երկու տարրից՝ դատարանի որոշման հիմնավորվածությունը և դրա համապատասխանությունը նյութական և դատավարության իրավունքի նորմերին:

Դատավարական իրավունքի գիտության մեջ «հիմնավորվածություն» հասկացությունը վիճելի է: Այսպես՝

Վ.Ն.Շշեգլովը դատարանի որոշման հիմնավորվածության տակ հասկանում է գործի փաստական հանգամանքների վերաբերյալ դատարանի եզրակացությունների օբյեկտիվ ճշմարտացիությունը:⁷

Ըստ Ռ.Ե. Դուկասյանի՝ հիմնավորված պետք է համարել այն որոշումը, որում շարադրված են գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները, որոնք համակողմանիորեն և ամբողջապես պարզաբանվել են դատական նիստում, և բերվել են ապացույցներ՝ հաստատելու համար գործով հաստատված հանգամանքները, կողմերի իրավունքների ու պարտականությունների վերաբերյալ եզրակացությունները:⁸

Ա.Տ. Բոները կատարել է հիմնավորվածության առավել լայն մեկնաբանություն: Ըստ նրա. «Հիմնավորված է այն որոշումը, որում ամբողջապես հաստատված են գործի համար նշանակություն ունեցող բոլոր հանգամանքները, այդ հանգամանքները հաստատված են դատական նիստում ուսումնասիրված ապացույցներով, ապացույցների ուսումնասիրմամբ: Ըստ որում, գործի հանգամանքների հաստատման ընթացակարգը պետք է արտացոլվի դատարանի որոշման մեջ, որում շարադրված դատարանի եզրակացությունները պատք է համապատասխանեն գործի հանգամանքներին»:⁹

Իրավաբանական գրականության մեջ նշված հարցի կապակցությամբ կան նաև այլ մոտեցումներ:

Ս.Ն. Աբրամովի կարծիքով՝ որոշումը կլինի հիմնավորված, եթե ճիշտ են հաստատված փաստերը, եզրակացություններն արվել են պարզաբանված և հաստատված գործի բոլոր այն հանգամանքներից, որոք դատարանը կատարել է իրականում տեղ գտած և հաստատված փաստերից:¹⁰

Ըստ Ս.Յու.Կացի՝ հիմնավորված է այն որոշումը, որը հիմնված է գործի իրական հանգամանքների և կողմերի

փոխհարաբերությունների համակողմանի, ամբողջական և օբյեկտիվ պարզաբանման վրա:¹¹

Պ.Յ.Տրուբնիկովի կարծիքով հիմնավորված է այն որոշումը, որում համակողմանիորեն, ամբողջապես և օբյեկտիվորեն ուսումնասիրված են գործի համար նշանակություն ունեցող բոլոր փաստական հանգամանքները, ապացուցված են այդ հանգամանքները, գործի նյութերով հաստատված են կողմերի իրական փոխհարաբերությունների մասին դատարանի եզրակացությունները:¹²

Ըստ դատավարագետ Ռ.Գ.Պետրոսյանի՝ որոշումը հիմնավորված է, եթե գործի հանգամանքների վերաբերյալ դատարանի եզրակացությունները համապատասխանում են կողմերի իրական փոխհարաբերություններին, դատարանի կողմից հաստատված ճշմարտությանը: Այն է՝ ա) դատարանը գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող իրավաբանական փաստերի շրջանակը որոշել է լրիվ և այդ փաստերից յուրաքանչյուրի առկայության կամ բացակայության մասին իր դատողությունները հիմնավորել է վճռում, բ) կողմերի իրավունքները և պարտականությունները որոշելու համար իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ իր դատողությունները հիմնավորել է օրենքով թույլատրված և դատական նիստում օրենքով սահմանված կարգով հետազոտված ապացուցման միջոցներով, գ) այն ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի եզրակացությունները, արժանահավատ են, չեն հակասում գործի մյուս տվյալներին, դ) դատարանն իր կողմից հաստատված փաստերից ճիշտ եզրակացություններ է արել կողմերի փոխհարաբերությունների մասին:

Դատարանն իրավունք չունի ղեկավարվել դատական նիստից (նաև՝ հայցի ապահովումից և դատական հանձնարարություններից) դուրս ստացված տվ-

յալներով, քանի որ դրանք դատավարական նշանակություն չունեն: Մենք լիովին համակարծիք ենք պրոֆ. Ռ.Պետրոսյանի կարծիքի հետ:

Օրենսդիրը հիմնավորվածության վերը նշված կանոնները չպահպանելու հետևանքով որոշումն անհիմն դարձնող հիմքերը վճռաբեկ վարույթին վերաբերող գլխում չի թվարկել: Սակայն անհրաժեշտ էր, որ այդ հիմքերը վճռաբեկ վարույթում հատկապես նշվեին որպես դատական ակտերի բեկանման պարտադիր հիմքեր, որովհետև դրանք միշտ հանգեցնում են գործի սխալ լուծման (ՔԳՕ 228-րդ հոդված):

Հաշվի առնելով վերը շարադրվածը՝ առաջարկում ենք ՔԳՕ 228-րդ հոդվածի 2-րդ կետը լրացնել ևս երեք կետով՝ այն շարադրելով հետևյալ կերպ.

«Հոդված 228. Դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը

1)...

2)...

3) դատարանը սխալ է որոշել կամ ոչ լրիվ է պարզել գործի լուծման համար իրավաբանական նշանակություն ունեցող հանգամանքների շրջանակը.

4) դատարանը չի ապացուցել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները (փաստերը) կամ դրանք ապացուցել է օրենքով չթույլատրված կամ դատական նիստում չհետազոտված, կամ էլ՝ ոչ արժանահավատ, գործի մյուս տվյալներին հակասող ապացույցներով:

5) դատարանի վճռում շարադրված եզրահանգումները չեն համապատասխանում գործի՝ դատական նիստում պարզված հանգամանքներին»:

Մեր կարծիքով, այս բացթողումները լրացնելու դեպքում միայն դատավարության իրավունքի նորմերի խախտման կամ սխալ կիրառման հիմքերն ամբողջական տեսք կստանան:

Դատարանի որոշման օրինականու-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

թիւնն ու հիմնավորվածությունն անխաբիաբար փոխկապակցված հասկացություններն են, բայց նույնական չեն: Որոշումը կարող է հիմնավորված լինել փաստերով և ապացույցներով, բայց անօրինական լինել վերը շարադրված դատավարական խախտումների պատճառով:

Դատարանի որոշմանը ներկայացվող ինքնուրույն պահանջ է նրա պատճառաբանվածությունը: Պատճառաբանություններում արտացոլվում է որոշման հիմնավորվածությունը, որը հստակեցում է արդարադատություն ակտի համոզիչ լինելը:

ՔԴՕ 132-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ վճռի պատճառաբանական մասում պետք է նշվեն՝ ա) դատարանի կողմից պարզված գործի հանգամանքները, բ) այն ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները և այն փաստարկները, որոնց հիման վրա դատարանը մերժում է այս կամ այն ապացույցները, գ) այն օրենքները, չ՛հ միջազգային պայմանագրերը և այլ իրավական ակտերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս:

Ըստ Վ.Ն.Շչեգլովի՝ դատարանի որոշման հիմնավորվածությունը չի կարելի շփոթել պատճառաբանվածության հետ: «Պատճառաբանվածությունը հանդիսանում է դատարանի որոշման՝ որպես կարևորագույն դատավարական փաստաթղթի հատկություն, որպես այդ փաստաթղթի մի մաս, որն արտացոլում է այն փաստարկները, որոնք հիմնավորում են դատարանի եզրակացությունը վեճի վերաբերյալ կայացված վճռում»:¹⁴

Այսպիսով, յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով դատարանը վճռում պետք է շարադրի իր պատճառաբանությունները, փաստարկները, նկատառումները, որոնց հիման վրա հանգել է տվյալ վճռին, այսինքն՝ նա պետք է տա վճռի փաստական հիմնավորումը, որպեսզի վճիռը հա-

մոզիչ և հասկանալի լինի բոլորի համար: Սակայն, նույն պատճառաբանական մասում դատարանը պետք է տա նաև վճռի իրավական (իրավաբանական) հիմնավորումը, այսինքն՝ պետք է ցույց տա այն օրենքը (օրենքները), նյութական իրավունքի այն նորմերը, որոնք կիրառել է դատարանը գործը լուծելիս և դատավարության իրավունքի այն նորմը (նորմերը), որոնցով նա ղեկավարվել է վճիռ կազմելիս:

Վճռի (որոշման) պատճառաբանական մասը վճռի «հիմքն» է, որովհետև հայտարարված պահանջների վերաբերյալ դատարանի պատասխանը, նրա եզրահանգումների փաստական և իրավական հիմնավորումը կատարվում է հենց այդ մասում:¹⁵

Վճռաբեկ բողոք բերելու հիմքերն ընդհանուր ձևով սահմանված են ՔԴՕ 226-րդ հոդվածում: Դրանք են՝ 1) դատական սխալ՝ նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումը, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, 2) նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքները: ՔԴՕ 227-228 հոդվածներն արդեն մանրամասնում և սպառնիչ ձևով թվարկում են նյութական և դատավարության իրավունքի նորմերի խախտումները և սխալ կիրառման դեպքերը:

Նյութական իրավունքի նորմերը համարվում են խախտված կամ սխալ կիրառված, եթե դատարանը՝ 1) չի կիրառել այն օրենքը կամ չ՛հ միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը, որը պետք է կիրառեր, 2) կիրառել է այն օրենքը կամ չ՛հ միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը, որը չպետք է կիրառեր, 3) սխալ է մեկնաբանել օրենքը կամ չ՛հ միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը:

Կիրառման ենթակա օրենքը կամ չ՛հ միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը չկիրառելն առկա է, երբ դատարանը գործը լուծել է նյութական օրենսդրության գործող նորմերին

Քաղաքացիական դատավարութուն

կամ ՀՀ միջազգային պայմանագրին հակառակ, կիրառել է ուժը կորցրած նորմ (նորմեր) կամ ենթաօրենսդրական ակտեր, որոնք հակասում են օրենքին, վերադաս մարմինների ընդունած նորմերին կամ կայացվել են ակտն ընդունող մարմնի լիազորությունների գերազանցումով:

Կիրառման ոչ ենթակա օրենքը կամ ՀՀ միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը կիրառելը (կամ ոչ պատշաճ օրենք կիրառելը) առկա է այն դեպքերում, երբ դատարանը գործը լուծելիս ղեկավարվել է ոչ թե այն նորմով (նորմերով), որը կարգավորում է վիճելի իրավահարաբերությունը, այլ մեկ ուրիշ նորմով, որը կիրառելի չէ գործով պարզված հանգամանքների նկատմամբ: Նման խախտումը, որպես կանոն, կատարվում է կողմերի հարաբերություններն իրավաբանորեն ոչ ճիշտ որակելու հետևանքով: Օրինակ՝ դատարանն ընտանեկան իրավունքի նորմերը կիրառում է քաղաքացիական իրավունքի նորմերով կարգավորվող հարաբերությունների նկատմամբ և ընդհակառակը, կամ օրենքին հետադարձ ուժ է հաղորդում և կիրառում դրա ուժի մեջ մտնելուց առաջ ծագած հարաբերությունների նկատմամբ, երբ դա ուղակիորեն նախատեսված չէ կիրառվող օրենքով, կամ կիրառում է ուժը կորցրած միջազգային պայմանագիրը և այլն:¹⁶

Օրենքի կամ ՀՀ միջազգային պայմանագրի կամ իրավական այլ ակտի սխալ մեկնաբանությունն առկա է, երբ կիրառվում է ընդհանրապես կիրառման ենթակա օրենք, միջազգային պայմանագիր կամ իրավական այլ ակտ, բայց դրա բովանդակությունն ու իմաստը դատարանը ճիշտ չի հասկանում, որի հետևանքով սխալ եզրակացություններ է անում կողմերի իրավունքների ու պարտականությունների մասին: Նման խախտում սովորաբար թույլ է տրվում նյութական իրավունքի նորմերի տարա-

ծական կամ սահմանափակ մեկնաբանության դեպքում:¹⁷ Դրա համար էլ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի համաձայն՝ այն մեկնաբանվում է դրանում արտահայտվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությամբ՝ հաշվի առնելով օրենքի պահանջները:

Վերը նշված յուրաքանչյուր խախտում ունի ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական նշանակություն: Վճռաբեկ դատարանը կարող է իր որոշման մեջ վճիռը բեկանելու շարժառիթները ճիշտ շարադրել միայն այն դեպքում, երբ ինքն իր համար ճիշտ է պարզել, թե առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարանն օրենքի ի՞նչ խախտում է թույլ տվել: Վճռաբեկ դատարանի որոշման մեջ նշվող տվյալներն անհրաժեշտ են նաև դատավորների արհեստավարժության (պրոֆեսիոնալ պատրաստվածության) մակարդակը բարձրացնելու համար:

Նյութական իրավունքի նորմերի խախտումը, դատական պրակտիկայում գրեթե միշտ էական է համարվում և հանգեցնում է վճռի բեկանման:

Օրենսդիրը վճիռը լայն առումով անօրինական համարելու և այն բեկանելու հիմք է համարում նաև դատավարական իրավունքի խախտումները: Յուրաքանչյուր անհիմն վճիռ նաև անօրինական է: Գործի փաստական հանգամանքները ճիշտ չպարզելու, այսինքն՝ դատավարության օրենքի պահանջները խախտելու դեպքում դատարանը, որպես կանոն, ճիշտ չի կիրառում նաև նյութական իրավունքի նորմը: Սակայն դատավարության իրավունքի ոչ բոլոր խախտումներն են, որ հանգեցնում են անօրինական վճիռների կայացման: Դրա համար էլ օրենսդիրը դատավարական իրավունքների խախտումը բաժանում է երկու խմբի: Առաջին խմբի մեջ մտնում են դատավարական այն խախտումները, որոնք բոլոր դեպքերում հանգեցնում են վճռի բեկանման: Դրանք իրավունքի

Քաղաքացիական դատավարութիւն

տեսության և դատավարության օրենսդրության մեջ ստացել են «վճիռը բեկանելու անվերապահ հիմքեր» անվանումը:¹⁸

ՔԴ-Օ 228-րդ հոդվածին համապատասխան դատավարության իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը վճռի անվերապահ բեկանման հիմք է, եթե՝ 1) դատարանը գործը քննել է ոչ օրինական կազմով, 2) դատարանը գործը քննել է գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկի բացակայությամբ, որը պատշաճ կերպով չի տեղեկացվել նիստի ժամանակի և վայրի մասին, 3) վճիռը ստորագրել է ոչ այն դատավորը, որը կայացրել է այն, 4) վճիռը կայացրել է ոչ այն դատավորը, որը մտնում է գործը քննող դատարանի կազմի մեջ, 5) գործից բացակայում է դատական նիստի արձանագրությունը:

Դատավարական իրավունքի նորմերի էական խախտման մասին վկայող ևս մեկ հիմք է որոշում կայացնելու ժամանակ դատավորների խորհրդակցության գաղտնիության մասին կանոնի խախտումը: Տվյալ հիմքն առարկություններ է առաջացնում այն դատավարագետների շրջանում, ովքեր կարծում են, որ եթե առաջին ատյանի դատարանում գործերի մեծամասնությունը դատավորների կողմից քննվում է միանձնյա, ապա դատավորների խորհրդակցության գաղտնիություն չի կարող լինել, և հետևաբար, պետք չէ խորհրդակցության սենյակ, որը կապահովի որոշման կայացման գաղտնիությունը:¹⁹

Դատավորի կողմից միանձնյա որոշում կայացնելն էսպես դյուրացնում է խորհրդակցական սենյակի գաղտնիության պահպանման խնդիրը, քանի որ մեծանում է գործով որոշումը կայացրած դատավորների միանձնյա արտահայտած կարծիքի չիրապարակման երաշխիքը: Խորհրդակցական սենյակի գաղտնիության սկզբունքն ապահովում է ոչ միայն «խորհրդակցությունը» որպես այդպիսին, այլ խորհրդակցական սեն-

յակում գտնվող դատավորի համար հնարավորության՝ հանգիստ պայմաններում մանրամասնորեն վերլուծել, գնահատել գործի բոլոր փաստական հանգամանքները, իրավունքի նորմերը:²⁰

Գործը կոլեկտիվ կազմով քննելուց հետո խորհրդակցության և վճիռ կայացնելու ժամանակ խորհրդակցական սենյակում կարող է գտնվել միայն գործը քննած դատարանի կազմում ընդգրկված դատավորը: Այստեղ այլ անձանց ներկայություն չի թույլատրվում:

Խորհրդակցության գաղտնիությունը հետապնդում է երկու հիմնական նպատակ՝ ա) բարենպաստ իրադրություն ստեղծել գործի հանգամանքները հանգիստ կերպով քննարկելու և վճիռ կայացնելու համար, բ) բացառել դատարանի վրա կողմնակի ազդեցությունը և ապահովել վճռի օբյեկտիվությունը, որն իր հերթին դատավորների անկախության և միայն օրենքին ենթարկվելու սահմանադրական սկզբունքի կենսագործման երաշխիք է:

Հաշվի առնելով վերը շարադրվածը՝ առաջարկում ենք ՔԴ-Օ 228-րդ հոդվածի 2-րդ կետը լրացնել ևս մեկ ենթակետով՝ այն շարադրելով հետևյալ կերպ.

«Հոդված 228. Դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը

1)...

2)...

3) որոշում ընդունելիս խախտվել են դատավորների խորհրդակցության գաղտնիության կանոնները»:

Տվյալ հիմքի օրենսդրական ամրագրումը երաշխիք է դատավորների անկախության, օբյեկտիվության, անաչառության համար, քանի որ դատավորի վերջնական դատողությունը (եզրահանգումը) ըստ էության կազմվում է միայն խորհրդակցական սենյակում:

Վճռաբեկության կարգով դատական ակտը բեկանելու հիմք է նաև դատարանի կողմից գործին չմասնակցող անձանց

Քաղաքացիական դատավարութուն

իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ վճիռ (որոշում) կայացնելը: Տվյալ խախտումը ևս բավականին հաճախ է տեղ գտնում դատական պրակտիկայում: Մեծամասամբ գործին չմասնակցող անձինք դրանք սոցիալական պաշտպանության կարիք ունեցող անձինք են (անչափահասները, ծերերը, հաշմանդամները, ազատագրկված ձեռք պատիժ կրողները, հոգեբուժարանում հարկադիր հոսպիտալացված անձինք և այլն): Տվյալ դեպքում, երբ անձը չի մասնակցել գործի քննությանը, բայց նրա իրավունքների ու պարտականությունների վերաբերյալ դատարանը կայացրել է որոշում, ապա այդ հանգամանքը գրկում է նրանց առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարաններում իրենց իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությունն իրականացնելու հնարավորությունից:

Հնարավոր են դեպքեր, երբ ստորադաս ատյանի դատարանն անօրինական կերպով գործի դատաքննությունից հեռացնում է պատասխանողներից մեկին կամ պատասխանատվությունը դնում է գործին չմասնակցող անձի վրա:

Հաշվի առնելով վերը շարադրվածը՝ առաջարկում ենք ԶԴՕ 228-րդ հոդվածի 2-րդ կետը լրացնել ևս մեկ ենթակետով՝ այն շարադրելով հետևյալ կերպ.

«Հոդված 228. Դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը

- 1)...
- 2)...
- 3)...

4) դատական ակտը շոշափում է գործին մասնակից չդարձված անձանց իրավունքները և պարտականությունները»:

Այս լրացումը կայուն երաշխիք կստեղծի դատական պաշտպանության իրավունքի իրագործման համար, հատկապես սոցիալական պաշտպանության կարիք ունեցող անձինք լիարժեք հնարավորություն կունենան պաշտպանել

իրենց իրավունքները և օրինական շահերը:

Դատարանի որոշումը համարվում է անօրինական, եթե գործի քննության ժամանակ խախտվում է դատավարությունը պետական լեզվով իրականացնելու սկզբունքը: Անձինք, ովքեր չեն տիրապետում դատավարության իրականացման լեզվին, ապահովված են հայտարարություններ անելու, բացատրություններ և ցուցմունքներ տալու, դատարանում մայրենի լեզվով հանդես գալու և միջնորդություններ անելու սահմանված կարգով թարգմանչի ծառայություններից օգտվելու, այդ թվում նաև խուլ ու համրերի թեստերի լեզվով թարգմանչի ծառայություններից օգտվելու իրավունքով: Բոլոր դատական փաստաթղթերը պետք է հանձնվեն գործին մասնակցող անձանց իրենց մայրենի լեզվով կամ այն լեզվով, որին նրանք տիրապետում են: Այս դրույթն ամրագրված է նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետում:

Մեր կարծիքով, ԶԴՕ 7-րդ, 46-րդ և 68-րդ հոդվածներում օրենսդիրը թույլ է տվել մի շարք բացթողումներ և հակասություններ: Մասնավորապես՝ դրույթ չի սահմանվել այն մասին, որ դատական փաստաթղթերը գործին մասնակցող անձանց են հանձնվում թարգմանված այն լեզվով, որին նրանք տիրապետում են: Ավելին՝ դատարանին իրավունք է վերապահված գործին մասնակցող անձանցից պահանջելու գրավոր ապացույցների բնագրերի հայերեն թարգմանությունը (7-րդ հոդված) կամ վճարելու թարգմանչի ծառայությունների համար (46-րդ հոդված), որը հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իրավաբանական օգնության, այդ թվում՝ պետական միջոցների հաշվին ստանալու իրավունքին և ԶԴՕ 68-րդ հոդվածին: Մյուս կողմից՝

Քաղաքացիական դատավարութիւն

ՆՈՅՆՄԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

110

ՔԳՕ 7-րդ հոդվածը հայերենին չտիրապետող գործին մասնակցող անձանց համար թարգմանչի ծառայություններն ավարտում է նրանց՝ թարգմանչի օգնությամբ այլ լեզվով հանդես գալու իրավունքով, չկարգավորելով այն կարևոր հարցը, թե դատավարության տվյալ մասնակիցը կարո՞ղ է ոչ հայերեն լեզվով բողոք ներկայացնել վճռի դեմ, թե դա ևս պետք է պարտադիր թարգմանվի: Եվ ամենակարևորը՝ ՔԳՕ -ում որևէ նորմ չկա գործի քննության ժամանակ թարգմանչին՝ նրա պարտականությունները բացատրելու կամ ակնհայտ սխալ թարգմանություն կատարելու համար քրեական պատասխանատվությամբ նախազգուշացնելու մասին: Մեր կարծիքով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 5-րդ կետը պետք է նախատեսել նաև ՔԳՕ-ում: Այս բոլորը վկայում են, որ ՔԳՕ-ն չի կարող ապահովել օրենքի և դատարանի առջև բոլոր քաղաքացիների հավասարության սկզբունքի իրացումը, անկախ նրանց ազգությունից, ռասայից և այլն: Սա քաղաքացիական (մասնավոր) իրավունքի սկզբունքները քաղաքացիական դատավարության, այսինքն՝ հանրային իրավունքի վրա մեխանիկորեն տարածելու արդյունք է, որը կարող է հայերենին չտիրապետող քաղաքացիներին գրկել դատական պաշտպանության հնարավորությունից, մասնավորապես որ ՔԳՕ 228-րդ հոդվածը դատավարության մեջ ազգային լեզվի կանոնների խախտումները վճիռն անվերապահորեն բեկանելու հիմք չի համարում:

Հաշվի առնելով վերը շարադրվածը՝ առաջարկում ենք ՔԳՕ 228-րդ հոդվածի 2-րդ կետը լրացնել ևս մեկ հիմքով՝ այն շարադրելով հետևյալ կերպ.

«Հոդված 228. Դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը

- 1)...
- 2)...

3)...

4) եթե խախտվել են դատավարությունը պետական (ազգային) լեզվով իրականացնելու կանոնները»:

Այս լրացումը հուսալի երաշխիք կստեղծի դատավարության լեզվին չտիրապետող անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման համար:

Դատավարության իրավունքի նորմերի խախտման երկրորդ խմբին դասվում են օրենքի այնպիսի խախտումները, որոնք միշտ չէ, որ հանգեցնում են վճռի բեկանման: Մրանք «վճռի բեկանման պայմանական հիմքերն» են: Մրանց առկայությամբ դատավարության իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը վճռի բեկանման հիմք են միայն այն դեպքում, երբ հանգեցրել են գործի սխալ լուծման: Այս հարցը յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով բողոքը քննելիս լուծում է վճռաբեկ դատարանը: Ընդսմին, գործի հանգամանքներից կախված, նույն դատավարական խախտումը կարող է առաջացնել տարբեր դատավարական հետևանքներ և միշտ չէ, որ հանգեցնում է վճռի բեկանման: Դատավարական աննշան խախտումները, եթե դրանք ազդեցություն չեն ունեցել դատարանի վերջնական եզրակացությունների վրա, վճիռը բեկանելու հիմք չեն հանդիսանում: Այդպիսի խախտումների մասին վճռաբեկ դատարանը նշում է իր որոշման մեջ: Այսպես, օրինակ՝ երբ դատարանը խախտել է գործի քննության համար օրենքով սահմանված ժամկետները, հայցն ապահովելու կանոնները, հարցաքննել է վկաների, որոնց ցուցմունքները չեն վերաբերում գործին, բայց գործն ըստ էության ճիշտ է լուծել, ապա դրանք հիմք չեն վճռի բեկանման համար: Դրա համար էլ ՔԳՕ 228-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է, որ դատարանի՝ ըստ էության ճիշտ վճիռը չի կարող բեկանվել միայն ձևական նկատառումներով: Սա առաջին ատյանի և

վերաքննիչ դատարանների վճիռների երաշխիք է:
կայունությունն ապահովելու լրացուցիչ

1. *Абрамов С.Н.* Проверка обоснованности судебного решения вышестоящим судом по советскому праву. М., 1950, *Гойденко Е.Г.* Об основаниях к отмене или изменению решения суда в кассационном порядке//Арбитражный и гражданский процессе. 2003, N5, *Ткачев Н.И.* Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам. Саратов, 1987, *Щеглов В.Н.* Законность и обоснованность судебного решения по гражданско-правовому спору. Новосибирск, 1958.

2. Гражданский процесс: Учебник /Под ред. М.К. Треушникова М., 2003, с. 513, *Ткачев Н.И.* Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам. Саратов 1987, *Трофимова Л.В.* Основания к отмене судебных решений, не вступивших в законную силу. Дисс. Канд... юрид. наук. Саратов, 1999, *Щечлов В. Н.* Законность и обоснованность судебного решения по гражданскому делу. Новосибирск, 1958.

3. *Юдельсон К.С.* Советский гражданский процесс. М., 1956, с. 274-275.

4. *Гурвич М.А.* Судебное решение. Теоретические проблемы. М., 1976, с. 89-92.

5. *Лилуашвили Т.А.* Некоторые вопросы применения гражданско-правовых норм и обоснованность судебного решения // Гражданско-правовая норма и формы ее применения. Тбилиси, 1982, с. 134.

6. *Зайцев Н.М.* Судебное решение как процессуальный документ //Российская Юстиция. 1995, N4, с. 21.

7. *Щеглов В.Н.* Законность и обоснованность судебного решения по гражданско-правовому спору. Новосибирск. 1958, с. 55-57.

8. Гражданско-процессуальное право: Учебник / Под ред. М.С.Шакарян. М., 2004, с. 276 (автор главы- Р.Е.Гукасян).

9. *Боннер А.Т.* Требования, предъявляемые к судебному решению // Защита

гражданских, трудовых и семейных прав в суде. Краснодар, 1976, с.106.

10. *Абрамов С.Н.* Проверка обоснованности судебного решения вышестоящим судом по советскому праву. М., 1950, с. 81-82.

11. *Кац С.Ю.* Возбуждение производства в порядке надзора по гражданским делам. М., 1965, с. 43.

12. *Трубников П.Я.* Пересмотр решений в порядке судебного надзора. М., 1974, с. 183.

13. *Պետրոսյան Ռ.Գ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն, չորրորդ հրատ., Երևան, Ոսկան Երևանցի, 2012, էջ 406:

14. *Щеглов В.Н.* Законность и обоснованность судебного решения по гражданско-правовому спору. Новосибирск. 1958, с. 396-397.

15. *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, նշված աշխատ., էջ 396-397:

16. *Зайцев И.М., Медякова С.* Основания к отмене судебных постановлений // Российская юстиция. 1996. N5, с. 44, *Шуваткина Ю.Н.* Актуальные вопросы кассационного производства в гражданском процессе. Автореф. дисс.. канд. юрид. наук. М., 2005, с. 26-27. *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, նշված աշխատ., էջ 535 և այլն:

17. *Лесницкая Л.Ф.* Пересмотр решения суда в Кассационном порядке. М., 1974, с. 461-467. *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, նշված աշխատ., էջ 535:

18. *Պետրոսյան Ռ.Գ.*, նույն տեղում, էջ 535-536: Гражданское процессуальное право России: Учебник/ Под ред. М. С. Шакарян. М., 2004, с. 414.

19. *Зайцев И.М., Медяков С.* Основания к отмене судебных постановлений // Российская юстиция. 1996, N5.

20. *Попов П.А.* Функции современного гражданского судопроизводства. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. Саратов, 2005, с. 18-19.

ՊԵՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՄ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՉԻ ԿՅԱՆՔԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՈՏՆՁԳՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԱՆՉ ՔՐԵԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Հանցագործ անձի խնդիրը ժամանակակից դարաշրջանում ձեռք է բերել առանձնահատուկ արդիականություն: Արտացոլելով գիտական գիտելիքի բոլոր ոլորտների ընդհանուր իրավիճակը՝ հատկապես այս խնդրի արդիականությունը կանխորոշված է, ամենից առաջ նրանով, որ, առանց հանցագործություն իրականացնողների գիտական իմացության, հնարավոր չէ արդյունավետ պայքարել հանցավորության դեմ: Տվյալ խնդրայնության նկատմամբ բարձրացված հետաքրքրությունը պայմանավորված է նաև հանցագործ անձի հասկացության մեկնաբանությանը միասնական մոտեցումների բացակայությամբ, հանցագործ անձի հասկացության սահմանման դեպքում տերմինաբանական ապարատի առավել ճշգրիտ կիրառության որոշ հարցերի վիճելիությամբ:

Հանցագործ անձն անհատի առանձնահատուկ տեսակ է, ով բնութագրվում է հսկասական հարաբերությունների որոշակի համախմբով: Իհարկե, այդ հարաբերությունների «կրիչներ» կարող են հանդիսանալ նաև ոչ հանցագործները, սակայն այս դեպքում համապատասխան հարաբերությունների ընդգրկումը կլինի ոչ այդքան լայն և խորը, ինչպես հանցագործի անձի դեպքում: Նկատենք նաև, որ հանցագործ անձը՝ որպես սոցիալական տեսակ՝ երևույթ, սահմանափակված է տարածքային-ժամանակային սահմաններով և ամենազլխավորը՝ սահմանվում է իրավական կատեգորիաներով:¹

Հասկանալի է, որ հանցագործ անձի՝

որպես հանցագործություն կատարած մարդու բնութագրությունը բացահայտ անբավարար է քրեագիտության մեջ դրա ուսումնասիրության համար:² Այս թեզը հնարավորություն է տալիս ընդգծել այն միտքը, որ հանցագործ անձը հիմքում ունի «իրավական բազա», այդ իսկ պատճառով կարևոր է ընդգծել, որ հանցագործ անձը հատուկ անձ է, ով բնութագրվում է օրինակահատուկ քաղաքացիներից վերջինիս տարբերակող որոշակի բնութագրիչներով: Այլ խոսքերով, հանցագործ անձը սոցիալապես արժեքավոր հատկությունների համախմբ է, որոնք պայմանավորում են վերջինիս հանցագործ վարքագիծը: Միևնույն ժամանակ համարում ենք նպատակահարմար և հնարավոր դիտարկել «հանցագործ անձ» հասկացությունը լայն և նեղ իմաստներով: Լայն իմաստներով հանցագործի անձ հասկացությունն ընդգրկում է օրենսդրի կողմից հանցագործություններին դասված արարքներ կատարած բոլոր անձանց համախումբը: Առավել նեղ իմաստով, հանցագործ անձ հասկացությունն իրենում ներառում է կանխամտածված հանցագործություն կատարած բոլոր անձանց համախումբը, քանի որ հանցագործ անձի հատկապես այս հատկությունն է հանդիսանում կոնկրետ անհատի ներքին բովանդակության բնութագրող տարբերակող առանձնահատկություն:

Շարադրվածի հետ կապված՝ ծագում է նրա վերաբերյալ հարց, թե հանցագործ անձի ինչ հատկություններ են ենթակա ընտրությանը և ուսումնասիրությանը, որը

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
112

բազմակի շոշափվել է գրականության մեջ մաս վերջին մի քանի տարիներում:³ Ըստ այս հարցի՝ տրամադրված առաջարկությունների արժեքավորությունն անվիճելի է:

Հանցագործ անձի հատկությունների տակ ընդունված է ընկալել անհատի այնպիսի հատկանիշներ, որոնք բնութագրում են նրան սոցիալ-ժողովրդագրական (սեռ, տարիք, կրթություն, ընտանեկան դրություն և այլն), քրեական-իրավական (դատվածության առկայություն, կրկնահանցագործություն և այլն) և բարոյահոգեբանական (կատարված հանցագործության նկատմամբ վերաբերմունք, իրավագիտակցության մակարդակ և այլն) կողմերից: Դիտարկենք դրանց առանձին տարրերը հետազոտվող հանցագործների հանցագործ վարքագծի դրոպապատճառների վրա ուշադրության հետագա շեշտադրությամբ: Պետական կամ հասարակական գործիչների կյանքին ոտնձգություններ կատարած անձանց ճնշող մեծամասնությունը, հետազոտությունների ծավալների համաձայն, տղամարդիկ են: Կանանց մասնաբաժինը, որը կատարել է տվյալ հանցագործությունը, հասնում է մինչև երեք տոկոսի: Դա բացատրվել է կանանց և տղամարդկանց սոցիալական դերերով, սեռերի հոգեբանաֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններով: Բացի դրանից, կանանց տեսակարար ցածր կշիռը բացատրվում է նաև արական սեռի ներկայացուցիչների կանանց հանցագործ խմբերում համագործակիցների որակով ընդգրկման ցանկության բացակայությամբ:

Նման բռնության ակտերն առավել հաճախ բնորոշ են ցածր կրթությամբ, անբավարար զարգացած, ոչ մշակութային անձանց: Նրանք ունեն սեփական վարքագծի ցածր քննադատություն, առավել նեղ տեսադաշտ, պրիմիտիվ և կոպիտ պահանջներ և հետաքրքրություններ, նրանք պակաս զուսպ են իրենց ձգտումնե-

րում և ցանկություններում, նրանց շարքում առավել տարածված է կոշտ ֆիզիկական ուժի մշակույթը: Դա քրեական նշանակություն չունենալ չի կարող: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ կրթության ստացումը դեռ չի ենթադրում մարդու մոտ բարոյական մշակույթի, մասնավորապես՝ այլ անձանց հետ շփման մշակույթի պատշաճ մակարդակ: Կրթական բարձր ցենզը ոչ միշտ է հանդիսանում անձի կողմից հանցագործության կատարման կանխարգելման միջոց:

Հակահասարակական վարքագծի կայունությունը, իհարկե, առավել լայն հասկացություն է, քան հանցագործությունների բազմակի կատարումը: Դրա վերաբերյալ, մասնակիորեն, վկայում է նաև մեղավորի կողմից բռնությամբ կատարված հանցագործությանը նախորդող անձի կյանքին ոտնձգության իրականացման, նրա նկատմամբ չհարգման և հանցագործության քրեական հոգեբանական նախապատրաստման հակահասարակական արարքների կատարման փաստերը:⁴

Հետազոտությունը հնարավորություն է տվել առանձնացնել պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործիչների կյանքին ոտնձգությունների հանցագործների մի քանի տեսակներ, ըստ նրանց հակահասարակական կողմնորոշումների.

1. Հատակ և կայուն առանձնահատկությամբ արտահայտված հանցագործներ (ազդեհիվ-բռնության) հակահասարակական ուղղվածությամբ: Խոսքը գնում է այն անձանց վերաբերյալ, ովքեր կողմնորոշված են մտահոլացվածը մինչև վերջ հասցնելու մտադրությամբ՝ վարքագծի հետ առանց նպատակի ձեռք բերման միջոցների հետ հաշվի նստելու: Նրանց համար բնորոշ են մարդու անձի և նրա կարևոր բարիքների նկատմամբ բացասական-արհամարհական վերաբերմունքը, ծագած կոնֆլիկտների լուծման բռնի միջոցների թույլատրվածության մեջ համոզվածու-

Կրիմինալոգիա

թյունը: Կյանքի նկատմամբ հանցագործ ոտնձգությունը հանդիսանում է վերջիններիս համար մշտական և անդադար ագրեսիվ վարքագծի ակտերի շղթայում օղակ կյանքի այն ոլորտներում, որոնք կապված են տուժողների գործողությունների հետ: Նման վարքագծային կարծրատիպը հանդիսանում է նրանց անձի խորը դեֆորմացման, եսակենտրոն կենսական կողմնորոշվածության հատուկ արդյունք:

Համապատասխան հանցագործների որոշակի հատվածի մոտ ագրեսիվ-բռնությանը կողմնորոշվածությունը կրում է խորը արմատավորված, գերակայող բնույթ, որի արդյունքում նրանց հանցավոր գործողություններն էապես կորցնում են իրավիճակային բնույթը: Նման հանցագործների անհատականության առաջատար գծերն են՝ ռազմատենչ եսակենտրոնությունը, չարացածությունը, դաժանությունը, ագրեսիվությունը, բարոյական անկայունությունը, ցինիզմը, անհոգությունը, սպրումակցման, ցավակցման անկարողությունը: Նման անձանց կողմից պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործիչների կյանքին իրականացվող ոտնձգությունների մեծամասնությունը հաճախ կատարվում է այլ հանցագործությունների հետ համախմբում (օրինակ՝ սպանություն շահադիտական նկատառումներով կամ ըստ պատվերի⁵ և այլն): Նման անձանց նկատմամբ առավել հավանական է սոցիալական կրկնահանցագործության կանխատեսումը:⁶

Տվյալ տեսակի հանցագործությունների առավել քիչ ուսումնասիրված հատվածում, որոնք կողմնորոշված են բռնության կիրառությանը, անձի նման կողմնորոշումը պայմանավորված է նրանց գիտակցության վրա ահաբեկչական, կրոնական կամ այլ կազմակերպությունների ղեկավարներ հանդիսացող երրորդ անձանց ազդեցությամբ: Դա, որպես կանոն, հուզական կախյալ, անհավասարակշիռ մարդիկ են, ովքեր վարում են հակահասարակական կենսակերպ: Նրանց հանցագործությունը վարքագծի պատճառաբանությունը գլխավորապես կապված է այնպիսի բացասական սպրումների հետ, ինչպես գրգռվածությունը, չարությունը, վրեժը, նախանձը և այլն:

Նրանց համար բավարար է աննշան առիթ, որ ֆիզիկական ուժի կիրառության հետ կապված ինքնահաստատման պրիմիտիվ կարծրատիպերը մարմնավորվեն հանցագործ ոտնձգություններում, ընդ որում, նրանք հաճախ ստեղծում են քրեածին հրահրող իրավիճակներ:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ տվյալ տեսակի հանցագործները, որպես կանոն, նախապես կրում են հանցագործության գաղափարը, նախապատրաստում հիմքեր դրա կատարման համար, մանրակրկիտ գնահատում իրավիճակի բոլոր հանգամանքները, հաշվի առնում սպագա հանցագործության փոքրագույն դետալները: Հանցագործության տվյալ տեսակի վտանգավորությունը նաև նրանց մոտ որոշակի քրեական-մասնագիտական հատկությունների և ունակությունների առկայության մեջ է, օրինակ, զենքի հետ վարվելու ունակության: Բացի դրանից, տվյալ տեսակի անձի մոտ զենքի առկայությունը վկայում է մաքսիմալ վտանգի վերաբերյալ, որը բխում է բարձրագույն արժեքի՝ մարդու կյանքի նկատմամբ ոտնձգություն կատարած հանցագործից, անկախ նրանից, թե ինչն է հանդիսանում հանցագործության վերջնական նպատակ:

2. Հիմնականում բացասական բնութագրվող անձինք, ովքեր նախկինում ևս կատարել են տարբեր իրավախախտումներ անձի դեմ, սակայն որոնց կողմնորոշումները պետական կամ հասարակական գործչի կյանքին ոտնձգությունների կատարման հնարավորություններին բացահայտ արտահայտված չեն: Հանցագործությունների կատարումը հաճախ հանդես է գալիս առանձնահատուկ նպատակով:

2. Հիմնականում բացասական բնութագրվող անձինք, ովքեր նախկինում ևս կատարել են տարբեր իրավախախտումներ անձի դեմ, սակայն որոնց կողմնորոշումները պետական կամ հասարակական գործչի կյանքին ոտնձգությունների կատարման հնարավորություններին բացահայտ արտահայտված չեն: Հանցագործությունների կատարումը հաճախ հանդես է գալիս առանձնահատուկ նպատակով:

տակների, որոշակի «բարիքների» ձեռք բերման, ինչպես նաև որպես «արյունարբու մարդասպան և ահաբեկիչ» պատմության մեջ գրանցվելու հնարավորության եղանակների որակով, որի համար գոհաբերվում են այլ անձի արժեքները:⁷

3. Երրորդ անձանց հանցագործ վարքագիծը ներկայացնում է անհատական (հազվադեպ՝ ընտանեկան) ապրումներով ուղեկցվող հոգեբանական տրավմատիկ սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի նկատմամբ ռեակցիա: Դա հոգեբանորեն փակ անձինք են, նրանց մոտ կուտակված բացասական հոգեբանական լարումները արտահայտվում են անսպասելի ագրեսիվ-բռնության գործողություններում: Վերջիններիս պատճառաբանումները հաճախ կապված են պետության առաջնորդների նկատմամբ խորը հիասթափությունների, իսկ դրա արդյունքում պլանների և հույսերի փլուզման, վիրավորանքի, ատելության և վրեժխնդրության զգացմունքների հետ: Նրանք բռնությունը կիրառում են իրավիճակի նկատմամբ ռեակցիայի որակով, վերջինս նրանց կողմից ընկալվում է որպես արգելք: Նման անձանց հանցագործ արարքները, որոնք հակասում են նրանց անձի սոցիալական դրական կողմնորոշումներին, հաճախ ներկայացնում են պետական կամ հասարակական գործչի սոցիալական և տնտեսական քաղաքականության նկատմամբ ոչ համարժեք ռեակցիա: Դրանք հաճախ պայմանավորված են նման գործչի նկատմամբ բացասական տրամադրված ոչ

պաշտոնական խմբի ինտենսիվ հոգեբանական ճնշմամբ:

ՀՀ ԲՕ 305-րդ հոդվածով նախատեսված արարքն իրականացրած հանցագործ անձի առանձնահատկությունների խորացված վերլուծությունը ենթադրում է նրանց հանցագործ վարքագծի դրդապատճառների ուսումնասիրություն: Առաջին՝ դա պայմանավորում է համապատասխան վարքագծի կանխատեսման, իսկ երկրորդ՝ նշված խմբի ներկայացուցիչների վրա կանխարգելիչ միջոցների դիֆերենցման հնարավորությունները:

Ըստ հոգեբանական գիտության՝ տարբեր ոլորտների գրականության մեջ դրդապատճառային խնդիրներին հատկացված է էական տեղ: Մի շարք հեղինակների աշխատանքներում մանրամասն վերլուծության են ենթարկվել դրդապատճառային տարբեր կատեգորիաների բովանդակությունը և հարաբերակցությունը: Գիտնականների մեծամասնությունը հաստատում է նրա վերաբերյալ տեսանկյունները, որ պատճառաբանությունը «կայուն դրդապատճառների համախումբ է», որը սահմանում է անհատի վարքագիծը կամ որոշակի վարքագծի դրդապատճառների համակարգը: Որոշ հեղինակներ դրդապատճառների հասկացության մեջ ներառում են «դրդապատճառների բոլոր տեսակները, պահանջներ, պատճառներ, հետաքրքրություններ, ձգտումներ, նպատակներ, դրդապատճառային դրույթներ կամ դիսպոզիցիաներ, իդեալներ և այլն»:

1. Личность преступника. М., 1975, с. 89-96.
2. *Аванесов Г. А.* Криминология и социальная профилактика. М., 1984, с. 198.
3. *Бузынова С. П.* Криминологическая характеристика личности преступника- рецидивиста // Актуальные проблемы криминологии и исправительно-трудового права. Сб. науч. тр. М., 1990, *Конев А. А.* Преступность и ее реальное состояние. Н. Новгород, 1993. *Лургузников Е. Б.* Теоретические основы учения о личности преступника // Борьба с преступностью: Цб. статей. М.,

2002, *Шестаков Д. А.* Криминология. Преступность как свойство общества. СПб., 2001.
4. Личность преступника. М., 2013, с. 253.
5. *Слинько М. И.* Заказные убийства. М., 2014, с. 116.
6. *Иванов В. А.* Рецидив преступлений: уголовно-правовые и криминологические аспекты. Дисс. ... канд. юрид. наук. Омск, 2002, с. 104.
7. *Антоян Ю. М.* Терроризм: криминологическое и уголовно-правовое исследование. М., 2014.

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՆՈՐԱՍՏԵՂԾ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԸ

Հայ իրավաբանական տերմինահամակարգն ունի հազարամյակներ անցած բառապաշար: Բառապաշարի հիմնաշերտը կազմում են մեծ մասամբ այն տերմինները, որոնք մեզ են հասել ոսկեդարյան և միջնադարյան իրավական գրականությունից¹ և մնայուն ու անփոխարինելի արժեքներ են հայ իրավական մտքի զարգացման համար, օրինակ՝ **ատյան, ապահարզան, գանձ, գրավ, դատ, դատավոր, կտակ, նոտար, վարձույթ, վնաս, վճիռ, պաշտպան, տուգանք, տույժ, փրկանք, օրենք** և այլն: Ուստի վերջիններս կայացած իրավաբանական տերմիններ են, որոնք երբեք չեն հնանում կամ փոխարինվում այլ տարբերակներով:

Հաջորդ դարաշրջաններում իրավական կյանքում մեծ ներդրում ունեցած գրականության² հիման վրա ձևավորվում են բառաշերտեր, որոնք թերևս պարբերաբար զարգացման և կայացման գործընթացում են գտնվում: Այսինքն՝ որոշ տերմիններ հնանում են՝ դառնալով ոչ կենսունակ, և, անշուշտ, կազմվում կամ փոխառվում են նոր տերմիններ, որոնք իրավական լեզվում հաստատվելու ճանապարհ են անցնում: Այսպիսի կարգավիճակ ունեն իրավաբանական նոր երևույթներ անվանող նորաստեղծ տերմինները, որոնց լեզվական քննությանն էլ վերաբերում է սույն հոդվածը:

Նյութի ուսումնասիրության նպատակն է ընթերցողին ծանոթացնել Խորհրդային Միության փլուզումից հետո կազմված հայ իրավական լեզվի նորաստեղծ, իմաստային փոփոխությամբ տերմինի արժեք ստացած բառերին, նրանց բառակազմական և գործառնական առանձնահատկություններին: Հավելենք, որ ուսումնասիրու-

թյան առարկա իրավաբանական նորակազմությունները համալրում են արդի հայերենի բառապաշարի նորաբանություններ բառաշերտը³:

Յուրաքանչյուր լեզվի բառապաշարի համալրման և զարգացման աղբյուրներից մեկն է նորաբանությունը:

Տարբերակենք **նորաբանություն** և **նորակազմություն** հասկացությունները: Առաջին հայացքից նույն հասկացությունն արտահայտող այս բառերն ունեն իմաստային տարբերակիչ առանձնահատկություններ:

Նորաբանություն է լեզվական յուրաքանչյուր նոր միավոր՝ փոխառություն, թե սեփական բառակազմական միջոցներով կազմված բառ, բառակապակցություն (բառային նորաբանություններ), բառապաշարում եղած բառերի նոր իմաստներ (իմաստային նորաբանություններ): Իսկ **նորակազմությունները** միայն տվյալ լեզվի բառակազմական համակարգում ձևավորված բառերն են, որոնք մեծ մասամբ հեղինակային կազմություններ են: Հայերենի բառակազմական համակարգում տարբերակվում են բառակազմության *տիպ, եղանակ* և *միջոց* հասկացությունները⁴:

Իրավաբանական նորակազմ բառերի առաջացումն ընթանում է առավելապես բառակազմական երկու եղանակով՝ **ածանցմամբ և բառաբարդմամբ**⁵:

Ածանցման հիմնակաղապարը մեկ հիմնական և մեկ երկրորդական ձևային՝ ածանցի բաղադրությունն է, իսկ ըստ հիմնական ձևային նկատմամբ ածանցի գրաված դիրքի՝ ածանցման կաղապարները բաժանվում են նախաածանցավորների և վերջածանցավորների: Ինչպես գրաբարում, այնպես էլ այսօր ածանցման վերջա-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ծանցավոր կաղապարները զգալիորեն գերակշռում են նախաձանցավորներին: Սակայն դա չի նշանակում, որ նախաձանցավոր կաղապարները հայերենի զարգացման որոշակի փուլում բառակազմական ակտիվություն չեն դրսևորել⁶:

- Իրավաբանական նախաձանցավոր տերմինների կաղապարներ

Սույն տերմինների սերող հիմքերը լինում են ինչպես պարզ, այնպես էլ բաղադրյալ կազմություններ: Սակայն այս կաղապարով եզրերը սակավաթիվ են:

Պարզ հիմքով տերմիններն ունեն **նախաձանց + արմատ** կաղապարը, ինչպես՝ *հակ(ա) – հակահայց, փոխ – փոխհայց* (դատական գործ, որ հարուցել է իրեն չպատկանող գույքը տնօրինող անձը, որի նկատմամբ պահանջ են ներկայացրել երկու կամ ավելի այլ անձինք: Հայցի նպատակն է պարզել գույքի տիրոջը),⁷ *համ – համիրալ*:

Բաղադրյալ հիմքով նորակազմ տերմինները կազմվում են **նախաձանց + վերջաձանցավոր, նախաձանց + բարդ կամ բարդաձանցավոր բառեր** մանրակաղապարներով, օրինակ՝ *հակ(ա) – հակահրավականություն, ան – անժամկետանց, անհրավումակ, անժամանցելի (վաղեմության ժամկետ չունեցող), ենթ(ա) – ենթաօրենսդրական (օրենքը լրացնող և մանրամասնող), ենթապարտավորագիր, համ(ա) – համապարտադիր, համիրավախախտ*:

- Իրավաբանական վերջաձանցավոր տերմինների կաղապարներ

Համեմատաբար առավել հաճախադեպ են իրավաբանական վերջաձանցավոր տերմինների կաղապարները, որոնք են՝ **աձանցավոր բառ + վերջաձանց, բարդ կամ բարդաձանցավոր բառ + վերջաձանց**, օրինակ՝

-ություն – իրավականություն, անհրավումակություն, իրավասուբյեկտություն (իրավունքի սուբյեկտ լինելը), հանցագործաբանություն (քրեագիտություն, ոճրագործության վերաբերյալ մասնագիտություն),

-ում – սեփականաշորթում (սեփակա-

նաշորհման անվան տակ ազգային ունեցվածքի զավթելը, թալանելը), սահմանադրականացում (սահմանադրական դարձնելը՝ սահմանադրականացնելը: Օրենքի, օրինականության ուժով օժտելը), վարձագնում (որևէ բանի գնում՝ կանոնավոր ամսական վճարումներ կատարելու միջոցով),

-ային – մատնադրոշմային (մատնադրոշմին վերաբերող),

-(ա)գետ – սահմանադրագետ,

-յալ – օրինադրյալ և այլն:

Իրավաբանական աձանցավոր բառերի կազմության կենսունակ աձանց է -ություն բառակազմական ձևույթը:

Ինչպես աձանցման, այնպես էլ **բառաբարդման բառակազմական եղանակը** ակտիվ մասնակցություն ունի իրավաբանական նոր տերմինների կազմության հարցում:

Լեզվաբան Արտաշես Մարտիրոսյանը «Արդի հայերենի նորաբանությունների բառակազմական կաղապարները» աշխատությունում հանգամանալից անդրադարձել է բառաբարդմանը տրված լեզվական բնորոշումներին:⁸ Համլետ Պետրոսյանի տեսակետի համաձայն՝ բառաբարդման դրսևորումներից է, երբ «պարզ, աձանցավոր բառերի կամ արմատների համակցումով ստեղծվում են բառեր կամ նոր բառեր»⁹:

Իրավաբանական նորակազմություններն առավելապես համադրական տիպի բարդություններ են, որոնց կազմության առավել գործուն կաղապարներն են՝

- արմատական կամ բարդ բառ (սերող հիմք) + աձանցավոր բառ (բաղադրող հիմք) – *օրինա+նախագիծ, իրավա+նայում (իրավական կողմի դիտումը՝ ստուգումը), քրեա+իրավական, քրեա+կատարողական (քրեական տարրերի պատիժների, պատժամիջոցների կատարողականությանը վերաբերող), երկ+քաղաքացիություն (երբ որևէ անձ, տվյալ պետության քաղաքացիությունից բացի, ունի մաս այլ պետության (երկրների) քաղաքացիություն), օրենսդրա+որոշումային*

Եզրույթաբանություն

(օրենսդրություն և որոշումներ պահանջող),
 - **արմատական կամ բարդ բառ (սերող հիմք) + բարդաձանցավոր բառ (բաղադրող հիմք)** – քրեա+դատավարական (քրեական դատավարությանը վերաբերող), իրավա+պայմանագրային, դատա+ձգաբանություն (դատը արհեստական կերպով երկարեցնելը, ձգձգելը), դատաբժշկա+փորձաքննություն, դատա+հետքաբանական (դատական գործընթացին առնչվող հետքաբանական քննությունը),

- **արմատ (սերող հիմք) + արմատական կամ բարդ բառ (բաղադրող հիմք)** – գույքա+հայց, հանրա+վտանգ, արգելա+քվե (օրենք դառնալու արգելք փաստաթղթին, նույնիսկ եթե դա ընդունվել է խորհրդարանի կողմից), հանցա+հարույց, թմրա-քիզնես (տնտեսական գործունեություն թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և նրանց ելանյութերի ապօրինի շրջանառության ոլորտում՝ ուղղված հանցավոր եկամտի ստեղծմանը), քրեա+ծին (քրեական հանցագործություն ծնող՝ առաջացնող, դրանց առաջացմանը նպաստող), իրավա+կիրառ, իրավա+պահպան:

Իրավաբանական բարդությունների բաղադրիչները կապակցված են **համադասական** (երբ բաղադրիչները միմյանց նկատմամբ համագոր են, ինչպես՝ *իրավաբանական - իրավական և քաղաքական, պետաիրավական - պետական և իրավական*) և մեծ մասամբ **ստորադասական** (երբ բաղադրիչները կապված են լրացական հարաբերությամբ, ինչպես՝ *հանրավտանգ - հանրության համար վտանգավոր, օրինանախագիծ – օրենքի նախագիծ*) հարաբերությամբ:

Կան տերմիններ, որոնց բաղադրիչների շարահյուսական հարաբերության ընկալումը կախված է բառի կապակցական դաշտից, ինչպես՝ *դատահոգեբանական փորձաքննություն = դատական ու հոգեբանական (համադասական) և դատահոգեբանական փորձագետ = դատական հոգեբանությամբ զբաղվող (ստորադասական)*⁶:

Բառակազմական վերլուծական եղանակով կազմված իրավաբանական նորակազմությունները հարադրություններ, մասնավորապես՝ **հարադիր բայեր** (*նախնական դատական նիստ հրավիրել, լսումներ անցկացնել, հրապարակային ծանուցում կիրառել*) և **կայուն կապակցություններ են** (*լուծարման հայց, վճռաբեկ վարույթ, օրինադրյալ հայտարարություն, ավանդի ապահովագիր*), որոնց բաղադրիչները կապակցված են ստորադասական հարաբերությամբ:

Իրավատերմինահամակարգը նորաստեղծ տերմիններից զատ ընդգրկում է նաև **իմաստային նորաբանություններ**, որոնց հիմքում ընկած է իմաստափոխությունը, որը, ի թիվս բազմաթիվ դրսևորումների (ընդլայնում, նեղացում, գործառական անցում և այլն), պայմանավորված է երկու հիմնական գործոնով՝ ա) երբ տվյալ լեզվի ներքին զարգացումներն են բերում իմաստափոխության, բ) երբ օտար լեզվական միավորի իմաստի ազդեցությամբ բառն ստանում է իմաստային ճյուղավորում, այսինքն՝ կատարվում է իմաստային պատճենում¹¹:

Առավել նոր իմաստային նորաբանություններ են **նիստ և վաղեմություն** տերմինները, քանի որ նրանց իրավաբանական նշանակությունները դեռևս շարադրված չեն հայերենի որևէ մասնագիտական, բացատրական կամ այլ բնույթի բառարանում: Այսպես՝ **նիստ** տերմինն իր հիմնական իմաստներին կից գործածվում է տերմինային հետևյալ նշանակությամբ՝ *դատական ընթացակարգ, որում գործի քննությունը, դատավարական գործողություններն իրականացվում են գործին մասնակցող անձանց անմիջական ներգրավվածությամբ*:

Վաղեմություն բառը՝ իբրև իրավաբանական տերմին, նշանակում է *«ձ օրենսդրությամբ սահմանված ժամկետներ, որոնց ընթացքում անձը կարող է պաշտպանել իր խախտված իրավունքը (ըստ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի) կամ ենթարկվել քրեական պա-*

տասխանատվության (ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի): Եթե ավարտվում է նախատեսված ժամկետը, անձը իրավունքի քաղաքացիական համակարգում կարող է կորցնել իր խախտված իրավունքը պաշտպանելու հնարավորությունը, իսկ քրեական համակարգում՝ ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Վարձկանություն բառը հայերենի բանապաշարում գործածվել է դեռևս ոսկեդարյան ժամանակներից «1.Վարձկան լինելը, վարձով ծառայելը: 2. Վարձկան գործը»¹² նշանակությամբ: Բառը *վարձկան լինելը* նշանակությամբ գործածվում է Մխիթար Գոշի և Սմբատ Գունդստաբլի դատաստանագրքերում: Ներկայիս իրավական բնագավառում այն կիրառվում է նոր նշանակությամբ՝ *խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների մեջ մտնող՝ պատերազմական հանցագործությունների խմբին պատկանող, հանցագործության կոնկրետ տեսակ, ինչն իրենից ներկայացնում է վարձկան հավաքագրել, ուսուցանել, ֆինանսավորել կամ այլ ձևով նյութապես ապահովել, ինչպես նաև՝ զինված ընդհարումներում կամ ռազմական գործողություններում նրան օգտագործել*¹³:

Հետաքրքիր օրինակ է **երաշխավորություն** եզրը: Այն, իրավական համակարգի քաղաքացիական ոլորտում ունենալով իր նշանակությունը՝ *պայմանագիր, որով երաշխավորողը պարտավորվում է լրիվ կամ մասնակի չափով պատասխանատվություն կրել երաշխավորյալի ճշտակատարության խախտման դեպքում (տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված 375)*, քրեաիրավական բառապաշարում գործածվում է այլ նշանակությամբ՝ *«Նախանման միջոց, որը կիրառելիս քրեական գործի քննության ընթացքում կասկածյալի, մեղադրյալի պատշաճ վարքագծի ապահովումն իրականացվում է քաղաքացիների և կազմակերպությունների մասնակցության միջոցով»*¹⁴: Փաստորեն քաղաքացիական իրավունքը **երաշխավորություն**

ություն տերմինը գործածում է ազատ քաղաքացիների, օբյեկտների միջև որոշակի հարաբերությունների ձևավորման դեպքում, իսկ քրեական իրավունքն այն կիրառում է որպես արդեն ոչ ազատ քաղաքացիներին, օբյեկտներին վերաբերող խափանման միջոց:

Իմաստային նորաբանություններ են նաև **անզուշություն, բացատրություն, դեպք, դրդիչ (սաղրիչ), մասնագետ, միջնորդություն, օգնական** եզրերը:

Անզուշություն - *մեղքի ձևի դրսևորում, ինչի արդյունքում վնաս է պատճառվում անձին կամ գույքին*¹⁵:

Բացատրություն - *բանավոր կամ գրավոր փաստարկումներ, որոնք բերում են դատավարության մասնակիցները և դիմողները՝ հիմնավորելու համար իրենց կամ ներկայացվող անձի պահանջները, ինչպես նաև այլ անձանց բանավոր կամ գրավոր հաղորդումները, որոնք տրվում են մինչև քրեական գործ հարուցելը (տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 6)*:

Դեպք - *հանցագործության հատկանիշներ պարունակող իրադարձություն, որի կապակցությամբ իրականացվում է քրեական դատավարություն (տե՛ս նույն տեղը)*:

Դրդիչ (սաղրիչ) - *հանցագործություն կատարելուն դրդող անձ, հանցագործության հանցակցի տարատեսակ*¹⁶:

Մասնագետ – *քրեական գործի վարույթով չսահագրգռված այն անձը, որին վարույթն իրականացնող մարմինը նշանակում է իր նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդությամբ՝ նպատակ ունենալով գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի բնագավառներում նրա ունեցած մասնագիտական հմտություններն ու գիտելիքներն օգտագործելու միջոցով օգնել քննչական կամ այլ դատավարական գործողություններ կատարող անձին*:

Միջնորդություն - *կողմի կամ դիմողի խնդրանքը՝ ուղղված քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին, ինչպես նաև դատարանին*:

Եզրույթաբանություն

Օգնական - Վատառողջ լինելու պատճառով չստանալով գործունակ քաղաքացու դիմումի համաձայն՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի՝ քաղաքացուն օգնելու նպատակով նշանակած անձը (եթե համաձայն է քաղաքացին) կոչվում է **պատրոն** կամ **օգնական** (տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված 43):

Թվարկված իմաստային նորաբանությունների իմաստափոխությունը հայերենի ներքին զարգացումների հետևանք է:

Իմաստային պատճենման օրինակներ են **վարել, մարել** բայերը, որոնց իմաստափոխությունը նկատելի է միայն կայուն կապակցության մեջ, և **ատյան, լում** բառերը:

Վարել (վարել գործը) բայն իր բառարանային իմաստներին զուգահեռ այսօր իրավաբանական դաշտում կիրառվում է **մասնակցել դատական վարույթին** նշանակությամբ՝ պատճենելով ռուսերեն **вести дело (в суде)** արտահայտության իմաստը:

Ուսերեն **погасить (судимость)** բառի օրինակով **մարել (մարել դատվածությունը)** տերմինը հայերենի իրավատերմինահամակարգի քրեական բառապաշարում ձեռք է բերել **վերացնել դատվածության հետ կապված իրավական բոլոր հետևանքները ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված ժամկետի լրանալուց հետո** իմաստը (ՀՀ քրեական օրենսգիրք, հոդված 84):

Տերմինային արժեք ստացած **լում** բառն այսօր գործածական է միայն իրավական լեզվի բառապաշարում՝ մասամբ պատճենելով անգլերեն **hearing** բառի կամ **hear a case** արտահայտության **գործի լսելը դատարանում, հանձնաժողովում կամ դատակազմում**¹⁷ նշանակությունը: Ինչու մասամբ, քանի որ **լում** բառը՝ որպես իրավաբանական տերմին սահմանվում և կիրառվում է միայն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում՝ իբրև վարչական վարույթի առանձին գործողություն, որն իրականացնելիս «Վարչական մարմինը վարչական վարույթի ընթացքում պար-

տավոր է վարույթի մասնակիցներին և նրանց ներկայացուցիչներին հնարավորություն տալ արտահայտվելու վարչական վարույթում քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ» (ՀՀ օրենք վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին, հոդված 38):

Տերմինն իր բացատրությամբ հանդիպում է միայն ժամանակակից իրավաբանական բառարաններում:

Հոմանիշների, բացատրական բառարաններում **ատյան** բառին այսօր վերագրում են **1. Ժողով, նիստ, 2. ատենատեղի, 3. դատարան, 4. դատ** իմաստները: Բացակա իմաստ է **աստիճան, աստիճանակարգություն**, որը ռուսերեն **инстанция** բառի իմաստային պատճենումն է: Այս նշանակությամբ է սույն տերմինը գործածվում **առաջին ատյանի դատարան** արտահայտության մեջ:

Ամփոփելով իրավաբանական նորաստեղծ տերմինների վերաբերյալ շարադրանքը՝ կարող ենք եզրակացնել.

1. Արդի հայերենի իրավաբանական տերմինահամակարգը, պարբերաբար թարմացնելով իր բառամթերքը, առաջնային է համարում սեփական բառակազմական միջոցներով կազմված տերմինների առկայությունը: Տերմինները գրեթե հավասար քանակությամբ կազմվում են և՛ ամանցման, և՛ բառաբարդման եղանակներով, ինչի հետևանքով իրավական լեզվի բառապաշարը համալրվում է առավելապես գոյականներով և ածականներով:

2. Իրավաբանական տերմինահամակարգում բավականին արդիական են իմաստային նորաբանությունները, որոնց մեծ մասն այսօր հայերենի ներքին զարգացումների արդյունք է:

Իրավական լեզվի նորաստեղծ տերմիններն ու իմաստային նորաբանություններն այնքան հաճախադեպ են, որ դրանց զգալի մասը դեռևս չի ընդգրկված ընդհանրական բնույթ կրող բացատրական բառարաններում, և ընթերցողն այդ եզրերին կարող է ծանոթանալ միայն մասնագիտական աղբյուրներից:

3. Նորաբանությունների մուտքն իրավական ոլորտի բառապաշար պայմանավորված է ժամանակի պահանջների թելադրանքով: Դրանք ստեղծվում են մարդ-

կային գործոնի նախաձեռնությամբ և նրա գլխավորությամբ ձեռք բերում հետագա գործածության դրական կամ բացասական գնահատական:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Աղայան Էդ.** Ընդհանուր և հայկական բանագիտություն, Երևան, 1984, էջ 372:
2. **Եզեկյան Լ.,** Ոճագիտություն, Երևան, 2006, էջ 376:
3. **Էդոյան Ս.** Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարանը, Երևան, 2002, էջ 492:
4. «Իրավաբանության բացատրական բառարան», անգլերեն-հայերեն-անգլերեն, Երևան, 2005, 336 էջ:
5. **Կոբայան Ա.** Օպերատիվ հետախուզության տերմինների բացատրական բառարան, Երևան, 2007, էջ 58:
6. «ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք» (05.05.1998), ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):
7. «ՀՀ քրեական օրենսգիրք» (18.04.2003), ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260H) հոդ. 407:

8. «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք» (01.07.1998), ՀՀՊՏ 1998.09.21/22(55):
9. **Ղազարյան Ռ.** Գրաբարի բառարան, հ. 2, Երևան, 2000, էջ 659:
10. **Մարտիրոսյան Ա.** Արդի հայերենի նորաբանությունների բառակազմական կաղապարները, Երևան, 2007, էջ 236:
11. **Ոսկերչյան Ա.** Քրեաիրավական տերմինների արդի համառոտ բացատրական բառարան, Երևան, 2004, էջ 184:
12. **Պետրոսյան Հ.** Հայերենագիտական բառարան, Երևան, 1987, էջ 686:
13. **Ջահուկյան Գ.** Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974, էջ 586:
14. «Ջահուկյանական ընթերցումներ-2009», ժողովածու, Երևան, 2009, էջ 198:

1. Եկեղեցական կանոններ, **Դավիթ Ազավկաորդի** «Կանոնագիրք», **Մխիթար Գոշ** «Դատաստանագիրք», **Սմբատ Սպարապետ** «Դատաստանագիրք», **Ներսես Շնորհալի** «Թուղթ ընդհանրական» և այլն:
2. **Շահամիրեանց Յ.** «Գիրք անուանեալ որոգայթ փառաց», խորհրդային, հետխորհրդային, նոր ժամանակների իրավաբանական գրականություն:
3. Մույն հոդվածի բոլոր տերմինները և նրանց բացատրությունը տե՛ս հետևյալ բառարաններում՝
  - ա) **Կոբայան Ա.** Օպերատիվ հետախուզության տերմինների բացատրական բառարան, Երևան, 2007:
  - բ) **Ոսկերչյան Ա.** Քրեաիրավական տերմինների արդի համառոտ բացատրական բառարան, Երևան, 2004:
  - գ) **Էդոյան Ս.** Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարանը, Երևան, 2002:
  - դ) **«Իրավաբանության բացատրական բառարան»**, անգլերեն-հայերեն-անգլերեն, Երևան, 2005:
4. **Հովսեփյան Լ.** Բառակազմության տիպեր, եղանակներ և միջոցներ, «Ջահուկյանական ընթերցումներ-2009», ժողովածու, Երևան, 2009, էջ 102:
5. Իրավաբանական տերմինների կազմությունը որոշելիս հիմք ենք ընդունում բառամիավորին ավելացած բառակազմական վերջին բայը:
6. Հմմտ. **Գ. Ջահուկյան**, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974, էջ 152:

7. **«Իրավաբանության բացատրական բառարան»**, անգլերեն-հայերեն-անգլերեն, Երևան, 2005, էջ 139:
8. **Մարտիրոսյան Ա.** Արդի հայերենի նորաբանությունների բառակազմական կաղապարները, Երևան, 2007, էջ 72-128:
9. **Պետրոսյան Հ.** Հայերենագիտական բառարան, Երևան, 1987, էջ 109:
10. **Մարտիրոսյան Ա.** Արդի հայերենի նորաբանությունների բառակազմական կաղապարները, Երևան, 2007, էջ 123:
11. **Մարտիրոսյան Ա.** Արդի հայերենի նորաբանությունների բառակազմական կաղապարները, Երևան, 2007, էջ 167-168:
12. **Ղազարյան Ռ.** Գրաբարի բառարան, հ. 2, Երևան, 2000, 509:
13. **Ոսկերչյան Ա.** Քրեաիրավական տերմինների արդի համառոտ բացատրական բառարան, Երևան, 2004, էջ 142:
14. Մույն տեղում, էջ 47:
15. **«Իրավաբանության բացատրական բառարան»**, անգլերեն-հայերեն-անգլերեն, Երևան, 2005, էջ 175:
16. **Կոբայան Ա.** Օպերատիվ հետախուզության տերմինների բացատրական բառարան, Երևան, 2007, էջ 15:
17. **«Իրավաբանության բացատրական բառարան»**, անգլերեն-հայերեն-անգլերեն, Երևան, 2005, էջ 124:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱԼՍՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2015 թվականի հունիսի 5-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2014 թվականի դեկտեմբերի 27-ի որոշման դեմ դիմող Աշոտ Մալխասյանի և նրա ներկայացուցիչ Սեդա Սաֆարյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Ժամկետային զինծառայող Արեգ Աշոտի Մալխասյանի մահվան կապակցությամբ 2009 թվականի հուլիսի 4-ին ՀՀ պաշտպանության նախարարության Քննչական ծառայության (այսուհետ նաև՝ ՀՀ ՊՆ ՔԾ) թիվ 2 կայագրային քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 91254109 քրեական գործը:

ՀՀ ՊՆ ՔԾ ՀԿԳ քննչական բաժնի ՀԿԳ ավագ քննիչ Ա. Խաչատրյանը (այսուհետ նաև՝ Քննիչ) 2009 թվականի հուլիսի 11-ին որոշում է կայացրել թիվ 91254109 քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին:

2010 թվականի հունիսի 24-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 315-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղադրանք է առաջադրվել 2009 թվականի գարնանային զորակոչի ժամանակ Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի անդամ հանդիսացած թերապևտ Տաթևիկ Գյոզախյանին, որի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

2010 թվականի հուլիսի 16-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղադրանք է առաջադրվել 2009 թվականի գարնանային զորակոչի ժամանակ Կենտրոնական հավաքակայանի բժշկական հանձնաժողովի նախագահ հանդիսացած Արտաշես Խաչատրյանին, որի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

2010 թվականի օգոստոսի 30-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 315-րդ հոդվածի 2-րդ մասով մեղադրանք է առաջադրվել 2009 թվականի գարնանային զորակոչի ժամանակ Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի անդամ հանդիսացած նյարդաբան Գուրգեն Հովհաննիսյանին, որի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

2014 թվականի հուլիսի 17-ին Քննիչը որոշումներ է կայացրել քրեական հե-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2015 11 - 12 (197 - 198)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

տապնդումը դադարեցնելու մասին, որոնցով մեղադրյալներ Տ.Գ.յոզգասայի, Ա. Խաչատրյանի և Գ.Հովհաննիսյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ:

Նույն օրը՝ 2014 թվականի հուլիսի 17-ին, Քննիչը որոշում է կայացրել քրեական հետապնդում չիրականացնելու և գործի վարույթը կարճելու մասին:

Քննիչի վերոհիշյալ որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդ Աշոտ Մալխասյանի և նրա ներկայացուցիչ Սեդա Սաֆարյանի բողոքը ՀՀ զինվորական դատախազ Ա.Հարությունյանի (այսուհետ նաև՝ Դատախազ) 2014 թվականի օգոստոսի 4-ի որոշմամբ մերժվել է:

2. 2014 թվականի օգոստոսի 13-ին դիմող Ա.Մալխասյանը և վերջինիս ներկայացուցիչ Ս.Սաֆարյանը բողոք են ներկայացրել Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան)՝ խնդրելով վերացնել ՀՀ ՊՆ ՔԾ ՀԿԳ քննչական բաժնի ՀԿԳ ավագ քննիչ Ա. Խաչատրյանի՝ քրեական հետապնդում չիրականացնելու և գործի վարույթը կարճելու մասին 2014 թվականի հուլիսի 17-ի որոշումը և ՀՀ զինվորական դատախազ Ա.Հարությունյանի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 4-ի որոշումը:

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի նոյեմբերի 11-ի որոշմամբ դիմող Ա.Մալխասյանի և նրա ներկայացուցիչ Ս.Սաֆարյանի բողոքը մերժվել է:

3. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի նոյեմբերի 11-ի որոշման դեմ դիմող Ա.Մալխասյանի ներկայացուցիչ Ս.Սաֆարյանը ներկայացրել է վերաքննիչ բողոք, որը Վերաքննիչ դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 27-ի որոշմամբ մերժվել է:

4. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 27-ի որոշման դեմ դիմող Ա.Մալխասյանը և նրա ներկայացուցիչ Ս.Սաֆարյանը ներկայացրել են վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի ապրիլի 29-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցները վճռաբեկ բողոքի պատասխան չեն ներկայացրել:

Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. 2009 թվականի հուլիսի 4-ի՝ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման համաձայն՝ «2009թ. հուլիսի 4-ին՝ ժամը 13⁵⁵-ի սահմաններում, թիվ 25918 գործամասի ժամկետային զինծառայող, շարքային Արեգ Աշոտի Մալխասյանը, որը Արաբկիրի զինվորական կոմիսարիատից ժամկետային զինվորական ծառայության է գորակոչվել 2009թ. հունիսի 26-ին, տեղափոխվել է Մեխակավանի զինհոսպիտալ, որտեղ վերջինիս մոտ ախտորոշվել է կլինիկական մահ: (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 5):

6. ՊԲ թիվ 25918 գործամասի զինծառայողներ՝ կապիտան Արամայիս Խաչատրյանը, կրտսեր սերժանտ Անդրանիկ Գալստյանը, կրտսեր սերժանտ

Դատական պրակտիկա

Գևորգ Գրիգորյանը, շարքային Հովհաննես Սարգսյանը, որպես վկա ցուցմունքներ են տվել այն մասին, որ նորակոչիկ Արեգ Մալխասյանն ունեցել է հիվանդոտ տեսք, եղել է զուռառ և շատ նիհար (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 63, 64, 65, 66-67):

7. ՀՀ պաշտպանության նախարարի 2009 թվականի օգոստոսի 26-ի թիվ 921 հրամանի համաձայն. «(...) Ծառայողական քննության ընթացքում պարզվել է, որ (...) Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովը, ունենալով շարքային Ա.Մալխասյանի հիվանդությունների մասին բոլոր փաստաթղթերը, պարտավոր էր այլ վերաբերմունք ցուցաբերել. ուղարկելով մանրակրկիտ հետազոտությունների՝ զորակոչի վերաբերյալ պետք է ճիշտ որոշում կայացներ:

(...)

-Արաբկիրի զինկոմիսարիատի բժշկական հանձնաժողովը, առանց ստացիոնար հետազոտության, շարքային Ա.Մալխասյանին ճանաչել է «պիտանի շարային ծառայության համար» այն դեպքում, երբ զինկոմիսարիատի պայմաններում բժշկական հանձնաժողովը դժվարությամբ էր որոշել նրա ստամոքսի վիճակը և ստոծանու ճողվածքը, որոնց մասին գրված էր բժշկական փաստաթղթերում,

-Արաբկիրի զինվորական կոմիսարը շարքային Ա.Մալխասյանին հետազոտման համար ուղեգիր է տվել միայն վերադասի կարգադրությունից հետո,

-զինկոմիսարիատը, «Էրեբունի» բժշկական կենտրոնը, Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովը, շարքային Ա.Մալխասյանի ներկայացրած հիվանդության էպիկրիզին և «Դիագնոստիկ» կենտրոնի ու այլ բժշկական փաստաթղթերին բավարար ուշադրություն չեն դարձրել,

-«Էրեբունի» բժշկական կենտրոնում ս.թ. հունիսի 15-19-ը կատարված հետազոտությունների արդյունքներն օբյեկտիվ և լիարժեք չեն եղել, ինչի հիման վրա զինկոմիսարիատը և կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովը Ա.Մալխասյանին ճանաչել են «պիտանի շարային ծառայության համար»,

-շարքային Ա.Մալխասյանի անձնական գործում չեն կարվել ծնողի՝ դիմումին կից ներկայացված բժշկական փաստաթղթերը, առաջին անգամ տրված ուղեգիրը, վերադարձված ակտի բլանկը,

-անձնական գործում փաստաթղթերի հերթական համարները (16-22) նշված են ուղղումներով և փոփոխումներով,

-գորակոչիկի քարտում 2009թ. առաջին անգամ կատարված բուժիտազոտման ամիսն ու ամսաթիվը և բժիշկների ազգանունները նշված չեն,

-Արաբկիրի զինկոմիսարիատի ոչ գաղտնի գործավարության գործավար Հռիփսիմե Սանթրոյանը չի ցանկացել վերցնել շարքային Ա.Մալխասյանի հոր դիմումը, իսկ վերցնելուց հետո սահմանված կարգով չի գրանցել,

-Արաբկիրի զինվորական կոմիսար, գնդապետ Ա.Ուլիխանյանը, ըստ Ա.Մալխասյանի եղբոր հայտարարության, անհարկի վիճաբանել է Ա.Մալխասյանի հարազատների հետ՝ նրանց նկատմամբ ցուցաբերելով անհարգալից վերաբերմունք, ինչպես նաև կասկած է հայտնել ծնողի ներկայացրած փաստաթղթերի իսկության վերաբերյալ: (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 65-66):

8. ՀՀ ՊՆ Կենտրոնական հավաքակայանի ռազմաբժշկական հանձնաժողովի նախագահ Արտաշես Խաչատրյանը 2009 թվականի հուլիսի 29-ին որպես վկա ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 2009 թվականի հուլիսի 5-ին հոսպիտալի պետից իմանալով, որ Ա.Մալխասյանը անգիտակից և շատ ծանր վիճակում տեղափոխվել է կենտրոնական զինվորական հոսպիտալ, գնացել է այնտեղ, ուր տեսել է բժշկական փաստաթղթեր, որոնք արդեն իսկ կասկածի տակ էին դնում «Էրեբունի» ԲԿ-ի կողմից Ա.Մալխասյանի վերաբերյալ կազմած առողջական վիճակի ակտը: Արտաշես Խաչատրյանը մասնավորապես հայտնել է հետևյալը. «Մենք բժիշկներով, և խորհրդակցելով ՌԲՎ-յան պետի հետ եկանք այն համոզման, որ այս իրավիճակում եղել է միտում, որ իրական հետազոտման տվյալները չարտացոլվեն Էրեբունի ԲԿ-ի ակտում, այսինքն միտումնավոր դրանք չեն նշվել, որպեսզի զինակոչիկը ճանաչվի պիտանի: (...) Այժմ, քանի որ ինձ ներկայացվեց Ա.Մալխասյանի՝ Էրեբունի ԲԿ-ում նրա հիվանդության պատմագիրը, նրանում առկա այլ հետազոտության արդյունքները, որոնք համեմատելով ակտում արձանագրվածի հետ, գալիս եմ այն հետևության, որ դրանք միտումնավոր չեն արտացոլվել ակտում, ինչն էլ հանգեցրել է նրան, որ հետազոտվող նորակոչիկը ճանաչվել է պիտանի շարային ծառայության, իսկ եթե դրանք արտացոլվեին, ապա զինակոչիկ-հետազոտողը դեռևս ԿԲՀ-ում կճանաչվեր ոչ պիտանի ծառայությանը: (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 18-23):

9. ՀՀ ՊՆ ռազմաբժշկական վարչության պետ Արտաշես Փարսադանյանը 2009 թվականի հուլիսի 29-ին որպես վկա տված իր ցուցմունքով հայտնել է, որ եթե Ա.Մալխասյանի առողջական վիճակին վերաբերող բոլոր բժշկական փաստաթղթերը մանրակրկիտ ուսումնասիրվեին զինկոմիսարիատի և Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի բժիշկների կողմից, ապա Ա.Մալխասյանը չպետք է զորակոչվեր և պետք է ճանաչվեր զինծառայության համար ոչ պիտանի (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթ 242-244):

10. 2009 թվականի օգոստոսի 12-ի թիվ 609/29 դատաբժշկական փորձաքննության եզրակացության համաձայն. «(...) Ա.Մալխասյանի մահը վրա է հասել սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարումից (...): Միաժամանակ Ա.Մալխասյանը կենդանության օրոք տառապել է նաև Մելլորի-Վեյսի համախտանիշով, քրոնիկական էոզոֆագիտով, կերակրափողի մակերեսային էռոզիաներով և քրոնիկական գաստրիտով, որոնք նրա մահվան հետ պատճառական կապի մեջ չեն գտնվում: (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 50-58):

11. Դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության՝ 2010 թվականի ապրիլի 28-ի թիվ 20/հձ եզրակացության համաձայն. «(...) Չինակոչիկ Ա.Մալխասյանի մոտ դիակի դատաբժշկական փորձաքննությամբ հայտնաբերված որպես մահվան պատճառ հանդիսացած «սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարում» հիվանդությունը, համաձայն դիակի օրգանների կազմաբանական և ձևաբանական փոփոխությունների՝ (սրտի և մայր անոթի փականների ռևմատիկ, սկլերոտիկ փոփոխություններ) և փորձաքննության ներկայացված բժշկական փաստաթղթերի (...) տվյալներ-

Դատական պրակտիկա

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ՌԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

126

րի, առաջացել են 2008թ-ից առաջ, որոնք հիմնավորվում են ինչպես դիակի օրգանների մորֆոլոգիական փոփոխություններով, այնպես էլ 2008թ. Միքայելյանի անվան հիվանդանոցում կատարված էլեկտրասրտագրի վրա առկա բնորոշ փոփոխությունների (սրտի հետին-կողմնային պատի սնուցման իջեցում) մասին վկայող տվյալներով: (...) Ձինվորական ծառայության ռեժիմը, ֆիզիկական և փսիխո-էնոցիոնալ ծանրաբեռնվածությունը կարող էին ունենալ բացասական ազդեցություն Ա.Մալխասյանի մոտ սիրտ-անոթային առկա հիվանդության վրա, այդպիսով վատթարացնելով նրա առողջական վիճակը: (...) Փորձաքննությանը ներկայացված բժշկական փաստաթղթերում եղել են հուշող տվյալներ Ա.Մալխասյանի մոտ սրտային հիվանդության մասին: Նման տվյալներ եղել են 2008թ. Միքայելյանի անվան վիրաբուժության ինստիտուտի հիվանդության պատմագրում (...) և Էրեբունի ԲԿ թիվ 4443/432 հիվանդության պատմագրում փակցված էլեկտրասրտագրերի ժապավեններում, ինչպես նաև Էրեբունի ԲԿ-ում՝ 17.06.09թ. ժամը 11.20-ին, երբ նյարդաբանի կողմից արձանագրվել է զարկերակային ճնշումը՝ 80/30մմ: Նման դեպքում Էրեբունի ԲԿ-ում անհրաժեշտ էր սրտային օրգանական պաթոլոգիան հաստատելու կամ ժխտելու համար կատարել սրտաբանական մանրակրկիտ հետազոտություններ (օրինակ՝ կրկնակի էլեկտրասրտագիր, քանի որ կատարված էլեկտրասրտագրի ժապավենը եղել է անորակ և քիչ ինֆորմատիվ): Մակայն հարկ է նշել, որ չնայած Էրեբունի ԲԿ-ի էլեկտրասրտագրի ժապավենը ցածր որակի է և քիչ ինֆորմատիվ, այնուամենայնիվ նրա վրա որոշվում է փոփոխություններ՝ սրտի հետին-կողմնային պատի սնուցման իջեցում, նման պարագայում հարկավոր էր էլեկտրասրտագիրը պարտադիր կարգով կրկնել և հիվանդի նկատմամբ սահմանել սրտաբանի հսկողություն, նաև կատարել լրացուցիչ հետազոտություն՝ վերլուծություն տրիա (ծանրաբեռնվածության թեստ), ինչը հնարավորություն կտար հայտնաբերելու սրտի օջախային բնույթի փոփոխությունների առկայությունը: (...):

(...) Ըստ 16.06.09թ. գաստրոդուդենոսկոպիայի հայտնաբերվել է դուոդենիտ, մակերեեսային էրոզիվ անտրալ գաստրիտ, իսկ 2008թ. հիվանդության պատմագրի տվյալներով հայտնաբերվել է Սելորի-Վեյսի համախտանիշ, կայացած ստամոքս-աղիքային արյունահոսություն, որոնց առկայության դեպքում անհրաժեշտ էր Ա.Մալխասյանի նկատմամբ բժշկական տեսանկյունից սահմանել հատուկ սննդակարգ, ֆիզիկական և փսիխոէնոցիոնալ ծանրաբեռնվածության սահմանափակում: Եվ, չնայած այն հանգամանքին, որ տվյալ դեպքում ստամոքս-աղիքային հիվանդությունները մահվան պատճառի հետ չեն գտնվել ուղղակի պատճառական կապի մեջ, սակայն նրանք կարող էին պատճառ հանդիսանալ սրտի պսակաձև անոթների ռեֆլեկտոր սպաստիկ (սպազմ) երևույթների, հանդիսանալով որպես նպաստող գործոն մահվան պատճառի առումով:

(...) Նշված չկատարված հետազոտությունները Էրեբունի ԲԿ-ում պետք է կազմակերպել անմիջապես բուժող բժիշկը, սրտաբանական խորհրդատվությունը պետք է իրականացնել սրտաբանը, նաև 2009թ. 17 հունիսին զարկերակային ճնշումը 80/30մմ, վեգետատոնոթային դիստոնիա ախտորոշվելուց հե-

տո բուժող բժշկի և նյարդաբանի կողմից անհրաժեշտ էր իրականացնել սրտաբանի և նյարդաբանի դինամիկ հսկողություն:

(...) Էրեբունի ԲԿ-ի հիվանդության պատմագրի հետազոտությունների տվյալներով Ա.Մայխասյանի մոտ հայտնաբերվել է էրոզիվ անտրալ գաստրիտ, մակերեսային դուոդենիտ, որոնք չեն արձանագրվել առողջական վիճակի ակտի մեջ, բացի այդ Էրեբունի ԲԿ-ն ընդունվելու պահին զարկերակային ճնշումը արձանագրված է 120/80մմ, իսկ 17.06.09թ. նյարդաբանի կողմից գրանցվել է 80/30մմ, ինչը պահանջում էր համապատասխան քննություններով ախտորոշման ճշտում և վերջնական ախտորոշման մեջ արձանագրում, ինչը նույնպես չի կատարվել: (...) Ինչ վերաբերում է ախտորոշված «ստամոքսի մոտոր-էվակուատոր ֆունկցիայի արագացում» ախտորոշմանը և նրա ֆունկցիայի խանգարման աստիճանին, ապա ըստ Էրեբունի ԲԿ-ի հիվանդության պատմագրի հետազոտությունների արդյունքների, հնարավոր չի ճշգրիտ որոշել ֆունկցիայի արագացման աստիճանը, քանի որ այդ աստիճանը պետք է որոշվեր ռենտգենոլոգի կողմից, ինչը չի կատարվել:

(...) Եթե Էրեբունի ԲԿ-ում ճիշտ գնահատվեր էլեկտրասրտագրի վրա արտացոլված տվյալները /հետին կողմնային պատի սնուցման իջեցում/, նյարդաբանի, սրտաբանի և բուժող բժշկի կողմից կազմակերպվեին նյարդաբանի, սրտաբանի դինամիկ հսկողություններ, կատարվեր լրացուցիչ էլեկտրասրտագիր /քանի որ էլեկտրասրտագրի ժապավենը անորակ լինելու պատճառով եղել է ոչ լիարժեք ինֆորմատիվ և նշված ժապավենով վերջնականապես կատարել որևէ ախտորոշում հնարավոր չէ/, ապա հնարավոր կլիներ հայտնաբերելու սրտային պաթոլոգիան և ըստ այդմ էլ դրանց համապատասխան կտրվեր համապատասխան գնահատական:

(...) Էրեբունի ԲԿ-ում նյարդաբանի կողմից գրառումն ընդգրկում է միայն ախտորոշում առանց նյարդաբանական կարգավիճակի նկարագրման: (...) «Կրիզ» անվանված վիճակը (...) պահանջում էր բացառել սրտային համապատասխան կափույրային ապարատի կողմից պաթոլոգիկ վիճակները: Եթե առողջական վիճակի ակտում ճիշտ ձևակերպվեր նյարդաբանական ախտորոշումը՝ «վեգետատոնոթային դիստոնիա կրիզներով», ապա Ա.Մայխասյանը պետք է ենթարկվեր լրացուցիչ հետազոտության նյարդաբանական ստացիոնարում /բաժանմունքում/ ախտորոշման ճշտման, կրիզների հաճախականության և ծանրության աստիճանի որոշման համար և բնականաբար այն կարժանանար համապատասխան գնահատականի զինվորական հանձնաժողովների բժիշկների կողմից:

(...) Եթե Ա.Մայխասյանը ենթարկվեր համապատասխան հետազոտությունների (...), ապա հնարավոր է, որ նրա մոտ հայտնաբերվեին ինչպես մահվան պատճառ հանդիսացող հիվանդությունը՝ սրտային պաթոլոգիան, այնպես էլ մյուս հիվանդությունները (կամ ժխտել վերջիններս): Եվ բնականաբար, եթե հայտնաբերվեին այդպիսիք, կազմակերպվեին համապատասխան բուժումներ, խորհրդատվություններ, ապա հնարավոր էր խուսափել առողջական վիճակի հետագա վատացումից, նաև մահվան ելքից: Հանձնաժողովը հարկ է համարում նշելու նաև, որ գորակոչային հանձնաժողովի կողմից պետք

Դատական պրակտիկա

է ուշադրության արժանանար նաև Ա.Մալխասյանի մոտ 2008թ. ախտորոշված «Մեղորի-Վեյսի սինդրոմ, կայացած ստամոքս-աղիքային արյունահոսություն» հիվանդությունը և այդ ախտորոշումը պետք է ենթարկվեր համապատասխան հրահանգներով հիմնավորված գնահատականի: (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 15-28):

12. Որպես վկա հարցաքննված հանրապետական զինկոմիսարիատի ավագ բժիշկ, փոխգնդապետ Ռուբեն Մարգարյանը, ինչպես նաև սույն գործով դատաբժշկական փորձագիտական հանձնաժողովի նախագահ Գագիկ Հարությունյանն իրենց ցուցմունքներով պնդել են, որ «Էրեբունի» ԲԿ-ի կողմից Ա.Մալխասյանի վերաբերյալ կազմված առողջական վիճակի հետազոտության ակտի՝ ախտորոշման վերաբերյալ հատվածում նշված՝ «Ստամոքսի և կերակրափողի մոտոր-էվակուատոր ֆունկցիայի աննշան արագացում նյարդային բնույթի» ձևակերպումն իրենից որպես ախտորոշում չի ներկայացնում, այլ հանդիսանում է որպես նախանշան, հետևաբար բոլոր բժշկական հանձնաժողովները պարտավոր էին այդ ուղղությամբ Ա.Մալխասյանի նկատմամբ իրականացնել լրացուցիչ և ստացիոնար հետազոտություններ, մասնավորապես ուղարկելով նրան աղիքաստամոքսային և նյարդաբանական ստացիոնարներ՝ համապատասխան հետազոտություններ անցնելու համար, և դրանից հետո միայն անդրադառնալ նրա՝ զինվորական ծառայության անցնելու պիտանիության հարցին, ինչը չի կատարվել այդ հանձնաժողովների համապատասխան բժիշկ-մասնագետների կողմից (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 30-32, 34-35):

13. Դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության եզրակացության առնչությամբ 2010 թվականի հունիսի 24-ին որպես վկա հարցաքննվել է «Էրեբունի» ԲԿ-ի անհետաձգելի սրտաբանության բաժանմունքի վարիչ Համլետ Հայրապետյանը, որն իր անհամաձայնությունն է հայտնել փորձաքննության եզրակացության հետ, այն անվանել է անհեթեթ, իսկ քննիչին հետաքրքրող հարցերի պարզաբանման համար վերջինիս առաջարկել է հարցաքննության հրավիրել Երևան քաղաքի գլխավոր սրտաբան Պարունակ Զելվեյանին, նաև հարկ եղած դեպքում նշանակել փորձաքննություն և դրանից հետո միայն անդրադառնալ իր՝ մեղք ունենալ-չունենալու հարցին (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 96):

14. 2010 թվականի օգոստոսի 24-ին որպես վկա հարցաքննվել է Միքայելյանի անվան վիրաբուժության ինստիտուտի բժիշկ Լիլիանա Թեյլանը, որը հայտնել է, որ մասնագիտությամբ սրտաբան-ֆունկցիոնալիստ է և ունի 30 տարվա մասնագիտական աշխատանքային ստաժ: Բժիշկ Լ.Թեյլանը, ծանոթանալով քննիչի կողմից իրեն ներկայացված բժշկական փաստաթղթերի, ինչպես նաև գորակոչիկ Ա.Մալխասյանի անձնական գործի հետ՝ ցուցմունք է տվել, որ հիվանդության պատմագրից երևում է, որ 2008 թվականին ինքը հետազոտել է Արեգ Մալխասյանին և հետազոտության արձանագրված արդյունքները հուշում են, որ «կան սրտի հետ կապված խնդիրներ»: Նաև պարզաբանել է, թե ինչ տվյալներ են հուշում Արեգ Մալխասյանի մոտ դեռևս 2008 թվականին եղած՝ սրտի հետ կապված խնդիրների առկայության մասին: Այ-

նուհետև անդրադարձել է քննիչի կողմից իրեն ներկայացված՝ 2009 թվականի հունիսի 17-ին «Էրեբունի» ԲԿ-ում Արեգ Մալխասյանի վերաբերյալ կազմված էլեկտրաստազրին (ԷՍԳ) և հայտնել, որ այն լավ որակով չէ կատարված, սակայն ինքը տեսնում է սինուսային տախիկարդիա, վոլտաժի իջեցում, գազաթնային և կողային սրտի պատի սնուցման իջեցում, և բացի այդ, նյարդաբանի կողմից արձանագրվել է 80/30 զարկերակային ճնշում՝ «ինչը բնականաբար նորմալի սահմաններում չէր և մտահոգելու խնդիր պետք է առաջացներ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 129-130):

15. 2010 թվականի օգոստոսի 26-ին որպես վկա հարցաքննվել է «Քանաքեռ-Զեյթուն» բժշկական կենտրոնի սրտաբան, ԷՍԳ-ի բժիշկ Արմինե Ադաջանյանը, որն ուսումնասիրելով քննիչի կողմից իրեն ներկայացված՝ 2009 թվականի հունիսի 17-ին «Էրեբունի» ԲԿ-ում Արեգ Մալխասյանի վերաբերյալ կազմված ԷՍԳ-ի ժապավենը՝ հայտնել է, որ եթե ինքը վերծաներ, ապա կգրառեր, որ առկա է սինուսային տախիկարդիա, արյան շրջանառության խանգարում ձախ փորոքի ստորին պատին: Բժիշկ Ա.Ադաջանյանը նշել է, որ ինքը որպես մասնագետ այդպես է տեսնում, իսկ թե ինչու է Արեգ Մալխասյանին հետազոտած սրտաբանը նշել, որ նրա մոտ սիրտ-անոթային համակարգի պաթոլոգիա չի հայտնաբերվել՝ ինքը չի կարող պատասխանել նրա փոխարեն (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 132-133):

16. 2010 թվականի սեպտեմբերի 6-ին որպես վկա հարցաքննվել է Հայկ Հովսեփյանը, որը հայտնել է, որ մասնագիտությամբ թերապևտ-սրտաբան է, ունի 16 տարվա ծառայողական մասնագիտական ստաժ և 2002 թվականի աշնանային գորակոչից ի վեր մասնակցել է գորակոչերին՝ որպես Կենտրոնական հավաքակալայանի բժշկական հանձնաժողովի ավագ սպա: Անդրադառնալով Ա.Մալխասյանի մահվան փաստի առթիվ հարուցված քրեական գործին՝ վկա Հայկ Հովսեփյանը զարմանք է հայտնել, թե ինչու նախաքննությունն այդ գործով դեռ չի ավարտվել: Այնուհետև ուսումնասիրելով քննիչի կողմից իրեն ներկայացված՝ 2009 թվականի հունիսի 17-ին «Էրեբունի» ԲԿ-ում Արեգ Մալխասյանի վերաբերյալ կազմված ԷՍԳ-ի ժապավենը՝ հայտնել է, որ այն կատարված է տեխնիկապես անորակ, սակայն, չնայած դրան, ինքը նկատում է շեղում և եթե վերծաներ այդ ԷՍԳ-ի ժապավենը, ապա եզրակացություն կտար, որ առկա է սինուսային առիթմիա, ռեպայարիզացիայի խանգարում ձախ փորոքի ստորին պատի հատվածում: Վկա Հայկ Հովսեփյանը նշել է նաև, որ համեմատելով Ա.Մալխասյանի առողջական վիճակի հետազոտության արդյունքները նրա առողջական վիճակի վերաբերյալ կազմված ակտի հետ՝ ակնհայտ երևում է, որ գաստրոէնտերոլոգի, նյարդաբանի ախտորոշումներն օբյեկտիվորեն չեն արտացոլվել այդ ակտի մեջ: Վկան նաև հայտնել է, որ ուսումնասիրելով հիվանդության նկարագրում առկա բոլոր հետազոտությունների արդյունքները, ինքը գտնում է, որ կազմված ակտը չի համապատասխանում հետազոտության արդյունքներին, և եթե այդ արդյունքները, որոնք պարտադիր պետք է նշվեին ակտում, առկա լինեին, ապա Ա.Մալխասյանը Կենտրոնական ռազմաբժշկական հանձնաժողովի կողմից չէր ճանաչվի պիտանի ծառայության համար, այլ կնշանակվեին հետազոտություններ՝

Դատական պրակտիկա

մասնավորապես՝ գաստրոէնտերոլոգիական և նյարդաբանական ստացիոնարների տեսքով (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 168-170):

17. 2010 թվականի օգոստոսի 30-ին որպես մեղադրյալ տված իր ցուցմունքում Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի անդամ, բժիշկ-նյարդաբան Գուրգեն Հովհաննիսյանը նշել է. *«[Ե]թե Էրեբունի ԲԿ-ի բժշկական հանձնաժողովի կողմից օբյեկտիվ կատարված հետազոտության արդյունքները լրիվ ծավալով և ճիշտ արտացոլվեին Ա.Մալխասյանի վերաբերյալ կազմված և ԿԲՀ-ին ներկայացված առողջական վիճակի հետազոտման ակտի մեջ, ապա չէր բացատրվում, որ իմ հետազոտության ժամանակ ես միջնորդեի ԿԲՀ-ին, որ Ա.Մալխասյանին ուղարկեին, կոնկրետ իմ գծով, նյարդաբանական ստացիոնար հետազոտման»*: Անդրադառնալով ստամոքսի հիվանդության վերաբերյալ Արեգ Մալխասյանի կողմից ներկայացված զանգատներին՝ մեղադրյալ Գ.Հովհաննիսյանն իր ցուցմունքում նշել է. *«[Բ]անի որ նրա անձնական գործում կային նման հուշող տվյալներ, օրինակ՝ Մելրի-Վեյսի սինդրոմ, ստամոքս-աղիքային արյունահոսությամբ, հետագայում նաև ստոծանու կերակրափողի հատվածի արսիլյար ճողվածք, ես ուղեգրել եմ, որ նրան հետազոտի նաև վիրաբույժը, որը, եթե տեսել եք ԿԲՀ-ի որոշումը, նշել է, թե վիրաբուժական պաթոլոգիա հայտնաբերված չէ»* (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 148-149):

18. Որպես մեղադրյալ տված իր ցուցմունքում Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի նախագահ Արտաշես Խաչատրյանն անդրադարձել է Արեգ Մալխասյանի վերաբերյալ Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի որոշման մեջ՝ վիրաբուժական պաթոլոգիա հայտնաբերված չլինելու մասին նույն հանձնաժողովի վիրաբույժ Ա.Ուզանկիչյանի կատարած գրառմանը և նշել, որ այդ գրառման առկայության պայմաններում ինքը չէր կարող այլ որոշում կացնել (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 163-166):

19. Վկա Ալեքսանդր Ուզանկիչյանը ցուցմունք է տվել, որ «Էրեբունի» ԲԿ-ում աշխատում է 1988 թվականից, իսկ 2001 թվականից մինչև 2009 թվականի գարնանային զորակոչը ներառյալ ընդգրկված է եղել ՀՀ զինկոմիսարիատի Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի կազմի մեջ որպես մասնագետ-վիրաբույժ: Վկա Ա.Ուզանկիչյանը ցուցմունքում նշել է, որ երբ այժմ ինքը կրկին ուսումնասիրեց Ա.Մալխասյանի անձնական գործը, կարող է ասել, որ մի շարք բժշկական փաստաթղթեր, որոնք ինքը նախկինում տեսել է անձնական գործի մեջ՝ այնտեղից բացակայում են: Վկա Ա.Ուզանկիչյանը նշել է նաև, որ չի կարողանում մտաբերել, թե *«ԿԲՀ-ի անցկացման օրը, այսինքն՝ 25.06.09թ. դրանք եղել են անձնական գործի մեջ, թե ոչ»*: Զննիչի հարցին պատասխանել է, որ իրեն այժմ ներկայացված բժշկական փաստաթղթերը, որոնք վերաբերում են Մելրի-Վեյսի համախտանիշին և ստոծանու ճողվածքին, ինքը տեսել է դեռևս 2009 թվականի հունիսի 12-ին՝ զինկոմիսարիատում, դրա համար էլ խորհուրդ է տվել Ա.Մալխասյանին ուղեգրել հետազոտման: Անդրադառնալով այդ հետազոտման արդյունքներին՝ վկա Ա.Ուզանկիչյանը մասնավորապես նշել է հետևյալը. *«Զանի որ հետազոտման ժամանակ նախկին ախտորոշումները ժխտվել են և տրվել է ակտ, հետևաբար, եթե անգամ այդ փաստաթղթերը լինե-*

յին ԿԲՀ-ի հանձնաժողովի զննության ժամանակ, մինչև այն հիմք չէր տալու կրկին նրան ուղարկելու հետազոտության, իսկ թե Էրեբունի ԲԿ-ի կողմից տրված ակտը որքանով է համապատասխանում հետազոտություններին՝ ես չեմ կարող պատասխանել»: Քննիչի հարցին պատասխանել է, որ իսկապես հեռախոսագրույց ունեցել է Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովի նախագահ Արտաշես Խաչատրյանի հետ և նրան պատասխանել է, որ «առկա ակտում կատարված հետազոտություններով նախկին ախտորոշումները չեն հաստատվել»: Յուզումներում Ա.Ուզանկիչյանը պնդել է նաև հետևյալը. «հետազոտվող անձն ինձ որևէ զանգատներ, համեմայնդես ստուգման ժամանակ, այսինքն ԿԲՀ-ի օրը, չի ներկայացրել: Ամեն դեպքում Ա. Խաչատրյանը կաշկանդված չէր նրան լրացուցիչ հետազոտության ուղարկելու հարցում, եթե իհարկե, հետազոտվողը ցույց է տվել բժշկական փաստաթղթերը, նաև ներկայացրել է զանգատներ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 135-138):

20. 2010 թվականի նոյեմբերի 2-ին Քննիչը որոշում է կայացրել «Համալիր հանձնաժողովային դատաբժշկական-ռազմաբժշկական փորձաքննություն նշանակելու մասին»՝ պատճառաբանելով, որ «քննությանը ի հայտ եկած առկա բազմաթիվ հակասությունների պարզաբանումը հնարավոր կլինի միայն պարզել՝ նշանակելով համալիր դատաբժշկական և ռազմաբժշկական փորձաքննություն, որի համար առկա են բավարար հիմքեր» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 266-278):

Վերոնշյալ փորձաքննությունը կատարելու համար 2010 թվականի նոյեմբերի 12-ին ՀՀ առողջապահության նախարար Հ.Քուշկյանի թիվ 1830-Ա հրամանով ստեղծվել է հանձնաժողով՝ բժշկական գիտությունների թեկնածու Պարունակ Ջելվեյանի նախագահությամբ, որին հանձնարարվել է փորձաքննությունը կատարել հնարավոր սեղմ ժամկետում (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 281):

21. Համալիր հանձնաժողովային դատաբժշկական-ռազմաբժշկական փորձաքննության եզրակացությունը (այսուհետ նաև՝ Համալիր փորձաքննության եզրակացություն) նախաքննության մարմնին է ուղարկվել 2011 թվականի սեպտեմբերի 17-ին (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5, թերթ 65):

Ըստ այդ եզրակացության.

- Արեգ Մալխասյանը մինչև գորակոչվելը տառապել է «Սելրի-Վեյսի համախտանիշ, կայացած ստամոքս-աղիքային արյունահոսություն» հիվանդությամբ, նրա մոտ արձանագրվել են՝ «Կատարալ էզոֆագիտ: Մակերեսային գաստրիտ, բուլբիտ: Ստամոքսի անտրալ հատվածի եզակի էրոզիաներ: Ստոծանու կերակրափողային անցքի ոչ մեծ սահող ակսիալ ճողվածք», ինչպես նաև «առկա է եղել կարդիոսկլերոզ, կորոնարոսկլերոզ, սակայն նա եղել է ծածկրնթաց և առանց ֆունկցիոնալ փոփոխությունների»:

- «Էրեբունի» ԲԿ-ում 2009 թվականի հունիսի 15-ից 19-ը կատարված հետազոտության արդյունքներով կազմված առողջության վիճակի հետազոտման ակտում չի արտացոլվել գաստրոէնտերոլոգի ախտորոշումը՝ «էրոզիվ գաստրիտ, մակերեսային դուոդենիտ, կերակրափողի և ստամոքսի հիպերմոտոր դիսկինեզիա, ստոծանու կերակրափողային անցքի ճողվածք»:

Դատական պրակտիկա

- Նյարդաբանի ենթադրյալ ախտորոշումը՝ «վեգետո-անոթային դիստոնիա, կրիզներով», ճշգրտելու նպատակով հետագա հետազոտություններ չեն իրականացվել:

- «Պատմագրում առկա ԷՍԳ ժապավենը վատ որակի է, ուստի դժվար է գնահատել Ա.Մալխասյանի մոտ «սրտի հետին-կողմնային պատի սնուցման իջեցման» առկայության, կամ բացակայության փաստը, ինչը հնարավոր կլիներ հայտնաբերել կամ բացառել որակյալ ԷՍԳ առկայության պարագայում»:

- ««Ստամոքսի և կերակրափողի մոտոր-էվակուատոր ֆունկցիայի աննշան արագացում նյարդային բնույթի» բառակապակցությունը որպես կլինիկական ախտորոշում ընդունելի չէ:

(...) Ստամոքսի և կերակրափողի մոտոր-էվակուատոր ֆունկցիայի գնահատումն իրականացվում է դինամիկ ռենտգենաբանական հետազոտության ընթացքում, սակայն Արեգ Մալխասյանի հիվանդության պատմության (...) նկարագրում նման գրառումներ առկա չեն»:

- «(...) Առկա է եղել կարդիոսկլերոզ, կորոնարոսկլերոզ, սակայն նա եղել է ծածկրնթաց և առանց ֆունկցիոնալ փոփոխությունների, քանի որ կենդանության օրոք Արեգ Մալխասյանը երբևէ զանգատներ չի ներկայացրել այդ կապակցությամբ»:

- «2009թ. հուլիսի 4-ին Արեգ Մալխասյանի առողջության վատթարացման և դրանից հետո՝ մահվան առաջացման գործում հավանական է՝ նշանակություն է ունեցել սրտի ծածկրնթաց ախտաբանական փոփոխությունների (կորոնարոսկլերոզ, կարդիոսկլերոզ) առկայության ֆոնի վրա կայացած ստամոքս-աղիքային տրակտի սուր արյունահոսությունը («Մեղրի-Վեյս համախտանիշ»), նրա արդյունքում առաջացած սրտի կանգը (...): Արեգ Մալխասյանի սրտի կանգի պատճառն է սրտի պսակաձև անոթների արյան շրջանառության սուր խանգարումը, որը պայմանավորված է եղել կենդանության օրոք տառապած, սույն հետևությունների «ե» կետում նշված ախտաբանական փոփոխություններով և սակավարյունության ֆոնը՝ կերակրափողի կարդիալ հատվածի պատռվածքներից տեղի ունեցած արյունահոսությունը, ինչն էլ հաստատվել է հերձման ժամանակ և հյուսվածքաբանական հետազոտությամբ հայտնաբերված (...) ախտաբանական փոփոխություններով (...):»:

Համալիր հանձնաժողովային դատաբժշկական-ռազմաբժշկական փորձաքննություն կատարած փորձագիտական հանձնաժողովն իր հետևությունների «ե» կետում նշել է հետևյալը.

«Ա.Մալխասյանի դիակի դատաբժշկական փորձաքննությամբ և հյուսվածքաբանական ուսումնասիրությամբ հայտնաբերված, նշված հիվանդություններից և ախտաբանական փոփոխություններից՝ «պանկարդիտը, սրտամկանի ծանր դիստրոֆիան նեկրոբիոտիկ օջախներով, կորոնարիտը, դիֆուզ կարդիոսկլերոզը, կիսալուսնաձև փականների շարակցական հյուսվածքի դեստրուկտիվ դեգորգանիզացիոն փոփոխությունները, աորտայի կիսալուսնաձև փականների շարակցական հյուսվածքի դեստրուկտիվ դեգորգանիզացիոն փոփոխությունները», որոնց հետևանքով առաջացել է՝ «սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարում», և որին նպաս-

տել է՝ «Մելրի-Վեյս համախտանիշ, կայացած ստամոքս-աղիքային արյունահոսություն»-ը, կարող են լինել կենդանության օրոք տարած որևէ ինֆեկցիայի հետևանք, որը միաժամանակ ախտահարել է նաև սիրտը՝ վաղեմությունը վեց ամիս և ավելի, իսկ «սրտամկանի անհավասարաչափ արյունալեցությունը, կարդիոմիոցիտների ֆրագմենտացիան, գուղձային քայքայումը և սարկոպլազմայի միջաձիգ գոլավորման տեղ-տեղ ջնջվածությունը» հետևանք են սրտի պսակաձև անոթների արյան շրջանառության սուր խանգարման, ինչպես նաև վերակենդանացման որոշ միջոցառումների (սրտի արհեստական մերսում, դեֆիբրիլյացիա) և կարող էին զարգանալ մահվանից ոչ շատ առաջ, տասնյակ րոպեների, ժամերի ընթացքում»:

Համալիր հանձնաժողովային դատաբժշկական-ռազմաբժշկական փորձաքննություն կատարած հանձնաժողովը հանգել է նաև հետևության, որ «Ա.Մալխասյանի հավելյալ բուժման կազմակերպման և գորակոչման հետաձգման կամ բացառման պարագայում, միզուցե հնարավոր կլիներ խուսափել հանգամանքների ճակատագրական համադրումից և մահվան ելքից: Չի բացառվում նաև, որ նման ախտաբանական վիճակների համադրումը հանգեցներ նման ելքի նաև քաղաքացիական կյանքում» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5, թերթ 66-76):

22. Դատաբժշկական փորձագետ, սույն գործով դատաբժշկական փորձագիտական հանձնաժողովի նախագահ Գ.ազիկ Հարությունյանն իր՝ 2013 թվականի օգոստոսի 6-ի ցուցմունքում ևս մեկ անգամ կրկնել է, որ Ա.Մալխասյանի մահը պայմանավորված է եղել նրա ունեցած սրտային խնդիրներով, մասնավորապես՝ սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարմամբ, և այդ սրտային խնդիրները նրա մոտ առկա են եղել դեռևս 2008 թվականից առաջ (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 6, թերթ 193):

23. ՀՀ ՊՆ Կենտրոնական կլինիկական զինվորական հոսպիտալի բժիշկ Արսեն Մելքոնյանը 2009 թվականի օգոստոսի 8-ին որպես վկա տված ցուցմունքով հայտնել է, որ Արեգ Մալխասյանին անգիտակից վիճակում կենտրոնական հոսպիտալ տեղափոխելուց հետո՝ այնտեղ են եկել նաև Արեգի հարազատները, որոնք հոսպիտալի բժիշկներին են տրամադրել փաստաթղթեր, որոնք վկայում էին այն մասին, որ Արեգ Մալխասյանն ունեցել է հիվանդություններ: Այդ հիվանդությունների մասին վկայող ոչ մի փաստաթուղթ չկար կցված անձնական գործին, ինչը շատ զարմացրեց Արեգ Մալխասյանի ծնողներին և պատճառ դարձավ, որ աչքի ընկնեն անձնական գործի համարակալման ուղղումները: Բժիշկ Արսեն Մելքոնյանն իր ցուցմունքում նաև համոզմունք է հայտնել, որ եթե գորակոչիկ Ա.Մալխասյանի անձնական գործում առկա լինեին նրա առողջական վիճակի վերաբերյալ վերոհիշյալ բժշկական փաստաթղթերը, ապա նա չէր գորակոչվի և կվերադարձվեր վերափորձաքննության (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 31-33):

24. Արեգ Մալխասյանի հայրը՝ Աշոտ Մալխասյանը, որպես վկա ցուցմունքներ է տվել այն մասին, որ իր հիվանդ որդուն անօրինական կերպով են գորակոչել բանակ, այդ ապօրինությունը կանխելուն ուղղված իր ջանքերն անտեսվել են Արաբկիրի զինվորական կոմիսար Ա.Ուլիխանյանի ու զինկոմի-

Դատական պրակտիկա

սարիատի բժիշկների կողմից, և իր նկատմամբ դրսևորվել է արհամարհական վերաբերմունք: Աշոտ Մալխասյանը հայտնել է նաև, որ երբ որդուն 2009 թվականի հունիսի 26-ին զինկոմիսարիատից տեղափոխել են կենտրոնական հավաքակայան՝ իրենց միակ հույսն այն է եղել, որ այնտեղ տեսնելով բոլոր բժշկական փաստաթղթերը՝ նրան չէին գորակոչի, սակայն, ինչպես հետո է իմացել, իրենց ներկայացրած բոլոր բժշկական փաստաթղթերն Արեգ Մալխասյանի անձնական գործից բացակայել են, և այդպես էլ որդուն գորակոչել են (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 73-80):

2009 թվականի օգոստոսի 20-ին Աշոտ Մալխասյանը լրացուցիչ ցուցմունք է տվել այն մասին, որ իրենք չեն իմացել, որ որդին սրտի հետ կապված խնդիրներ ունի, սակայն իմացել են, որ ունի ստամոքսի հետ կապված՝ բժիշկների կողմից ախտորոշված հիվանդություններ, ինչն անտեսվել է Արաբկիրի զինկոմիսարիատի բժիշկների և հատկապես՝ Արաբկիրի զինկոմ Ա.Ուլիխանյանի կողմից, ով չէր ցանկանում ուղեգիր տալ հետազոտություններ անցնելու համար: Մինչդեռ Մելրի-Վեյսի համախտանիշը և դրա հետ կապված հիվանդություններն ախտորոշված բժիշկներն իրեն և որդուն պարզաբանել էին, որ նման հիվանդները պետք է պահպանեն խիստ դիետա և ընդունեն համապատասխան դեղորայք, ընդ որում՝ դա կարող է մարդուն ուղեկցել ողջ կյանքի ընթացքում: Տուժողի իրավահաջորդ Աշոտ Մալխասյանը նաև համոզմունք է հայտնել, որ Արաբկիրի զինկոմը և զինկոմիսարիատի բժիշկները միջամտել են «Էրեբունի» ԲԿ-ում կատարված հետազոտություններին, այդ իսկ պատճառով «Էրեբունի» ԲԿ-ում կազմված հիվանդության նկարագրում ստամոքսի հիվանդության վերաբերյալ արձանագրված ախտորոշումները չեն արտացոլվել առողջական վիճակի մասին ակտում, ինչն էլ պատճառ է հանդիսացել, որ իր ակնհայտ հիվանդ որդուն գորակոչեն (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 62-64):

25. Գևորգ Մալխասյանը 2009 թվականի օգոստոսի 8-ին որպես վկա ցուցմունք է տվել՝ ակնհայտ հիվանդ իր եղբորը՝ Արեգ Մալխասյանին ապօրինի կերպով գորակոչելու, իրենց նկատմամբ Արաբկիրի զինկոմիսարիատում արհամարհական վերաբերմունք դրսևորելու և եղբոր հիվանդությունների մասին վկայող բժշկական փաստաթղթերն անտեսելու մասին: Ցուցմունքի վերջում վկան խնդրել է օբյեկտիվ քննություն կատարելով՝ պատժել մեղավորներին, «գոնե որպեսզի հետագայում նման դեպքեր այլ անձանց հետ չկատարվեն» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 34-43):

26. 2009 թվականի սեպտեմբերի 15-ին Արաբկիրի զինվորական կոմիսար Արմեն Ուլիխանյանը որպես վկա ցուցմունք է տվել այն մասին, որ ինքն է հանձնարարել Արեգ Մալխասյանի անձնական գործից հանել թվով տասը փաստաթղթեր և կցել զինկոմիսարիատի գործավարության կարգագրերին: Ա.Ուլիխանյանը ցուցմունքում նշել է նաև, որ զինկոմիսարիատի բժշկական հանձնաժողովի և իր մոտ խորը կասկածներ են եղել Արեգ Մալխասյանի՝ իսկապես վատառողջ լինելու վերաբերյալ, այդ իսկ պատճառով ինքը կարգադրել է զինկոմիսարիատի բժշկական հանձնաժողովի անդամ, վիրաբույժ Մարինե Սանոյանին ներկա գտնվել «Էրեբունի» ԲԿ-ում Արեգ Մալխասյանին հե-

տագոտելու ժամանակ: Ա.Ուլիխսանյանը մասնավորապես հայտնել է. «Ելնելով ստեղծված իրավիճակից և օբյեկտիվությունը ապահովելու նպատակով իմ կարգադրությամբ վիրաբույժ Մ.Սանոյանը 2009թ. հունիսի 15-ից մինչև 19-ը մշտապես ներկա է գտնվել Էրեբունի ԲԿ-ում»: Նշել է նաև, որ Ա.Մալխասյանն ուներ բարձրագույն կրթություն, տիրապետում էր չորս լեզուների, և ինքը ցավում է այն բանի համար, որ ստեղծված իրավիճակը նման ավարտ ունեցավ նրա համար: Մինևույն ժամանակ նշել է, որ. «Ես այդ հարցում կարծում եմ որևէ մեղք չունեմ, իմ մեղքը գտնում եմ, որ կայանում է նրանում, որ քիչ թե շատ կոպիտ տոնով եմ արտահայտվել մինչ գորակոչը նրա հարազատների նկատմամբ, որում նաև իրենք ունեն իրենց մեղքը, որը կարծում եմ կայանում է նրանում, որ ցուցաբերելով անտարբերություն իրենց հարազատի նկատմամբ, նաև լինելով անհետևողական, ոչ ճիշտ մոտեցում ցուցաբերեցին ու նրանց վարքագիծը համոզիչ չէր, որ իրականում նորակոչիկն ունեցել է կամ ուներ առողջական վիճակի հետ կապված այնպիսի խնդիրներ, որոնք կարող էին հիմք հանդիսանալ վերջինիս ճանաչելու ոչ պիտանի շարային ծառայության և տրվեր տարկետում բուժման նպատակով»: Քննիչի հարցերին Ա.Ուլիխսանյանը պատասխանել է, որ հարցին լուծում տալու նպատակով իրեն ոչ ոք գուժար չի առաջարկել, որևէ բժշկի եզրահանգման վրա ինքը չի ազդել, իր միջամտությունը միայն կայացել է նրանում, որ կարգադրել է վիրաբույժ Մ.Սանոյանին «օբյեկտիվությունն ապահովելու և վերահսկելու նպատակով ներկա գտնվել Էրեբունի ԲԿ-ում կատարվող հետազոտություններին» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 74-79):

27. 2014 թվականի հուլիսի 17-ին քննիչ Ա. Խաչատրյանը որոշում է կայացրել քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին, որի համաձայն. «Արեգ Աշոտի Մալխասյանը (...) 2009թ. հունիսի 26-ին Արաբկիրի զինկոմիսարիատի կողմից գորակոչվել է ՀՀ ՁՈՒ և ծառայության ուղարկվել ԼՂՀ ՊԲ թիվ 25918 զորամաս, որպես ժամկետային զինծառայող, կոչումը՝ շարքային: 2009թ. հուլիսի 4-ին՝ ժամը 13⁵⁵-ի սահմաններում, շարքային Ա.Մալխասյանը զորամասի տարածքում իրեն վատ է զգացել, կորցրել է գիտակցությունը, որի պատճառով տեղափոխվել է Մեխակավանի զինվորական հոսպիտալ, որտեղ նրա մոտ ախտորոշվել է կլինիկական մահ: (...) 2009թ. հուլիսի 5-ին (...) էվակուացվել է ք.Երևան և (...) հոսպիտալացվել ՀՀ ՊՆ թիվ 14203 զորամասի /ԿԿԶՀ/ վերակենդանացման բաժանմունքում, որտեղ կատարված շտապ դիագնոստիկ հետազոտությունների արդյունքում նրա մոտ ախտորոշվել է «վիճակ սիրտ-թոքային վերակենդանացումից հետո, գլխուղեղի այտուց, կոմա, երկկողմանի ասպիրացիոն թոքաբորբ, կայացած ստամոքս-աղիքային արյունահոսություն»: Հիվանդի վիճակը գնահատվել է կրիտիկական և այդ ուղղությամբ ձեռնարկվել են բոլոր հնարավոր վերակենդանացման միջոցառումներ, որոնք սակայն արդյունք չեն տվել և ժամը 20²⁵-ին գրանցվել է նրա կենսաբանական մահը:

(...)

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Արեգ Մալխասյանը կենդանու-

Դատական պրակտիկա

թյան օրոք տառապել էր՝ «Պանկարդիտ, սրտամկանի ծանր դիստրոֆիա նեկրոբիոտիկ օջախներով, կորոնարիտ, դիֆուզ կարդիոսկլերոզ, կիսալուսնաձև փականների դեստրուկտիվ-դեգորգանիզացիոն փոփոխություններ, աորտայի կիսալուսնաձև փականների նույնանման փոփոխություններ» հիվանդությամբ, որոնք ունեցել են ծածկընթաց ընթացք և դրանք կարող էին նաև արտահայտված գանգատներ չառաջացնել, նրա մոտ լինել կարծեցյալ բավարար վիճակ, սակայն հետագայում կենսակերպի, կենցաղի կտրուկ փոփոխություններով պայմանավորված բերել են ծածկընթաց ախտաբանական փոփոխությունների սրացմանը, առաջացնելով վիճակի կտրուկ վատացում, սրտի կանգ, որոնք չեն հայտնաբերվել և չէին կարող հայտնաբերվել անգամ գորակոչվելուց առաջ ՀՀ ԱՆ ախտորոշիչ կենտրոնում և այլ կլինիկաներում կատարված հետազոտությունների ժամանակ կամ հետագայում գորակոչի ժամանակ նրա առողջական վիճակը հետազոտած և ուսումնասիրած համապատասխան բժիշկ-մասնագետներ, գործով մեղադրյալներ ներգրավված՝ Տ.Բ.Գյոզաևայի, Ա.Վ. Խաչատրյանի և Գ.Ա.Հովհաննիսյանի կողմից, այսինքն՝ նրանց որպես պաշտոնատար անձ հանդես գալու և իրենց կողմից ծառայողական պարտականությունների կատարման նկատմամբ անփույթ և անբարեխիղճ վերաբերմունք չդրսևորելու հետևանքով չի եղել պայմանավորված Ա.Մալխասյանի մահը, այլ այն ունեցել է ծածկընթաց ընթացք, այդ իսկ պատճառով 17.07.2014թ. որոշումներ են կայացվել և նրանց նկատմամբ քրեական հետապնդումները դադարեցվել են՝ արարքներում հանցակազմ չլինելու պատճառաբանությամբ:

Նախաքննությամբ ի հայտ չեն եկել հանգամանքներ, որոնք կփաստեին այն մասին, որ որևէ բժիշկ մասնագետի, պաշտոնատար անձի կողմից թույլ տված անփութության, պաշտոնեական անգործության, պաշտոնեական դիրքի չարաչափման հետևանքով է պայմանավորված եղել Ա.Մալխասյանի մահը կամ նրանց գործողությունները պատճառական կապի մեջ են գտնվել մահվան հետ, ուստի որևէ անձի կամ անձանց նկատմամբ չի կարող իրականացվել քրեական հետապնդում և քրեական գործով վարույթը ենթակա է կարճման՝ արարքներում հանցակազմ չլինելու պատճառաբանությամբ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 7, թերթ 219-229):

28. ՀՀ զինվորական դատախազ Ա.Հարությունյանի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 4-ի որոշման համաձայն. «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի համաձայն՝ քննիչը քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ըստ էության քննելու համար ուղարկում է դատարան, երբ գտնում է, որ մեղադրական եզրակացություն կազմելու համար հավաքված ապացույցները բավարար են: (...): Տվյալ դեպքում քննիչը գնահատելով քրեական գործով ձեռք բերված ապացույցների համակցությունը նման եզրահանգման չի եկել» (տե՛ս թիվ ԵԱԲԴ/0051/11/14 գործով Նյութեր, թերթ 22-28):

29. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի նոյեմբերի 11-ի որոշման համաձայն. «(...) Քննիչը նման եզրահանգման եկել է քրեական գործի բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննություն կատարելով և համադրելով ձեռք բերված ապացույցները, որի արդյունքում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի

35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի՝ հանցակազմի բացակայության հիմքով որոշում է կայացրել քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին:

(...) [Դ.]ատարանը գտնում է, որ ՀՀ ՊՆ ՀԿԳ քննչական բաժնի ՀԿԳ ավագ քննիչ Ա. Խաչատրյանի՝ «քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին» 17.07.2014թ. և ՀՀ զինվորական դատախազ Ա. Հարությունյանի (...) 04.08.2014թ. որոշումներն օրինական են և հիմնավոր, և վերացնելու հիմքեր չկան» (տե՛ս թիվ ԵԱԶԴ/0051/11/14 գործով Նյութեր, թերթ 105-114):

30. Վերաքննիչ դատարանը 2014 թվականի դեկտեմբերի 27-ի որոշմամբ գտել է՝ «(...) դիմողի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքը պետք է մերժել՝ ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ հետևյալ պատճառաբանությամբ»: Այնուհետև Վերաքննիչ դատարանը շարադրել է Առաջին ատյանի դատարանի որոշման պատճառաբանություններն ու եզրահանգումը, և հավելել, որ «Վերաքննիչ դատարանը եկավ հետևության, որ Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2014թ. նոյեմբերի 11-ի որոշումն օրինական և հիմնավորված է, ուստի այն բեկանելու հիմքեր չկան» (տե՛ս թիվ ԵԱԶԴ/0051/11/14 գործով Նյութեր, թերթ 157-165):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

31. Վճռաբեկ բողոքի հեղինակները գտնում են, որ բողոքարկվող դատական ակտն օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված չէ, ստորադաս դատարանները խախտել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ, 126-127-րդ, 202-րդ հոդվածների և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) 13-րդ հոդվածի պահանջները:

Մասնավորապես, բողոքաբերները գտնում են, որ պետությունը չի կատարել իր պարտականությունները, նախ՝ գորակոչիկի առողջական վիճակի հետազոտումը պատշաճ կատարելու, և հետո՝ զինվորի մահվան փաստով արդյունավետ քննություն սպահովելու, մեղավորներին բացահայտելու և պատասխանատվության ենթարկելու առումով խախտվել են նաև գործի քննության ողջամիտ ժամկետները:

32. Ի հիմնավորումն իրենց փաստարկների՝ բողոքի հեղինակները մատնանշել են զինվորական կոմիսար Ա. Ուլիխանյանի կողմից Արեգ Մալխասյանի նկատմամբ ի սկզբանե նախաձեռնած անօրինական հետապնդումները, հիվանդ երեխային անպայմանորեն զորակոչելու հետևողականությունը, իր ստորադասին ցուցումներ տալու եղանակով Արեգ Մալխասյանի անձնական գործից փաստաթղթերը հանելու անօրինականությունը, վրա հասած հետևանքի և Ա. Ուլիխանյանի գործողությունների կապը:

Բողոքի հեղինակները նշել են, որ բացահայտորեն անտեսվել են այն ջան-

Դատական պրակտիկա

քերը, որոնք Ա.Մալխասյանի հարազատները դրսևորել են երեխայի առողջական վիճակը ճիշտ ներկայացնելու և արձանագրելու հարցում: Քրեական գործում կան բազմաթիվ բողոքներ և ցուցմունքներ, որոնք վկայում են հիվանդ երեխային զինծառայության տանելու հարցում զինկոմ Ուլիխանյանի՝ քայլ առ քայլ դրսևորած անօրինականությունների մասին: Ուսումնասիրելով և համադրելով բոլոր ապացույցները՝ կարելի է հստակ եզրակացնել, որ հանձնաժողովի բժիշկների կողմից անգործություն չի դրսևորվել, նրանց գործողությունների վրա ազդել է զինկոմ Ուլիխանյանի անձնական շահագրգռվածությունը:

Բողոքաբերները շեշտել են, որ Արեգ Մալխասյանն ակնհայտ հիվանդ է եղել, ունեցել է անբնական միհարություն, եղել է հյուծված: Ընդգծել են նաև, որ բազմաթիվ բժիշկների ցուցմունքներ վկայում են, որ եթե հիվանդության փաստաթղթերը Ա.Մալխասյանի անձնական գործում առկա լինեին, ապա վերջինս չէր գորակոչվի զինծառայության, կամ առնվազն՝ կօգտվեր տարկետման իրավունքից: Գործով հարցաքննված բժիշկները վկայում են նաև, որ Ա.Մալխասյանը երկրորդ անգամ պետք է գործիքային հետազոտման ենթարկվեր: Սրանից հետևություն, որ հիվանդին կրկնակի հետազոտման չենթարկելն ինքնին խոսում է հանցավոր արարքի առկայության մասին:

33. Բողոք բերած անձինք նշել են, որ վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից փորձաքննությունների եզրակացություններին և գործում առկա փաստերին չի տրվել համապատասխան գնահատական, դատարանները պաշտպանության տակ են առել ուժային կառույցի աշխատակիցների հանցավոր արարքները և փորձել մեղավոր անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը գնահատել պատահարի տիրույթում:

Նշել են, որ մահացած զինվորի հորը չի հաջողվել ներպետական դատարաններում հասնել իր որդու մահվան հանգամանքների բացահայտմանը և պետության պոզիտիվ պարտականությունների չկատարման փաստի արձանագրմանը: Արեգ Մալխասյանի առողջական վիճակի ոչ պատշաճ հետազոտման հարցում ՀՀ ՊՆ բժշկական հանձնաժողովի և զինկոմիսարիատի աշխատողների մեղքը հիմնավորող ապացույցների առկայության պարագայում հանցագործություն կատարած անձինք ակնհայտորեն խուսափել են պատասխանատվությունից:

34. Բողոքաբերները նշել են նաև, որ քննության ողջամիտ ժամկետների խախտման փաստի կապակցությամբ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին ներկայացվել էր առանձին միջնորդություն՝ գործի նախաքննության ժամկետն անհարկի և անհիմն 30 անգամ երկարացնելու վերաբերյալ, ինչպես նաև բարձրացվել էին քննիչի գործողությունների և կայացրած որոշումների անօրինականության վերաբերյալ հարցեր, որոնք որևէ լուծում չեն ստացել: Բողոքաբերները նշել են, որ գործի քննության ժամկետի աղյուսի երկարաձգումը կանխատեսելի էր դարձնում գործի նման ելքը:

35. Ելնելով վերոշարադրյալից՝ վճռաբեկ բողոքի հեղինակները խնդրել են բեկանել Վերաքննիչ դատարանի որոշումը և գործն ուղարկել նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

1. Պետության իրավասության ներքո գտնվող անձի մահվան փաստի առթիվ արդյունավետ քննություն կատարելու պարտականությունը.

36. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. Ա.Սալխասյանի մահվան փաստի առթիվ իրականացվե՞լ է արդյոք արդյունավետ քրեադատավարական քննություն:

37. ՀՀ Սահմանադրության 15-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի կյանքի իրավունք (...):»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքը պաշտպանվում է օրենքով: (...):»:

38. Սեջբերված սահմանադրական և կոնվենցիոն նորմերով ամրագրված է կյանքի իրավունքը՝ որպես անձի հիմնարար իրավունք:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան), անդրադառնալով Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով նախատեսված նորմին, այն մեկնաբանել է որպես այդ դրույթի նյութաիրավական կողմի ենթադրյալ խախտման կապակցությամբ արդյունավետ քննություն իրականացնելու դատավարական պարտականություն սահմանող նորմ՝ հաշվի առնելով այս իրավունքի հիմնարար բնույթը (տե՛ս *McCann and Others v. The United Kingdom* գործով 1995 թվականի սեպտեմբերի 27-ի վճիռը, զանգատ թիվ 18984/91, և կետեր 157-164, *Ergi v. Turkey* գործով 1998 թվականի հուլիսի 28-ի վճիռը, զանգատ թիվ 23818/94, կետ 82 և *Assenov and Others v. Bulgaria* գործով 1998 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, զանգատ թիվ 24760/94, կետեր 101-106):

Վճռաբեկ դատարանը նույնպես անդրադարձել է կյանքի իրավունքի վերլուծությանը մի շարք գործերով կայացված որոշումներում (տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի մայիսի 23-ի՝ Սեյրան Այվազյանի վերաբերյալ թիվ ՎԲ-17/08, 2010 թվականի օգոստոսի 27-ի՝ Լևոն Գուլյանի վերաբերյալ թիվ ԵԿԳ/0051/11/09, 2010 թվականի դեկտեմբերի 23-ի՝ Կարեն Փափազյանի վերաբերյալ թիվ ԵԷԳ/0002/11/10, 2013 թվականի փետրվարի 15-ի՝ Սուսաննա Անտոնյանի գործով թիվ ԵԿԳ/0077/11/12, 2014 թվականի մայիսի 31-ի՝ Ռուզաննա Նիսաբյանի գործով թիվ ԵԿԳ/0118/11/13 որոշումները): Մասնավորապես՝ Եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված չափանիշների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքում դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով երաշխավորված կյանքի իրավունքի խախտման կապակցությամբ իրականացվող քննության արդյունավետության գնահատման հիմնական չափանիշներից են՝

ա) իրավասու մարմինները պետք է գործեն պատշաճ ջանասիրությամբ և արագությամբ,

բ) քննության արդյունքում պետք է հստակեցվեն դեպքի հանգամանքները,

գ) պետք է կատարվի մանրամասն քննություն, որն անհրաժեշտ է գործով ապացույցներ ձեռք բերելու համար: Վարույթն իրականացնող մարմինները

Դատական պրակտիկա

պետք է ձեռնպահ մնան շտապողական կամ թույլ պատճառաբանված հետևություններից, քանի որ քննության ցանկացած թերություն, որը հարցականի տակ է դնում մահվան պատճառները պատասխանատու անձանց կողմից պարզելու կարողությունը, վտանգում է քննության արդյունավետությունը, հետևաբար և Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով պետության ստանձնած պարտավորությունների իրագործումը:

Այն դեպքում, երբ պետության վերահսկողության ներքո (ոստիկանությունում, քրեակատարողական հիմնարկում և այլն) գտնվող անձը մահանում է, և պետությունը Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի ուժով պարտավորություն է կրում ներկայացնելու մահվանը հանգեցրած իրադարձությունների համոզիչ բացատրություն, ապա իրավասու մարմինները (պաշտոնատար անձինք) կասկածելի մահվան փաստի առթիվ պետք է հարուցեն քրեական գործ և քրեադատավարական ողջ գործիքակազմի ներգրավմամբ իրականացնեն հնարավոր ողջամիտ քայլերը՝ դեպքի հանգամանքները պարզելու համար (*մանրամասն տե՛ս Ռուզաննա Նիսալյանի վերաբերյալ Վճարելի դատարանի 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0118/11/13 որոշման 25-26-րդ կետերը*):

39. Նախորդ կետում վկայակոչված (ա) ենթակետում շարադրված չափանիշի կապակցությամբ Եվրոպական դատարանն իր որոշումներում բազմիցս ընդգծել է, որ քննության արդյունավետությունը գնահատելիս կարևոր է հատկապես այն հանգամանքը, թե որքան արագ են իշխանություններն արձագանքում Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտման վերաբերյալ բողոքներին, ինչը նպաստում է հանրության վստահության պահպանմանը օրինականության ամրապնդման և անօրինական գործողությունների նկատմամբ հանդուրժողականության բացառման հարցում (տե՛ս *Hugh Jordan v. United Kingdom* գործով 2001 թվականի մայիսի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 24746/94, կետ 108, *Yasa v. Turkey* գործով 1998 թվականի սեպտեմբերի 2-ի վճիռը, զեկույցներ 1998-IV, էջեր 2439-2440, կետեր 102-104):

Կյանքի իրավունքի խախտման կապակցությամբ իրականացվող քննության արդյունավետության (բ) և (գ) ենթակետերում շարադրված չափանիշների վերաբերյալ անհրաժեշտ է նշել, որ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի պահանջն է, որ իրավասու մարմինները գործեն պատշաճ ջանասիրությամբ և արագությամբ և պարտավոր լինեն նախաձեռնել քննություն, որն ի վիճակի է նախորոշակիացնել այն հանգամանքները, որոնցում դեպքը տեղի է ունեցել և կարգավորող համակարգի գործունեության ցանկացած թերություն, երկրորդ՝ բացահայտել դրանում ներգրավված պետական պաշտոնյաներին և մարմիններին (տե՛ս *mutatis mutandis, Kats and Others v. Ukraine, 2008* թվականի դեկտեմբերի 18-ի վճիռ գանգատ թիվ 29971/04, կետ 116):

Քննությունը պետք է լինի մանրամասն: Դա նշանակում է, որ մարմինները միշտ պետք է կատարեն լուրջ քայլեր, որպեսզի պարզեն՝ ինչ է տեղի ունեցել, և չպետք է հիմնվեն շտապողական կամ թույլ պատճառաբանված հետևությունների վրա, որպեսզի փակեն քննությունը կամ որպես իրենց որոշումների հիմք ընդունեն: Նրանք պետք է կատարեն իրենց համար հասու բոլոր ողջամիտ քայլերը, որպեսզի ապահովեն դեպքի հետ կապված ապացույցները, նե-

րառչյալ, ի թիվս այլոց, ականատեսների հարցաքննությունը և բժշկական ապացույցները: **Քննության ցանկացած թերություն, որը հարցականի տակ է դնում վնասվածքների պատճառները կամ պատասխանատու անձանց պարզելու կարողությունը, վտանգում է այս չափանիշի իրագործումը** (տես, ի թիվս այլոց, *Gorelov v. Russia*, 2014 թվականի հունվարի 9-ի վճիռ, գանգատ թիվ 49072/11, կետ 52):

Անհրաժեշտ է նաև բացառել հանցավոր համագործակցությունը կամ հանցավոր արարքների նկատմամբ հանդուրժողական վերաբերմունք ցուցաբերելը (տես *Gölez v. Turkey* գործով 1998 թվականի հուլիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54/1997/838/1044, կետ 82):

40. Անդրադառնալով սույն գործի փաստական հանգամանքներին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ գործի նյութերում առկա են բազմաթիվ տեղեկություններ այն մասին, որ ժամկետային զինծառայող Ա.Մալխասյանը տառապել է մի շարք հիվանդություններով (տես՝ սույն որոշման 7-12-րդ, 14-16-րդ, 21-րդ կետերը): Մինչդեռ Ա.Մալխասյանը, հետագոտվելով Արաբկիրի զինկոմիսարիատի բժշկական հանձնաժողովում, Էրեբունի բժշկական կենտրոնում, այնուհետև նաև Կենտրոնական ռազմական բժշկական հանձնաժողովում, զինծառայության համար ճանաչվել է պիտանի, 2009 թվականի հունիսի 26-ին գորակոչվել է ՀՀ զինված ուժեր և ծառայության ուղարկվել ԼՂՀ պաշտպանության բանակի թիվ 25918 գորամաս, որպես ժամկետային զինծառայող, կոչումը՝ շարքային: Այնուհետև 2009 թվականի հուլիսի 4-ին՝ ժամը 13⁵⁵-ի սահմաններում, շարքային Ա.Մալխասյանը գորամասի տարածքում իրեն վատ է զգացել, կորցրել գիտակցությունը, որի պատճառով տեղափոխվել է Մեխակավանի զինվորական հոսպիտալ, որտեղ նրա մոտ ախտորոշվել է կլինիկական մահ: 2009 թվականի հուլիսի 5-ին՝ ժամը 20²⁵-ին, գրանցվել է նրա կենսաբանական մահը (տես՝ սույն որոշման 5-րդ և 27-րդ կետերը):

Արեգ Աշոտի Մալխասյանի մահվան կապակցությամբ 2009 թվականի հուլիսի 4-ին հարուցվել է քրեական գործ, որը 2009 թվականի հուլիսի 11-ի որոշմամբ ընդունվել է քննիչ Ա. Խաչատրյանի վարույթ (տես՝ սույն որոշման 1-ին կետը): 2014 թվականի հուլիսի 17-ին քննիչ Ա. Խաչատրյանը որոշում է կայացրել քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին, որով արձանագրել է, որ Արեգ Մալխասյանը կենդանության օրոք տառապել էր «Պանկարդիտ, սրտամկանի ծանր դիստրոֆիա նեկրոբիոտիկ օջախներով, կորոնարիտ, դիֆուզ կարդիոսկլերոզ, կիսալուսնաձև փականների դեստրուկտիվ-դեգորգանիզացիոն փոփոխություններ, աորտայի կիսալուսնաձև փականների նույնանման փոփոխություններ» հիվանդություններով, որոնք ունեցել են ծածկընթաց ընթացք, և դրանք կարող էին նաև արտահայտված գանգատներ չառաջացնել, նրա մոտ լինել կարծեցյալ բավարար վիճակ, սակայն հետագայում կենսակերպի, կենցաղի կտրուկ փոփոխություններով պայմանավորված՝ բերել են ծածկընթաց ախտաբանական փոփոխությունների սրացմանը՝ առաջացնելով վիճակի կտրուկ վատացում, սրտի կանգ, որոնք չեն հայտնաբերվել և չէին կարող հայտնաբերվել անգամ գո-

Դատական պրակտիկա

րակոչվելուց առաջ ՀՀ ԱՆ ախտորոշիչ կենտրոնում և այլ կլինիկաներում կատարված հետազոտությունների ժամանակ կամ հետագայում գորակոչի ժամանակ նրա առողջական վիճակը հետազոտած և ուսումնասիրած համապատասխան բժիշկ-մասնագետների կողմից: Արդյունքում Քննիչը եզրահանգել է, որ բժիշկների որպես պաշտոնատար անձ հանդես գալու և իրենց կողմից ծառայողական պարտականությունների կատարման նկատմամբ անփույթ և անբարեխիղճ վերաբերմունք դրսևորելու հետևանքով չի եղել պայմանավորված Ա.Մալխասյանի մահը, այլ այն ունեցել է ծածկընթաց ընթացք (տե՛ս սույն որոշման 27-րդ կետը):

ՀՀ զինվորական դատախազ Ա.Հարությունյանի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 4-ի որոշման համաձայն. «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի համաձայն՝ քննիչը քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ըստ էության քննելու համար ուղարկում է դատարան, երբ գտնում է, որ մեղադրական եզրակացություն կազմելու համար հավաքված ապացույցները բավարար են: (...): Տվյալ դեպքում քննիչը, գնահատելով քրեական գործով ձեռք բերված ապացույցների համակցությունը, մնան եզրահանգման չի եկել» (տե՛ս սույն որոշման 28-րդ կետը):

Առաջին ատյանի դատարանը 2014 թվականի նոյեմբերի 11-ի որոշմամբ գտել է, որ Քննիչի՝ քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին 2014 թվականի հուլիսի 17-ի և Դատախազի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 4-ի որոշումներն օրինական են և հիմնավոր, դրանք վերացնելու հիմքեր չկան (տե՛ս սույն որոշման 29-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին գտել է, որ Առաջին ատյանի դատարանի 2014թ. նոյեմբերի 11-ի որոշումն օրինական և հիմնավորված է, ուստի այն բեկանելու հիմքեր չկան (տե՛ս սույն որոշման 30-րդ կետը):

Սույն գործով իրականացված քննության համապատասխանությունը կյանքի իրավունքի խախտման կապակցությամբ իրականացվող քննության արդյունավետության՝ սույն որոշման 38-րդ կետում նշված (բ) և (գ) ենթակետերի չափանիշներին.

41. Սույն որոշման 40-րդ կետում մեջբերված փաստերից հետևում է, որ Քննիչն իր որոշման հիմքում դրել է Համալիր փորձաքննության եզրակացությամբ նշված այն հանգամանքը, որ Ա.Մալխասյանի հիվանդությունը կրել է ծածկընթաց բնույթ (տե՛ս սույն որոշման 21-րդ կետը) և դրա հիման վրա եզրահանգում կատարել, որ դրանք «**չեն հայտնաբերվել և չէին կարող հայտնաբերվել**» համապատասխան բժիշկ-մասնագետների կողմից: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ Համալիր փորձաքննության եզրակացության բովանդակությունից հետևում է, որ ծածկընթաց բնույթ են կրել միայն կորոնարոսկլերոզ, կարդիոսկլերոզ ախտաբանական հատկանիշները, ընդ որում մնան եզրահանգումը հիմնավորվել է այն հանգամանքով, որ կենդանության օրոք Ա.Մալխասյանը երբևէ զանգատներ չի ներկայացրել (տե՛ս սույն որոշման 21-րդ կետը): Նշված եզրահանգումից չի

հետևում, որ անձի մոտ գանգատների բացակայությունը բացառում է բժիշկների կողմից համապատասխան հետազոտությունների և մեթոդիկաների կիրառման միջոցով վկայակոչված սրտային հիվանդությունները բացահայտելու փաստացի հնարավորությունը: Հետևաբար փորձագետների հանձնաժողովի կողմից օգտագործված «ծածկընթաց» հասկացությունը չի կարող մեկնաբանվել որպես «պատշաճ բժշկական հետազոտությունների միջոցով չբացահայտվող»: Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Քննիչի եզրահանգումն այն մասին, որ Ա.Մալխասյանի սրտային հիվանդությունները չէին կարող հայտնաբերվել բժիշկ-մասնագետների կողմից, հիմնավորված չէ և չի համապատասխանում նաև նրա կողմից հիմք ընդունված Համալիր փորձաքննության եզրակացության եզրահանգումներին:

Ավելին՝ թվով երկու՝ դատաբժշկական և դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննությունների եզրակացությունների առկայության պայմաններում համալիր հանձնաժողովային դատաբժշկական-ռազմաբժշկական փորձաքննություն նշանակելու վերաբերյալ Քննիչի որոշումից պարզ չէ, թե ինչ տեսակի փորձաքննություն է նշանակվել՝ լրացուցիչ, թե կրկնակի: Մինչդեռ փորձաքննության վերոնշյալ տեսակներն ինչպես նշանակման հիմքերի, նպատակի, այնպես էլ բովանդակության և իրականացման կարգի առումով էապես տարբերվում են (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 251-րդ հոդված): Այսինքն՝ չնայած Քննիչը փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշման մեջ հղում է կատարել նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 251-րդ հոդվածին, սակայն չի տարբերակել նշանակվող փորձաքննության տեսակը: Ավելին՝ Քննիչի որոշման մեջ բացակայում է որևէ հիմնավորում այն մասին, թե որ բնագավառներում հատուկ գիտելիքների կամ հետազոտության որ մեթոդիկաների միաժամանակյա կիրառման անհրաժեշտությունն է առկա փորձագետներին առաջադրված հարցերը պարզելու համար, որի պայմաններում քննարկվող որոշումը չի համապատասխանում նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 246-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներին: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վերոնշյալ հանգամանքները կարող են էական կասկածներ հարուցել քննարկվող փորձաքննության և դրա արդյունքի օրինականության և արժանահավատության կասկածների:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածին առնչվող քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար Քննիչի չհիմնավորված և գործի նյութերից չբխող պատճառաբանությունները, ինչպես նաև վերջինիս կողմից անհասկանալի տեսակի Համալիր փորձաքննության եզրակացության եզրահանգումները հիմք ընդունելը չեն կարող գնահատվել որպես «մահվանը հանգեցրած իրադարձությունների համոզիչ բացատրություն ներկայացնելու» պետության պարտականության կատարում:

41.1. Ավելին, վարույթն իրականացնող մարմինները պատշաճ գնահատման չեն արժանացրել գործի նյութերում առկա և հարցի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հետևյալ հանգամանքները.

- 1) գործի նյութերում առկա մի շարք ապացույցներ, այդ թվում՝ Քննիչի կող-

Դատական պրակտիկա

մից հիմք ընդունված Համալիր փորձաքննության եզրակացությունը վկայում են այն մասին, որ Էրեբունի ԲԿ-ի բժշկական հանձնաժողովի կողմից կատարված հետազոտության արդյունքները լրիվ ծավալով և ճիշտ չեն արտացոլվել Ա.Մալխասյանի վերաբերյալ կազմված և Կենտրոնական բժշկական հանձնաժողովին ներկայացված առողջական վիճակի հետազոտման ակտի մեջ (տես սույն որոշման 7-8-րդ, 11-12-րդ, 14-17-րդ, 21-րդ կետերը): Մասնավորապես.

- առողջության վիճակի հետազոտման ակտում չի արտացոլվել գաստրոէնտերոլոգի ախտորոշումը՝ «էրոզիվ գաստրիտ, մակերեսային դուոդենիտ, կերակրափողի և ստամոքսի հիպերմոտոր դիսկինեզիա, ստոծանու կերակրափողային անցքի ճողվածք», ճիշտ չի ձևակերպվել նյարդաբանական ախտորոշումը՝ «վեգետոանոթային դիստոնիա կրիզներով»:

Սինչդեռ դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության 2010 թվականի ապրիլի 28-ի թիվ 20/հձ եզրակացության համաձայն՝ դուոդենիտ, մակերեսային էրոզիվ անտրալ գաստրիտի, Մելորի-Վեյսի համախտանիշի, կայացած ստամոքս-աղիքային արյունահոսության առկայության դեպքում անհրաժեշտ էր Ա.Մալխասյանի նկատմամբ բժշկական տեսանկյունից սահմանել հատուկ սննդակարգ, ֆիզիկական և փսիխոէմոցիոնալ ծանրաբեռնվածության սահմանափակում: Եվ, չնայած այն հանգամանքին, որ տվյալ դեպքում ստամոքս-աղիքային հիվանդությունները մահվան պատճառի հետ չեն գտնվել ուղղակի պատճառական կապի մեջ, սակայն նրանք կարող էին պատճառ հանդիսանալ սրտի պսակաձև անոթների ռեֆլեկտոր սպաստիկ (սպազմ) երևույթների, հանդիսանալով որպես նպաստող գործոն մահվան պատճառի առումով (տես սույն որոշման 11-րդ կետը):

Նույն եզրակացությամբ նշվել է նաև, որ Էրեբունի ԲԿ ընդունվելու պահին Ա.Մալխասյանի զարկերակային ճնշումն արձանագրվել է 120/80մմ, իսկ 2009 թվականի հունիսի 17-ին նյարդաբանի կողմից գրանցվել է 80/30մմ, ինչը պահանջում էր համապատասխան քննություններով ախտորոշման ճշտում և վերջնական ախտորոշման մեջ արձանագրում, ինչը նույնպես չի կատարվել: Զարկերակային ճնշումը 80/30մմ, վեգետոանոթային դիստոնիա ախտորոշվելուց հետո բուժող բժշկի և նյարդաբանի կողմից անհրաժեշտ էր իրականացնել սրտաբանի և նյարդաբանի դինամիկ հսկողություն (տես սույն որոշման 11-րդ կետը):

- Նյարդաբանի ենթադրյալ ախտորոշումը՝ «վեգետո-անոթային դիստոնիա, կրիզներով», ճշգրտելու նպատակով հետագա հետազոտություններ չեն իրականացվել:

Սինչդեռ դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության՝ 2010 թվականի ապրիլի 28-ի թիվ 20/հձ եզրակացության համաձայն՝ Էրեբունի ԲԿ-ում նյարդաբանի կողմից գրառումն ընդգրկում է միայն ախտորոշում՝ առանց նյարդաբանական կարգավիճակի նկարագրման: «Կրիզ» անվանված վիճակը պահանջում էր բացառել սրտային համապատասխան կափույրային ապարատի կողմից պաթոլոգիկ վիճակները: Եթե առողջական վիճակի ակտում ճիշտ ձևակերպվեր նյարդաբանական ախտորոշումը՝ «վեգետոանոթա-

յին դիստոնիա կրիզներով», ապա Ա.Մալխասյանը պետք է ենթարկվեր լրացուցիչ հետազոտության նյարդաբանական ստացիոնարում (բաժանմունքում) ախտորոշման ճշտման, կրիզների հաճախականության և ծանրության աստիճանի որոշման համար և բնականաբար այն կարժանանար համապատասխան գնահատականի զինվորական հանձնաժողովների բժիշկների կողմից (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը):

- Բացի այդ, առողջական վիճակի հետազոտության ակտի՝ ախտորոշման վերաբերյալ հատվածում նշված է «ստամոքսի և կերակրափողի մոտոր-էվակուատոր ֆունկցիայի աննշան արագացում նյարդային բնույթի», որի գնահատումն իրականացվում է դինամիկ ռենտգենաբանական հետազոտության ընթացքում, սակայն Արեգ Մալխասյանի հիվանդության պատմության նկարագրում նման գրառումներ առկա չեն, ինչը ենթադրում է, որ այդպիսի հետազոտություն չի իրականացվել (տե՛ս որոշման 11-րդ և 21-րդ կետերը):

2) Գործի նյութերում առկա դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության թիվ 20/հձ եզրակացության համաձայն՝ Ա.Մալխասյանի մոտ դիակի դատաբժշկական փորձաքննությամբ հայտնաբերված՝ որպես մահվան պատճառ հանդիսացած «սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարում» հիվանդությունն առաջացել է 2008 թվականից առաջ: Դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության եզրակացության մեջ նշված է, որ փորձաքննության ներկայացված բժշկական փաստաթղթերում եղել են հուշող տվյալներ Ա.Մալխասյանի մոտ սրտային հիվանդության մասին: Այդ հուշող տվյալները կոնկրետ և հստակ մատնանշված են փորձաքննության եզրակացության մեջ: Մասնավորապես՝ նման տվյալներ եղել են 2008 թվականի՝ Միքայելյանի անվան վիրաբուժության ինստիտուտի հիվանդության պատմագրում և Էրեբունի ԲԿ թիվ 4443/432 հիվանդության պատմագրում փակցված էլեկտրասրտագրերի ժապավեններում, ինչպես նաև Էրեբունի ԲԿ-ում՝ 2009 թվականի հունիսի 17-ին, ժամը 11.20-ին, երբ նյարդաբանի կողմից արձանագրվել է զարկերակային ճնշումը՝ 80/30մմ: Նման դեպքում Էրեբունի ԲԿ-ում անհրաժեշտ էր սրտային օրգանական պաթոլոգիան հաստատելու կամ ժխտելու համար կատարել սրտաբանական մանրակրկիտ հետազոտություններ (օրինակ՝ կրկնակի էլեկտրասրտագիր, քանի որ կատարված էլեկտրասրտագրի ժապավենը եղել է անորակ և քիչ ինֆորմատիվ): Դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննություն կատարած փորձագետները նշել են նաև, որ եթե «Էրեբունի» ԲԿ-ում ճիշտ գնահատվեին էլեկտրասրտագրի վրա արտացոլված տվյալները, նյարդաբանի, սրտաբանի և բուժող բժշկի կողմից կազմակերպվեին նյարդաբանի, սրտաբանի դինամիկ հսկողություններ, կատարվեր լրացուցիչ էլեկտրասրտագիր, ապա հնարավոր կլիներ հայտնաբերել սրտային պաթոլոգիան (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը): Այն մասին, որ Արեգ Մալխասյանի մոտ եղած սրտային պաթոլոգիան բժշկական առումով ծածկընթաց չի եղել, վկայում է ոչ միայն դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության եզրակացությունը, այլ նաև Միքայելյանի անվան վիրաբուժության ինստիտուտի բժիշկ, սրտաբան-ֆունկցիոնալիստ Լիլիանա Թելյանի ցուցմունքը (տե՛ս սույն որոշման 14-րդ կետը),

Դատական պրակտիկա

«Քանաքեռ-Զեյթուն» բժշկական կենտրոնի սրտաբան Արմինե Աղաջանյանի ցուցմունքը (տե՛ս սույն որոշման 15-րդ կետը), ՀՀ ՊՆ Կենտրոնական հավաքակալանի բժշկական հանձնաժողովի ավագ սպա, թերապևտ-սրտաբան Հայկ Հովսեփյանի ցուցմունքը (տե՛ս սույն որոշման 16-րդ կետը): Իսկ դատաբժշկական փորձագետ Գագիկ Հարությունյանը 2013 թվականի օգոստոսի 6-ին իր կողմից տրված ցուցմունքում նշել է, որ ևս մեկ անգամ կրկնում է, որ Ա.Մալխասյանի մահը պայմանավորված է եղել նրա ունեցած սրտային խնդիրներով, մասնավորապես՝ սրտի պսակաձև անոթներում արյան շրջանառության սուր խանգարմամբ, և այդ սրտային խնդիրները նրա մոտ առկա են եղել դեռևս 2008 թվականից առաջ (տե՛ս սույն որոշման 22-րդ կետը):

Փաստորեն, տարբեր բուժհաստատություններում աշխատող սրտաբանները, մասնավորապես՝ Միքայելյանի անվան վիրաբուժության ինստիտուտի բժիշկ, 30 տարվա մասնագիտական աշխատանքային ստաժ ունեցող սրտաբան-ֆունկցիոնալիստ Լիլիանա Թելյանը, Կենտրոնական հավաքակալանի բժշկական հանձնաժողովի ավագ սպա, 16 տարվա մասնագիտական ստաժ ունեցող թերապևտ-սրտաբան Հայկ Հովսեփյանը, «Քանաքեռ-Զեյթուն» բժշկական կենտրոնի սրտաբան, ԷՍԳ-ի բժիշկ Արմինե Աղաջանյանը, Քննիչի հրավերով, տարբեր օրերի, միմյանց հետ չառնչվելով ուսումնասիրել են «Էրեբունի» բժշկական կենտրոնում Արեգ Մալխասյանի վերաբերյալ կազմված ԷՍԳ-ի ժապավենը և սրտային պաթոլոգիայի առկայության մասին հայտնել են նույնաբովանդակ տվյալներ (տե՛ս սույն որոշման 14-րդ, 15-րդ, 16-րդ կետերը):

Ավելին, այն, որ Ա.Մալխասյանի հիվանդության պատմագրում առկա էրեբունի ԲԿ-ում կատարված էլեկտրասրտագրի ժապավենը վատ որակի է և դրա հիման վրա դժվար է գնահատել Ա.Մալխասյանի մոտ «սրտի հետին-կողմնային պատի սնուցման իջեցման» առկայության կամ բացակայության փաստը, ինչպես նաև, որ վերջինս հնարավոր կլինեի հայտնաբերել կամ բացառել որակյալ ԷՍԳ առկայության պարագայում, նշված է նաև Համալիր փորձաքննության եզրակացությունում:

41.2. Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ գործում առկա են բազմաթիվ տվյալներ, համաձայն որոնց՝ Արեգ Մալխասյանն իր մոտ առկա հիվանդությունների հիմքով ենթակա չէր զորակոչման և պետք է ճանաչվեր զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի (տե՛ս սույն որոշման 8-12-րդ, 14-16-րդ, 21-րդ կետերը): Մինչդեռ այդ հիվանդությունները օբյեկտիվ և ամբողջական չեն բացահայտվել բժիշկների կողմից և (կամ) արտացոլվել Ա.Մալխասյանի առողջական վիճակի մասին ակտում: Դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության եզրակացության մեջ մանրակրկիտ և հստակ շարադրված են այն գործողությունները, որոնք «Էրեբունի» բժշկական կենտրոնի համապատասխան բժիշկները պարտավոր էին կատարել, սակայն չեն կատարել: Ըստ հիշյալ եզրակացության՝ եթե Ա.Մալխասյանը ենթարկվեր համապատասխան հետազոտությունների, ապա հնարավոր է, որ նրա մոտ հայտնաբերվեին ինչպես մահվան պատճառ հանդիսացող հիվանդությունը՝ սրտային պաթոլոգիան, այնպես էլ մյուս հիվանդու-

թյունները: Իսկ հայտնաբերելու դեպքում համապատասխան բուժումներ և խորհրդատվություններ ստանալով հնարավոր էր խուսափել առողջական վիճակի հետագա վատացումից, նաև մահվան ելքից: Բացի այդ, փորձագիտական հանձնաժողովը նշել է, որ գորակոչային հանձնաժողովի կողմից պետք է ուշադրության արժանանար նաև Ա.Մալխասյանի մոտ 2008 թվականին ախտորոշված «Մելորի-Վեյսի սինդրոմ, կայացած ստամոքս-աղիքային արյունահոսություն» հիվանդությունը (տե՛ս սույն 11-րդ կետը): Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել այն փաստը, որ նորակոչիկ Արեգ Մալխասյանի ծառայակից զինվորականներն անգամ ուշադրություն էին դարձրել, որ նա ունի հիվանդոտ տեսք, մշտապես գունատ է, հյուծված (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այս փաստական տվյալները պատշաճ իրավական գնահատականի չեն արժանացել նախաքննության մարմնի կողմից, այս ուղղությամբ օբյեկտիվ, բազմակողմանի և լրիվ քննություն չի կատարվել: Մասնավորապես՝ Քննիչի կողմից չի պարզվել, թե ինչու չեն կատարվել համապատասխան բժշկական հետազոտությունները և ինչու կատարված հետազոտությունների արդյունքներն օբյեկտիվ և ամբողջական չեն արտացոլվել Ա.Մալխասյանի առողջական վիճակի վերաբերյալ ակտում, ինչպես նաև հապատասխան իրավական գնահատական չի տրվել դրանց համար պատասխանատու բժշիկ-մասնագետների գործողություններին: Այդուհանդերձ Քննիչի կողմից կայացվել է քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում, որի օրինականությունը հաստատվել է ինչպես դատախազական հսկողության շրջանակներում, այնպես էլ ստորադաս դատարանների կողմից:

42. Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նաև նշել, որ Քննիչի կողմից լրիվ և բազմակողմանի քննություն չի իրականացվել և համապատասխան իրավական գնահատական չի տրվել Արաբկիրի զինկոմ Ա.Ուլիխանյանի գործողություններին: Մասնավորապես՝ Ա.Մալխասյանի հայրը՝ տուժողի իրավահաջորդը, ինչպես նաև եղբայրը ցուցմունք են տվել զինկոմ Ա.Ուլիխանյանի կողմից թույլ տրված օրինախախտումների և Արեգ Մալխասյանի նկատմամբ նրա՝ ընդգծված անբարյացակամ վերաբերմունքի մասին (տե՛ս սույն որոշման 24-25-րդ կետերը): Իհարկե, Քննիչը հրավիրել և որպես վկա հարցաքննել է Ա.Ուլիխանյանին, որը ցուցմունք է տվել, որ ինքն է կարգադրել Արեգ Մալխասյանի անձնական գործից հանել թվով տասը փաստաթղթեր և կցել զինկոմիսարիատի գործավարության կարգագրերին: Մինչդեռ Քննիչը չի պարզել, թե ինչ նպատակով է Ա.Ուլիխանյանը կարգադրել գորակոչիկ Արեգ Մալխասյանի անձնական գործից փաստաթղթեր հանել, այն էլ այնպիսիք, որոնք որոշիչ նշանակություն կարող էին ունենալ նրա՝ զինծառայության համար պիտանի լինելու հարցը որոշելիս: Բացի այդ, Քննիչը չի պարզել՝ արդյոք Ա.Ուլիխանյանն իրավասու էր այդպիսի կարգադրություն անել, եթե այո՝ որ իրավական ակտի հիման վրա:

Ավելին, Ա.Ուլիխանյանը ցուցմունք է տվել, որ «Էրեբունի» ԲԿ-ում Արեգ Մալխասյանին հետազոտելու ժամանակ, «*օբյեկտիվությունն ապահովելու և*

Դատական պրակտիկա

վերահսկելու նպատակով», իր կարգադրությամբ այնտեղ ներկա է եղել զինկոմիսարիատի բժշկական հանձնաժողովի անդամ, վիրաբույժ Մարինե Սանոյանը (տե՛ս սույն որոշման 26-րդ կետ): Մինչդեռ Քննիչը չի պարզել՝ արդյոք Արաբկիրի զինվորական կոմիսարն իր կողմից ուղարկված անձի միջոցով միջամտել է «Էրեբունի» բժշկական կենտրոնի կամ որևէ այլ բժշկական հաստատության բժիշկների մասնագիտական գործունեությանը, կամ օժտված է արդյոք նրանց աշխատանքը վերահսկելու լիազորությամբ:

43. Սույն որոշման 41-42-րդ կետերում շարադրված փաստական վերլուծությունը գնահատելով 38-39-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Քննիչի՝ քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշումը, հետևաբար և դատախազական հսկողության և դատական վերահսկողության շրջանակներում դրա կապակցությամբ կայացված որոշումները հիմնված են «թույլ պատճառաբանված» հետևությունների վրա, քանի որ դրանցում անտեսվել են և համապատասխան իրավական գնահատականի չեն արժանացվել սույն որոշման 41-42-րդ կետերում հիշատակված հանգամանքները: Իսկ քննության ցանկացած թերություն, որը հարցականի տակ է դնում մահվան պատճառները պատասխանատու անձանց կողմից պարզելու կարողությունը, վտանգում է քննության արդյունավետությունը, հետևաբար և Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով պետության ստանձնած պարտավորությունների իրագործումը:

Սույն գործով իրականացված քննության համապատասխանությունը կյանքի իրավունքի խախտման կապակցությամբ իրականացվող քննության արդյունավետության՝ սույն որոշման 38-րդ կետում նշված (ա) ենթակետի չափանիշին.

44. Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել նաև, որ գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ 2009 թվականի հուլիսի 4-ին հարուցված քրեական գործի նախաքննության ժամկետը երկարացվել է 30 անգամ: Վերջին անգամ այն երկարացվել է 2014 թվականի մայիսի 31-ին դատախազ Ա.Մ. Խաչատրյանի կողմից՝ մինչև 2014 թվականի օգոստոսի 4-ը (տե՛ս թիվ 91254109 քրեական գործի նյութեր, հատոր 7, թերթ 160-178): Ընդ որում, եթե նախաքննության սկզբնական շրջանում կատարվել են բազմաթիվ քննչական գործողություններ, ապա դրանից հետո կատարված քննչական գործողությունների քանակն ու որակը վկայում են քննության ընթացքն անհարկի ձգձգելու միտման մասին:

Մասնավորապես՝ գործի քննության շրջանակներում իրականացված վերջին փորձաքննության եզրակացությունը վարույթն իրականացնող մարմինն ստացել է դեռևս 2011 թվականի սեպտեմբերի 17-ին, իսկ գործի հարուցման պահից առ այդ ժամանակահատվածը Քննիչի կողմից իրականացվել են մեծածավալ քննչական գործողություններ: Ինչ վերաբերում է 2011 թվականի հոկտեմբերից հետո ընկած ժամանակաշրջանին, անհրաժեշտ է արձանագրել

հետևյալը.

2011 թվականի նոյեմբերի 1-ին քննիչ Ա. Խաչատրյանը որոշում է կայացրել նախաքննության ժամկետը ևս 2 ամսով երկարացնելու միջնորդություն հարուցելու մասին՝ պատճառաբանելով, որ անհրաժեշտ է հարցաքննել Համալիր փորձաքննությունը կատարած մի շարք փորձագետների, և որ առանց դրա *«հնարավոր չէ անդրադառնալ քրեական գործի հետագա և վերջնական ընթացքին (...), բացի այդ դեռևս պետք է կատարվեն մեծածավալ այլ դատավարական գործողություններ ևս, որոնց համար կպահանջվի որոշակի ժամանակ»* (տե՛ս թիվ 91254109 քրեական գործի նյութեր, հատոր 5, թերթ 88-102): Նույն օրը դատախազ Հ.Հարությունյանի կողմից նախաքննության ժամկետը երկարացվել է 2 ամսով՝ մինչև 2012 թվականի հունվարի 4-ը: Քրեական գործի նյութերից երևում է, որ այդ ժամանակահատվածի ընթացքում քննիչ Ա. Խաչատրյանը հարցաքննել է փորձագետներ Գագիկ Եգանյանին, Գագիկ Հակոբյանին և Ջարեհ Տեր-Ավետիքյանին: Այդ հարցաքննությունները, որոնց արձանագրությունները գետեղված են յուրաքանչյուրը՝ 2-ական թերթի վրա, կատարվել են մեկ օրում՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 5-ին, իսկ որևէ այլ դատավարական գործողություն հիշյալ 2 ամսվա ընթացքում չի կատարվել (տե՛ս թիվ 91254109 քրեական գործի նյութեր, հատոր 5, թերթ 104-105, 106-107, 108-109):

2011 թվականի դեկտեմբերի 29-ին քննիչ Ա. Խաչատրյանը դարձյալ որոշում է կայացրել նախաքննության ժամկետը 2 ամսով երկարացնելու միջնորդություն հարուցելու մասին, պատճառաբանելով, որ անհրաժեշտ է հարցաքննել Համալիր փորձաքննությունը կատարած այլ փորձագետների ևս, ինչպես նաև «Էրեբունի» ԲԿ-ի գորակոչային հանձնաժողովի անդամներին և նույն ԲԿ-ի այլ բժիշկ-մասնագետների, և որ առանց դրա *«հնարավոր չէ անդրադառնալ քրեական գործի հետագա և վերջնական ընթացքին (...), բացի այդ դեռևս պետք է կատարվեն մեծածավալ այլ դատավարական գործողություններ ևս, որոնց համար կպահանջվի որոշակի ժամանակ»* (տե՛ս թիվ 91254109 քրեական գործի նյութեր, հատոր 5, թերթ 110-124): Նույն օրը դատախազ Հ.Հարությունյանի կողմից նախաքննության ժամկետը երկարացվել է 2 ամսով՝ մինչև 2012 թվականի մարտի 4-ը: Քրեական գործի նյութերից երևում է, որ այդ ժամկետի ընթացքում քննիչ Ա. Խաչատրյանը հարցաքննել է փորձագետներ Հակոբ Դավթյանին, Արմեն Վարդանյանին և Հակոբ Հովսեփյանին: Այդ հարցաքննությունները կատարվել են մեկ օրում՝ 2012 թվականի հունվարի 13-ին, և բացի դրանցից, քննիչի վերոհիշյալ որոշման մեջ նշված որևէ այլ դատավարական գործողություն այդ 2 ամսվա ընթացքում չի կատարվել (տե՛ս թիվ 91254109 քրեական գործի նյութեր, հատոր 5, թերթ 126-128, 130-131, 133-135): 2012 թվականի փետրվարի 10-ին քննիչն ստացել է տուժողի իրավահաջորդ Աշոտ Մալխասյանի դիմումը, որով նա խնդրել է որպես *տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցիչ* ներգրավել փաստաբան Սեդա Սաֆարյանին: Նույն օրը քննիչ Ա. Խաչատրյանը որոշում է կայացրել փաստաբան Սեդա Սաֆարյանին տուժողի իրավահաջորդի *օրինական* ներկայացուցիչ ճանաչելու մասին (տե՛ս թիվ 91254109 քրեական գործի նյութեր, հատոր 5, թերթ 138):

Դատական պրակտիկա

2012 թվականի մայիսի 2-ին քննիչ Ա. Խաչատրյանը որոշում է կայացրել նախաքննության ժամկետը ևս 2 ամսով երկարացնելու միջնորդություն հարուցելու մասին, դրա անհրաժեշտությունը պայմանավորելով տրամադրված գործի նյութերին տուժողի իրավահաջորդի *օրինական* ներկայացուցիչ Ս.Սաֆարյանի կողմից ծանոթանալու հանգամանքով, նաև՝ նյութերում դժվար ընթեռնելի փաստաթղթերի առկայությամբ պայմանավորված լրացուցիչ ժամանակի անհրաժեշտության մասին փաստաբանի դիմումի առկայությամբ (տե՛ս թիվ 91254109 քրեական գործի նյութեր, հատոր 5, թերթ 156-170): Զննիչի հիշյալ միջնորդությունը բավարարվել է դատախազի կողմից:

Քրեական գործի քննության ընթացքի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ վերը ներկայացված միտումները շարունակվել են նաև 2012 թվականի հուլիսից մինչև քրեական գործի վարույթը կարճելը՝ 2014 թվականի հուլիսի 17-ը (տե՛ս թիվ 91254109 քրեական գործի նյութեր, 5-7-րդ հատորներ):

Հարկ է ընդգծել, որ քննարկվող ժամանակահատվածում քննիչ Ա. Խաչատրյանն այդպես էլ չի կատարել իր նախկին միջնորդություններում հիշատակված «մեծածավալ այլ դատավարական գործողությունները»:

45. Նախորդ կետում շարադրված փաստական վերլուծությունը գնահատելով սույն որոշման 38-39-րդ կետերում արտահայտված իրավական վերլուծության լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով կոպտորեն խախտվել են քննության ողջամիտ ժամկետները, որի արդյունքում իրականացված քննությունը չի համապատասխանում Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի իմաստով արդյունավետ քննության՝ պատշաճ ջանասիրությամբ և արագությամբ գործելու չափանիշին: Վերջինիս հետևանքով նաև կարող են խախտվել տուժողի իրավահաջորդի իրավունքները, մասնավորապես՝ իր որդու մահվան պատճառների և հանգամանքների մասին հանդիչ բացատրություն ստանալու, ինչպես նաև մեղավորներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու պահանջի իրավունքները:

46. Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը, իր ստանձնած միջազգային պարտավորություններին համապատասխան, կրում է զինծառայող Արեգ Մալխասյանի մահվան փաստի առթիվ պատշաճ, անաչառ և արդյունավետ քննություն կատարելու պարտավորություն՝ մահվան հանգամանքները պարզելու, մեղավոր պաշտոնատար անձանց բացահայտելու և պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով:

Մինչդեռ, արդյունավետ քննություն չկատարելով՝ քրեական հետապնդման մարմինները թույլ են տվել ինչպես Սահմանադրության (15-րդ հոդված), միջազգային իրավունքի (Կոնվենցիայի 2-րդ հոդված), այնպես էլ քրեադատավարական իրավունքի նորմերի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ, 17-րդ հոդվածներ) էական խախտումներ, որոնք էլ պատշաճ իրավական գնահատականի չեն արժանացել ստորադաս դատարանների կողմից: Ավելին՝ ինչպես Զննիչի և Դատախազի որոշումները, այնպես էլ դրանց դատական ստուգման արդյունքում կայացված ստորադաս դատարանների դատական ակտերը չեն համապատասխանում Վճռաբեկ դատարանի և Եվրոպա-

կան դատարանի նախատեսային իրավունքներում ձևավորված իրավական դիրքորոշումներին (տես սույն որոշման 38-39-րդ կետերը): Արդյունքում խախտվել են անձի՝ օրենքով երաշխավորված իրավունքները:

47. Վերոգրյալը բավարար համարելով ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու համար՝ Վճռաբեկ դատարանը, հաշվի առնելով Քննիչի բողոքարկվող որոշման իրավական նշանակությունը պետության կողմից Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի պահանջների կատարումն ապահովելու հարցում, օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու նպատակով միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ Քննիչի բողոքարկվող որոշման եզրափակիչ մասում առկա ձևակերպումների իրավաչափության հարցին:

II. Քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին քննիչ Ա. Խաչատրյանի որոշման եզրափակիչ մասի իրավաչափությունը.

48. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 17-րդ կետի համաձայն՝ քրեական հետապնդումն այն բոլոր դատավարական գործողություններն են, որոնք իրականացնում են քրեական հետապնդման մարմինները, իսկ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում տուժողը՝ նպատակ ունենալով **բացահայտել քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքը կատարած անձին, վերջինիս մեղավորությունը հանցանքի կատարման մեջ**, ինչպես նաև ապահովել **այդպիսի անձի** նկատմամբ պատժի և հարկադրանքի այլ միջոցներ կիրառելը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 18-րդ կետի համաձայն՝ քրեական հետապնդման հարուցումը քրեական հետապնդման մարմնի որոշումն է **անձին** որպես մեղադրյալ ներգրավելու, ինչպես նաև մինչև այդ **նրան ձերբակալելու կամ նրա նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու մասին**:

Վերոշարադրյալ նորմերի բովանդակությունից ակնհայտ է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գաղափարախոսության համաձայն՝ քրեական հետապնդումը վերաբերում է և ուղղված է ոչ թե անձանց անորոշ շրջանակի, այլ որոշակի անձի, հետևաբար քրեական հետապնդում հարուցելու հարցի քննարկումը նույնպես հնարավոր է որոշակի անձի առկայության դեպքում, որը կարող է հանգեցնել այդ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելուն կամ այդպիսին չիրականացնելուն: Այլ խոսքով՝ քրեական հետապնդումը կարող է հարուցվել, կամ քրեական հետապնդում չիրականացվել միայն որոշակի անձի նկատմամբ: Հակառակ մեկնաբանումը ոչ միայն չի համապատասխանի վկայակոչված նորմերի տրամաբանությանը, այլև կհանգեցնի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական հետապնդում չիրականացնելու արդարացնող և ոչ արդարացնող հիմքերի իրավական հետևանքների բովանդակագրկման, ինչն անթույլատրելի է (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով

Դատական պրակտիկա

նախատեսված արդարացնող և ոչ արդարացնող հիմքերի մեկնաբանությունը մանրամասն տե՛ս mutatis mutandis Արմեն Բաղդասարյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ԵԱԲԳ/0009/11/13 որոշման 16-րդ կետը, ինչպես նաև քաղաքացիներ Արամ Սարգսյանի և Կարապետ Ռուբինյանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 67-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի մարտի 30-ի թիվ ՍԳ-Ռ-871 որոշման 9-րդ կետը):

49. Սույն գործի փաստերից հետևում է, որ քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին որոշման եզրափակիչ մասում քննիչ Ա. աչատրյանը բառացի նշել է հետևյալը.

«Վարույթիս թիվ 91254109 քրեական գործով, հարուցված ՀՀ քր.օր-ի 376 հոդվածի 1-ին մասով, ԼԳՀ ՊԲ 25918 գործմասի նախկին պարտադիր ժամկետային զինծառայող, կոչումով շարքային՝ Արեգ Մալխասյանի զին.ծառայության ընթացքում առողջական վիճակի կտրուկ վատթարանալու և հետագայում մահանալու դեպքի առթիվ, որևէ բուժծառայողի կամ բժիշկ-մասնագետի կամ պաշտոնատար զինծառայողի նկատմամբ քրեական հետապնդում չիրականացնել և քրեական գործով վարույթը կարճել՝ արարքներում հանցակազմ չլինելու պատճառաբանությամբ» (տե՛ս սույն որոշման 27-րդ կետը):

Հիշյալ որոշման մեջ առկա՝ *«որևէ բուժծառայողի կամ բժիշկ-մասնագետի կամ պաշտոնատար զինծառայողի նկատմամբ քրեական հետապնդում չիրականացնել»* ձևակերպումից երևում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինը չի որոշակիացրել այն անձանց, ում արարքներում հանցակազմի բացակայության հիմքով քրեական հետապնդում չի իրականացվում:

50. Նախորդ կետում շարադրված փաստական վերլուծությունը գնահատելով սույն որոշման 48-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քննիչ Ա. Խաչատրյանի՝ 2014 թվականի հուլիսի 17-ի քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին որոշումն օրինական և հիմնավորված չէ նաև այն պատճառաբանությամբ, որ չի համապատասխանում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 17-18-րդ կետերին:

Բացի այդ, քննարկվող որոշման եզրափակիչ մասում առկա նման ձևակերպումը բացառում է սույն քրեական գործի վարույթի շրջանակներում որևէ բուժծառայողի, բժիշկ-մասնագետի կամ պաշտոնատար զինծառայողի արարքում հանցակազմի հատկանիշների առկայության հարցի քննությունը, ինչը կարող է խոչընդոտներ ստեղծել Ա.Մալխասյանի մահվան փաստի առթիվ հարուցված քրեական գործի շրջանակներում թույլ տրված՝ անձի իրավունքների և ազատությունների խախտումները վերացնելու համար:

51. Ամփոփելով սույն որոշման իրավական և փաստական վերլուծությունները և եզրահանգումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանները սույն գործով թույլ են տվել դատական սխալ՝ ՀՀ Սահմանադրության

րության 15-րդ, Կոնվենցիայի 2-րդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ, 17-րդ հոդվածների պահանջների խախտումներ: Դրանք իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ, 406-րդ և 419-րդ հոդվածների համաձայն՝ հիմք են ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու համար:

Ելնելով արդարադատության շահից, սույն գործի քննության ողջամիտ ժամկետներն արդեն իսկ խախտված լինելու փաստի (տե՛ս սույն որոշման 44-45-րդ կետերը) հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհրաժեշտ է բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի և Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերը և պարտավորեցնել վարույթն իրականացնող մարմնին վերացնելու Արեգ Մալխասյանի մահվան փաստի առթիվ հարուցված քրեական գործի նախաքննության ընթացքում թույլ տրված՝ անձի իրավունքների և ազատությունների՝ սույն որոշմամբ արձանագրված խախտումները:

Վերոգրյալի հիման վրա և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Գիմող Աշոտ Մալխասյանի և նրա ներկայացուցիչ Սեդա Մաֆարյանի բողոքը մերժելու վերաբերյալ Երևանի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2014 թվականի նոյեմբերի 11-ի որոշումը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2014 թվականի դեկտեմբերի 27-ի որոշումը բեկանել և պարտավորեցնել վարույթն իրականացնող մարմնին վերացնելու Արեգ Մալխասյանի մահվան փաստի առթիվ հարուցված քրեական գործի նախաքննության ընթացքում թույլ տրված՝ անձի իրավունքների և ազատությունների խախտումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՍԱԶ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2015 թվականի օգոստոսի 28-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ամբաստանյալ Գրիգոր Վոլոդյայի Մանուկյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի մարտի 18-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը,

ՊԱՐԶԵՑ

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Երևան քաղաքի քննչական վարչության Նոր Նորքի քննչական բաժնի քննիչ Ս.Պողոսյանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 28-ի որոշմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցվել է թիվ 17140011 քրեական գործը:

2012 թվականի մայիսի 22-ին քրեական գործով վարույթը կասեցվել է որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձը պարզված չլինելու պատճառաբանությամբ, իսկ 2012 թվականի հունիսի 8-ին այն վերսկսվել է, և կատարվել է նախաքննություն:

2012 թվականի հունիսի 14-ին Գրիգոր Վոլոդյայի Մանուկյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրա նկատմամբ հայտարարվել է հետախուզում:

2012 թվականի հունիսի 14-ին Գ.Մանուկյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորում՝ 2 (երկու) ամիս ժամկետով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2012 թվականի հուլիսի 3-ի որոշմամբ քրեական գործով վարույթը կասեցվել է Գ.Մանուկյանի գտնվելու վայրը հայտնի չլինելու պատճառաբանությամբ, իսկ 2012 թվականի հոկտեմբերի 23-ին այն կրկին վերսկսվել է, և նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանավորումը վերահաստատվել է:

2012 թվականի հոկտեմբերի 23-ին Գ.Մանուկյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2. 2012 թվականի նոյեմբերի 27-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևանի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2015 11 - 12 (197 - 198)
ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն
154

Առաջին ատյանի դատարան):

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 15-ի դատավճռով Գ.Մանուկյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքը վերադրակվել է, և նա մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ դատապարտվելով ազատազրկման՝ 6 (վեց) տարի ժամկետով: Գ.Մանուկյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով և դատապարտվել ազատազրկման՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերի կիրառմամբ՝ պատիժները մասնակի գումարելու միջոցով, Գ.Մանուկյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 7 (յոթ) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով:

3. Պաշտպան Վ.Արմենակյանի և մեղադրող Հ.Չախոյանի վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան)՝ 2015 թվականի մարտի 18-ի որոշմամբ պաշտպանի բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն, իսկ մեղադրողի բողոքը՝ մերժվել, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 15-ի դատավճիռը բեկանվել է և պատժի մասով փոփոխվել: Գ.Մանուկյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 5 (հինգ) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով նշանակված 2 (երկու) տարի ժամկետով ազատազրկումը թողնվել է անփոփոխ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերի կանոններով՝ պատիժները մասնակի գումարելու միջոցով, Գ.Մանուկյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 6 (վեց) տարի ժամկետով:

4. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի մարտի 18-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանը, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի հուլիսի 1-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Գ.Մանուկյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ «(...) [Ն]ա 2011 թվականի դեկտեմբերի 28-ին՝ ժամը 09:00-ի սահմաններում, Նոր Նորքի 5-րդ զանգվածի Միկոյան փողոցի 4 շենքի 18 բնակարանում, գործով չչարզված հանգամանքներում, իր կողմից ապօրինի ձեռք բերած հրազեն հանդիսացող «ԱԿ» տեսակի 7.62մմ տրամաչափի ինքնաձիգից սպանելու դիտավորությամբ կրակահերթ է արձակել եղբոր՝ Գագիկ Մանուկյանի ուղղությամբ, սակայն իր կամքից անկախ հանգամանքներից ելնելով, չի կարողացել հանցագործությունն ավարտին հասցնել:

Այսպես՝ Գրիգոր Մանուկյանը 2011 թվականի դեկտեմբերի 28-ին՝ ժամը

Դատական պրակտիկա

09:00-ի սահմաններում, Արտուշ Մմբատյանին պատկանող՝ Նոր Նորքի 5-րդ զանգվածի Միկոյան փողոցի 4 շենքի 18 բնակարանում վերջինիս, Կարեն Թալանչյանի և գիշերը՝ ժամը 07:00-ին, նույն բնակարան այցելած իր եղբոր՝ Գագիկ Մանուկյանի հետ ալկոհոլային խմիչք օգտագործելիս են եղել: Նույն օրը՝ ժամը 09:00-ի սահմաններում, Գագիկ Մանուկյանը, գտնվելով ալկոհոլային հարբածության վիճակում, ցանկացել է լքել բնակարանը, որի կապակցությամբ Գրիգոր Մանուկյանն իր անհամաձայնությունն է հայտնել և փորձել է արգելել Գագիկ Մանուկյանին հեռանալ բնակարանից: Այդ առիթով նրանց միջև վիճարանություն է սկսվել, որի ընթացքում Գրիգոր Մանուկյանն իր հետ նախապես հիշյալ բնակարան բերած սպորտային պայուսակից հանել է սպորտինի ձեռք բերած հրազեն հանդիսացող «ԱԿ» տեսակի 7.62մմ տրամաչափի ինքնաձիգ և Գագիկ Մանուկյանին դիտավորությամբ կյանքից ապօրինաբար զրկելու սպառնալիքներ տալուց անմիջապես հետո կրակահերթ է արձակել վերջինիս կենսական կարևորագույն օրգան հանդիսացող պարանոցի շրջանին՝ նրա առողջությանը պատճառելով ծանր վնաս՝ կյանքին վտանգ սպառնացող, սակայն, իր կամքից անկախ հանգամանքներից ելնելով, հանցագործությունն ավարտին չի հասցրել, քանի որ հիշյալ գործողությունը կատարելուց հետո դեպքի վայրից դիմել է փախուստի, իսկ Գագիկ Մանուկյանի կյանքը փրկվել է անհասպաղ ցուցաբերած բժշկական օգնության շնորհիվ (...):» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթ 71):

6. Դատաբժշկական թիվ 14/հ եզրակացության համաձայն. «(...) Գ.Մանուկյանի մարմնական վնասվածքները ըստ բժշկական փաստաթղթերի և անձնական զննության տվյալների՝ պարանոցի ձախ կեսի և կրծքավանդակի համակցված հրազենային, զնդակային, միջանցիկ վիրավորման ձևով, որն ուղեկցվել է հեմիթորաքսով, 1-ին և 4-րդ կողերի, ձախ անրակի, կրծքային 5-րդ ողի փուշ ելունի տեղաշարժված կոտրվածքների, թոքի վերին բլթի միջանցիկ վնասումով, հեմոպնեմոթորաքսով, ենթամաշկային էնֆիզեմայով, ստորին վերջույթների պարապլեգիայով, կոնքի օրգանների ֆունկցիաների խանգարումով, (...) առաջացրել է առողջությանը ծանր վնաս՝ կյանքին վտանգ սպառնացող (...):» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 144):

7. Առաջին ատյանի դատարանը դատավճռում, ի թիվս այլ հանգամանքների, հաստատված է համարել նաև հետևյալը. «(...) Նույն օրը՝ ժամը 09:00-ի սահմաններում, Գագիկ Մանուկյանը, գտնվելով ալկոհոլային հարբածության վիճակում, ցանկացել է լքել բնակարանը, որի կապակցությամբ Գրիգոր Մանուկյանը, սպորտային պայուսակից հանելով վերը նշված ինքնաձիգը, ոտքի կանգնելով (կրակոցներն արձակելուց առաջ Գրիգոր Մանուկյանը նստած է եղել մահճակալի վրա, իսկ Գագիկ Մանուկյանը նստած է եղել ննջասենյակի դռնից աջ գտնվող մյուս մահճակալի եզրին), դրա փողն ուղղելով տուժողի վրա, (փողի բարձրությունը գետնից 95 սմ բարձրության վրա) փորձելով արգելել նրան հեռանալ բնակարանից, իր անհամաձայնությունն է հայտնել, նշել է «զնաս՝ կրակես», ինչին ի պատասխան տուժողն ասել է. «Կրակում ես, կրակի» (...):» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5, թերթ 174):

8. Առաջին ատյանի դատարանն իր դատական ակտում արձանագրել է.

«(...) Այն պայմաններում, երբ հակառակն ապացուցված չէ ու հաստատված է, որ մասնավորապես ամբաստանյալ Գրիգոր Մանուկյանն ու տուժող Գագիկ Մանուկյանը եղել են հարազատ եղբայրներ, դեպքի ժամանակ, դրանից առաջ և հետո ունեցել են բարեկամական, եղբայրական հարաբերություններ, թշնամական հարաբերություններ չեն ունեցել, տուժողը, գտնվելով ակոհողային հարբածության վիճակում, ցանկացել է լքել բնակարանը, իսկ ամբաստանյալը, ևս գտնվելով ակոհողի ազդեցության տակ, դեմ է եղել դրան, որի կապակցությամբ էլ առաջացել է կոնֆլիկտը, ու մոտ 1-1.5մ հեռավորությունից արձակված երեք կրակոցները, բացառությամբ առաջինի, ուղղված չեն եղել նրա մարմնի վրա, առավել ևս կենսական կարևոր օրգանների շրջանում կամ հնարավոր չէ նաև փաստել, որ այդ երկու կրակոցները տուժողին չեն դիպչել տուժողի կողմից դրանցից խույս տալու, փախնելու արդյունքում կամ զնդակները չեն դիպչել տուժողին ոչ դիպուկ կրակելու կամ կրակողին որևէ անձի կողմից խանգարելու արդյունքում, ծանր մարմնական վնասվածք ստացած տուժողին վնասելուց հետո նրա նկատմամբ որևէ այլ ոտնձգություն չի կատարել՝ ունենալով այդպիսի հնարավորություն, ձեռնամուխ է եղել նրան հիվանդանոց տեղափոխելու գործընթացին, անմիջապես տեղում զոջացել է կատարածի համար, ապա հնարավոր չէ տվյալ գործի նյութերով անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի առկայության դեպքում արձանագրել, որ կան ամբաստանյալի ուղղակի դիտավորությամբ սպանության փորձ կատարելու մասին մեղավորությունը հիմնավորող ապացույցների համակցություն, որի բավարարության շեմը «հիմնավոր կասկածից վեր» ապացուցողական չափանիշից բարձր է, այսինքն՝ Գրիգոր Մանուկյանի մեղավորությունը ողջամիտ (հիմնավոր) կասկածից վեր ապացուցված համարելու, այլ ոչ թե անձի մեղավորության մասին ենթադրություններ անելու համար, հիմքեր չկան:

(...)

Գատարանը գտնում է, որ միայն այն հանգամանքը, որ Գրիգոր Մանուկյանը կրակահերթն արձակելուց հետո եղբորն ապօրինի կյանքից զրկելու ցանկություն կամ դիտավորություն ունենալու դեպքում կարող էր այն ավարտին հասցնել, և դրան խոչընդոտող որևէ հանգամանք չի եղել, ապա դա ինքնին վկայում է և չեզոքացնում է հիմնավոր դատողությունն առ այն, որ նա ունեցել է կամ գործել է տուժողին կյանքից զրկելու ուղղակի դիտավորություն:

Այսինքն՝ պարանոցի շրջանում արձակված կրակահերթը տուժողին մահ պատճառելու դիտավորություն ունենալու մասին բացակայող այլ հանգամանքների պայմաններում, որը փաստացի վրա չի էլ հասել, չի կարող որակվել որպես սպանության փորձ. կրակելուց հետո Գրիգոր Մանուկյանը տեսել է, որ իր եղբայրը կենդանի է, սակայն նրան կյանքից զրկելուն ուղղված որևէ գործողություն չի նախաձեռնել, թեև ունեցել է դրա իրական հնարավորությունը: Դեռ ավելին՝ ծանր մարմնական վնասվածք հասցնելուց անմիջապես հետո, զոջալով կատարածի համար, Արտուշ Սմբատյանին ուղարկել է եղբոր՝ Անուշավան Մանուկյանի մոտ նրան իրազեկելու ու նրա մեքենայով տուժողին հիվանդանոց տանելու համար:

(...)

Դատական պրակտիկա

Միևնույն ժամանակ Դատարանն արձանագրում է, որ Գրիգոր Մանուկյանը նշված գործողություններով կրակելու պահին գիտակցել է իր արարքի տուժողի կյանքի և առողջության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է այդպիսի վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, չի ցանկացել այդ հետևանքների վրա հասնելը, բայց գիտակցաբար թույլ է տվել դրանք, այսինքն՝ ամբաստանյալը գործել է անուղղակի դիտավորությամբ: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում ամբաստանյալի մոտ առկա է եղել չկոնկրետացված դիտավորության, որպիսի պայմաններում արարքը պետք է որակվի չչ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ հաշվի առնելով տուժողի առողջությանը պատճառված վնասի ծանրության աստիճանը:

(...)

Այսպիսով, Դատարանը կրկին արձանագրում է, որ մեղադրական եզրակացությունում նշված կամ գործում առկա մյուս ապացույցներով չի հիմնավորվում Գրիգոր Մանուկյանին չչ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքը. նրա արարքը համապատասխանում է չչ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներին, (...) ուստի նրան առաջադրված մեղադրանքը ենթակա է փոփոխության և վերադրված չչ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5, թերթեր 178-179):

9. Վերաքննիչ դատարանն իր որոշման շրջանակներում փաստել է. «(...) Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալ Գ.Մանուկյանի գործողություններում չչ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի առկայության վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռում շարադրված պատճառաբանությունները հիմնավորված են գործով ձեռք բերված և Առաջին ատյանի դատարանի դատաքննության ընթացքում հետազոտված (...) ապացույցներով (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5, թերթ 255):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

10. Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Ըստ բողոքաբերի՝ Առաջին ատյանի դատարանը, Գ.Մանուկյանին մեղսագրված արարքը վերադրակելով, իսկ Վերաքննիչ դատարանը, Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը քրեաիրավական որակման մասով օրինական ուժի մեջ թողնելով, ինչպես նաև նշանակված պատիժը փոփոխելով, թույլ են տվել դատական սխալ, ինչը դատական ակտերը բեկանելու հիմք է:

Մասնավորապես, բողոքի հեղինակը նշել է, որ Առաջին ատյանի դատարանի փաստարկներն այն մասին, որ տուժողն ու ամբաստանյալը եղբայրներ են, թշնամական հարաբերություններ չեն ունեցել, նախաքննության ընթացքում հաշտվել են միմյանց հետ, հիմք չեն կարող հանդիսանալ ամբաստանյալի դիտավորության ուղղվածությունը գնահատելու համար: Բացի այդ, գործում առկա ապացույցներով հաստատվել է, որ Գ.Մանուկյանը 1-1.5 մետր հեռավորությունից «ԱԿ» տեսակի ինքնաձիգով երեք կրակոց է արձակել տուժո-

ղի ուղղությամբ, որպիսի պայմաններում Առաջին ատյանի դատարանն օբյեկտիվորեն չէր կարող եզրահանգել, որ արձակված երեք կրակոցները, բացառությամբ առաջինի, ուղղված չեն եղել տուժողի մարմնի, առավել ևս նրա կենսական կարևոր օրգանների շրջանին:

Ինչ վերաբերում է Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտում առկա այն եզրահանգմանը, որ ծանր մարմնական վնասվածք հասցնելուց հետո հանցավորի կողմից տուժողի նկատմամբ որևէ ոտնձգություն չի իրականացվել՝ փաստացի ունենալով նման հնարավորություն, և հանցավորը ձեռնամուխ է եղել տուժողին հիվանդանոց տեղափոխելուն, ապա ըստ բողոքաբերի՝ այն չի համապատասխանում հանցավորի վերաբերյալ քրեական իրավունքի տեսության մեջ ձևավորված մոտեցումներին, քանի որ տուժողին կյանքից զրկելուն ուղղված հետագա գործողություններից ձեռնպահ մնալը չի կարող գնահատվել որպես համապատասխան հետևանքների առաջացման ցանկության բացակայություն: Այսպես՝ 1-1,5 մետր հեռավորությունից «ԱԿ» տեսակի ինքնաձիգով տուժողի ուղղությամբ երեք կրակոց արձակելով՝ մեղադրյալը, ըստ էության, արել է իրենից կախված ամեն ինչ հանցագործությունն ավարտին հասցնելու համար, սակայն այն չի ավարտվել հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքերով՝ կրակոցից ստացած վնասվածքից տուժողը փրկվել է միայն ցուցաբերված բժշկական օգնության շնորհիվ, իսկ կրակոցներից երկուսը տուժողին չեն դիպել:

11. Բողոքաբերը, անդրադառնալով Առաջին ատյանի դատարանի այն փաստարկին, որ Գ.Մանուկյանը գործել է անուղղակի դիտավորությամբ, նրա մոտ առկա է եղել չկոնկրետացված դիտավորություն, փաստարկել է, որ հանցավորի՝ հանցագործությանը նախորդող վարքագիծը, հանցանքի կատարման եղանակը, օգտագործված հրագների տեսակը, հասցված մարմնական վնասվածքների բնույթը և տեղակայումը վկայում են, որ նույնիսկ եթե հանցանքի կատարման պահին տուժողին կյանքից զրկելը Գ.Մանուկյանի վերջնական նպատակը կամ դրան հասնելու միջոց չի եղել, այնուամենայնիվ, վերջինս գիտակցել է և չէր կարող չգիտակցել նման հետևանքների առաջացման անխուսափելիությունը:

12. Բողոքի հեղինակը նշել է նաև, որ Վերաքննիչ դատարանը որպես պատիժ և պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք դիտել է ամբաստանյալի կողմից ինքնախոստովանական ցուցմունք տալը: Մինչդեռ ամբաստանյալն ամբողջ դատաքննության ընթացքում չի ընդունել 1-1,5 մետր հեռավորությունից ինքնաձիգի փողը տուժողի կենսական կարևոր օրգանների ուղղությամբ պահելու և նրա վրա կրակահերթ արձակելու հանգամանքը, այլ պնդել է, որ տուժողը վնասվածք է ստացել պատահականության արդյունքում: Նման պայմաններում, ըստ բողոքաբերի, անհասկանալի է՝ ինչն է Վերաքննիչ դատարանը դիտել որպես խոստովանական ցուցմունք:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանը որպես մեղմացնող հանգամանք է գնահատել այն, որ ամբաստանյալը բնութագրվում է դրական, սակայն անհասկանալի է՝ ինչի հիման վրա է դատարանը նման եզրահանգման եկել: Այսպես՝ հանցավորը նախկինում երեք անգամ դատապարտված է եղել դիտա-

Դատական պրակտիկա

վորյալ հանցագործությունների համար (ներկայումս դատվածությունը մարված է), ոգելից խմիչք օգտագործելու նպատակով պարբերաբար այցելել է վկա Ա.Սմբատյանի բնակարան, ապօրինի ձեռք բերված ինքնաձիգով շրջել է քաղաքում: Վերաքննիչ դատարանը նշել է նաև, որ հանցավոր ոտնձգությունն ամբաստանյալը կատարել է եղբոր նկատմամբ՝ մերձավորին վնաս պատճառելը, ըստ էության, դիտելով որպես մեղմացնող հանգամանք:

13. Վերոշարադրյալի հիման վրա բողոքաբերը խնդրել է վճռաբեկ բողոքն ընդունել վարույթ, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 15-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի մարտի 18-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

14. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սպանության ավարտված հանցափորձի դեպքում հանցակազմի շրջանակներից դուրս գտնվող և հանցագործությունից կամովին հրաժարում չհամարվող անձի հետհանցավոր դրական վարքագծի նշանակության, ինչպես նաև սպանության ավարտված հանցափորձից կամովին հրաժարվելու հնարավորության կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկան ճիշտ ձևավորելու համար:

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյոք Գ.Մանուկյանի արարքում սպանության փորձի բացակայության և դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմի առկայության վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները:

I. Հանցափորձի իրավական վերլուծությունը.

16. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 33-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Ավարտված հանցագործություն է համարվում այն արարքը, որը պարունակում է սույն օրենսգրքով նախատեսված հանցակազմի բոլոր հատկանիշները»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդվածի համաձայն. «Հանցափորձ է համարվում ուղղակի դիտավորությամբ կատարված այն գործողությունը (անգործությունը), որն անմիջականորեն ուղղված է հանցանք կատարելուն, եթե հանցագործությունն ավարտին չի հասցվել անձի կամքից անկախ հանգամանքներով»:

Մեջբերված նորմերը Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել Ա.Բաղդասարյանի գործով որոշման մեջ՝ արձանագրելով. «(...) Օբյեկտիվ կողմից հանցափորձը բնութագրվում է՝

1. գործողությամբ (անգործությամբ), որն անմիջականորեն ուղղված է

հանցանքի կատարմանը,

2. հանցագործությունն անձի կամքից անկախ հանգամանքներով ավարտին չհասցնելով:

Հանցավորձն առկա է այն ժամանակ, երբ հանցագործությունը մինչև վերջ չի հասցվում, այլ կերպ՝ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի կատարումն սկսվում է, սակայն չի ավարտվում: Նյութական հանցագործության դեպքում չի առաջանում օրենքով նախատեսված հետևանքը կամ հետևանքն առաջանում է, սակայն ոչ հանցավորի դիտավորությանը նախատեսվածը (օրինակ՝ սպանության փորձի ժամանակ տուժողը ոչ թե մահանում է, այլ ստանում է ծանր մարմնական վնասվածք): Ուստի, այն դեպքերում, երբ հանցագործության փորձի ժամանակ առաջանում են այնպիսի հետևանքներ, որոնք ոչ թե հանցավորի դիտավորության մեջ ընդգրկված, այլ մեկ ուրիշ ավարտված հանցագործության հատկանիշներ են, ապա դրանք կլանվում են հանցավորի դիտավորությանը ընդգրկված հանցագործության փորձի մեջ և ինքնուրույն չեն որակվում:

Հանցավորձը բնութագրող հաջորդ հատկանիշն այն է, որ հանցագործությունը մինչև վերջ չի հասցվում հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքներում: Սուբյեկտիվ կողմից հանցավորձը հնարավոր է միայն ուղղակի դիտավորությամբ» (տե՛ս Ա.Բաղդասարյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԷԴ/0168/01/10 որոշման 16-րդ կետը):

Վերահաստատելով և զարգացնելով վերը մեջբերված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ հանցավորձ են ձևավորում միայն ուղղակի դիտավորությամբ կատարվող այն գործողությունները (անգործությունը), որոնք անմիջականորեն ուղղված են հանցանքի կատարմանը: «Անմիջականությունը» ենթադրում է, որ հանցավորը ձեռնամուխ է լինում հանցագործության օբյեկտիվ կողմի իրականացմանը, սակայն այն ավարտին չի հասցնում իր կամքից անկախ այնպիսի օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ հանգամանքներով, որոնք նա չէր նախատեսել կամ չէր կարողացել հաղթահարել: Այլ կերպ ասած՝ հանցավորձի դեպքում հանցագործությունը չի ավարտվում, քանի որ կա՛ն հանցավոր արարքն ամբողջությամբ չի իրականացվում, կա՛ն արարքն իրականացվում է, սակայն չի առաջանում հանցավորի դիտավորության մեջ ընդգրկված և նրա համար ցանկալի հանրորեն վտանգավոր հետևանքը (նյութական հանցակազմերի դեպքում):

Վերոշարադրյալից բխում է, որ նյութական հանցակազմերի դեպքում ավարտված հանցագործության և հանցավորձի տարանջատման հիմնական չափանիշն անձի դիտավորության ուղղվածությունն է: Մասնավորապես, եթե կատարվածի արդյունքում առաջանում են անձի դիտավորության մեջ չընդգրկված, սակայն ավարտված մեկ այլ հանցագործության հատկանիշներ, ապա արարքը պետք է որակել ոչ թե ըստ փաստացի վրա հասած հետևանքի, այլ ըստ անձի սուբյեկտիվ ընկալման՝ որպես իր դիտավորության մեջ ընդգրկված հանցագործության փորձ: Այսինքն՝ արարքը փորձ կամ ավարտված հանցագործություն որակելու հարցում էական նշանակություն ունի անձի դիտավորության ուղղվածության բացահայտումը, ինչը հնարավոր է

Դատական պրակտիկա

գործի փաստական հանգամանքների համադրման և ամբողջական վերլուծության արդյունքում:

Հարկ է նշել, որ Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքում դիրքորոշում է ձևավորել առ այն, որ հանցավորի դիտավորության ուղղվածության հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է ելնել հանցագործության բոլոր հանգամանքների համակցությունից և հաշվի առնել, մասնավորապես, հանցավոր արարքի կատարման եղանակը, վնասվածքներ հասցնելիս օգտագործվող գործիքները, մարմնական վնասվածքների քանակը, բնույթը և տեղակայումը (օրինակ՝ մարդու կենսականորեն կարևոր օրգանների վնասումը), ինչպես նաև հանցավորի և տուժողի վարքագիծը հանցագործությանը նախորդող և հաջորդող պահերին, նրանց փոխհարաբերությունները, հանցավորի կողմից հանցավոր գործողությունների դադարեցման պատճառները և այլն (տե՛ս, *mutatis mutandis*, Ս.Հովհաննիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2008 թվականի փետրվարի 29-ի թիվ ՎԲ-11/08 որոշումը):

16.1. Հանցավորձը, ըստ կատարվող գործողությունների բնույթի և հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանի, բաժանվում է երկու տեսակի՝ ավարտված և չավարտված: Հանցավորձի դասակարգումն ավարտվածի և չավարտվածի ունի տեսական ու գործնական կարևոր նշանակություն: Մասնավորապես՝ այն հաշվի է առնվում արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանը որոշելիս, քրեական պատասխանատվության և պատժի անհատականացման հարցերը լուծելիս, ինչպես նաև թույլ է տալիս ճիշտ որոշել հանցագործությունից կամովին հրաժարվելու հետ կապված խնդիրները: Հանցավորձի նշված տեսակներին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Կ.Հովհաննիսյանի և մյուսների գործով որոշմամբ՝ նշելով. «(...) Հանցավորձն ավարտված համարելու համար անհրաժեշտ է, որ հանցավորը կատարի բոլոր այն գործողությունները, որոնք նա անհրաժեշտ է համարում հանցագործությունն ավարտին հասցնելու համար (օրինակ՝ տուժողի վրա հրազենով կրակում է սպանելու նպատակով, բայց մահը վրա չի հասնում բժշկական միջամտության շնորհիվ, կամ գողին բնակարանում բռնում են և այլն): Հանցավորձի այս տեսակի առկայությունը հավաստելու համար վճռորոշ է հանցավորի վստահությունն այն բանում, որ իր կողմից որևէ լրացուցիչ գործողություն չի պահանջվում, և որ արդեն իսկ կատարվածը բավարար է հանցավոր մտադրությունն իրականացնելու համար:

Մինչդեռ, չավարտված հանցավորձի դեպքում հանցավորը չի կատարում բոլոր այն գործողությունները, որոնք նա անհրաժեշտ է համարում հանցագործությունն ավարտելու համար (օրինակ՝ ուժը չի բավականացնում տուժողին խեղդելու համար, ցանկանում է կրակել տուժողին, բայց զենքն անսարք է լինում, և կրակոց տեղի չի ունենում և այլն): Հանցավորձի այս տեսակը բնորոշվում է գործողությունների անավարտությամբ, օբյեկտիվ կողմի մասնակի կատարմամբ: Ընդ որում, հանցավորը գիտակցում է, որ հանցագործությունն ավարտելու համար անհրաժեշտ է կատարել ևս ինչ-որ գործողություններ, որոնք կատարել նրան չի հաջողվում (...)» (տե՛ս Կ.Հովհաննիսյանի և մյուսների գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ

ԵԿԳ/0087/01/12 որոշման 27-րդ կետը):

II. Սպանության ավարտված հանցափորձի դեպքում հանցակազմի շրջանակներից դուրս գտնվող և հանցագործությունից կամովին հրաժարում չհամարվող անձի հետհանցավոր դրական վարքագծի իրավական գնահատականը.

17. Ընդհանրացնելով սույն որոշման 16-16.1-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սպանության ավարտված հանցափորձը բնութագրվում է հետևյալ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշներով.

ա) անձը կատարում է անհրաժեշտ բոլոր գործողությունները հանցագործությունն ավարտին հասցնելու համար,

բ) գիտակցում է, որ կատարվածն անհրաժեշտ և բավարար է հանցավոր մտադրությունն իրականացնելու համար, սակայն հանրորեն վտանգավոր հետևանքը՝ մահը, վրա չի հասնում հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքներով:

Սուբյեկտիվ կողմից սպանության փորձը դրսևորվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ, այսինքն՝ հանցավորը նախատեսում է մահվան առաջացման անխուսափելիությունը կամ իրական հնարավորությունը և ցանկանում է դրա վրա հասնելը, գիտակցում է, որ եթե համապատասխան հետևանքն առաջանա, ապա այն անմիջականորեն բխելու է իր արարքից, և դրանց միջև առկա կլինի միանշանակ պատճառական կապ: Մասնավորապես՝ կոնկրետ դեպքում հանցագործության գործիքը կամ միջոցը, եղանակը, հասցված մարմնական վնասվածքների քանակը, բնույթը և տեղակայումը, ինչպես նաև առկա այլ օբյեկտիվ հանգամանքները կարող են վկայել հանցավորի կողմից մահվան առաջացման անխուսափելիությունը կամ իրական հնարավորությունը նախատեսելու, հետևաբար, վերջինիս մոտ ուղղակի դիտավորության առկայության մասին:

17.1. Այսպիսով, կատարվածը սպանության փորձ որակելու համար անհրաժեշտ է, որ հանցավորն ունենա անձին կյանքից զրկելու պարզ կոնկրետացված (նախապես կամ հանկարծակի առաջացած) դիտավորություն, ինչը հնարավոր է պարզել գործի հանգամանքների համակողմանի վերլուծության արդյունքում՝ հատկապես ուշադրություն դարձնելով հանցավորի՝ նախքան հանցագործությունը, հանցանքի ընթացքում և դրանից հետո դրսևորած վարքագծին:

Հանցագործությունն ավարտին հասցնելուն ուղղված անհրաժեշտ բոլոր գործողությունները կատարելուց հետո (ավարտված հանցափորձ) հանցագործությունից կամովին հրաժարում չհամարվող անձի հետհանցավոր դրական վարքագիծը կարևոր նշանակություն ունի վերջինիս դիտավորության ուղղվածությունը ճիշտ որոշելու համար: Սակայն այն ինքնին, գործի մյուս փաստական հանգամանքներից անջատ, չի կարող արարքի որակման հարցում ունենալ որոշիչ նշանակություն և պետք է գնահատման ենթարկվի նախ-

Դատական պրակտիկա

քան հանցագործությունը և դրա ընթացքում անձի դրսևորած վարքագծի շրջանակներում, որոնք, որպես կանոն, վկայում են հանցանքը կատարելու պահին անձի ունեցած իրական դիտավորության մասին:

Մասնավորապես, եթե գործի փաստական հանգամանքների համակցության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հանցանքը կատարելու պահին հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է եղել տուժողին կյանքից զրկելուն (օրինակ՝ դրա մասին կարող են վկայել հանցագործության գործիքները կամ միջոցները՝ հրազեն, սառը զենք, սուր ծակող-կտրող գործիքներ և այլն, հարվածների քանակն ու ուժգնությունը, պատճառված մարմնական վնասվածքների քանակը, բնույթը և տեղակայումը (օրինակ՝ մարդու կենսականորեն կարևոր օրգանների վնասումը), հանցագործության եղանակը, մեխանիզմը, նպատակը, շարժառիթը, իրադրությունը և այլ հանգամանքներ), ապա համապատասխան արարքն իրականացնելուց հետո անձի դրսևորած դրական վարքագիծը (օրինակ՝ հետագա գործողություններ կատարելուց ձեռնպահ մնալը, տուժողին օգնություն ցույց տալը, շտապօգնություն կանչելը և այլն) դուրս է սպանության ավարտված հանցավորձի շրջանակներից, վկայում է ոչ թե սպանելու ուղղակի դիտավորության բացակայության, այլ պարզապես կատարածի համար զոջալու մասին, ինչը դատարանի կողմից կարող է հաշվի առնվել պատիժ նշանակելիս: Նման գործողությունները չեն կարող ազդեցություն ունենալ և փոխել արարքի քրեաիրավական որակումը:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցավորի՝ նախքան հանցագործությունը, հանցանքի ընթացքում և դրանից հետո դրսևորած վարքագիծը բնութագրող հանգամանքների համակցությունը վկայում է սպանության ուղղակի դիտավորության բացակայության և, համապատասխանաբար, անուղղակի կամ չկոնկրետացված դիտավորության առկայության մասին (օրինակ՝ տուժողին ձեռքբերով հարվածներ հասցնելը, դրանց ուժգնությունը և տեղակայումը կամ նույնիսկ զենքով կրակելը, սակայն կենսական ոչ կարևոր օրգանների շրջանում և այլն), ապա համապատասխան հանրորեն վտանգավոր հետևանքը՝ մահը, չառաջանալու դեպքում արարքը չի կարող որակվել որպես սպանության փորձ և պետք է որակվի ըստ փաստացի առաջացած հետևանքի:

III. Սպանության ավարտված հանցավորձից կամովին հրաժարվելու հնարավորությունը.

18. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Հանցագործությունից կամովին հրաժարում է համարվում անձի կողմից հանցագործության նախապատրաստությունը կամ հանցավորձը կամ անմիջականորեն հանցանք կատարելուն ուղղված գործողությունը (անգործությունը) դադարեցնելը, եթե անձը գիտակցել է հանցագործությունն ավարտին հասցնելու հնարավորությունը:

2. Հանցագործությունն ավարտին հասցնելուց կամովին հրաժարված անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, եթե նրա՝ փաստացի կա-

տարած արարքն այլ հանցակազմ չի պարունակում (...)»:

Մեջբերված նորմի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հանցագործությունից կամովին հրաժարումն առկա է, եթե անձը հանցագործության նախապատրաստությունը կամ հանցափորձը դադարեցնում է՝

ա) *վերջնականապես*, այլ ոչ թե ավելի նպաստավոր պայմաններում հանցավոր մտադրությունն իրականացնելու նպատակով,

բ) *ժամանակին*, այսինքն՝ մինչև հանցագործության ավարտման պահը,

գ) *կամովին*՝ իր ազատ կամաարտահայտության արդյունքում, այլ ոչ թե անհաղթահարելի խոչընդոտների հետևանքով,

դ) գիտակցելով հանցագործությունը մինչև վերջ հասցնելու *փաստացի հնարավորության առկայությունը*:

Միայն վերոնշյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում կարող է խոսք լինել հանցագործությունից կամովին հրաժարվելու և անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին, եթե, իհարկե, նրա փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ չի պարունակում:

Այսպիսով, կամովին հրաժարումը հնարավոր է, քանի դեռ հանցագործությունն ավարտին չի հասել, և հանցակազմի այս կամ այն տարրը կամ հատկանիշը բացակայում է:

18.1. Վերոգրյալի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ սպանության ավարտված հանցափորձի դեպքում կամովին հրաժարվելու հնարավորության հիմնախնդրին:

Այսպես՝ չավարտված հանցափորձի դեպքում հանցագործությունից կամովին հրաժարումը, որպես կանոն, խնդիրներ չի առաջացնում: Մասնավորապես, երբ անձը չի իրականացրել բոլոր գործողությունները (անգործությունը) հանցանքն ավարտելու համար ու գիտակցում է, որ հանցագործությունն ավարտին հասցնելու համար անհրաժեշտ է շարունակել արարքի կատարումը կամ կատարել նոր արարք, սակայն իր կամքով դադարեցնում է համապատասխան գործողությունը կամ անգործությունը, ապա ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության հանցագործությունից կամովին հրաժարվելու հիմքով, եթե նրա փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ չի պարունակում:

Մինչդեռ ավարտված հանցափորձի պարագայում, երբ անձը կատարել է բոլոր անհրաժեշտ գործողությունները հանցագործությունը մինչև վերջ հասցնելու համար, սակայն այն չի ավարտվել իր կամքից անկախ հանգամանքներով, կամովին հրաժարումը հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ հանրորեն վտանգավոր հետևանքի՝ մահվան առաջացման համար պահանջվում է որոշակի ժամանակահատված, և անձն իր ակտիվ վարքագծով կանխում է այդ հետևանքը: Ընդ որում, անհրաժեշտ է, որ մահվան առաջանալը կամ չառաջանալը պայմանավորված լինի անձի կամքով, վերջինս պահպանի վերահսկողությունն արարքի և հետևանքի միջև պատճառական կապի զարգացման ողջ ընթացքի նկատմամբ, հնարավորություն ունենա ցանկացած պահի միջամտելու ու կանխելու մահվան վրա հասնելը (օրինակ՝ դանդաղ ներգործող թույն տալուց հետո տալիս է հակաթույն, սպանելու նպատակով տունը հր-

Դատական պրակտիկա

դեհելուց հետո մարում է հրդեհը՝ նախքան այն կհասցներ տարածվել ու փրկում է տուժողի կյանքը և այլն):

Հակառակ պարագայում, երբ բոլոր անհրաժեշտ գործողությունները կատարելուց հետո համապատասխան վտանգավոր հետևանքների առաջանալը կամ չառաջանալը դուրս է հանցավորի վերահսկողության շրջանակներից, պայմանավորված է ոչ միայն նրա կամքով, այլև նրա կամքից անկախ բազմաթիվ այլ հանգամանքներով (օրինակ՝ ժամանակին ցուցաբերված բժշկական միջամտության շնորհիվ կյանքը փրկելու դեպքում), ապա կամովին հրաժարումը բացառվում է:

Վերոշարադրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սպանության ավարտված և չհաջողված հանցավորձից հետո հանցանքն ավարտին հասցնելուց հրաժարվելը, նույնիսկ եթե հանցավորն իրական հնարավորություն է ունեցել այն հասցնելու մինչև վերջ, չի կարող հանցագործությունից կամովին հրաժարում համարվել: Տվյալ դեպքում փաստացի կատարված արարքն իր մեջ արդեն իսկ պարունակում է ավարտված հանցավորձի բոլոր օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները, հետևաբար անձը չի կարող ազատվել իր դիտավորության մեջ ընդգրկված հանցագործության փորձի համար քրեական պատասխանատվությունից: Չհաջողված հանցավորձից հետո հանցանքն ավարտին հասցնելուց հրաժարվելը գործով առկա այլ հանգամանքների հետ միասին (օրինակ՝ օգնություն կանչել, հիվանդանոց տեղափոխել և այլն) կարող են գնահատվել որպես մեղմացնող հանգամանք և հաշվի առնվել դատարանի կողմից պատիժ նշանակելիս:

19. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ Գ.Մանուկյանը, գտնվելով ալկոհոլային հարբածության վիճակում, 2011 թվականի դեկտեմբերի 28-ին՝ ժամը 9:00-ի սահմաններում, ծագած վեճի արդյունքում իր հետ նախապես բերված սև սպորտային պայուսակից հանել է ապօրինի ձեռք բերված հրազենը և սպառնալիքներ տալուց հետո («զնաս կկրակեմ»), մոտ 1-1,5 մետր հեռավորությունից փողն ուղղելով տուժող Գ.Մանուկյանի վրա, կրակահերթ է արձակել նրա կենսական կարևոր օրգանի՝ պարանոցի շրջանին՝ առողջությանը պատճառելով կյանքին վտանգ սպառնացող ծանր մարմնական վնաս: Տուժողի կյանքը հնարավոր է եղել փրկել անհապաղ ցուցաբերված բժշկական օգնության շնորհիվ (տե՛ս սույն որոշման 5-րդ, 7-8-րդ կետերը):

Առաջին աստիճանի դատարանը Գ.Մանուկյանի արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 1-ին մասից վերադրակել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ նշելով, որ պարանոցի շրջանում արձակված կրակահերթը տուժողին մահ պատճառելու դիտավորություն ունենալու մասին բացակայող հանգամանքների պայմաններում չի կարող որակվել որպես սպանության փորձ: Այսպես՝ դատարանը փաստել է, որ հանցավորը և տուժողը եղել են հարազատ եղբայրներ, չեն ունեցել թշնամական հարաբերություններ, գործի նյութերով չի հաստատվել, որ բացի առաջին կրակոցից, արձակված մյուս երկու կրակոցներն ուղղված են եղել տուժողի կենսական կարևոր օրգաններին, ինչպես նաև հնարավոր չէ փաստել, թե ինչի արդյունքում նշված երկու կրակոցները չեն դիպչել տուժողին: Բացի այդ, տեսնելով, որ

եղբայրը ողջ է՝ հանցավորը ձեռնպահ է մնացել նրա նկատմամբ որևէ գործողություն կատարելուց, ձեռնամուխ է եղել նրան հիվանդանոց տեղափոխելուն, մինչդեռ սպանության ցանկություն ունենալու դեպքում ոչինչ չէր խոչընդոտում մտադրվածն ավարտին հասցնելու համար. այդ հանգամանքն ինքնին չեզոքացնում է այն դատողությունը, որ հանցավորն ունեցել է տուժողին կյանքից զրկելու ուղղակի դիտավորություն: Արդյունքում Առաջին ատյանի դատարանը եկել է այն եզրահանգման, որ ամբաստանյալը գործել է անուղղակի դիտավորությամբ, նրա մոտ առկա է եղել չկոնկրետացված դիտավորություն, հետևաբար սպանության փորձի մասին խոսք լինել չի կարող (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանը, համաձայնվելով Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտում առկա պատճառաբանություններին, արձանագրել է, որ դրանք հիմնավորված են գործով ձեռք բերված և Առաջին ատյանի դատարանի դատաքննության ընթացքում հետազոտված ապացույցներով (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը):

Մեջբերված փաստական տվյալների վերլուծությունից հետևում է, որ ստորադաս դատարանները գտել են, որ պարանոցի շրջանում արձակված կրակահերթն ինքնին՝ առանց գործի մյուս հանգամանքների վերլուծության, դեռևս չի կարող հիմք լինել հանցավորի՝ սպանության դիտավորություն ունենալը հավաստելու համար: Ի հիմնավորումն վերոնշյալի՝ դատարանները, ի թիվս այլնի, նշել են, որ համապատասխան գործողություններն իրականացնելուց հետո հանցավորը ձեռնպահ է մնացել տուժողին կյանքից զրկելուն ուղղված որևէ այլ արարք կատարելուց, թեպետ ունեցել է դրա կատարման իրական հնարավորություն և ձեռնամուխ է եղել նրան օգնություն ցուցաբերելուն:

20. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված և վերլուծված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 16-18.1-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները պատշաճ գնահատման չեն ենթարկել գործում առկա փաստական տվյալները, հանցանքը կատարելուց առաջ և հետո հանցավորի դրսևորած վարքագիծը և սխալ եզրահանգման են եկել անձի դիտավորության ուղղվածության, հետևաբար նաև արարքի քրեաիրավական որակման հարցում: Մասնավորապես՝ դատարանների կողմից անտեսվել է, որ հանցավորի՝ նախքան հանցանքը և դրա ընթացքում դրսևորած վարքագիծը վկայում է նրա մոտ տուժողին սպանելու պարզ կոնկրետացված դիտավորության առկայության մասին. այսպես՝ համապատասխան զգուշացում տալուց հետո («զմասս՝ կկրակեմ»), տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը) ամբաստանյալը հրագեների փողն ուղղել է տուժողի կենսական կարևոր օրգանի՝ պարանոցի շրջանին և մոտ 1-1,5 մետր հեռավորությունից կրակահերթ է արձակել այդ ուղղությամբ: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում առկա է սպանության ավարտված հանցավորձ, քանի որ հանցավորը կատարել է բոլոր անհրաժեշտ գործողությունները հանցագործությունն ավարտին հասցնելու համար, սակայն այն չի ավարտվել նրա կամքից անկախ հանգամանքներով:

Ինչ վերաբերում է ստորադաս դատարաններին այն փաստարկին, որ հան-

Դատական պրակտիկա

ցավորը և տուժողը եղել են հարազատ եղբայրներ, չեն ունեցել թշնամական հարաբերություններ, գործի նյութերով չի հաստատվել, որ բացի առաջին կրակոցից, արձակված մյուս երկու կրակոցներն ուղղված են եղել տուժողի կենսական կարևոր օրգաններին, ինչպես նաև հնարավոր չէ փաստել, թե ինչի արդյունքում նշված երկու կրակոցները չեն դիպչել տուժողին, ապա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անկախ ստորադաս դատարանների մատնանշած սույն փաստարկներից՝ միայն այն հանգամանքը, որ Գ.Մանուկյանն ինքնաձիգի փողն ուղղել է տուժողի վրա և զգուշացում տալուց հետո մոտ 1-1,5 մետր հեռավորությունից վերջինիս կենսական կարևոր օրգանի՝ պարանոցի շրջանին կրակահերթ է արձակել, արդեն իսկ ինքնին վկայում է հանցավորի մոտ տուժողին կյանքից զրկելու ուղղակի դիտավորության մասին, քանի որ նույնիսկ եթե տուժողին կյանքից զրկելը հանցավորի համար վերջնական նպատակ կամ վերջնական նպատակին հասնելու միջոց չի եղել, այնուամենայնիվ, վերջինս նախատեսել է նման հետևանքի անխուսափելիությունը, ինչը միանշանակ վկայում է սպանության ուղղակի դիտավորության առկայության մասին:

Անդրադառնալով ստորադաս դատարանների այն փաստարկին, որ Գ.Մանուկյանը, տեսնելով, որ եղբայրը ողջ է, ձեռնպահ է մնացել նրա նկատմամբ որևէ գործողություն կատարելուց, ձեռնամուխ է եղել նրան հիվանդանոց տեղափոխելուն, մինչդեռ սպանության ցանկություն ունենալու դեպքում ոչինչ չէր խոչընդոտում մտադրվածն ավարտին հասցնելու համար՝ Վճռաբեկ դատարանը, հաշվի առնելով սույն որոշման շրջանակներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, ընդգծում է, որ վերոնշյալ հանգամանքները դուրս են գտնվում սպանության արդեն իսկ ավարտված հանցափորձի շրջանակներից, կարող են հաշվի առնվել միայն պատիժ նշանակելիս և չեն կարող ազդել արարքի քրեաիրավական որակման վրա և, համապատասխանաբար, հիմք հանդիսանալ որակումը փոխելու համար:

21. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը, Գ.Մանուկյանի արարքը սպանության փորձից վերադրակելով առողջությանը ծանր վնասի պատճառում, իսկ Վերաքննիչ դատարանը, համաձայնվելով կատարված վերադրակման հետ, պատշաճ վերլուծության չեն ենթարկել գործում առկա հանգամանքները, մասնավորապես՝ հանցանքի կատարման եղանակը, օգտագործված գործիքը, հասցված մարմնական վնասվածքների բնույթը և տեղակայումը (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը), հանցավորի՝ նախքան հանցանքը և դրա ընթացքում դրսևորած վարքագիծը և այլ տվյալներ, որոնք իրենց համակցության մեջ բացահայտում են հանցավորի դիտավորության տեսակը և ուղղվածությունը, մասնավորապես այն, որ վերջինս գործել է տուժողին սպանելու ուղղակի դիտավորությամբ, սակայն մահը վրա չի հասել նրա կամքից անկախ հանգամանքներով: Նման պայմաններում արարքը ենթակա է որակման որպես անձի դիտավորության մեջ ընդգրկված հանցագործության փորձ, այլ ոչ թե ըստ փաստացի առաջացած հետևանքի:

Հետևաբար Գ.Մանուկյանի արարքում սպանության փորձի բացակայու-

թյան և դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմի առկայության վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները հիմնավոր չեն:

22. Սիևնույն ժամանակ հաշվի առնելով այն, որ արարքի քրեաիրավական վերաորակման կապակցությամբ ստորադաս դատարանների հետևությունները հիմնավոր չեն՝ Վճռաբեկ դատարանն առարկայագուրկ է համարում անդրադառնալ վերաորակված արարքի շրջանակներում Վերաքննիչ դատարանի կողմից որպես մեղմացնող գնահատված հանգամանքների վերաբերյալ բողոք բերած անձի փաստարկներին (տե՛ս սույն որոշման 12-րդ կետը):

23. Անփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը, Գ.Մանուկյանի արարքը սպանության փորձից վերաորակելով առողջությանը ծանր վնասի պատճառում, իսկ Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացված դատական ակտը, թույլ են տվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ, 112-րդ հոդվածների ոչ ճիշտ կիրառում: Այսինքն՝ թույլ է տրվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ հոդվածով նախատեսված նյութական իրավունքի խախտում, ինչը հիմք է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի հիման վրա ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու և գործն Առաջին ատյանի դատարան նոր քննության ուղարկելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361'-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով և Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Ամբաստանյալ Գրիգոր Վոլոդյայի Մանուկյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով Երևանի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 15-ի դատավճիռը և ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի մարտի 18-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել Երևանի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Գրիգոր Վոլոդյայի Մանուկյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը թողնել անփոփոխ:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

A NUMBER OF ISSUES ON THE CONSTITUTIONAL-LEGAL RELATIONS BETWEEN THE RA PRESIDENT AND THE RA NATIONAL ASSEMBLY

HOVHANNES SAHAKYAN
**THE CHAIRMAN OF THE STANDING COMMITTEE
ON STATE AND LEGAL AFFAIRS OF THE NA OF THE RA**

Characteristics of the constitutional-legal relations between the RA President and the RA National Assembly have been analyzed, the legal basis of the implementation of the right to veto by the President and the legal constructions of overcoming thereof have been raised in the article. It has been introduced as the important component of the construction of suppression and counterbalance. The experience of foreign countries and the legal arrangements in the right to veto and its overcoming process have been analyzed.

The issues on the relations in case of assigning several deputies by the RA president and RA National Assembly have as well been illustrated, the characteristics of the institution of the RA President post deprivation have been analyzed, a comparative analysis of the field has been implemented.

Keywords: constitutional-legal relations, right to veto, construction of suppression and counterbalance

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА, ПРАВИТЕЛЬСТВА И ПРЕЗИДЕНТА В КОНТЕКСТЕ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ И РАВНОВЕСИЯ

ОГАНЕС СААКЯН
**ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ПОСТОЯННОЙ КОММИССИИ
НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА
ПО ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВЫМ ВОПРОСАМ**

Статья посвящена конституционно-правовым взаимоотношениям между Национальным Собранием РА, правительством и президентом, освещению ряда основных вопросов с точки зрения разделения властей. Представлены те рычаги издержек и противоречий, которые способны обеспечить нормальное функционирование государственных органов.

В статье упоминаются вопросы выражения недоверия со стороны Национального Собрания к правительству, роспуска Национального Собрания президентом при наличии установленных Конституционных основ роспуска Национального Собрания. Представлены актуальные проблемы механизма, которые были освещены с точки зрения эффективности. В этой сфере был проведен сравнительный анализ.

Ключевые слова: конституционно-правовые взаимоотношение, рычаги издержек и противоречий, актуальные проблемы механизма

Բանալի բառեր - սահմանադրաիրավական փոխհարաբերություններ, զսպումների և հակակշիռների լծակներ, կառուցակարգի խնդիրներ

RESUME - PEZIOME

THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF JUDICIAL POWER GUARANTEES

GAGIK KHANDANYAN
**JUDGE OF COURT OF GENERAL JURISDICTION
OF KENTRON AND NORK-MARASH ADMINISTRATIVE DISTRICTS**

The author believes that there are two kinds of judicial independence: independence of the court from the other branches of control and authority, independence of each judge in the resolution of its decision, which should be implemented in reasoning of the judge using the law. Besides the theoretical and practical considerations, in the theory of European law also vary the functional and personal independence of judges. The first one refers to the guarantees related to the implementation of the functions of judge, and the other - to the personal status of judge. The difference is evident for example in the first section of the Minimum Standards of the Independence of Judges, which adopted by the International Association of Lawyers.

The basic rule is that the judges in implementation of their obligations should be guided by the Constitution and laws, international legal norms, general principles of law, and, certainly, by the moral and ethical standards.

Keywords: judicial power, independence of the judiciary, the judge, the judicial function, the judicial system

СУТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ГАРАНТИЙ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

ГАГИК ХАНДАНЯН
**СУДЬЯ СУДА ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ
АДМИНИСТРАТИВНЫХ ОКРУГОВ
КЕНТРОН И НОРК-МАРАШ ГОРОДА ЕРЕВАН**

Автор считает, что существует два вида судебной независимости: независимость суда от контроля других отраслей и органов власти, независимость каждой судьи при постановлении своих решений, которые должны быть осуществлены в рассуждениях данного судьи с использованием закона. Кроме теоретических и практических соображений, в теории европейского права различаются также функциональная и личная независимость судей. Первая относится к гарантиям связанным с осуществлением функции судьи, а вторая - к личному статусу судьи. Это различие очевидно например, в первом разделе минимальных стандартов независимости Судей, принятом со стороны международной ассоциацией юристов.

Основное правило состоит в том, что судьи, при выполнении своих обязанностей, должны руководствоваться Конституцией и законами, международными правовыми нормами, общими принципами права и конечно, морально-этическими нормами.

Ключевые слова: судебная власть, независимость судебной власти, судья, судебная функция, судебная система

Բանալի բառեր - դատական իշխանություն, դատական իշխանության անկախություն, դատավոր, դատական գործառույթ, դատական համակարգ

ՆՈՅՆԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEZJOME

THE OBJECTIVE CAUSES FOR LEGAL GAPS

GAREGIN PETROSYAN

**DEPUTY HEAD OF LEGAL DEPARTMENT OF THE STAFF OF THE NA
OF THE RA, 1st CLASS COUNCIL OF STATE SERVICE OF THE RA,
Ph.D. CANDIDATE OF JURIDICAL SCIENCES**

The article discusses the objective causes of the origin of legal gaps (sources, factors), such as the impossibility of prediction of various and diverse essential relations, thus the circumstance of their disconsideration by the legislative body, the absence or the negligence of social relations required at the moment of the promulgation of the legal act, the social relations that arose or altered subsequently, the obsolescence of the acting legislation, the economic condition of the state, the political and social inconsistency in social life, the nonsystematic approaches during the codification of the legislation, etc.

The necessity of elimination of objective causes of legal gaps by lawmaking actions is substantiated.

Keywords: legal gaps, cause, objective cause, legal system, legal acts, gaps of legislative bodies, normative regulation, obsolete law, qualified silence of legislative body, law enforcement entity.

ОБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРОБЕЛОВ В ПРАВЕ

ГАРЕГИН ПЕТРОСЯН

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ НАЧАЛЬНИКА ЮРИДИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ
АППАРАТА НС РА, СОВЕТНИК 1-ГО КЛАССА ГОСУДАРСТВЕННОЙ
СЛУЖБЫ РА, КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

В статье обсуждаются объективные причины (источники, факторы) возникновения пробелов в праве. Такими являются невозможность предвидения многих и многообразных насущных правоотношений, следовательно - их последствий со стороны законодателя, отсутствие тех общественных отношений, которые нуждаются правовому регулированию в момент издания правового акта, или их игнорирование, общественные отношения, возникающие или потерпевшие видоизменения впоследствии, устаревание действующего законодательства, материальное положение государства, политическое или социальное несогласие в общественной жизни, несистемный подход при кодификации законодательства и др.

Обоснована необходимость преодоления правовых пробелов путем законотворческой деятельности.

Ключевые слова: пробелы в праве, причина, объективная причина, правовая система, правовые акты, упущения законодателя, нормативное регулирование, устаревание закона, квалифицированное молчание законодателя, правоприменительный субъект

Բանալի բառեր - իրավունքի բացեր, պատճառ, օբյեկտիվ պատճառ, իրավական համակարգ, իրավական ակտեր, օրենսդրի բացթողումներ, նորմատիվ կարգավորում, օրենքի հնացածություն, օրենսդրի որակյալ լռություն, իրավակիրառ սուբյեկտ

ՆՈՅՆԱԲԵՐ - ՂԵՎՏԵՍՏՐԱԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEZYOME

LAW AS A LEGAL VALUE

ARTYOM KHACHATRYAN

**DOCTORAL CANDIDATE OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF NAS RA**

Research of value-based approaches to the state and law, is one of the urgent problems of modern jurisprudence. In this research article the concept of "law" is viewed through the prism of legal values, and specifies the nature and content of rights in the context of legal values. The author emphasizes the features of different scientific approaches (natural law, social law, etc.) in the disclosure of the concept of "law".

Keywords: law, government, natural law, social law, positive law

ПРАВО КАК ЮРИДИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ

АРТЕМ ХАЧАТРЯН

**ДОКТОРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА**

Исследования ценностных подходов к государству и праву является одной из актуальных проблем современной юриспруденции. В данной научной статье понятие «право» рассматривается сквозь призму юридических ценностей, а также конкретизируются сущность и содержание права в контексте юридических ценностей. Автор подчеркивает особенности различных научных подходов (естественно правовой, социально правовой и т.д.) в раскрытии понятия «право».

Ключевые слова: право, государство, естественное право, социальное право, позитивное право

Բանալի բառեր - իրավունք, պետություն, բնական իրավունք, սոցիալական իրավունք, պոզիտիվ իրավունք

ՆՈՅՆԱԲԵՐ – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 – 12 (197 – 198)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԹՅՈՒՆ

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE LEGAL CONSTRUCTION OF THE CORRELATION JUDICIAL LAW MAKING OF THE CASSATION COURT AND THE LEGISLATIVE FUNCTION OF THE NATIONAL ASSEMBLY OF THE RA

LILITH DALLAKYAN
**SENIOR LECTURER OF DEPARTMENT OF LAW
OF RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY**

In this article author has a suggestion to create a body in the frames of the parliament which can have an activity of making the legislation more improved and this body will also make an analysis of the case law of the Cassation Court of the Republic of Armenia, for the ensurances of the similar im-plementation of law.

Keywords: Court of Cassation, judicial lawmaking, legal position, legislature, legislative gap

КОНСТРУКЦИЯ СООТНОШЕНИЯ ПРАВООТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАССАЦИОННОГО СУДА И НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА

ЛИЛИТ ДАЛЛАКЯН
**СТАРШИЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ТЕОРИИ И ИСТОРИИ
ГОСУДАРСТВА И ПРАВА ИНСТИТУТА ПРАВА И ПОЛИТИКИ РАУ**

Данная научная статья посвящена рассмотрению правовой модели взаимодействия Кассационного суда РА и законодательной власти в лице Национального Собрания РА. Согласно данной модели Кассационный суд осуществляет функцию “помощи” законодательному органу во всех тех случаях, когда наличествуют противоречивые законодательные нормы либо пробелы, которые приводят к сложностям в правоприменительной практике. Кассационный суд, апробируя подобные нормы посредством развития права, вносит уточнения и корректировки в их содержание, тем самым правовые позиции Кассационного суда должны служить для Национального Собрания “правовым сигналом” для внесения соответствующих законодательных изменений.

Ключевые слова: Кассационный суд, судебная правотворческая деятельность, правовая позиция, законодательный пробел, законодательный орган

Բանալի բառեր - վճռարեկ դատարան, դատական իրավաստեղծ գործունեություն, իրավական դիրքորոշում, օրենսդիր մարմին, օրենսդրական բաց

ՆՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՀԱՏՈՒՄ
Ինքնուրույն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

PECULIARITIES OF OFFER AND DETERMINATION OF PLACE OF AGREEMENT IN AN ELECTRONIC FORM

VARDUHI DANIELYAN

**PHD STUDENT AT THE CHAIR OF CIVIL LAW
IN THE DEPARTMENT OF LAW AT YEREVAN STATE UNIVERSITY**

The author discusses peculiarities of offer in an electronic environment. She analyzes the information scope provided to the consumers in terms of electronic transactions, examines relevant international conventions and recommends several amendments to the Civil Code of RA and to the Law on Consumers' rights protection. In addition to the abovementioned issues, the article also touches upon the determination of the place of agreement conclusion when using electronic means of communication. It emphasizes that there is no need for amendments to the Civil Code, given that the seat of a person or a legal entity is clearly identified while exchanging electronic messages. The author also discusses conclusion of electronic contracts via automated systems and websites, and gives relevant recommendations.

Keywords: electronic offer, place of agreement conclusion, automated systems, determination of a seat

ОСОБЕННОСТИ ОФЕРТЫ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ МЕСТА ЗАКЛЮЧЕНИЯ ДОГОВОРА В ЭЛЕКТРОННОЙ ФОРМЕ

ВАРДУИ ДАНИЕЛЯН

АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ

В настоящей статье автор подвергает анализу особенности оферты в электронной среде, анализируется информация предоставляемая потребителям в рамках сделок заключаемых в электронной форме, требования ряда международных юридических актов и делаются соответствующие предложения по внесению изменений в Гражданский Кодекс РА и в закон "О защите прав потребителей". В статье автор также касается вопроса анализа определения места заключения договоров с применением средств электронных коммуникаций, подчеркивается, что существующее юридическое регулирование в Гражданском кодексе РА не создает проблем, в случае уточнения вопроса местонахождения лица при обмене электронными сообщениями. Обсуждается также вопрос заключения договоров с использованием автоматизированных систем, сайтов и делаются соответствующие заключения и предложения.

Ключевые слова: электронная оферта, определение места нахождения сторон, место заключения договора в электронной форме, автоматизированные системы

Բանալի բառերը - էլեկտրոնային օֆերտա, ավտոմատացված համակարգեր, պայմանագրի կնքման վայրի որոշում, կողմերի գտնվելու վայրի որոշում

2016 11 - 12 (197 - 198)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԿԱՆԱԳԵՂՄԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆ

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

FEATURES OF LEGAL REGULATION AND CONTENT OF MORAL RIGHTS OF AUTHOR IN COMMON LAW COUNTRIES

YEVGENYA NIKOGHOSYAN
**PHD STUDENT, RASU, CHAIR OF CIVIL
AND CIVIL PROCEDURE LAW**

The article is devoted to the features of legal regulation of moral rights of author in the USA and Great Britain. Regulations of the legislation on copyright, revealing the content of those rights, as well as the legal institutes, which can be considered as historical alternatives to the continental institute of moral rights have been analyzed and presented in this article to have a more detailed view of the nature and the possible bases for the protection of the mentioned rights.

Keywords: moral rights of author, common law countries, copyright, the right of attribution, derogatory treatment of work, VARA

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И СОДЕРЖАНИЕ ЛИЧНЫХ НЕИМУЩЕСТВЕННЫХ (МОРАЛЬНЫХ) ПРАВ АВТОРА В СТРАНАХ ОБЩЕГО ПРАВА

ЕВГЕНИЯ НИКОГОСЯН
**СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО И ГРАЖДАНСКО-
ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА ИНСТИТУТА ПРАВА И ПОЛИТИКИ
РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

Настоящая статья посвящена особенностям правового регулирования личных неимущественных (моральных) прав автора в странах англо-саксонской правовой семьи на примере США и Великобритании. В статье были рассмотрены и выявлены те существенные особенности, которые присущи лишь странам общего права, а также наиболее интересные суждения судов по поводу указанных прав. Для более полного представления о сущности моральных прав авторов и возможных основаниях их защиты наряду с законодательством об авторском праве были изучены и представлены другие правовые институты, которые можно рассматривать как исторические альтернативы континентальному институту личных неимущественных прав. Автором было раскрыто также содержание моральных прав автора в США и Великобритании, принимая за основу законодательство и судебную практику названных стран.

Ключевые слова: личное право автора, авторское право, неимущественные права автора, общее право, моральные права автора, право на имя, право на неприкосновенность

Բանալի բառեր - հեղինակի անձնական ոչ գույքային իրավունք, հեղինակային իրավունք, անգլո-ամերիկյան իրավունք, անվան իրավունք, ստեղծագործության անձեռնմխելիության իրավունք

RESUME - PEZÜME

THE TESTAMENTARY ABANDONMENT AS A BASE OF EMERGENCE OF THE RIGHT OF DWELLING USE

**HARUTYUN GEVORGYAN
SENIOR SPECIALIST OF MILITARY TECHNICAL
COOPERATION SECTION
OF DEFENCE INDUSTRIAL DEPARTMENT OF MOD OF RA,
ASPIRANT OF CIVIL LAW CHAIR OF LAW FACULTY OF YSU**

The article analyzes the problems of legal regulation of dwelling use, deriving from a testamentary abandonment. For a complete presentation on the topic, the article has examined the decisions of the RA Court of Cassation, the country's legislation and law enforcement practice, as well as international practice. For a complete and widespread use of the above mentioned institute in the practice, the norms of the RA Civil Code, which regulate dwelling use issues deriving from a testamentary abandonment, need some additions and changes. As a solution to the problems and for the purposes of improving the legislation, it is proposed to make some additions and changes to the appropriate articles of the RA Civil Code.

Keywords: dwelling, testamentary abandonment, right of use.

ЗАВЕЩАТЕЛЬНЫЙ ОТКАЗ КАК ОСНОВА ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРАВА ПОЛЬЗОВАНИЯ ЖИЛЫМ ПОМЕЩЕНИЕМ

**АРУТЮН ГЕВОРГЯН
ГЛАВНЫЙ СПЕЦИАЛИСТ ОТДЕЛА ВОЕННО-ТЕХНИЧЕСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ВОЕННО-ПРОМЫШЛЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ МО РА,
СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

В статье проанализированы проблемы правового регулирования пользования жилым помещением на основе завещательного отказа. Для полного представления по рассматриваемой теме, в статье были изучены решения Кассационного суда РА, законодательство и правоприменительная практика, а также международная практика. Для полноценного и широкомасштабного употребления указанного института в правоприменительной практике, нормы Гражданского кодекса РА, регулирующие вопросы права пользования жилым помещением на основе завещательного отказа, нуждаются в дополнениях и изменениях. В качестве решения проблем, а также в целях усовершенствования законодательства, предлагается внести дополнения и изменения в соответствующих статьях Гражданского кодекса РА.

Ключевые слова: жилое помещение, завещательный отказ, право пользования

Բանալի բառեր - բնակելի տարածություն, ժառանգության մերժում, օգտագործման իրավունք

2016 11 - 12 (197 - 198)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

RESUME - РЕЗЮМЕ

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF FIDUCIARY DUTIES OF MANAGEMENT BODIES OF BUSINESS COMPANIES

DIANA JAVADYAN

LEGAL COUNSEL OF THE LEGAL DEPARTMENT OF THE CENTRAL BANK OF RA, POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

One of the key elements of the effective corporate governance of the company is the proper performance of fiduciary duties by the members of the companies' management. In this article the author has made a comparative legal analysis of the companies' management fiduciary duties and the liability for the improper performance in USA and Germany. The author has disclosed the regulation of these issues in the RA and has introduced certain recommendations for improvement of current legislation.

Keywords: corporate governance, fiduciary duties, management, liability, duty of loyalty, good faith

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ФИДУЦИАРНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБЩЕСТВ

ДИАНА ДЖАВАДЯН

КОНСУЛЬТАНТ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКА РА, АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА

Одним из главных элементов эффективного корпоративного управления обществом является исполнение фидуциарных обязательств надлежащим образом управляющими компании. В данной статье автор сделал сравнительный правовой анализ фидуциарных обязательств управляющих компаний и ответственности за неисполнение этих обязательств в США и Германии. Автор представил законодательство РА по этим вопросам и сделала несколько рекомендаций для усовершенствования настоящего законодательства.

Ключевые слова: корпоративное управление, фидуциарные обязанности, менеджмент, ответственность, обязанность лояльности, добросовестность

Բանալի բառեր - կորպորատիվ կառավարում, ֆիդուցիար պարտականություններ, ղեկավարում, պատասխանատվություն, հավատարմության պարտականություն, բարեխղճություն

ՆՈՅՅՈՒԹՅՈՒՆ - ՌԵԿՎԻԶԻԹՆԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՊԱՏԱՇԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

CYBERCRIME CHARACTERISTICS AND POSSIBLE MANIFESTATIONS

ARMINE MELIKSETYAN
AN ASSOCIATE PROFESSOR OF THE CHAIR OF CRIMINAL RIGHT AND CRIMINOLOGY THE RA POLICE ACADEMY OF EDUCATIONAL COMPLEX, POLICE MAYOR, CANDIDATE OF SCIENCE OF LAW

The modern information technologies not only contributed to the progress of the society, but they also contributed to the appearance of some negative phenomena, among which we can separate a new type of culpability, i.e. culpability in the sphere of information technologies (IT). Different terms have been applied in the characteristics of the crimes committed in the sphere of information technologies: computer crimes, crimes committed due to the use of computers, crimes connected with the use of information technologies, cybercrimes. The characteristics of the mentioned terms are also different.

An attempt has been made in the article to present more general characteristics of cybercrime, its peculiarities, as well as to present the possible forms and types of cybercrime manifestation.

Keywords: information technologies, computer crimes, cybercrimes, culpability, subject of crime, legislative regulation

ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ВОЗМОЖНЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЯ

АРМИНЕ МЕЛИКСЕТЯН
ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА И КРИМИНОЛОГИИ АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА ПОЛИЦИИ РА, МАЙОР ПОЛИЦИИ, КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Современные информационные технологии дали импульс не только прогрессу общества, но и способствовали возникновению и развитию некоторых негативных процессов. Одним из них стало появление нового вида преступности в сфере информационных технологий. Для описания преступления в сфере информационных технологий, употребляются различные термины: компьютерные преступления, преступления с использованием компьютера, преступления, связанные с информационными технологиями, киберпреступления. В теории существуют различные трактовки этих терминов. Статья представляет собой попытку представить более общее определение киберпреступления, а также как виды и возможные проявления киберпреступлений.

Ключевые слова: информационные технологии, компьютерные преступления, киберпреступления, преступность, предмет преступления, законодательное регулирование

Բանալի բառեր - տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ, համակարգչային հանցագործություններ, կիբեռհանցագործություն, հանցավորություն, հանցագործության առարկա, օրենսդրական կարգավորում

2016 11 - 12 (197 - 198)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔՐԻՄԻՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԳԵՂԱՍԻՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

PROBLEMS CONNECTED WITH APPOINTMENT AND FULFILLMENT OF PUBLIC WORKS AS PUNISHMENT

ARMEN MANASYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE
 OF PHILOSOPHY, SOCIOLOGY
 AND LAW OF THE NAS OF THE RA,
 LEADING SPECIALIST OF THE CRIMINAL-EXECUTIVE DEPARTMENT
 OF THE MINISTRY OF JUSTICE OF THE RA**

In the article there are discussed some problematic issues connected with the fulfillment of the public works as punishment. Analyzing the issues connected with the legislative regulation and use of the punishment, the author makes some proposals in the direction of its perfection. In particular, it is proposed to significantly reduce the terms of public works, set a shorter time limit for minors, to expand the scope of the punishment relating it to the nature of the crime and the psychological and educational interaction of the punishment.

Keywords: public works, the terms of public works, to avoid public works maliciously, the sanction of the article of the Special part, not to apply the punishment conditionally, the test service

ПРОБЛЕМЫ СВЯЗАННЫЕ С НАЗНАЧЕНИЕМ И ИСПОЛНЕНИЕМ ОБЩЕСТВЕННЫХ РАБОТ КАК МЕРЫ НАКАЗАНИЯ

АРМЕН МАНАСЯН
**АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
 СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА,
 ВЕДУЩИЙ СПЕЦИАЛИСТ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО
 УПРАВЛЕНИЕ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ РА**

В статье обсуждаются некоторые проблематичные вопросы, связанные с исполнением общественных работ, как меры наказания. Анализируя вопросы, связанные с законодательным урегулированием и применением данного вида наказания, автор представляет некоторые предложения, направленные на его усовершенствование. В частности, предлагается значительно сократить сроки общественных работ, установить более короткий срок для несовершеннолетних, расширить сферу применения данного вида наказания, связав ее с характером совершенного преступления и психологическим и воспитательным воздействием данного вида наказания.

Ключевые слова: общественные работы, сроки общественных работ, злонмеренно избегать общественных работ, санкция статьи Особой части, не применять наказание условно, испытательная служба

Բանալի բառեր - հանրային աշխատանքներ, հանրային աշխատանքների ժամկետներ, հանրային աշխատանքներից չարամտորեն խուսափել, Հատուկ մասի հոդվածի սանկցիա, պատիժը պայմանականորեն չկիրառել, պրոբացիոն ծառայություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE VALUE OF ALTERNATIVE PUNISHMENTS NOT RELATED TO DEPRIVATION OF LIBERTY AND FACTORS AFFECTING THEIR EFFECTIVENESS

ARMEN MANASYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE
OF PHILOSOPHY, SOCIOLOGY
AND LAW OF THE NAS OF THE RA,
LEADING SPECIALIST OF THE CRIMINAL-EXECUTIVE DEPARTMENT
OF THE MINISTRY OF JUSTICE OF THE RA**

In the article there are discussed some issues of the value of not custodial alternative punishments and their effectiveness. The author notes that the main functions of unrelated custodial alternative sentencing are the re-integration and re-socialization of the person who committed the crime. At the same time, unlike the imprisonment, in case of alternative punishments these functions are more effective, as they allow to reach the goal of imprisonment without isolation of the convict from society. This allows to avoid the negative social and psychological influence. In order to ensure the wider use in Armenia of punishments not connected with imprisonment, the author proposes to improve the legal regulation of alternative punishments provided by the current Legislation of the Republic of Armenia, as well as to provide new alternative punishments.

Keywords: alternative sentences, deprivation of liberty, resocialization, reintegration, overpopulation of correctional units, recurrent crime, social and psychological works

ЗНАЧЕНИЕ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ НАКАЗАНИЙ, НЕ СВЯЗАННЫХ С ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ, И ФАКТОРЫ, ДЕЙСТВУЮЩИЕ НА ИХ ЭФФЕКТИВНОСТЬ

АРМЕН МАНАСЯН
**АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА,
ВЕДУЩИЙ СПЕЦИАЛИСТ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО
УПРАВЛЕНИЕ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ РА**

В статье обсуждаются некоторые вопросы, относительно значения альтернативных наказаний, не связанных с лишением свободы, и их эффективности. Автор отмечает, что основными функциями альтернативных наказаний, не связанных с лишением свободы, являются реинтеграция и ресоциализация лица, совершившего преступление. При этом, в отличие от лишения свободы, в случае альтернативных наказаний эти функции более результативны, так как позволяют достичь целей наказания без изоляции осужденного от общества. Это позволяет избежать отрицательного социального и психологического влияния лишения свободы. С целью обеспечения более широкого применения в РА наказаний, не связанных с лишением свободы, автор предлагает усовершенствовать правовое регулирование альтернативных мер наказания, предусмотренных действующим законодательством РА, а также предусмотреть новые меры альтернативных наказаний.

Ключевые слова: альтернативное наказание, лишение свободы, ресоциализация, реинтеграция, переполненность исправительных учреждений, рецидивная преступность, социальные и психологические работы

Բանալի բառեր - այլընտրանքային պատիժ, ազատագրում, վերասոցիալականացում, վերաինտեգրում, ուղղիչ հիմնարկների գերբնակեցում, ռեցիդիվային հանցավորություն, սոցիալական և հոգեբանական աշխատանքներ

ՆԱՅՆՄԱՐԿ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՄԱՍԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՐՈՄԵ

PREPARING THE CASE FOR TRIAL BY THE CASSATION COURT

ARTHUR NAZARETYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY**

This work refers to the Cassation Court for preparing the civil case to the litigation operations which is regulated by the Code. The author at the same time made suggestions about improvement the preparatory actions of the regulating legislation.

Keywords: preparatory stage, cassation court, cassation appeal, the response of the appeal, judge's rejection:

ПОДГОТОВКА ДЕЛА К РАССМОТРЕНИЮ В КАССАЦИОННОМ СУДЕ

АРТУР НАЗАРЕТЯН
**СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

Настоящая работа касается действий подготовки Кассационным судом к судебному рассмотрению гражданского дела, которые урегулированы Кодексом. Автор одновременно сделал предложения о совершенствовании регулирующих подготовительные действия законодательства.

Ключевые слова: подготовительная стадия, Кассационный суд, кассационная жалоба, ответ на жалобу, самоотвод судьи

Բանալի բառեր - հոռմեական իրավունք, լեզիսակցիոն դատավարություն, ֆորմուլյար դատավարություն, արտակարգ (էքստրաօրդինար) դատավարություն, վճռաբեկ վարույթ, վճռաբեկ դատարան, վճռաբեկ ատյան, վճռաբեկության փուլ, վճռաբեկ որոշում

ՆՈՅՆԱԳԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE GROUNDS FOR QUASHING JUDICIAL ACTS BY THE CASSATION COURT

ARTHUR NAZARETYAN
**POST-GRADUATE STUDENT IF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY**

This article analyses the circumstances which are basis for the juridical acts of the cassation appeal, the illegality of the acts intended by lower (appeal) court, not being justified and reasonable, each sub-basis and the opinions of lawyer scientists are commented. The most important part of the article is that the author offers another five points to complete the article 228 RA CPC, which aims to improve legislation in this area.

Keywords: Cassation Court, juridical acts, quashing grounds, legality, basis, motivation, proceedings norms, conclusions, circumstances of the case.

ОСНОВАНИЯ К ОТМЕНЕ СУДЕБНЫХ АКТОВ КАССАЦИОННЫМ СУДОМ

АРТУР НАЗАРЕТЯН
**СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В настоящей статье подвергнуты анализу являющиеся основанием к отмене обжалования судебных актов обстоятельства: незаконность, необоснованность и немотивированность вынесенных нижестоящим (апелляционным) судом актов, прокомментированы подпункты каждого из них и мнения ученых-юристов. Наиважнейшую часть статьи составляют предложения автора относительно дополнения еще пятью пунктами статьи 228-ой ГПК РА, которые направлены на усовершенствование кодекса в этой сфере.

Ключевые слова: Кассационный суд, судебные акты, основания к отмене, законность, обоснованность, мотивированность, процессуальные нормы, заключения, обстоятельства дела

Բանալի բառեր - վճարելի դատարան, դատական ակտեր, բեկանման հիմքեր, օրինականություն, հիմնավորվածություն, պատճառաբանվածություն, դատավարության նորմեր, եզրահանգումներ, գործի հանգամանքներ

2016 11 - 12 (197 - 198)

ՀԱՍՏԱՎԱԾ
Իշխանություն

RESUME - PEZÜME

THE STATE, POLITICAL OR THE CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC OF PERSONS MADE ENCROACHMENT ON THE LIFE OF PUBLIC FIGURE

DAVIT DAVIDYAN
LAWYER

This work is devoted to the state, political or criminological characteristic of persons made encroachment on the life of public figure.

In this work is represented the conception "criminal person" with its broad and narrow sense. The research allowed to detach the state, political or several types of criminals encroaching on the life of public figure according to their public orientation. In this work is also included explanations and approaches of other authors concerning to that research.

Keywords: state, political, public, criminological, figure, criminal person

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЦ СОВЕРШИВШИХ ПОСЯГАТЕЛЬСТВО НА ЖИЗНЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО, ПОЛИТИЧЕСКОГО ИЛИ ОБЩЕСТВЕННОГО ДЕЯТЕЛЯ

ДАВИД ДАВИДЯН
ЮРИСТ

Данная работа посвящена криминологической характеристики лиц совершивших посягательство на жизнь государственного, политического или общественного деятеля. В данной работе представлена концепция "преступного человека" с понятием в широком и узком смысле.

Проведенное исследование позволило отделить несколько типов преступников посягающих на жизнь государственного, политического или, общественного деятеля в соответствии с их направленности. В эту работу также включены объяснения и подходы других авторов, касающихся этого исследования.

Ключевые слова: государственный, политический, общественный, криминологический, деятель, преступное лицо

Բանալի բառեր - պետական, քաղաքական, հասարակական, քրեաբանական, գործիչ, հանցագործ անձ

ՆՈՅՆԱԳԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԲՆԻՃԱՆՈՒԹՅԱՆ

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE MODERN ARMENIAN NEWLY-FORMED LAW TERMS

ANNA GHARSLYAN

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE FACULTY OF ARMENIAN
PHILOLOGY OF THE YSU**

The juridical vocabulary is a structure that is very frequently rebuilt and reformed. With the creation of new phenomena it is enriched with new terms- mainly formed with the help of its own word-building means. Often, instead of finding new ways of communication, new words are chosen from the Armenian language, which undergo semantic change, lose their main meaning and are used as professional terms.

The aim of the research theme is to make the readers get acquainted with the modern Armenian newly-formed law words having been changed semantically and gaining the value of terms, their word-building and functional peculiarities.

Keywords: veto, explanation, vocabulary, occasion, abettor, guaranty, law, amnesty, meaning, neologism, session, limitations, code

СОВРЕМЕННЫЕ АРМЯНСКИЕ ЮРИДИЧЕСКИЕ НОВЕЙШИЕ ТЕРМИНЫ

АННА КАРСЛЯН

СОИСКАТЕЛЬ ФАКУЛЬТЕТА ФИЛОЛОГИИ ЕГУ

Юридическая лексика периодическая развивающаяся и обрабатывающая система. С появлением новых явлений, она пополняется новыми терминами, которые в частности составлены на словообразовательных средствах. Часто, для создания новых компонентов, из армянской лексики выбирают слова, которые подвергаются смысловым изменениям и являются профессиональными терминами.

Цель изучения материала в том, чтобы ознакомить читателей с новыми армянскими юридическими недавно созданными терминами, получившие значение смысловыми изменениями слов, словообразовательной и функциональной особенностей.

Ключевые слова: вето, объяснение, лексика, случай, подстрекатель, поручительство, право, амнистия, значение, неологизм, заседание, давность, кодекс

Բանալի բառեր - արգելաբլե, բացատրություն, բառապաշար, դեպք, դրդիչ, երաշխավորություն, իրավունք, համաներում, նշանակություն, նորարանություն, նիստ, վաղեմություն, օրենսգիրք

ՆՈՅՆԱԲԵՐ – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 – 12 (197 – 198)

ՊՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

185

Թեկավոր խոսքեր

Ոչ ոք երբեք չի գոջացել, որ չափազանց պարզ է ապրել:

Լ. Ն. ՏՈԼՍՏՈՅ

Չափից դուրս համեստությունը ոչ այլ ինչ է, քան թաքնված հպարտություն:

Ա. ՇԵՆԻԵ

Համեստությունը նույնքան հարկավոր է արժանիքներին, ինչքան ֆոնը՝ նկարի ֆիգուրներին. այն նրանց տալիս է ուժ ու արտահայտչականություն:

Ժ. ԼԱԲՐՅՈՒԵՐ

Պարզությունը ոչ միայն ամենալավն է, այլև ամենաազնիվը:

Թ. ՖՈՆՏԱՆԵ

Բնավորության մեջ, շարժումներում, ոճի մեջ, ամեն ինչում ամենագեղեցիկը պարզությունն է:

Գ. ԼՈՆԳՖԵԼԼՈ

ՆՈՑԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2016 11 - 12 (197 - 198)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

186

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am